УНИВЕРЗИТЕТ "КИРИЛ И МЕТОДИЈ"

Филозофски факултет, Институт по педагогија

ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА РАЗВОЈОТ НА ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ ВО СКОПЈЕ 1944/45 - 1984/85

- магистерска работа -

ЛЕНКА Гогоска

Ментор: ЉУПЧО Копровски

Скопје, јуни 1989 година

С О Д Р Ж И Н А

СТР.

1. УВОД:.. 1
2. ЗНАЧЕЊЕ НА ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ И ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ПЕРИОДИТЕ ВО НЕГОВИОТ РАЗВОЈ..............................21
2.1. ПРВ ПЕРИОД ВО РАЗВОЈОТ,1944/45-1952/53 УЧЕБНА ГОДИНА ::::::......................23
2.2. ВТОР ПЕРИОД ВО РАЗВОЈОТ,1952/53-1963/64 УЧЕБНА ГОДИНА 58
2.3. ТРЕТ ПЕРИОД ВО РАЗВОЈОТ,1963/64-1974/75 УЧЕБНА ГОДИНА 87
2.4. ЧЕТВРТИ ПЕРИОД ВО РАЗВОЈОТ, 1974/75-1984/85 УЧЕБНА ГОДИНА.....................111

ОПШТИ И ПОСЕБНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА РАЗВОЈОТ НА ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО...... 139

1. ДИНАМИКА НА РАЗВОЈОТ.......................145
2. ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ ВО РАЗВОЈОТ ШТО СЕ ИЗРАЗУВААТ КАКО ПРОТИВРЕЧНИ ПОЈАВИ.......178
3. СОЗДАВАЊЕ ЕДНАКВИ УСЛОВИ ВО ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ..................199
4. ЕДИНСТВЕНОСТ..............................213
3. НЕКОИ КВАЛИТАТИВНИ ПРОМЕНИ ВО РЕАЛИЗАЦИЈАТА НА ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОБЛЕМИТЕ ШТО ГИ СЛЕДАТ 215
3.1. ПОЗИТИВНИ ПРОЦЕСИ.........................215
3.2. НЕКОИ СЛАБОСТИ И НЕДОСЛЕДНОСТИ............217
3.3. НАСТОЈУВАЊЕ ЗА НОВ КВАЛИТЕТ ШТО НЕ МОЖЕ ВО ЦЕЛОСТ ДА СЕ ОСТВАРИ..............219
3.4. НОВИ ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНИ ФОРМИ НА РАБОТА ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА 221
3.5. КВАЛИТЕТ НА ОБРАЗОВАНОСТА НА НАСТАВНИОТ КАДАР ОД АСПЕКТ НА ВИДОТ И СТЕПЕНОТ НА ФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ..................222
4. ЕФИКАСНОСТА ВО ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ:::............................229

5. ЗАКЛУЧНИ КОНСТАТАЦИИ 235

6. ЛИТЕРАТУРА 239

Увод

Четириесет години во развојот на една дејност е релативно кус период за да можат да се воочат некои општи тенденции или основни карактеристики кои би имале значење за историско одбележување. Меѓутоа, со оглед на тоа што овие четириесет години се лоцирани во бурен период на нашето општество исполнет со промени што му дадоа радикално нова општествено-политичка определба и содржина, за што беа потребни радикално нови развојни токови што значва негација на старите односи и состојби во општествено-политички, стопански и други аспекти, овој период има своевидно историско значење.

Социјалистичкиот општествено-политички систем што се изградува во нова Југославија пружи можности за развој на сите општествени и стопански дејности, зошто само преку развојот можеше да се оствари новото социјалистичко општество. Прокламираната демократска политика претставуваше покренувачка идејна сила на работниците и граѓаните за да ги прифатат поставените задачи и во рамките на своите можности да го дадат својот придонес во изградбата на младото социјалистичко општество. Колку беше сложена таа задача во почетокот на изградбата не можеше да се согледа, но тешкотиите и проблемите што се појавуваа и што го успоруваа развојот, а кои како експлозија се манифестираат во последниве години, претставуваат потврда за таа сложеност со целата нејзина острина.

Ова кусо укажување го направивме заради тоа што не можеше да се избегне, а уште повеќе заради тоа што проучувањето на развојот на една општествена дејност, на едно потесно подрачје, не може да се разгледува како автономна појава, бидејќи на неа делуваат вкупните развојни токови, проблеми и противречности што го карактеризираат периодот од ослободувањето до денес.

Нашата задача да ги лоцираме, идентификуваме и објасниме основните карактеристики на развојот на основното воспитание и образование на подрачјето на Скопје не беше едноста-

на од причина што градот Скопје со неговото подрачје завзема централно место во Републикава и може да се каже дека дава белег на сите развојни карактеристики во неа, не само во воспитанието и образованието, туку во сите други општествени и стопански дејности. Таквата позиција Скопје ја има и во минатото, а ја задржува и денеска. Затоа е потребно едно потсетување на некои позначајни моменти од минатото, во оглед на тоа што периодот кој е предмет на нашето проучување не може да се посматра изолирано од периодот што е непосредно пред него.

Многу појави и состојби во областа на воспитанието и образованието по ослободувањето се нужна последица на приликите во оваа област пред Втората светска војна, уште повеќе ако се има предвид општествено-политичката и национална зависност на Македонија од туѓи режими. Покрај тоа воспитно образовната дејност врши силно влијание врз карактеристиките на развојот и на другите дејности, бидејќи тие во голема мера се определени од неа. Поточно, амбициите и потребите за стопански и општествен развој на младото македонско општество, во голема мера беа условени од функционирањето на воспитно-образовните институции, бидејќи без образована работна сила, односно стручни кадри не можеше ни да започне, ни да се остварува стопански развој каков што и беше потребен на Републикава. Бројни податоци покажуваат колкав бил дефицитетот на стручните кадри.[1]

Наследената неповолна образовна и квалификациона структура на населението и работната сила претставува сериозна кочница во развојот на градот, особено во стопанските дејности,

---

1. Неписменото население во Македонија во 1948 година, изнесуваше 45%, а во Скопје 38,6%. Во 1953 година во Скопје, со подрачјето има 33,2% неписмени лица, во 1961 година 20,5% во 1971 година 13,8% и во 1981 година 8,9%. Во 1948 година околу 90% од писменото население беше со IV одделение или самоописменото, додека целата интелегенција со више и високо образование во градот беше застапена со 1,5%, а со средно образование 3,8% од вкупното население. Меѓу вработените повеќе од две третини се неквалификувани или приучени работници.

Извори на податоци: "30 години развој Скопје 1945-1975", Скопје 1975 година.
"Скопје во периодот 1952-1989 година, Скопје, 1988 година.

затоа веднаш по ослободувањето се пристапи, кон енергични мерки за нејзино менување и приспособување кон новите економски и општествени потреби. Како резултат на тие мерки и вложените усилби во образованието и воспитувањето на широките маси и создавањето стручни кадри, во изминатиов четириесетгодишен период постигнати се задоволувачки резултати.[2] Вклучувањето на голем број образовани кадри во разни професионални дејности беше од големо значење за зголемување на продуктивноста на трудот и за подобрување на општествениот и животниот стандард на населението. Подигањето степенот на општата и професионална образованост на работната сила претставува фундаментална претпоставка за вкупниот општествен и стопански развој на Скопје и на целата Република.

2. Со пописот во 1971 година регистрирани се 15 792 стручни лица, а во 1975 година во професионалната структура на активното население во Скопје учествуваат 64 196 лица со средно, више и високо образование, од кои 18 331 лице се стручни кадри во стопанството, 3,642 стручни лица во здравството, 4 140 лица во просветата, над 1 000 лица во услужните занимања, 12 671 раководно лице и 2 666 лица во други занимања со соодветна образовна подготовка.

За неповолната образовна положба на населението во Републикава и за напорите таа да се измени зборуваат и овие податоци: Според пописот од 1931 година во границите на денешна СРМ повеќе од 67% од населението постаро од 10 години е неписмено. Акциіата за описменување коіа почна веднаш по ослободувањето овозможи процентот на неписменоста во 1948 година да се намали на 40,3% во 1961 година на 24,5% во 1971 година на 18,1% и во 1981 година на 9,1%.

Со пописот од 1971 година во Македониіа на возраст од 10 години и повеќе се евидентирани 232 986 неписмени лица (18,1%) а без завршено полно основно образование 899 492 лица, неписмени и со завршено од I-III одделение се 311 372 лица, со завршено од III-VII одделение 576 419 лица, самоуки 9 602 лица и непознати 2 099 лица. Од вкупниот број вработени население во Републикава во 1972 година, кое изнесува 289 892, 101 785 лица или во проценти 35,12% се без завршено основно училиште, 27 241 (9,4%) се со завршено од I-III одделение и 74 544 (25,7%) имаат завршено од III до VII одделение.

Кога ќе се споредат некои податоци помеѓу Скопје и Републикава се констатира дека состојбите во Скопје се подобри.

Каде е местото на Скопје и Републикава во однос на другите републики и Југославија може да се види од следните податоци: Во 1971 година, во СР Србија неписмени се 17,6% лица, во САП Војводина 9,1 %, во СР Хрватска 9,1 %, во СР Босна и Херцеговина 23,2% , во СР Словениіа 1,2%, во СР Црна Гора 16,7% и во САП Косово 31,6%. Во Југославија процентот на неписменото население изнесува 15,1%. Според овие податоци, во 1971 година во СРМ процентот на неписменоста е изнад југословенски [illegible], а во Скопје испод Југословенски просек, [illegible]

Извори на податоци: Статистички преглед. - На СРМ бр.29.1972 г.
Статистички годишник на СРМ, 1974г.

Брзиот економски и општествен развој по ослободувањето доведе и до значајни промени во социо-економската структура на населението и до значајни промени во начинот на живеењето во градот. Како резултат на процесот на индустријализација и развојот на другите земјоделски и општествени дејности, трансферот и преобразувањето на земјоделското во неземјоделско население претставува радикална промена во професионалната структура на населението. Всушност, процесот на дезаграризација почнува уште пред војната, а позабрзано се остварува по војната.[3]

На овој процес се надоврзуваат многу други позитивни промени како што се: забрзувањето на процесот на урбанизација и вработување на населението во други посовремени и попродуктивни занимања, зголемување на интересот за школување, подобрување на стандардот на живот и сл.

Ваквите промени имаат влијание на економскиот состав на активниот дел од населението. Имено, се намалува бројот на вработените во земјоделството и шумарството, а се зголемува бројот на вработените во индустријата, градежништвото, производственото занаетчиство, трговијата, угостителството, сообраќајот, здравството, просветата, културните дејности и др. Карактеристично е тоа што највисок процент од работната сила во овие дејности ги чини младо население (секој потти работник е младинец со помала возраст од 25 години).[4]

Уште една карактеристика претставува се поголемото учество на жената како работна сила во сите дејности на работење.

---

3. До 1948 година на подрачјето на Скопје 51,3% од населението живее од земјоделска дејност, додека во 1971 година тој процент е намален на 20,9%.

4. Со пописот од 1972 година регистрирани се 156 981 лица како активно вработени во стопанските дејности, што во однос на 1953 г. е три пати поголем број. Вработените во терцијалните дејности бележат пораст од 36,5% за истиот период. На крајот на 1971 г. само во индустријата и во градежништвото вработени се 52 393 лица или околу 39,0% од вкупно вработените во тие дејности во Републиката.

Во 1971 г. околу 33 051 лица (што претставува скоро една третина од вработените) се пораст со жени, што е за пет пати повеќе во однос на 1952 година.

Извори на податоци: - Статистички годишник на Скопска околија 1957 година.
- "30 години развој Скопје 1945-1975", Скопје, 1975 година.

Професионалниот состав на населението укажува на структуралните промени на стопанскиот и општествениот развој на Скопје и покажува дека развојните процеси во Градот биле ориентирани кон индустријата и кон другите невоземјоделски дејности (што е карактеристика за цела Република), во кои се остварува повисока општествена продуктивност, со што се зголемува националното богатство и се создаваат нови и подобри услови за живот. Истовремено тоа претставува сегмент на општествената преобразба поради позитивното влијание врз промените на социјалната и психолошката структура на населението.

Како резултат на севкупните развојни токови и промени во Градот доаѓа и до експанзивни демографски промени што имаат повеќеслојно значење и функција и од своја страна вршат одредени притисоци за забрзување на развојот.

Се смета дека пред почетокот на Втората светска војна градот Скопје има околу 70 000 жители.[5] Веднаш по ослободувањето доаѓа до првата "демографска експанзија" кога бројот на жителите рапидно расте и веќе во 1948 година изнесува 90 000 жители. Во наредниот период овој тренд на пораст продолжува, така во 1953 година Скопје има 119 132, а во 1961 година 130 043 жители. Втората демографска експанзија се јавува во 1964 година, по катастрофалниот земјотрес, така што во 1968 година Скопје има 373 919 жители. Во наредните периоди бројот на жителите и натаму расте, но со посмирена динамика во однос на годините по земјотресот. Така во 1975 година Скопје има 434 570, а во 1984 година 535 000 жители.

Во Скопје, покрај Македонци живеат и припадници на народностите, а најмногу Албанци, Турци и припадници на етничката ромска група. Бројот на припадниците од народностите се менува затоа што поради природниот прираст (висок наталитет во албанските семејства), учеството на жителите од албанска народност се зголемува, како и од етничката ромска група, додека кај турската народност учеството на жителите опаѓа поради неконтролирано

---

5. "30 Години развој Скопје, 1945-1975" Скопје, 1975 година
"Скопје во периодот 1982-1985 година, Скопје, 1986 година.

отселување и поради намалување на наталитетот. Во 1971 година жителите од албанската народност учествуваат со 12,9%, од турската со 8,1%, припадниците од ромската етничка група со 1,4% и со 10,2% учествуваат жителите од другите народи и народности од Југославија.

Според податоците за бројот на жителите, во Градот просечното годишно зголемување изнесува 1[illegible] нови жители. Во потесното подрачје на градот до 1971 година бројот на жителите е зголемен за четирипати во однос на 1948 година, додека на целата територија (градот и подрачјето) за истиот период зголемувањето изнесува два пати.

Ваквото зголемување на жителите во градот е предизвикано од природниот прираст и механичкиот пораст. Доселувањето на нови жители во Скопје од другите краеви на Републиката и други републики и покраини е карактеристика по[illegible]кадот по ослободувањето. Скопје како републички центар и современ град пружа погодности за задоволување на егзистенцијалните потреби и затоа станува привлечна урбана, социјална и културно-образовна средина. Природниот прираст на жителите е условен од намалување на морталитетот, односно зголемување на наталитетот како последица на подобрените животни и здравствени услови. Секоја година во Скопје се раѓаат просечно по околу 9 500 нови жители така што градот е исполнат со младо население што поволно влијае врз сите активности и процеси во него.

Непосредно по ослободувањето, со конституирањето на народната власт се пристапува кон акција за обнова, а потоа и брза изградба на Градот. Со донесувањето на Првиот петгодишен план почнува интензивна градба на стопански објекти, објекти за општествено-политички организации, културни и образовни институции и станбени објекти. Посебни резултати постигнати се во подигањето на индустриски капацитети, така што во погон се пуштени повеќе нови фабрики и термоелектраната "Маџари" и се врши проширување, адаптација и осовременување на постојните индустриски капацитети. Се развива металната индустрија, како нова индустриска гранка, а се развиваат и прехранбената и хемиската индустрија.6

6. Производството на електричната енергија во Скопје, во 1949 г. се зголемува за повеќе од четири пати во однос на 1939 г. Текстилната индустрија се зголемува за десет пати (однос 1940-1949), а прех. инд. за повеќе од осум пати (однос 1940-1949).

Во овој период, во Скопје во основните училишта има над 8 000 ученици, 1 000 ученици во средните училишта и 1 000 ученици во учителската школа. Скопје станува и прв универзитетски град во Македонија. Во 1946 година се отвора Филозофски факултет со хуманитарни и природно-математички групи. Во 1947 година се отвораат Земјоделско-шумарскиот и Медицинскиот факултет, а во 19[illegible] година и Технички факултет. Четири години подоцна [illegible] Универзитетот како највисока наставно-научна институција. На факултетите се формираат и растат научни групи кои подоцна прераснуваат во научни институции. Од нив излегуваат стручни кадри кои му беа потребни на младото социјалистичко стопанство во Скопје и Македонија. Напоредно со тоа се развива и збогатува културниот и уметничкиот живот, се отвораат први културно-уметнички институции. Со тој развој, во втората деценија по ослободувањето Скопје ги има сите карактеристики на голем современ град.[7]

Непосредно пред земјотресот Скопје има нови станбени реони, модерни сообраќајници, водоводна и канализациона мрежа, градско зеленило, угостителска и туристичка мрежа, културно-уметнички институции, здравствени и образовни објекти со модерна архитектура и опрема. Со севкупната своја организираност градот ги задоволуваше потребите на своите жители и на Републиката. Но амбициите со тоа не завршуваа. Заради уште побрз развој на Скопје, во 1962 година завршена е првата ревизија на првиот Регулационен план на градот со кој се планираше од основа да се менуваат некои состојби. Со оглед на ширењето на градот во слободниот простор имаше потреба од изградба на нови сообраќајници и мостови, како и друга инфра и супра структура. Предвидувањата

---

7. Во Скопје меѓу првите градови во земјата се формираат работнички совети.
-Во 1962 година од вкупниот доход од стопанството во Македонија во Скопје се остварува 43%.
- Во периодот пред земјотресот, градскиот реон на Скопје го чинеа: потесниот простор на градот, селата Горно и Долно Нерези, делови од Бутел, Маџари, Инџиково, Горно Лисиче и дел од Усје.
- Пред земјотресот скопскиот Универзитет има 8 факултети, две виши школи со над 12 000 студенти со кој капацитет е трет универзитет во Југославија.
- Пред земјотресот во Скопје работат 12 клиники, една општа болница и други медицински организации со над 1 000 лекари и други медицински работници.

со овој план не можеа да се реализираат затоа што во јули 1963 година Скопје го погоди катастрофалниот земјотрес.

Во оваа природна непогода (1963 година летото) скоро 80% од тоа што Скопје го имаше беше уништено. Во годините по земјотресот, со нечовечки напори и со солидарната помош од многу земји во светот, Скопје доби нови урбанистички контури, се презеде интензивна станбена и комунална изградба. Градот се шира и добива нов современ изглед, стигнува голем град со над 550 000 жители со амбиции да прерасне во голем индустриски, културен и образовен центар.

Таквите амбиции се остваруваат последните дваесетина години, така што денес Скопје претставува стопански град, со развиени дејности што ги задоволуваат зголемените потреби на Републиката.

Скопје како град и подрачје со сите свои специфичности претставува своевиден феномен во севкупноста на својот развој и трансформација. Токму таквиот карактер на четириесетгодишниот развој поттикнува интерес и налага потреба за проучување на одделни сегменти на развојот. Еден таков сегмент претставува воспитно - образовната дејност која одигра значајна улога за развојот на сите други дејности. Поради специфичната улога и функција на воспитанието и образованието, како дејност и организиран институционален систем претставува интересен полигон за проучување. Тоа најмногу се однесува на системот на основното воспитание и образование како дејност од посебен општествен интерес и како основа за развој на другите воспитно - образовни подсистеми.

Сакајќи да дадеме придонес во одделнувањето на развојот на основното и образованието во Скопје и карактеристичните појави што го следат си поставивме задача да ги лоцираме и по можност да ги оцениме суштинските пунктови на развојот, да ги идентификуваме карактеристичните развојни тен-

донции кои оставија траен печат и вршеа влијание на развојните токови.

Проучувањето на развојот на оваа дејност има повеќекратно значење затоа што:

1.Овозможува да се добијат сознанија за самиот развоен пат без што не би можеле да се оценат конкретни ситуации и појави;

2. Помага објективно и критички научно да се воочат и вреднуваат развојните процеси на основното воспитание и образование како дејност од посебен општествен интерес;

3. Овозможува да се согледа и по можност да се утврди соодносот помеѓу прокламираната воспитно-образовна политика, можностите на општеството за нејзино остварување и конкретните остварувања,односно во каков сооднос се поставените цели и задачи и постигнатите резултати.Да се утврди условеноста, природата и противречноста на остварувањата и појавите што ги следат тие остварувања;

4. Ваквото проучување овозможува точно и објективно согледување на причинско-последичните врски за одделни противречни појави што ќе придонесе да се изнајдат правилни и рационални решенија од идеен и практичен аспект;

5. За успешноста на една дејност неопходно е оценувањето на изминатиот пат заради добивање повратна информација за реализацијата на глобалните и парцијалните,долгорочните и етапните задачи за да може да се изградува поуспешна воспитно-образовна политика која ќе ги има предвид сите релевантни фактори на влијанија и во сообразност со нив ќе го насочува натамошниот развој;

6. Ваквите проучувања се нужни и заради отстранување на опасностите што се јавуваат во вид на негирање или неточно прикажување на објективните резултати што се постигнати во еден тежок период, во многу нешто,единствени општествено-политички услови и материјални тешкотии.Со проучување на сите суштински појави и законитости што беа попратна појава на развојот на основното воспитание и образование може да се добие јасна претстава за степенот и квалитетот на развојот.

Имајќи ги предвид овие моменти како и значењето на оваа дејност,од една, парцијалниот карактер на проучувањата што досега се вршени на нашето подрачје,од друга страна,очигледна е потребата за поцелосно расветлување на постигнувањето и проблемите на развојот.Посебно може да се истакне потребата од покомплексно проучување на развојот на основното воспитание и образование во Скопје имајќи го предвид неговото место и улога што ги има во Републиката.

Развојот на основното воспитание и образование во Скопје има посебно историско значење затоа што формирањето и работата на првите основни училишта и конституирањето на системот на основно воспитание и образование во првите две-три повоени години претставува историска придобивка од големо национално и социјално значење.Првите на тие училишта не само што беа отворени за сите ученици, туку во нив се слушаше за прв пат настава на мајчин јазик.Ширењето на мрежата на основните училишта,создавањето на простории и други материјални капацитети, а особено создавањето на стручни наставни кадри,беа претпоставки за опфат на училишните обврзници со целосен систем на основно воспитание и образование,опфаќање во тој систем и на возрасните граѓани кои беа неписмени со што се намалуваше неписменоста и се создаваше потенцијал за натамошно образование на стручни кадри во средното и високото образование. Создавањето на таков потенцијал овозможува забрзан општествено-политички, стопански и културен развој кој за Скопје беше неопходен заради задоволување на неговите нараснати потреби.Тие потреби од своја страна вршеа силен притисок и го забрзуваа развојот на основното воспитание и образование,покрај другото, и заради задоволување на ослободената енергија на човекниот потенцијал во новите социјалистички општествено-економски услови, изменетата улога на човекот во такви односи кога тој не е само работник на работното место, туку и општественик,самоуправувач,воспитувач на младите генерации кои растеа во современи услови и имаа поголеми и посложени барања за воспитување.Од таа позиција може да се објасни и потребата за ново квалитативно посложено и поусовршено основно воспитание и образование кое ќе оди во чекор со барањата и потребите и уште повеќе,ќе биде испред времето и настаните за да ја врши својата прогресивна функција.

Скопје како град, и подрачјето, како претставуваат единствена општествено-политичка целина, во многу елементи се разликуваат.Градот со своето социјално, културно, економско и образовно наследство и предностите што ги има како републички центар располага со далеку подобри услови и можности за побрз и поквалитетен развој на основното воспитание и образование во однос на неговото подрачје, каде постои изразено социјална, културна и образовна заостанатост.Ваквите разлики и состојби во целиот период по ослободувањето вршат влијание во остварените резултати.Поради нискиот старт (неразвиеноста на училишната мрежа, малите просторни капацитети,ниска материјална и кадровска база) на широкото подрачје на Скопје потешко се остваруваат законските обврски и покрај тоа што вложувањата во оваа дејност се перманентни.

2. ЗНАЧЕЊЕТО НА ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ И ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ПЕРИОДИТЕ ВО НЕГОВИОТ РАЗВОЈ

2.1. Значењето на развојот

Основното воспитание и образование во периодот по ослободувањето зазема централно место во развојот затоа што претставува основа на севкупниот воспитно-образовен систем и врши суштинско влијание на неговата концепција , содржина, организација и функција.Во документите на реформата на воспитанието и образованието од 1958 година и другите идејни и правни документи што се носени потоа, основното воспитание и образование се дефинира како појдовна основа на образованието на човекот која треба да му овозможи старт за натамошно институционално и вонинституционално воспитание и образование, сестран индивидуален развој, да формира современ граѓанин за живот и работа во новото социјалистичко општество кој ќе може со успех да ги реализира сите задачи што се поставуваат пред него,како работник, самоуправувач, општественик,кој ќе може да ја потврдува својата индивидуалност и да ги задоволува своите лични потреби како социјално и културно битие.Оваа сложена функција основното воспитание и образование ќе може да ја реализира со помош на изборот на содржините и организационите форми кој мораат да соодветствуваат на психофизичкиот развој и особености на учениците и секој што учи,при што треба да се обезбедат оптимални услови што ќе овозможат практична реализација на идејните предвидувања

и решенија.

Фундаменталната позиција на основното воспитание и образование му е определена уште со првите идејни и законски документи донесени на сојузно и републичко ниво, како и со сите такви документи носени подоцна.Поради потребата на општеството за основно воспитание и образование, на неговото организационо и содржинско концепирање општествената заедница му посветува нужно внимание за што сведочат честите поголеми и помали реформски промени и зафати кои се преземаат со цел да се изнајдат порационални и поефикасни решенија за поцелосно и поквалитетно остварување на општествените и педагошките цели и задачи што му се поставуваат,а главно, се состојат во:

1. Зголемување на општообразовното ниво на младите и воопшто, на широките народни маси, за да може да биде доволна појдовна образовна основа за натамошно воспитание и образование, како и за успешно извршување на работната и општествена функција на поединецот во новото општество во кое се воспоставени динамични општествено-политички односи и се изградува уште подинамичен стопански систем.За да може да ја врши таквата функција мораше да се бараат концепциски решенија во однос на организацијата,времетраењето и содржината, не запоставувајќи ги при тоа и другите сегменти.

Најнапред вниманието беше свртено кон проблемот за времетраењето на основното воспитание и образование што може да објасни со потребата од воспоставување единственост и еднообразност во целата земја.Затоа - просветните власти и педагошките работници ги определуваа општествените педагошките, психолошките и социолошките основи и други аспекти за оправданост и потреба од продолжување на времетраењето на основното воспитание и образование од седум на осум години.

Општествената оправданост ја наметнуваше динамичниот развој на сите општествени и стопански дејности кој неможеше да се оствари без образована работна сила.Педагошката оправданост беше согледувана во потребата од здобивање на општообразовен минимум од областа на сите науки, а кој минимум, со оглед на обемот на науките и научните сознанија,беше можно да се добие само со продолжување на времетраењето на основното

воспитание и образование. Со границите на педагошките аспекти на з[illegible] запоставување на пречењето на потребата од разностраност на педагошките постапки во воспитно-образовниот процес.

Психолошката оправданост и согледувањата на можноста по-брзо знаење да се посвети на задоволување на желбите и интересите на учениците и да се овозможи оптимален психофизички развој на младите со сите содржини и форми на работа и со профилирањето на активностите во училиштето.

При анализата на бројни трудови и документи се наметнува впечатокот дека врз потиснувањето на барањата за [illegible]но воспитание и образование доминантно влијание има потребата за создавање јака основа за стручни кадри од сите степени и профили кои беа потребни на стопанството. Ова влијание се изразуваше во бројот на нови [illegible], партиски, политички и државни [illegible] за практични [illegible].

[illegible] 27 ноември 1951 година [illegible] седумгодишно основно воспитание и образование. Овој закон [illegible] училишна организација. Донесувањето на овој закон одигра значајна улога за натамошниот процес на квалитативен и квантитативен развој и консолидација на основното воспитание и образование. Покрај тоа, овој закон направи и други позитивни влијанија како што се:

1. Со постепено ширење на мрежата на седумгодишните основни училишта се создадоа претпоставки за поголем успех во примената на законските обврски за задолжително седумгодишно основно воспитание и образование, кога тоа дојде првпат факултативно со Општиот закон

---

2. Президиумот на АСНОМ на 30.3.1944 година донесува привремен план за обука во основните училишта со кој се утврдува дека наставата во основните училишта трае седум години.
- Законот за задолжително седумгодишно основно воспитание и образование донесен е во 1947 година. Според член 15 од овој закон седумгодишното основно воспитание и образование мора да се остварува преку три вида училишта:

за школство од 1958 година;

6. Овозможи да се добие реален одговор на прашањата сврзани со предметот на продолжувањето на времетраењето на основното воспитание и образование, со практичните решенија на организационата и содржинска поставеност на училиштата како институции во кои се остварува задолжително воспитание и образование;

7. Изврши позитивно влијание за исклучување на негативните појави кои може да произлезат доколку осумгодишното основно воспитание и образование се воведе како задолжително наеднаш и фронтално на целата територија на земјата. Тоа значи дека ги зголеми шансите за успех во остварувањето на Законот од 1958 година.

8. Во периодот 1951-1958 година се оставаше доволен простор за искажување на идеи, тенденции и практични решенија кои беа внесени во документите за подготовка на реформата со можност да бидат разгледувани, дополнувани и менувани што на Општиот закон за школство, кој беше прва правна рамка за регулирање на воспитно-образовната дејност, ѝ даде потребен квалитет;

9. Самата практична реализација на осумгодишното воспитание и образование до 1958 година покажа во кои пунктови може да дојде до несоодветности, слабости и тешкотии во остварувањето на задолжителното осумгодишно образование. Покажа дека материјалната и кадровската база не можат да ги задоволат потребите, особено во неразвиените средини и ридско-планински подрачја.

10. Го осветли проблемот за профилот на наставниот кадар со што помогна да се преземат мерки и активности за негово формирање;

---

1. Нижа гимназија која трае три години;
2. Во четиригодишни основни училишта кои постепено ќе прераснуваат во седумгодишни со формирање виши одделенија (V, VI и VII)
3. Формирање нови типови училишта-седумлетки со настава од I до VII одделение. Во периодот 1947-1951 година целото внимание и беше посветено на седмолетката која стана единствен тип на училишта во кои се реализираше седумгодишно задолжително основно воспитание и образование.

7. Овој период овозможи да се изршат потребни програмски измени, дополнувања, да се подготват учебници и други средства потребни за посовремено деветгодишно основно воспитание и образование.

Сето ова покажува дека за реформирањето на системот на основното воспитание и образование се појде од конкретни искуства и научни сознанија кои претставуваа сигурна и реална платформа за нејзиниот успех. До 1957 година практичната реализација на задолжителното основно воспитание и образование беше во центарот на вниманието на просветната јавност и општествена заедница кога се правеа перманентни обиди да се проучуваат, утврдуваат и преиспитуваат реформските решенија, можноста за нивната практична применливост и ефикасност.

Заради тоа се пристапи со цел да се вршат потребни интервенции во вид на дополни и измени. За тоа сведочат и одделни трудови што беа печатени во овој период.[1] Со актуелните прашања од изградбата на системот на воспитание и образование се преземаат и организираат перманентни мерки и активности што беа потребни со оглед на перманентните општествени промени кои мораа да имаат одраз и на измени во оваа дејност. Тоа се потенцира и во Тезите за развој и усовршување на системот на образованието и воспитанието во СФРЈ кога, покрај другото, се укажува на "...новите услови на општествен и стопански живот во кој се створи процес на конституирање на самоуправен продукционен однос и на кој израснува соодветна структура на општеството со што се одбележи патот на прогресивната образовна политика и педагошка практика, па да се дојде кон потреба на [illegible] кои [illegible] на модернизацијата на воспитно-образовниот систем, [illegible] на неговата содржина и [illegible] [illegible] воспитанието и [illegible]

[1] За изработката на наставните програми и [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], 1957 година, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] учебниот простор [illegible] и хигиенски [illegible] и сл.

инаугурирано со документите на реформата на школството, донесени во 1954, 1958 и 1960 година. Тие документи ја отворија [illegible] на нов демократизам на училиштето, со него се [illegible] и улога-та на воспитанието и образованието во нашето општество. Со постигнатите резултати во воспитно-образовната практика претставуваат солидна основа за која се [illegible] за понатамо-шниот развој и усовршување на системот[10].

Во 11 и 25 април 19[illegible] година Одборот за културно-про-светни прашања, на Сојузниот собор, Одборот за образование на просветно-културниот собор, и Сојузниот совет за образование и култура усвојуваат Тези за развој и усовршување на системот на воспитание и образование во СФРЈ како основа за јавна дискусија. Во дискусијата по овие тези изнесени се бројни за-белешки за одредени недоследности и немоќности за практично реализирање и дадени се предлози за нивно надминување. Во таа смисла беа организирани советувања, трибини [illegible] и други форми на стручни дискусии и консултации, каде се вршеше критичка анализа на решенијата на воспитно-образовниот систем во целина и на одделни негови сегменти.

Посебен придонес во развојот и усовршувањето на системот на основното воспитание и образование дадоа конгреси-те на СКЈ. Од посебно значење е Резолуцијата на X-от Конгрес на СКЈ за задачите на Сојузот на комунистите во натамошниот развој и усовршување на воспитанието и образованието.

---

9. Милан Мирковић, Друштвени и педагошки смисао промена у основној школи, Завод за издавање уџбеника НРС, Београд, 1960 година.
-Библиотека на Сојузната народна скупштина, Актуелни проблеми за изградбата на системот на воспитание и образование, Свеска 7-8, коло IV, 1967 година.
10. Библиотека Савезне скупштине, Тези за развој и усавршавање система васпитања и образовања у СФРЈ, Свеска 3, Коло V, Београд 1969 година, стр. 10.

Во организацијата на Југословенскиот завод за проучување на училишни и просветни прашања, на 29, 30 и 31 јануари 1970 година, во Белград е одржан Симпозиум на тема "Модернизација на основното воспитание и образование" каде е извршена опсежна кри-тичка анализа на остварувањето на основното воспитание и обра-зование.

2.2 Периоди на развојот

Следејќи ја хронологијата на развојот, значајните општествено-политички настани, законската регулатива, системските решенија, остварувањето на општествената функција и другите значајни појави во основното воспитание и образование, во периодот 1944/45-1984/85 година, можат да се издиференцираат три периоди, како релативно заокружени целини во развојот на воспитанието и образованието. Велиме релативно, затоа што меѓу нив не можат да се стават определени граници поради карактерот на самата дејност. Одделни појави карактеристични се за сите периоди, настаните и развојот течат во еден непрекинат процес така што сите три периоди меѓусебно се поврзани, еден произлегува од друг, а во нивните рамки можат да се издиференцираат потесни значајни фази што носат определен карактеристичен белег во зависност од влијанието на определени општествени појави или остварувања.

Во првиот период (1944/45-19[illegible]) на развојот и карактеристиките на тој развој влијание извршија неколку значајни општествено-политички настани во земјата како што се: ослободувањето, почетокот на изградбата на новото социјалистичко општество; донесувањето на првиот Устав на ФНРЈ (1946), обновата и изградбата на земјата која се карактеризира со општа мобилизација, носење на нов Устав (1953) со кој се зацврстува општественото управување во сите сфери на живот и работа па и во воспитанието и образованието, се одржуваат три конгреси на СКЈ.

Некои педагошки теоричари (Поткоњак, Безданов) како межници на периодите во развојот на воспитанието и образованието земаат значајни преломни години како што се: 1944/45, кога завршува оружената борба и почнува изградбата на новото социјалистичко општество, а во тие рамки и изградбата на новиот систем на воспитанието и образованието. Во 1958 година се усвојува Општиот закон за школство со кој системот на воспитание и образование во целата земја добива правна регулатива, 1972 -1974 се одржува Третата конференција на СКЈ (1972) и Десетиот конгрес на СКЈ (1974) кога се заземаат основни ставови за натамошен развој на самоуправниот систем на воспитанието и образованието. Првиот период се одвива во услови на револуционерен етатизам и премин на општествено управување; кое постепено навлегува и во училиштет

Значајни моменти за развојот на воспитанието и образованието за [illegible] беа: носењето на Законот за задолжително седумгодишно основно воспитание и образование ([illegible]), препораката на Третиот пленум на ЦК ([illegible]) за продолжување на седумгодишното во осумгодишно задолжително основно воспитание и образование, носењето на Законот за промена на осумгодишно основно воспитание и образование (1951) по законските предлози и поголеми места каде има материјални и кадровски услови; подготовките за реформа на воспитно-образовниот систем во целина кога се носени голем број документи како предлози, нацрти како материјал за јавна дискусија.

Во овој период системот на основното воспитание и образование се изградува како училишен систем, но со нова револуционерна идеологија, содржина и функција. Се обезбедуваат еднакви права за воспитание и образование на сите народи и народности што живеат во Југославија без разлика на национална припадност, вероисповест, раса, пол и социјален статус. За учениците од народностите се организира настава на мајчин јазик. Се создаваат материјални и кадровски услови за организирање на училишната мрежа за основно воспитание и образование на широко подрачја; се прават напори да се опфатат сите ученици со IV одделение, а голем дел и со VII одделение; се изработуваат привремени планови и програми кои секоја учебна година се дополнуваат и менуваат; се изработуваат учебници и детска литература; се ставаат темели на системот на основно образование на возрасни и специјалното основно воспитание и образование.

Во организационата структура на воспитно-образовните институции нема позначителни измени затоа што училиштето се уште се смета како организација во која се реализира наставен процес. Тоа е одделено од општата динамика на живот

Периодот на условите на изградено општествено уредување и принципи на социјалистичко самоуправување и Третиот (1971 до денес) со промена на условите на развиен систем на социјалистичко самоуправување и развојот на системот на здружен труд. [illegible] системот на воспитание и образование.

и работа, од општествените и стопанските организации и општестве-ната средина во која се наоѓа.Поради тоа, а и поради интересот на широките народни маси за образование на младите,по 1955 година се развива остра критика на училиштето како институција која не е вклопена во севкупниот организационен систем на оп..ествените и стопански организации.

Во вториот период (1953-1972,1974),донесен е нов устав на СФРЈ(1963) кој дава нови импулси за развој и усовршување на системот на самоуправување во земјата, извршена е значајна стопанска реформа (1965), одржан е IX-от Конгрес на СКЈ (1969) , донесени се уставни амандмани (1967,1968,1971),Сојузното собрание носи Резолуција (1970) за развојот на воспитанието и образованието врз самоуправна основа , се носи нов Устав на СФРЈ(1974) и на X-от Конгрес на СКЈ (1974) се нови Резолуција за задачите на СКЈ за натамошна самоуправна преобразба на воспитанието и образованието.

Во сферата на основното воспитание и образование печат на овој период му дава реформата на воспитно-образовниот систем, односно носењето на Општиот закон за школство(1958) кој претставува прва правна регулатива на оваа дејност, со кој се конституира нов систем на воспитание и образование.Најбитна придобивка на овој Закон е задолжителноста на осумгодишното основно воспитание и образование.Во овој период се вршат нормативни усогласувања и се преземаат мерки за практично оживотворување на законските предвидувања.Со овој закон основното воспитание и образование ја зацврстува позицијата како база на севкупниот воспитно-образовен систем.Реформските предвидувања се остваруваат во релативно поволни општествено-политички и економски услови.Во концепцијата и внатрешната структурата на воспитно-образовната дејност на основното училиште,се вршат измени во планирањето и програмирањето на работата,содржината,формите и методите.Почнуваат процеси на линеарно и хоризонтално поврзување на целиот систем што има позитивни импликации во наредниот период.

Експанзивно се шири мрежата на осумгодишните основни училишта на широко подрачје со цел да се опфати што поголем број училишни обврзници со тенденција да се опфатат сите.Се гради нов, современ училишен простор, се зголемува образовното ниво на нас-

тавниот кадар.Постигнати се видни резултати во намалување бројот на неписмените.Врз основа на принципот на перманентно образование се организираат различни форми за основно образование на возрасните.Општообразовното и културно ниво на младите и возрасните се подига на повисок степен што придонесува за унапредување на културата на работењето и живеењето на работните луѓе и граѓани. Во таа смисла се вршат квалитативни промени во педагошката структура на училиштето.

Се воведува нов начин на финансирање на воспитно-образовната дејност со која се прават обиди наградувањето според вложениот труд да се внесе и во оваа дејност.

Всушност многу општествено-политички настани и појави од овој период резултат даваат во третиот период.Така со Уставот од 1963 година се согледува потребата за донесување нов документ кој ќе претставува основа за натамошно реформирање и усовршување на системот на воспитанието и образованието.Врз таа основа во 1970 година Сојузот на комунистите на Југославија усвојува Резолуција за развој на основното воспитание и образование врз самоуправна основа.Во овој документ се инсистира да се обезбеди квалитетно општо образование за секој граѓанин што ќе овозможи поуспешно да ја реализира функцијата шфо му ја определило општеството,потоа ќе помогне да се надмине диференцијацијата во системот и други негативни појави во основното воспитание и образование.Третата конференција на СКЈ (1972) во целост е посветена на проблемите на воспитанието и образованието на младите и афирмира некои заборавени ставови, укажува на недоследноста и недоволната упорност во остварувањето на воспитанието и образованието врз социјалистичките принципи.Овие укажувања беа основа на Резолуцијата донесени на X-от Конгрес на СКЈ (1974) која јасно и со одлучни ставови ги одредува насоките за натамошните промени во системот и структурата на воспитанието и образованието во земјата.Потребите од преземање на вакви чекори беа предизвикани , како од резултатите во оваа област, така и од слабостите што го следеа развојот како последици на влијанието на бројни објективни и субјективни фактори. Порастот на бројот на учениците во задолжителното основно воспитание и образование бараше економски вложувања кои ги надминуваа можностите на стопанството.Во раз смисла се јавуваат и други противречни ситуации.

Третиот период (1972,1974 до денес) го одбележуваат носењето на новиот Устав (1974) X,XI,иXII-от Конгрес на СКЈ, кои даваат нови импулси за развој и усовршување на воспитанието и образованието.Од 1980 година силно се чувствува влијанието на економската криза на земјата и напорите што се прават за економска стабилизација.

Основното воспитание и образование во овој период е стабилизиран систем,а промените што се вршат во поголема мера се промени во општествено-економските односи.Се афирмира и остварува принципот на слободната размена на трудот, се формираат Самоуправни интересни заедници за основно воспитание и образование; основното образование ја зацврстува позицијата како дејност од посебен општествен интерес; се преземаат низа мерки и активности за поврзување на училиштето со општествената средина преку разни форми на соработка.Успехот на основното училиште не е веќе автономен проблем на училиштето туку станува проблем на општествената заедница (месната заедница, општината).Општествено-политичките организации и заедници во советите на училиштата делегираат свои членови и обратно.

Десетиот Конгрес на СКЈ,односно Резолуцијата за задачите на Сојузот на комунистите за натамошен развој и усовршување на воспитанието и образованието,поставува неколку задачи и за основното воспитание и образование.Треба да се постигне целосно остварување на задолжителното основно воспитание и образование и да се осигура неговото завршување.Основното училиште мора да даде воспитно-образовна основа со која на сите деца ќе им се осигураат еднакви можности за натамошно образование.Воспитно-образованите содржини во основното училиште треба подобро да се поврзат со преучилишното воспитание и првата фаза од средното насочено образование.Да се зајакне соработката со семејството за да им се пружи поголема помош на социјално послабите семејства во воспитувањето на нивните деца.За зајакнување на солидарноста во областа на воспитанието и образованието да се преземаат организирани мерки од социјална и материјална природа како што се:обезбедување бесплатен превоз, бесплатни учебници и бесплатно сместување,отворање училишни кујни особено за учениците од послаби социјални семејства,организирање продолжен престој , домови за ученици и сл

И во овој документ се потенцира задачата за ликвидирање на неписменоста. Покрај тоа, се поставува задача да се оствари идејната определба за изедначување на работниците во воспитанието и образованието со општествениот и материјалниот статус на работниците во материјалното производство и другите области на здружен труд.

Во овој период не се решени проблемите за опремат на училишните објекти затоа што се смета дека тие ќе се надминати, туку примарни стануваат проблемите за остварување на принципот на солидарност за што се преземаат конкретни мерки и активности. Во самоуправните интересни заедници за основно воспитание и образование се формираат посебни фондови за оваа намена и се врши распределба на средствата според потребите на училишните објекти и според определени критериуми за висината на личните приходи во семејствата. Овие активности и мерки во поголем обем беа остварени до 1980 година, а потоа се намалуваат поради проблемите со економската криза на земјата.

Според преиспитувањата и анализите на остварувањата во овој период, може да се констатира дека започнатите активности на социјалистичката самоуправна преобразба, која по своите задачи и принципи не е поправка на состојбите, туку нивно суштинско менување, развојот и изградбата на воспитанието и образованието се одвиваат во радикално нови историски односи. Овие активности се остваруваат со различна динамика и се придружени со негативни појави. Затоа пореално е да се смета дека во овој период започнати се бројни развојни процеси што можат и треба да се реализираат во наредните периоди. Реализираните цели и задачи, кои во практиката се потврдуваат како позитивни, не се гаранција дека ќе се одвива според предвидувањата. Основното воспитание и образование подолго време не прави нови чекори за концепциски измени, усовршување и поавтентичното реализирање со целината на својата програмска структура.

На оваа етапа од развојот има потреба да се реафирмираат стратешките определби на социјалистичката самоуправна преобразба и да се обезбеди идејно и практично единство. Практични и објективно да се согледаат потребите од честите реформи на содржините на основното воспитание и образование и доколку тоа се прави, навистина да има таков реформски карактер

со предвидени оправдани ефекти, а не да се лута и да се понакуса неефикасноста. Значи на оваа етапа од развојот има потреба да се развива способност за следење и критичко испитување на организационите модели (како што е на пример интеградијата во основното воспитание и образование) и навреме и енергично да се реагира и докаже кога во практиката се одвива нешто друго, а не она што е замислено. Во оваа фаза на развој, на основното воспитание и образование, кога се смета дека овој потсистем организационо и содржински е стабилизиран, се поставува потреба од долгорочно планирање на наставните кадри, развивање на механизмите во слободната размена на трудот и сл.

Од 1980 година наваму развојот и преобразбата на основното воспитание и образование се одвива во радикално изменети услови и потреби за економска стабилизација која основното образование го погоди во најсуптилната сфера, осовременувањето на наставниот процес, затоа што паѓањето на општиот стандард се одрази и на основното воспитание и образование. Ваквите состојби во голема мера влијаеа да се намали степенот на ефикасноста на работата на наставникот кога неговата енергија се исцрпуваше во решавањето на неговите егзистенцијални потреби а квалитетот на работата беше ставен на втор план. Со мерките за економска стабилизација беа укинати голем број осумгодишни подрачни училишта, поради нивната економска неоправданост, што создаде повратни проблеми со опфатот на училишните обврзници од широките подрачја.

Во нашиот труд вршиме периодизација на развојот на основното воспитание и образование во Скопје според значајните настани во земјата и според карактеристични појави за ова подрачје. При тоа се имаат предвид оние појави и настани што се заеднички и значајни за развојот на воспитанието и образованието во целата наша земја како што се донесуваше закони резолуции, и сл. Таквиот приод ни овозможи да ги одбележиме значајните совпаѓања или отстапувања од општите тенденции на развојот карактеристичен за целата земја или за одделни нејзини делови, посебно совпаѓањата и отстапувањата со Републикава.

Од анализата на многу трудови и документи во кои е третиран развојот во Скопје се наметнаа како значајни неколку мо-

менти што извршија влијание да се определиме токму за оваа периодизација. Прво, податоците и сознанијата за продолжување времетраењето на основното воспитание и образование во осумгодишно, со што се остваруваат определбите на Резолуцијата на III-от Пленум на КПЈ, потоа влијанието на голем број објективни и субјективни фактори така што во одредени периоди можат да се лоцираат некои специфични развојни карактеристика.

Во рамките на трите развојни периоди што се однесуваат за целата наша земја за Скопје со подрачјето може да се издвои и посебни периоди на развојот на основното воспитание и образование, ако како критериум се земе обемот, динамиката, и квалитетот на остварувањето на образовните активности.

Првиот развоен период (1944/45-1963) во Скопје со подрачјето се карактеризира со два потесни периоди. Од учебната 1944/45 до 1952/53 година, кој се карактеризира со консолидација на училишната мрежа, поставува материјална и кадровска основа за задоволување на потребите за четиригодишното основно воспитание и образование за сите училишни обврзници во градот и селата, со тенденција да се остварува задолжително седумгодишно основно воспитание и образование од 1945 година таму каде што има услови. Во овој период постигнатите резултати се должат повеќе на ентузијазмот на населението отколку на објективните можности. Интензивно се развива индустриското стопанство и се создаваат индустриски работници.

До учебната 1952/53 година, се остварува задолжително седумгодишно воспитание и образование во седмолетки, а од оваа учебна година во град Скопје задолжително основно воспитание и образование од седумгодишно поминува во осумгодишно. (сите седмолетки поминаа во осмолетки). Во селата тој процес се одвиваше побавно.

Вториот период започнува од 1952/53 година и трае до учебната 1963/64 година кога катастрофалниот земјотрес предизвика големи промени во развојот на основното воспитание и образование. Во овој период има прилично стабилен систем на основно воспитание и образование во градот и поинтензивно ширење на мрежата на осумгодишните училишта во селата.

Во овој период почнуваат процеси на поинтензивно трансформирање на основното училиште во општествена институција со општествено управување.

Третиот период започнува од учебната 1963/64 година и трае до учебната 1974/75 година. Овој период исполнет е со интензивна градба на нов училишен простор, училишната мрежа распространета е во сите градски, приградски и селски населби и реони што овозможи да се создадат услови за опфат, речиси, на сите училишни обврзници со полно осмогодишно воспитание и образование на целото скопско подрачје. Вториот, а особено третиот период се карактеризира со поголема стабилност и порамномерен развој. Поранешната динамика со карактеристичните белези на експанзија на учениците, особено во опфаќањето на учениците од V до VIII одделение, во општите показатели за овој период не се забележува. Во овој период во селата продолжува процесот на формирање осумгодишни централни училишта. Во согласност со Резолуцијата на X-от Конгрес на СКЈ за натамошен развој на основното воспитание и образование, се она што е создадено се усовршува и со поголем замав се остварува. Се интензивира отварањето на училиштето кон општествената средина и слободната размена на трудот во финансирање на оваа дејност.

Од учебната 1974/75 до учебната 1984/85 година трае четвртиот развоен период на основното воспитание и образование во Скопје со подрачјето. Овој период се карактеризира со натамошен развој и спроведување во практика на идејните определби од X-от Конгрес на СКЈ за натамошен развој на основното воспитание и образование.

Население старо од 10 до 14 години во Скопје и неговото учество во вкупното население

Година	1948	1953	1961	1971	1981	
Од 10-14	18.621	19.987	29.797	37.736	47.367	
%	10,9	9,4	11,0	9,7	9,5	

Население по старост во 1981 година

	0 - 4 г.	5 - 9 г.	10-14 г.
СР Македонија	191.642	184.854	178.681
Скопје	51.070	49.917	47.367
Гази Баба	9.917	9.968	9.236
Карпош	11.722	11.535	10.691
Кисела Вода	11.045	10.782	10.232
Центар	9.216	8.451	7.753
Чаир	9.170	9.181	8.804

ИЗВОР: Статистички годишник на Скопје од 1968 и 1980 година (дел - градови).

Републички завод за статистика на СРМ, Статистички преглед бр. 126, Скопје, 1982 год. стр. 19 и 20.

Школска подготовка на населението во СРМ за 1953 и 1961 год.

	Македонци		Албанци		Турци		Срби		Роми		Други	
	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961
Без школска подготовка и со 1-3 одделение	267.419	229.971	88432	75279	103839	52336	9359	9229	11351	9320	734	1030
Со 4-то оддел. основно училиште	305.010	407.853	25638	47635	35652	34775	11701	14585	1772	3388	1863	2376
Полно основно училиште	27.060	62.538	983	3039	1183	1792	2368	3230	25	103	944	967

ИЗВОР: Статистички годишник на СРМ 1968 год. стр.59, (Во "Други" спаѓаат Хрвати,Словенци и Црногорци).

Активно население по школска подготовка според пописот од 1971 година за СР Македонија

Без школска подготовка и од I до III одделение основно училиште	104.902
Четири одделенија основно училиште	242.565
Петто до седмо одделение основно училиште	40.394
Полно основно училиште	108.361

ИЗВОР: Статистички годишник на СРМ од 1975 год. стр. 49.

Процент на неписмено население во СРМ
Население од 10 до 14 год. во Македонија

ТАБЕЛА

	Население од 10 год.			Население од 10-14 г.	Од 10 до 14 г. во СРМ		
	1948	1953	1961	Народност	1954	1961	
ВКУПНО	40,3	35,7	24,5	Македонци	89.101	116.312	
10-19	25,4	15,9	5,1	Албанци	17.891	19.256	
20-34	26,7	23,7	16,5	Турци	22.522	14.471	
35-64	56,1	55,0	40,1	Срби	2.800	3.633	
35-64	56,1	55,0	44,1	Роми	2.229	2.499	
66 и повеќе	80,3	78,9	62,6	Други	231	609	
				ВКУПНО:	136.173	158.364	

1. Процентот на неписмени е пресметан во вкупното население на соодветна група. Статистички годишни на СРМ,1968 г.стр.58-59.

2. 2.1. ПРВ ПЕРИОД ВО РАЗВОЈОТ, 1944/45-1952/53 учебна година

Првиот период во развојот на воспитанието и образованието во нашата земја (1944/45-1955) се карактеризира со етатизација на школата во сите аспекти. Тоа го нагласува и првиот Устав (1946) на Демократска Федеративна Југославија (член 38) каде пишува: "За да се подигне општото културно ниво на народот државата обезбедува училишта и други културни и просветни установи за да им бидат достапни на сите слоеви на народот... училиштата се државни". Државната власт мораше да продре и да се зацврсти во сите области на општествениот живот, а воспитанието и образованието претставува значајно и чувствително подрачје. Врз таквата основа се изградува вкупната позиција, структура и функција на воспитно-образовната организација.[14]

На просветувањето, а особено на основното воспитание и образование на широките маси, посебно на младите генерации, во сите идејни документи поослободувањето му беше дадено големо значење. Поради тоа неразвиеноста на училишната мрежа, недостигот на училишен простор, неопремност на училиштата и недостигот на воспитно-образовен кадар, не смееше да биде пречка за остварување на идејните определби, бидејќи завршувањето на основното воспитание и образование беше услов, не само за просветно и културно издигнување на народот туку и за општествено, политично и економско издигнување и јакнење на земјата.

Со користење на различни форми на воспитание и образование, интензивно ширење на мрежата на полните основни училишта со виши одделенија на широко подрачје се создаваат претпоставки за остварување на плановите, за зголемување опфатот на учениците со заокружен процес на основно воспитание и образование. Ваквите определби и настојувања исполнуваат повеќе општествени потреби. Покрај подигање на општообразовното ниво на работните луѓе и граѓани, се создава претпоставки

---

14. Вукчо Копроевски , Развојот на самоуправните општествени односи и изградбата на самоуправната школа", сп. "Просветно дело", Скопје. 1985 година бр. 5-10, стр. 25.

и за подготовка на стручен кадар со средно,више и високо образование кој беше потребен на земјата за функционирање и развој на стопанските и општествените дејности како во целата тогашна држава така и во нашата република и Скопје како нејзин главен град.

Во првиот развоен период[12] се одвива акција за масовно просветување и образование, се врши концепциско и содржинско обликување на социјалистичкото основно училиште во духот на основните придобивки на НОБ и СР за образование на генерациите, се прават напори да се совлада неписменоста и непросветноста на широките народни маси кои добиваат примарно значење.За да се оствари сето ова интензивно се шири мрежата на основните училишта, се подготвува воспитно-образовен кадар, се настојува да се совлада нерамномерноста во условите за основно воспитание и образование помеѓу Градот и неговото подрачје, а пред се се создаваат минимални услови за помасовен опфат на училишните обврзници.Тоа што беше затекнато по ослободувањето ни оддалеку не можеше да ги задоволи потребите, но сепак, со тоа се почна по извршените поправки и адаптации на затекнатите објекти во градот и селата.

Затекнати состојби

Кон крајот на 1939 година училишната мрежа за основно воспитание и образование во Македонија се состои од мали училишта од I до IV одделение. Во оваа мрежа не се опфатени над 40% деца од 7 до 11 години.[13] Покрај тоа, во поголемите градови има прогимназии во ранг на виши одделенија од основното

---

12 Според пописот од 1931 година Во Скопје меѓу населението постаро од 10 години неписмени се 67,50% лица.Според истиот попис во Југославија меѓу населението постаро од 10 години неписмени се 44,6% граѓани. Најмногу неписмени има во Косово 84,2% и на територијата на Босна и Херцеговина 70%.

Кон крајот на 1939 година 70% од вкупното население Во Македонија е неписмено. Во 1940 година Скопје има 57,7% неписмени жители.

Извори на податоци: За Скопје, Монографија, Школството пред и по катастрофалниот земјотрес,Скопје,1964 г. За Југославија и другите територии,Д-рЉ. Крнета,Јединствена школа, Београд,1963 г. стр. 114.

училишта.Училишта за припадници[те] на народностите скоро не постојат.Наставата се изведува на српски јазик.

Таб.1

Четиригодишни основни училишта во град Скопје и во селата во 1938 г.

Подрачје	Бр.на учил.	Настав. јазик	Бр.на учен.	Бр.на пара.	Прибл.нез спт.деца	Број на учители	Бр.деца на еден учител
Во град	17	српски	5706	125	нема пол.	142	50
Во село	33	српски	4030	92	273,41%	80	40
Вкупно	50	српски	9736	217		222	45

Извори на податоци: Годишник на Скопска околија, 1938 година.

Седумнаесет училишта во градот сместени се во 10 училишни згради со вкупна површина на училници од 5712 m^2. Наставниот кадар бил со завршена учителска школа и положен стручен испит.[15] Покрај овие четиригодишни училишта во Скопје имало и прогимназии и нижи класови во две гимназии каде што се одвиваше настава во ранг на виши одделенија на основното училиште . Времето на основните училишта во Скопје ја има непосредно пред Втората светска војна покажувале дека поголема популација деца се опфатени во училиштата од I до IV одделение, а децата од побогатите семејства посетувале прогимназии, гимназии, петолетки и седмолетки. Занемарени состојби во основното воспитание и образование во Скопје се оневозможени поради тоа што Скопје претставува трговски и занаетчиско- занаетски центар во Македонија. Постоеле видни граѓани и трговци кои настојувале Скопје образовно и културно

14. Извор, Статистички преглед, Југославија, 1945-1946 година.
15. Со законот за народните школи во Скопје не почело да биде учител лице ако има помалку од 19 години, учителска служба и положен стручен испит.(Извор: Марија Јовановиќ, Просветителските прилики во Македонија, 1918-1922 година) Скопје, 1978 година.

да пајакна.

За разлика од приликите во Градот, подрачјето на Скопје се наоѓа во неповолна положба која има влијание и на почетните резултати во оваа дејност по ослободувањето. Ова е битно да се има предвид при донесување констатации за најсвојните резултати во основното воспитание и образование. Во 1939 година основни училишта од I до IV одделение има во 30 села во кои биле опфатени ученици уште од 43 села што се наоѓале на оддалеченост од 5 км. Училиштата биле лоцирани во поголеми села, кои на некој начин биле централни во однос на помалите. Покрај нив, во овие 30 училишта доаѓале и деца кои живееле во многу далечни села и пешачеле секој ден. Надвор од училиштата [illegible] 21 село со приближно 2700 деца. Во [illegible] основни училишта биле опфатени околу [illegible] деца од 7-11 години.

Таб. 2.

Училишен простор во Скопје со подрачјето во 1939 година

Место	Згради	Училници	Вкупно m^2	m^2 на еден ученик
Селата	[illegible]	91	3 195	1,30
Градот	10	123	5 712	1,30
Вкупно	55	214	8 907	1,31

Извор: Информација за училишниот простор во Скопје и околијата, архивски материјал, Н-40, Основни училишта, стр.2. точка 7. Архив на градот Скопје.

Во 1939 година Скопје со подрачјето располага со вкупна училишна површина од 8 907 m^2. Во 1938 дел од овој простор е уништен затоа што многу училишни згради на окупаторот му служеа како магацини, а кои беа разрушени и запалени. Во текот на четирите воени години во Македонија изградени се 30 училишни згради. Колкав број од овие згради се во Скопје не е познато.[16]

16. Марија Јованович, просветитиканските прилики во Македонија (1912-1929) година, Скопје (1983) година.

Селското подрачје на Скопје, освен она што се наоѓа на пограничната [illegible] градот во ните услови потребни за основно воспитување и образование нито слични карактеристики како другите селски подрачја во Македонија.

Почетоците на основното воспитување и образование по ослободувањето, како и во цела Македонија, така и во Скопје се [illegible] ранијата, за [illegible] на [illegible]. [illegible] наставата [illegible] да отпочнат со работа основните и другите училишта. [illegible] во [illegible] да се [illegible] нови [illegible]. [illegible] што [illegible] на [illegible] основни училишта [illegible] 1944 година и [illegible] училишта во 1945 година, во градот Скопје, [illegible] како [illegible] на народната [illegible] и [illegible] во [illegible].

[illegible] од основно воспитание и образование

[illegible]

[illegible] воспитанието и образованието [illegible] воспитание и образование што [illegible] социјалистичка слободна територија, потребите за [illegible] консолидација на воспитно-образовниот систем [illegible] истакнуваат највисоките политички органи и тела. Решението на АСНОМ за отварање училишта уште во 1943 година на слободните територии, е една потврда за значењето што му се дава на образованието. Президиумот на АСНОМ на седницата одржана од 2 до 8 септември 1944 година донесе одлука за почнување со работа на основните училишта на целата територија на Македонија и одлука наставата во основните училишта да трае седум години.[17]

Ослободувањето на земјата и победата на социјалистичката револуција претставува вистински почеток и основа за формирањето и развојот на македонската просветна и образовна дејност. Тоа е почеток "... кога учениците се здобија

---

17. Документ на АСНОМ - 72 / 357

со можност во светот на науката, културата и техниката да навлегуваат по помошта на мајчиниот јазик, да ги користат првите буквари и читанки, да ја изучуваат и доживуваат својата историја и култура.[18]

Потребите за основно воспитание и образование, како во целата земја, така и во Скопје се големи. Овие потреби произлегуваат, главно, од : уставната определба за право и обврска на сите граѓани на ФНРЈ (СФРЈ) за основно воспитание и образование; Одлуката на АСНОМ за седумгодишно основно воспитание и образование; Големиот наталитет во семејствата од народностите; експанзија на нови жители во Скопје; Големиот број деца кои не го започнаа или не го завршија основното воспитание и образование во текот на четирите воени години.

Напоредно со организирањето на основното воспитание и образование за младите генерации мораше да се организира и основно образование за возрасните граѓани кои беа неписмени или со неполно основно образование. Бројот на неписмените во Скопје е голем, а од внатрешноста на Републикава постојано пристигаа нови неписмени жители.

Во услови на големи потреби за основно воспитание и образование, а скромни можности со училишната мрежа, училишен простор и наставен кадар, се бараа рационални решенија што ќе овозможат поголем број деца и возрасни да се опфатат во мрежата на основните училишта, односно во формите за описменување и основно образование на возрасните.[19] За да се постигнат поголеми резултати и да се оствари прокламираната образовна политика, пресудно значење имаа две претпоставки: 1. Обезбедување училишна мрежа и простор; и 2. Обезбедување образовен учителски кадар.

---

18. Уште пред конечното ослободување на Македонија во селата на слободните територии почнуваа со работа основните училишта освен во тетовскиот и гостиварскиот реон. Референтот за школство извршува минимални подготовки за отварање училишта за основна настава. Бидејќи образовни учители нема таа должност ја вршела и лица што знаат да читаат и пишуваат.

19. Според Уставот на ФНРЈ и уставите на републиките, секој граѓанин на ФНРЈ има право и обврска на задолжително основно воспитание и образование. Оваа уставна определба општествената заедница мораше доследно, успешно и што побрзо да ја оствари.

За обезбедување училишен кадар и простор[20] беше решено, веднаш по ослободувањето на Скопје, да се утврди фактичната состојба на училишните објекти и тие што се во исправна состојба [illegible] да се подготват за настава, а на останатите брзо да се извршат поправки и адаптации. Во селата каде што немаше училишни згради како училишни да се користат простории, а проблемите со инвентарот и другите потреби се ќе решаваат во тек на работата.

За образовните почетоци во Скопје, како и во цела Македонија пресудно значење има апелот што го упатува АСНОМ кон младите луѓе во слободната татковина кој гласи: "Секој младинец со VI, VII и VIII клас гимназија да се стави на располагање на просветните органи ", за да можат привремено да се потполнат учителските места во основните училишта. Апелот на АСНОМ наидува на голем одзив, така што во Македонија над 1 500 студенти и ученици по еднодмесечен учителски курс, во декември 1944 година биле распоредени низ целата република и пополнија многу учителски и наставнички места. Со оваа акција од кадар биле снабдени и Скопје и селата на скопското подрачје.[21]

Со оглед на големото значење на наставниот кадар за реализација на просветителската и образовната дејност сметаме дека потребно е да поставиме ако најнапред го третираме проблемот со наставниот кадар во првиот повоен период.

20- "30 години развој, Скопје, 1945-1975 година, монографија

21. Учителски кадар што се наидува на најголеми проблеми се: 1. неразвиената училишна мрежа, во селското подрачје, особено за опфаќање на учениците во видните одделенија; 2. Голем дел од наставниците кадар кој работел во основните училишта не беше имал завршено средно образование; 3. Родителите од албанската народност своите деца не ги давале да посетуваат основно училиште.

22. Податоците и констатациите за проблемите, мерки и решенија земени се од архивските материјали: писма, информации и извештаи од Просветниот одбор на град Скопје, заведени во регистарот на стр. 2 . кутија - 55. (Во другите места наместо кутија ќе стои К.) Архив на град Скопје.

Наставен кадар

Обезбедувањето наставен кадар во првите години по ослободувањето е проблем што се чувствува во целата наша земја. Посебно е изразен во Македонија, бидејќи кадар со оформено образование на македонски јазик имаше малку, а уште помалку имаше образован кадар на јазиците на народностите. Ваквата состојба е условена од положбата на Македонија до Втората светска војна која се наоѓаше во социјална, економска и културно-образовна зависност од Србија.

Непосредно по ослободувањето во Македонија потребни се околу 2 500 учители. Со оформено образование има само 337 просветни работници.

И покрај тоа што Скопје се наоѓа во поповолна положба со образован кадар за работа во основните и другите училишта, сепак потребите и тука се големи заради тоа што и има кадар со неоформено образование. Во учебната 1944/45 година во Скопје на македонски јазик работеле вкупно 108 учители и наставници од I до VII одделение. Од нив 65,48% се со оформено и 34,52% со неоформено образование. На албански наставен јазик за виши одделенија има вкупно 9 учители од кои 2 со оформено и 7 со неоформено образование, а на турски наставен јазик има 10 учители, од кои 4 со оформено и 6 со неоформено образование (Види таб. 8).

Во основните училишта во селата на скопското подрачје има вкупно 110 учители (Таб. [illegible]). За низното образование нема податоци. Непосредно по ослободувањето наставниот кадар на јазиците на народностите во споредба со потребите е минимален. Во 1944/45 година во основните училишта на албански јазик од I до IV одделение за целото подрачје (градот со селата) има вкупно 72 учители од кои 7 се со едногодишен учителски курс, 15 имаат завршено учителска школа во Приштина, а останатите имаат завршена верска или некое друго училиште што немаат ранг на средно училиште.[23]

---

23. Во Втората светска војна учителите и наставниците во Македонија се снабдувани од Србија.

[illegible] наставата од I до IV одд. [illegible] во основни-те [illegible] училишта во градот работат 117 учители во 107 паралелки што повеќе [illegible] учители [illegible] да работат по две паралелки. Просечната [illegible] настава [illegible] учи-лица, [illegible] 27 [illegible]. Од вкупното подрачје (селата и градот) во одделенска настава на македонски јазик работат вкупно 142 учители.

[illegible] на постојаните работи на курсевите за народни учители, во Скопје брзо се задоволуваат потребите од кадар и се подобрува неговата образовна структура. Така во учебната 1948/49 година со учителска школа има 60 учители, со гимназија и тримесечни учителски курс 17 учители, со завршен IV клас и учителски курс 4 учители. На примена работеле 31 учител (кои немале завршено учителско образование), а 2 учители била без образование.

За трајно [illegible] на проблемот со обезбедување наставен кадар за одделенска настава значајна улога извршија отварањето на учителските школи "Никола Карев" во Скопје (1944), Битола (1945) и Штип (1948). Со учебната 1947/48 година во составот на учителската школа во Скопје се отвораат паралелки на албански и турски наставен јазик ("Лирија") која наредната учебна година се преброила во Скопје ("Зеф Љуш Марку").

---

24. Каква била распределеноста на кадарот во одделенска и предметна настава во првите учебни години во изворите на податоци не можат да се идентификуваат прецизни податоци поради тоа што во повеќе училишта учители од одделенска настава предавале и некој предмет во вишите одделенија.
- Едногодишниот педагошки курс го завршувале лица кои имале оформено основно училиште. Од 1945 до 1953 година овие курсеви се одржувале во летните периоди. На крајот не се полагал завршен испит. Курсот бил со различно тра[illegible] поради хетерогеноста на образованието на слушателите.

25, Асни Злетку, Воспитанието и образованието на децата од народностите на другите народи во СРМ, воспитанието и образованието во Македонија 1943-1983, Просветно дело, Скопје 1985 година, Скопје, стр. 170.
I извор: Архивски материјал, Преглед за учителите во основните училишта заведен под регистерски број 7 на стр, 3. Н-50, Архив на град Скопје.
26. Извор: Архивски материјал образованието на учителите во учебната 1948/49 година заведен по регистерски број.3. на стр.3. Н-50, Архив на град Скопје.

Учителските школи одиграа историска улога во развојот на основното воспитание и образование, подготвувајќи квалитетен учителски кадар.[27] Во учителските школи, покрај редовното школување, се одржуваа форми за доформување на образованието на кадарот кој веќе работел. Преку овие форми на школување во 1945 година во учителската школа "Никола Карев" дипломираа 440 учители од кои 390 Македонци, 10 Албанци и 30 Турци кои полагаа диференцијална матура само по педагошката група предмети. Во учебната 1945/46 година, 10 учители по редовен пат завршуваат учителска школа, а преку курсеви 4 276 лица го оформуваат учителското образование.[28]

Ако во првите години беа најдени решенија за задоволување потребите со учителски кадар од I до IV одделение, проблемот со кадарот за предметна настава (виша одделенија) во основните училишта побавно се решава иако се прават напори во тој однос. Во учебната 1945/46 година се формираат едногодишни курсеви во ранг на виши школи кои ги посетуваат незавршени студенти, гимназиски матуранти и учители. Следната учебна година се формира педагошка академија во траење од две години а во неа сукцесивно се отвараат групи за сите предмети што се изучуваат во основното училиште. За подготвување кадар за воспитно образовните подрачја ликовно и музичко воспитание, во Скопје се отвараат средно музичко училиште и училиште за ликовна уметност со наставни отсеци за образование наставници за предметната настава во основните училишта. Тоа значи дека за овие воспитно-образовни подрачја во почетокот се предвидуваше средно образование. Во учебната 1947/48 година на вишите педагошки школи се отвараат отсеци за ликовно воспитание на македонски , албански и турски јазик. На тој начин за ликовно и музичко воспитание се оспособуваат два профила наставен кадар, со средно и више образование.

---

27. Пред Втората светска војна во Скопје работи учителска школа која по капитулацијата на Југославија, во 1941 година престанува со работа, а околу 400 завршени ученици, Срби и Црногорци, ја напуштаат Македонија.

28. Драгослав Божковиќ, Школувањето на наставнист кадар за основните училишта, Воспитанието и образованието во Македонија 1943-1983, Просветно дело, Скопје, 1985 година стр. 93.

[illegible] положба [illegible] во годините од до учебната 1947 година кога се [illegible] предмети [illegible] на образование.[29] Во учебната 1949/50 година во Скопје се отвора школа за физичка култура, а во 1950/51 година и учит[illegible] [illegible].

Со отворањето [illegible] што ги подготвуваа [illegible] то институции за [illegible] кадар [illegible] но [illegible] перманентно [illegible] потребите кои перманентно се проширувале. Ова [illegible] дека во првиот повоен период беа создадени противречности во образование наставен кадар за сите наставни предмети и во сите наставни [illegible] на кои се [illegible] наставен процес во основните училишта.[30]

Во првиот [illegible] период, потребите од кадар во вишите одделенија често се надополнуваа со кадар кој немал соодветно образование. Најголем број такви наставници има во основните училишта во Градот, а со значајно поголем број има во селските училишта со виши одделенија. Во другите краеви во Републиката овие појави се поизразени, а најизразени се во неразвиените региони. Овие појави во подоцнежните периоди полека се израмнени во однос на првиот период.

Кога се споредуваат состојбите со образовната структура на кадарот во Скопје и селата на скопското подрачје се констатира дека во Градот кадарот ги исполнува законските предвидувања додека во селата има и кадар без оформено образование. Затоа за подобрување на квалификационата структура на кадарот на село се воведуваат стимулативни мерки за учителите и наставниците. Тие мерки се состојат во добивање бесплатен огрев, стан и паричен надоместок за работа во потешки услови

---

29 Различните степени на образование што ќе законски предвидени за воспитно-образовните подрачја музичко, физичко и ликовно воспитание во статистичките податоци за образовната структура на кадарот внесуваат неточности во одредени периоди.

30 Во подоцнежните периоди ќе се покаже дека во наставата на албански наставен јазик во вишите одделенија ќе се јавува постојано недостиг на образован наставен кадар поради големата експанзија на ученици од оваа народност во вишите одделенија.

За усовршување на вработениот наставен кадар просветните власти, во соработка со образовните институции, орбанизираат различни форми на стручно оспособување како што се курсеви, семинари, советувања и сл.

Таб.3.

Наставен кадар во Скопје со подрачјето по национален состав

Учеб. год.	Наставан јазик								
	Македонски.ј.		Албански.ј.		Турски.ј.		Српскохрв.ј.		Вкупно
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
1944/45	198	80,48	38	15,44	10	4,06	Нема под.		156
1950/51	274	64,01	82	19,15	11	2,57	52	12,14	519
1944/45 година, Индекс 100,00									
1944/45	100,00		100,0		100,0		100,0		100,0
1950/51	136,4		242,1		550,0		-		173,9

Напомена:

Прецизни податоци за образовната структура на наставниот кадар посебно за одделенска и предметна настава за скопското подрачје се до учебната 1959 година во изворите на податоци не посотјат.

Непосредно по ослободувањето, во учебната 1944/45 година, од вкупниот број наставници во Скопје со подрачјето, 80,48% се во наставата на македонски јазик, 15,44% во наставата на албански јазик и 4,06% во наставата на турски јазик. Шест учебни години подоцна, во учебната 1950/51 година овој соодносс значително се изменува. Во вкупниот број наставници, во наставата на македонски јазик има 64,01% (ова е најмало учество во споредба со сите други периоди), учеството на наставниците во наставата на албански јазик се зголемува на 19,15% и прилично со висок процент учествуваат наставниците во наставата на српскохрватски наставен јазик (12,14%).

И на ниво на Републиката се порасте и учеството на наставниците на албански наставен јазик така што во првите 10 учебни години по ослободувањето (1945/46-1955/56 година) во Македонија кадарот од оваа народност бележи пораст од 220,0 индекси (Таб. 3.). Во Скопје со подрачјето во првите пет години по ослободувањето наставниот кадар од албанската народност бележи прилично голем пораст (242,1 индекси) што е за два пати поголем во однос на кадарот по македонски јазик кој изнесува 129,4 индекси. Во републички рамки, за овој период порастот е нешто поголем кај кадарот по македонски и турски, а најголем е во наставата на српскохрватски јазик кој изнесува 478,3 индекси. Таквите состојби со кадарот се одраз на зголемувањето на опфатот на учениците ученици од албанската народност со оглед на тоа што во првата повоена година нивниот опфат беше мал поради влијанието на голем број објективни и субјективни причини.

До учебната 1952/53 година голем број учители од албанската народност (нема точни податоци колкав е тој број) кои работеле во основните училишта во Скопје и скопското подрачје, го оформуваат своето образование. Во републички рамки до 1953 година од оваа народност образованието го оформуваат 523 учители.

Напоредно со создавањето наставен кадар за редовното основно воспитание и образование се создава и кадар за основното образование на возрасните и специјалното основно воспитание и образование[31]. Кадарот за основното образование на возрасните се земаше од основните училишта, додека за специјалното основно воспитание и образование дефектолошки кадар се обезбедува подоцна. Во споредба со другите краеви во републикава Скопје се наоѓа во подобра положба со квалификуван наставен кадар. Од севкупниот просветен кадар во Македонија , во учебната 1944/45 година, само 37% има соодветно образование, додека во Скопје тој процент изнесува 49%.

---

31. Од учебната 1950/51 година во Скопје има потреба од наставен кадар во специјалното воспитание и образование како што се: сурдопедагози, олигопедагози и сл. Од 1950 година во Скопје се воспоставува систем на специјално воспитание и образование. До
Втората светска војна во Скопје има само две паралелки за специјално основно воспитание и образование.
Скопје прво во Републикава организира основно воспитание и образование за децата попречени во психички и физички развој.
До втората светска војна во Скопје постојат само две паралелки

Училишна мрежа

Постапувајќи по препораката на АСНОМ, во Скопје, во учебната 1944/45 година, со работа почнуваат 13 основни училишта (Таб. 17) од кои 10 на македонски јазик, 1 на албански и 2 на турски јазик со вкупно ... 223 ученици од I до VII одделение. Овие основни училишта со настава на македонски јазик организирани се од I до VII одделение, а во единственото основно училиште на албански јазик формирана е првата паралелка за V одделение со ... ученици.

за ретардирани деца. Во 1946 година во Битола се отвора прв дом за деца и млади со оштетен вид, а во 1949 година во с. Петровец скопско се формира приват дом за деца и младинци со пречки во видот. Подоцна овој дом е наречен "Завод за дефектни деца". Истата година во Скопје се отвора прво основно училиште за глуви деца и младинци на кое во 1950 година му се припојува Домот за глуви деца од с. Петровец. Во 1951 година Заводот се преместува во Битола. Сето ова се прави за да се создаде по-функционален систем за специјално основно воспитание и образование.

Во статистичката документација (Републикна и на град Скопје) постојат различни податоци за бројната состојба на училиштата, учениците, и наставниците во специјалните училишта затоа што не се користени исти индикатори. Во статистички преглед на СРМ, бр.22, стр. 3, за учебната 1945/46 година нема податоци за специјални училишта за основно воспитание и образование, додека во Статистички годишник на Скопје околија, 1950 година, стр. 113, податоци за специјалните основни училишта има од учебната 1951/52 година. Од тие причини податоците за специјалните основни училишта неможат да се одделат кој се за основно, а кој за средно, односно занатски училишта или пак, само за згрижување на такви деца.

Мрежата на специјалните основни училишта за основно воспитание и образование во Скопје обезбедува опфаќање на деца од следниве категории: деца со пречки во видот, деца со пречки во слухот, деца со лесна ментална ретардација и деца кои имаат два или повеќе видови недостатоци.

Наставниот кадар за работа во специјалните училишта во првите години по ослободувањето нема соодветна стручна подготовка за работа со деца кои имаат пречки во развојот. Дефектолошки кадар почна да се оспособува од учебната 1953/54 година, кога 12 лица ја завршиле вишата дефектолошка школа во Белград. Од таа година наваму образовната структура на наставниот кадар за работа во специјалните училишта секоја година се подобрува. Во учебната 1981/82 година од вкупниот број наставници во Македонија кои работат во специјалните училишта 95,7% ги исполнуваат законските барања.

Каква била организираноста на основните училишта во Скопје со подрачјата може да се види од следниов преглед:

Таб.13.

учебна година	I-IV	I-V	I-VI	I-VII	I-VIII	Вкупно
1944/45	57	4	1	[illegible]	-	[illegible]
1945/46	[illegible]	3	1	[illegible]	-	[illegible]
1951/52	[illegible]	-	-	[illegible]	-	[illegible]

Извори на податоци: Архивски материјал, Извештаи за основните училишта заведени во регистар [illegible]. стр.[illegible]. [illegible], регистар 5 стр.1, [illegible]-51.

Со учебната 1945/46 година училишната мрежа во Скопје со подрачјата, во однос на мрежата во 1939 година, поголема е за 14 основни училишта. Зад следната 1945/46 година училишната мрежа се проширува за 12 основни училишта, а по 5 учебни години, во 1951/52 година училишната мрежа се проширува приближно за два пати во однос на 1944/45 година. Најмногу се зголемува бројот на училиштата од I до IV одделение (за 65) што е индикатор за експанзивен и интензивен развој на училишната мрежа. Ширењето на училишната мрежа е услов за остварување на прокламираната политика за поголем, односно целосен опсат на училишните обврзници во системот на основното воспитание и образование. Со ваквата мрежа создадени се услови за целосен опфат на училишните обврзници од I до IV одделение, а бројот на опфатените ученици од V до VII одделение постојано се зголемува. Во учебната 1950/51 година, во Скопје има 10 седумгодишни основни училишта (во овие училишта не се опфатени нижите класови на гимназиите), а во учебната 1952/53 година бројот на осумгодишните основни училишта се зголемува на 19.[32]

32. Потребата за проширување и преструктуирање на училишната мрежа е перманентна. Вози потреби во таа смисла наметна донесувањето на Законот за осумгодишно основно воспитание и образование во 1951 година, а врз основа на Резолуцијата на Третиот пленум на ЦК КПЈ. Со овој Закон седумгодишните основни училишта прераснуваат во осумгодишни, нижите гимназии (прогимназиите) се укинуваат, односно се приклучуваат кон осумгодишните основни училишта.

33. Извор на податоци: "30 години развој ,Скопје,1945/1975 година," Монографија, Собрание на град Скопје,Скопје,1975 година.

Програмата за изградба на овие училишни објекти не се реализира во предвидените рокови. Затоа слични програми Собранието на град Скопје носи и подоцна.[34]

Училишен простор

Во првите години по ослободувањето недостигот на училишен простор претставува проблем во југословенски рамки. Најизразен е во првите 5-7 години, бидејќи просторните капацитети на основните училишта не ги задоволуваат потребите за опфат на сите училишни обврзници.

Во 1939 година Скопје со подрачјето располага со 9 867 m² училишен простор, од кој 4 154 m² во селата и 5 713 m² во Градот. Во 1944/45 година во Скопје има 10 училишни објекти за основни училишта од кои 5 ги задоволуваат, а 5 не ги задоволуваат педагошките и хигиенските стандарди. Од нив 5 објекти се со капацитет од 4 до 8 училници во кои се одвива наставен процес од I до VIII одделение, а 5 објекти се со капацитет од 2 до 4 училници и во нив се одвива воспитно-образовен процес од I до IV одделение. Во селата што припаѓаат на градските општини (Таб. 15) има 7 училишни згради од кои 4 со капацитет од 2 училници и 3 со капацитет од 1 училница. Од нив 3 одговараат на хигиенските и педагошките норми. Просечната површина за еден ученик во овие училишта изнесува 0,36 m². Во основните училишта на пошироко подрачје има вкупно 50 училишни објекти од кои 37 одговараат, а 13 не одговараат на педагошките и хигиенските норми. Овие 50 училишни згради располагаат со вкупна училничка површина од 4 239 m², што значи дека просечно на секој ученик му

---

34. Собранието на град Скопје програми за изградба на осумгодишни училишта на целото подрачје носи повеќе пати и тоа во: 1947, 1953, 1959, 1964 и 1969 година.

35. Информација за училишниот простор во основните училишта во Скопје од 1945 до 1947 година, Архивски материјал бр. 4 стр. 3, К- 52, Архив на град Скопје.

паѓа по 1,07 m^2. Во нив вкупно има 131 училница (што значи дека секоја училишна зграда има по две училници). Просечниот број ученици во една училница изнесува 33 (Види таб.13).[35]

Колку рационално се користи училишниот простор? Во документите што постојат (извештаи, анализи, информации) се среќава податокот дека училишниот простор во Градот рационално се користи така што во една училница работат и по две или три смени. Во 1944/45 година во една училница во основните училишта во Скопје учат и по 110 ученици.

Во 1946/47 учебна година вкупниот училишен простор во Скопје со подрачјето изнесува 14 247 m^2 што значи дека на секој ученик му припаѓаат по 0,90 m^2. Училишниот простор во учебната 1946/47 година во однос на 1939 година се зголемил за 4 700 m^2. Ако се има предвид фактот што [illegible] дел од просторот од 1939 година е уништен ова покажува дека за две учебни години училишниот простор во Скопје се зголемил за [illegible]%.

Ако се спореди просекот на училишен простор што му припаѓа на еден ученик во 1939 година (1,3 m^2) и просекот во учебната 1946/47 година (0,90 m^2) се гледа дека во 1939 година има подобар просек на ученик. Таквата состојба е последица на малиот број опфатени ученици во училиштата пред Втората светска војна. Во учебната 1952/53 година, во Скопје со подрачјето училишниот простор по еден ученик изнесува 1,0 m^2, а во следната 1953/54 учебна година 1,03 m^2 од кои 0,10 од I до IV одделение и 0,22 m^2 од V до VIII одделение. Опаѓањето на училишниот простор по ученик е последица на зголемувањето на опфатот на училишните обврзници, иако бројот на училишните објекти, а со тоа и на училишниот простор се зголемува. Просечниот училишен простор по ученик во Македонија во 1939 година, е поголем во однос на Скопје и изнесува 1,10 m^2.[36]

---

36. По завршувањето на Втората светска војна во Југославија неупотребливи останаа [illegible] училишни објекти. Само во Србија запалени се 5222 училишни објекти, слична е состојбата и во други краеви на земјата. (Извор: Никола Поткоњак, Од статистики на самоуправној социјалистичкој основној школи, Београд 1977 година).

Во 1951 година во Скопје на 1 ученик отпаѓа училишен простор по ... ученик во однос на Републиката што покажува дека во Скопје поинтензивно е градбата на училишен простор.

Иако опатествената ... по ослободувањето создава средство за изградба на нов училишен простор покажуваат податоците за бројот на изградените училишта според годините на изградба (види таб. 11).

Таб.11

Училишни згради во Македонија по години на изградба

до 1900-год.	47
од 1901-1918	93
од 1919-1930	253
од 1931-1940	240
од 1941-1944	[illegible]
од 1945-1946	112
од 1947-1951	392
од 1957-1961	172
од 1962-1964	120

Прегледот покажува дека до 1900 година (кога Македонија се наоѓа под економска, социјална и културно-образовна зависност на туѓи режими) изградени се само 47 училишни објекти. Во периодот од 1901 до 1918 година вкупно се изградени 93 училишни згради што значи просечно годишно се градело по 5 училишта, од 1919 до 1930 година вкупно се изградени 253 училишни згради или просечно годишно се граделе по 23,4, во периодот од 1931 до 1940 година просечно годишно се градела по 24 згради, а по ослободувањето само за една година во Македонија се изградени 112 училишни згради. Училиштата градени пред војната се со капацитет од 1 или две училници.

Во учебната 1938/39 година во Македонија има 817 четиригодишни основни училишта. По ослободувањето Скопје затекнува погодна училишна мрежа и простор од другите градови во Македонија, но полоша во однос на главните градови на другите републики.

Релативно долг период квалитетот на дел од училишните објекти по капацитет, функционалност и хигиенски услови не ги

---

37. Во еден акт од Прочелникот на просветниот оддел на град Скопје во учебната 1944/45 година во училиштата нема ограв, се вели;" Во учебната ... за поправки. Условите за работа се многу тешки. (Извор: Архивски документи бр. 8 стр.1, А-50, Архив на нема стручни мајстори град Скопје.)

38. Извор : Информација за училишниот простор во Скопје и околијата архивски материјал бр.1. стр.2. точка 7. Архив на град Скопје.

исполнуваат основните барања.[37] Некои училишни објекти градени по ослободувањето брзо се амортизираат заради тоа што не се градени според градежни стандарди. Тоа покажува дека во првиот развоен период проблемот со училишен простор се решава, во квантитативна, но не и во квалитативна смисла.

Покрај училнички, во училиштата потребен е и друг училишен простор како што се сали, работилници и др. Во учебната 1946/47 година од вкупно 14 основни училишта во Градот, само во 1 училиште има работилница за рачна работа, во две има фискултурни сали со 212 m^2 простор, во 5 училишта имаат фискултурни игралишта со 5 997 m^2 простор, во 4 училишта има кабинети со нагледни сретства, а во 10 училишта има училишни библиотеки со многу мал фонд на книги. По ослободувањето инвентарот во училиштата или е дотраен или недостасува. Од наставни сретства има само табли, а некаде и нив ги нема. Тоа се однесува претежно на селските училишта. Заради недостиг на училишен простор во градот има потреба од работа во повеќе смени и има голем број ученици во паралелките. Тоа го намалува квалитетот на наставата.

Опфат на ученици

Севкупната просветна политика по ослободувањето беше насочена во создавање услови за што поголем опфат на училишните обврзници, особено во оние подрачја и населби каде до Втората светова војна немаше училишта. Благодарение на големите напори што беа направени во првиот период по ослободувањето постигнати се завидни резултати во опфат на учениците за што зборуваат многубројни податоци (види таб.12.). Од нив се гледа дека само за една учебна година бројот на учениците на сите четири наставни јазици се зголемил за повеќе од две илјади. И покрај тоа што не се опфатени сите ученици, на што влијаеја праат и објективни и субјективни фактори, опфатот од 12 250 ученици во учебната 1945/46 година се смета за голем успех. Уште по-импресивен е бројот на учениците опфатени во учебната 1951/52 година кога има опфатени повеќе ученици во однос на

Таб.12

Ученици во Скопје во поодделните [illegible] национален состав

Учебна година	Македонци		Албанци		Турци		Учен. од срп. хрв.ј.подрач.		Вкупно
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
1944 1945	7 704	73,21	1 2[illegible]	12,27	124[illegible]	11,[illegible]	242	2,30	13 406
1945 1946	8 840	72,23	1945	15,83	1274	10,33	285	2,32	12 253
1951 1952	18 473	73,32	3973	16,75	1584	5,42	593	2,51	24 573

Извори: Архивски материјал, Извештај за основните училишта во Скопје и селата, рег.3,стр.4, К-50, Архив на град Скопје Годишник на Скопје, 1952 година

учебната 1945/46 година што значи просечно годишно зголемување од 4 015 ученици. Заквиот опфат се должи на создадените услови за кој веќе станувеше збор.

Ако се направи споредба на бројот на учениците по национален состав паѓаат в очи неколку карактеристики. Учеството на учениците Македонци во вкупниот број ученици е стандардно, како и учеството на учениците од српско-хрватското јазично подрачје, перманентно се зголемува бројот на учениците од албанската народност додека ~~из~~ турската народност има намалување како последица на преселувањето на голем број жители во Турција.

Таб.13

Ученици по национален состав во Скопје (само Градот) во 1944/45 учебна година.

Македонци		Албанци		Турци		Српскохрв. јаз.подр.		Вкупно
Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
5 297	83,30	405	6,6	620	9,80	непознато		6323

Во Градот учениците Македонци учествуваат со поголем процент во однос на Градот со подрачјето што покажува дека училишните обврзници од албанската народност во овој период претежно се наоѓаат во селата на скопското подрачје. Учеството на учениците од турската народност во Градот, исто така,е поголемо во однос на учениците од албанската народност. Од вкупниот број ученици, во учебната 1944/45 година 64% се од Градот.

Ако се направи споредба помеѓу порастот на бројот на училиштата и учениците ќе се констатира дека во 1951/52 во однос на 1945/46 учебна година бројот на училиштата се зголемил за 61%, додека бројот на учениците се зголемил за 101% што говори за експанзивност во порастот на учениците. Тоа покажува дека училишните објекти и простор рационално се користат.

Покрај податоците за вкупниот број ученици и ученици по национален состав, значајни се и податоците за распределеност на учениците во одделенска и предметна настава што за овој период, кога се формираше мрежата на виши одделенија, посебно, е значајно, бидејќи врши влијание на наредните периоди.

Таб.14.

Ученици во одделенска и предметан настава по национален состав во Скопје со подрачјето

Учебна година	Македонски ј.		Албански ј.		Турски ј.		срп.хрв.ј.		Вкупно		
	I-IV	V-VII	I-IV	V-VII	I-IV	V-VII	I-IV	V-VII	I-IV	V-VIII	
1944%	5803	1901	1298	12	1232	8	242	-	8545	1922	10460
1945%	58,35	90,71	14,32	0,61	14,03..	0,41	2,82		81,7	18,3	-
1951%	10629	6808	4732	180	1320	244	321	277	17003	7509	24573
1952%	62,3	90,7	27,81	2,43	8,32	3,25	1,89	3,58	69,1	30,9	-

39. Извори на податоци: Архивски материјал, Извештаи за основните училишта,заведени во регистар 3, стр.4. и регистар,8, стр.3, Н-50 и Н-56, Архив на град Скопје.

УЧЕНИЦИ ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО

СПОРЕД НАЦИОНАЛЕН СОСТАВ

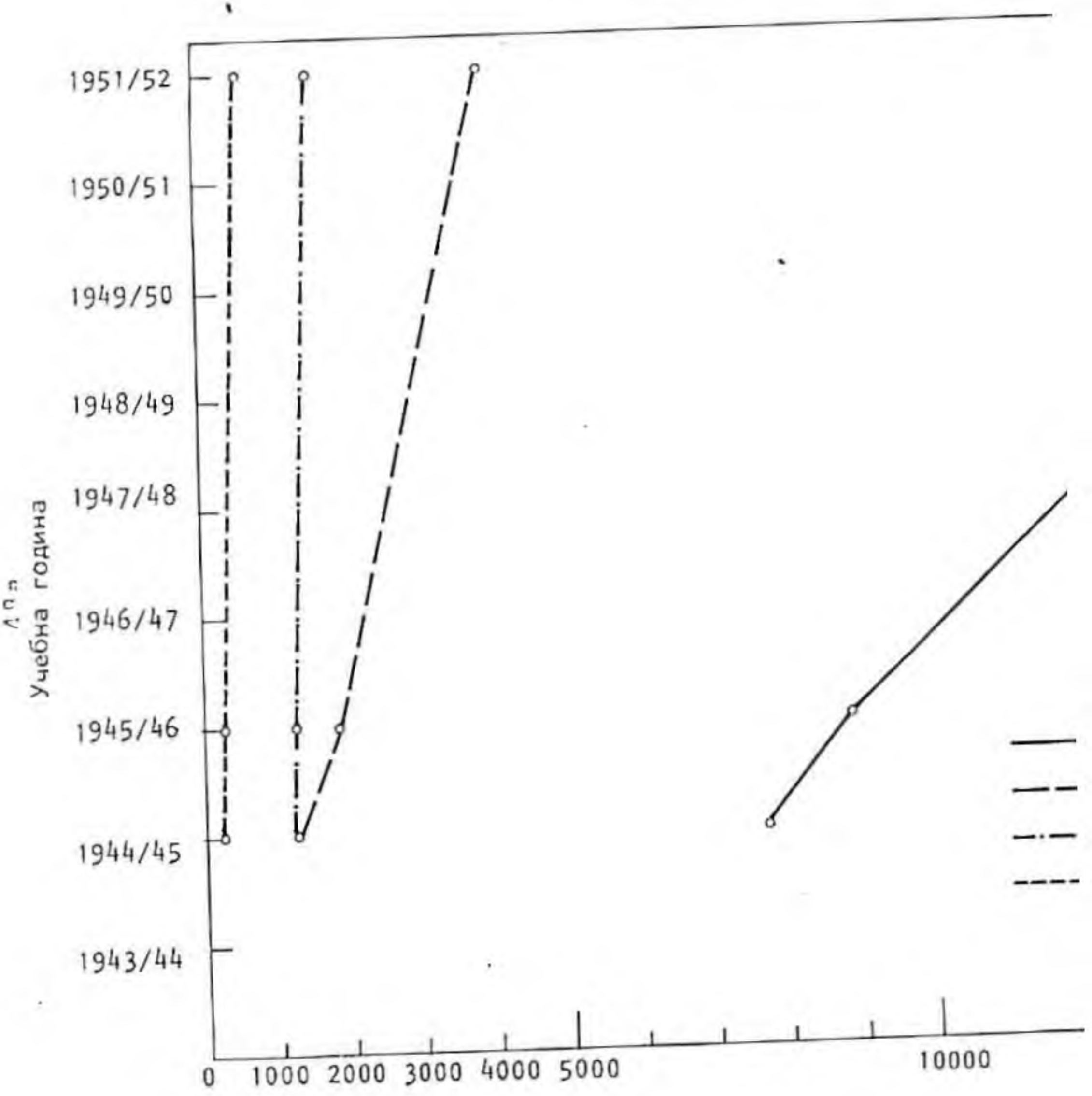

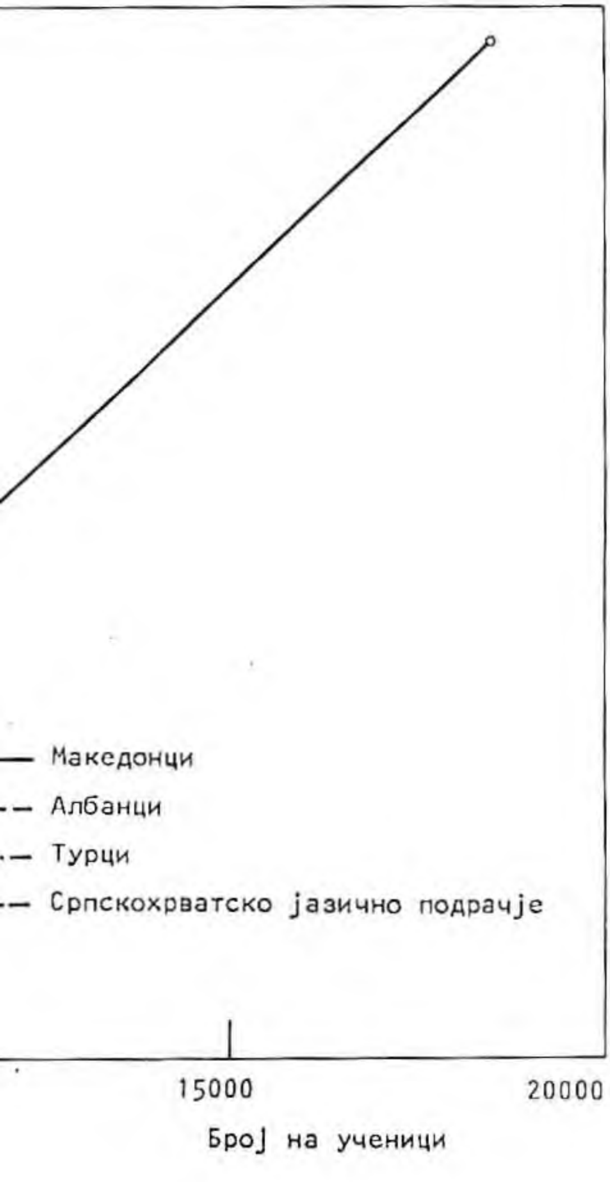

Македонци
Албанци
Турци
Српскохрватско јазично подрачје
15000
20000
Број на ученици

Податоците покажуваат дека кај народностите постојат големи разлика во бројот на учениците во одделенска и предметна настава. Симболичното учество на учениците од народностите во вишите одделенија е последица на затечнатите прилики, за кои веќе станува збор. Треба да се истакне обидот за формирање паралелки за виши одделенија на јазиците на народностите уште во првите години по ослободувањето.

Ако се имаат предвид учениците од V–VIII одделение покажуваат вкупните резултати каде значајно е изменет односот помеѓу учениците во одделенска и предметна настава кога од [illegible] во 1944/45 се зголемува на [illegible] во учебната 1951/52 година. Податоците покажуваат дека во овој период постигнати се солидни[40] резултати во опфатот на учениците во горните одделенија. Овие резултати можеле да бидат и поголеми доколку имало наставен кадар и доколку родителите од народностите не вршеле негативно влијание со своите ставови за непотребноста на образованието на своите деца.

Кога се разгледува проблемот за учеството на учениците во вишите одделенија во Скопје со подрачјето значајно е да се потенцира и една појава што се забележува во податоците презентирани во прегледот на основните училишта во Скопје во учебната 1944/45 година (Табела.17). Од нея се гледа дека во основните училишта на албански и турски наставен јазик во нижите одделенија нема ученици од женски пол што како податок е мошне значаен за третирањето на развојот на основното воспитание и образование во подоцнежните периоди. Од ова се гледа дека семејствата од народностите имале негативен однос кон образованието на женските деца што се одразува на нивниот опфат во целиот период по ослободувањето. Во ридско-планинскиот предел такви појави има и денес.

Од истата табела се согледува уште една значајна појава. Имено, податоците покажуваат дека во првите години по ослободу-

---

40. Податоци за учеството на учениците по национален состав одделно за одделенска и предметна настава во статистичките прегледи и годишници тешко можат да се идентификуваат што го сметаме за недостаток за согледување на целосните состојби. Податоците што ние ги презентираме се добиени со проучување на разни документи што ги вршевме за потребите на овој труд.

вањето најмал број ученици во Градот има од албанската народност. Учениците од турската народност во вкупниот број учествуваат со поголем процент, но во наредните периоди нивното учество постепено се намалува, додека од албанската народност се зголемува.

Уште некои разлики помеѓу градот и селата

За разлика од градот, каде е воспоставено училишна мрежа што ги задоволува потребите за целосен опфат на учениците од I до IV одделение и за 85% опфат во вишите одделенија, во селата положбата е понеповолна.

Подрачјето на Скопје, што ги опфаќа селата, не претставува хомогена целина поради различната оддалеченост од градот и конфигурацијата на теренот. Според овие карактеристики подрачјето на Скопје може да се подели на две категории. Прво, тоа се селата што припаѓаат на градските општини (Таб.1[illegible].) и, второ селата што припаѓаат на селските општини (Таб.1[illegible].). Меѓу нив има разлики и во училишната мрежа, кадарот, училишниот простор и бројот на опфатените ученици.

Во седумте села што припаѓаат на градските општини во 1944/45 година има четиригодишни училишта во кои е опфатен 471 ученик. Во пет села каде има деца од албанската народност, наставата не се изведува, бидејќи нема наставен кадар на албански јазик.[42] На широкото подрачје на Скопска околија каде се формирани пет општини (Таб.13) кои опфаќаат широк реон на низински и ридско-планински села, вкупно има 46 училишта од I до IV одделениа во кои се опфатени 3 800 ученици. Во 4 од овие 46 училишта формирана е по една паралелка од V одделение во кои се опфатени 174 ученици. Во 62 села од ова подрачје во учебната 1944/45 година нема отворено училишта од I доIV одделение од каде 3 125 деца не се опфатени по редовен систем на основно воспитание и образование. . Тоа значи дека од широкото подрачје во

---

41. Училиштата по национален состав тешко се разграничуваат заради тоа што и во Скопје и во Македонија уште од почетокот се организираат училишта на повеќе наставни јазици, па во званичните статистички документи едно училиште регистрирано е на две или три места. За Скопје со подрачјето училиштата се дадени според јазичната организираност за периоди за кои постоеја податоци. (Таб.87).

42. Тоа се селата: Страчинци, Мојанци , Горно Мерави, Арачиново. Во нив има околу 279 деца кои не се опфатени во училишната мрежа од I доIV одделение.

системот на основното воспитание и образование не се опфатени околу 44% училишни обврзници. За прегледот што следува дадени се податоци за учениците во Републикава.

Таб.15.

Ученици во НРМ според национален состав

Учебна година	Македонци Бр.	%	Албанци Бр.	%	Турци Бр.	%	Срп.хрв. подрачје Бр.	%	Вкупно
1945 1946	85 933	72,6	15 454	14,1	9 732	8,14	1 188	1,3	[illegible]
1952 1953	12[illegible] 811	74,3	15 645	10,1	14 972	9,8	2052	1,3	[illegible]

Извор на податоци: [illegible] за 1954 година, Републички завод за статистика.

Податоците за бројот на учениците по национален состав покажуваат дека во [illegible], во Републикава поголемо е учеството на Македонците. Зголемувањето на учениците од албанската народност за пет учебни години е незначително (само 1%), додека во Скопје за пет учебни години зголемувањето изнесува повеќе од 4% . Кај Турците има обратна ситуација. Во Македонија нивното учество се зголемува скоро за 3%, а во Скопје се намалува приближно за 4%. Вкупниот број ученици во Скопје со подрачјето за шест учебни години (1945/46-1951/52) е зголемен за 101%, додека зголемувањето во Македонија за седум учебни години(1945/46-1952/53) изнесува 58,2%. Овие споредби покажуваат дека во Скопје со подрачјето зголемувањето на учениците има експанзивен карактер и е два пати поголемо отколку во Републикава. Тоа во голем обем е предизвикано од демографските движења, поточно од доселувањето на нови жители во Скопје.Во однос на Републикава во Скопје со подрачјето, поголемо е учеството на учениците од албанската народност на што влијание врши и доселувањето на новите жители од ВАП Косово. Покрај тоа, во Скопје со подрачјето побрзо се создадени услови за опфат на ученици од оваа народност.Тоа особено се однесува за широкото скопско подрачје каде има голем број села од оваа народност. Во Републикава услови за опфат на учениците од народ-

ностите се создаваат посебни и паралелки.

Поради нецелосен опфат на учениците од народностите за овој период, тешко може да се идентификуваат прецизни податоци за процентот на учениците кои го продолжуваат образованието по IV одделение. Според податоците за бројот на учениците во одделенска и предметна настава видно е дека од народностите многу мал процент ученици продолжуваат во V одделение. Во учебната 1951/52 година, во V одделение продолжиле 54,2% ученици на македонски 3,39% на албански 10% на турски наставен јазик.

Овие податоци значајни се за анализата на резултатите во наредните периоди, бидејќи се битни индикатори за развојот на основното воспитание и образование. Во учебната 1950/51 година, во Скопје со подрачјето, во V одделение продолжиле 57% ученици од генерацијата. Овојниот просек е значајно изнад републичкиот и покажува дека во Скопје со подрачјето се остварува солиден опфат на ученици во горните одделенија.

Таб.16.

Ученици на скопското подрачје и во Македонија

Учебна година	Скопје со подрачје	Индекс 1945/46 г.	Македон.	Индекс 100,0 1945/46 год.
1945/46	12 250	100,0	100 135	100,0
1952/53	25 864	211,1	160 200	160,1

Извор: Годишник на Скопје 1958 година.
Годишник на НРМ, 1954 година.

Податоците покажуваат дека порастот на учениците во Скопје со подрачјето е значајно поголем во однос на Републиката.

До учебната 1950/51 година бројот на учениците од I до IV одделение се зголемува, а потоа опаѓа и до 1956/57 година со рамномерен прилив се задржува овој број. До опаѓањето на бројот на учениците доаѓа заради тоа што во учебната 1950/51 година се запишуваат деца кои се родени во годините на војната, кога наталитетот осетно е намален и како резултат на тоа што во периодот до 1950 година беа опфатени голем број заостанати

повозрасни деца кои од оваа година ги завршуваа школувањето или како престарени го напуштаа училиштето. Од учебната 1951/52 година бројот на учениците е [illegible]. Сличен е порастот на учениците и во горните одделенија од основните училишта. До учебната 1951/52 година бројот на опфатените ученици постојано расте, а потоа интензитетот на порастот се смирува така што дури во 1954/55 година го достигнува и надминува бројот на учениците од 1951/52 година. Во наредните периоди порастот на учениците е поекспанзивен и тоа е резултат на преоснувањето на поголемите училишта во осумгодишни.

Основното образование на возрасните се одвива напоредно со редовното воспитание и образование. Во првите години по ослободувањето тоа претежно се состои во описменување на населението. Во 194[illegible] година во Скопје има [illegible] 447 неписмено население постаро од 10 години што претставува процент од [illegible], а во Републиката неписмено население има 344 [illegible] ([illegible]), што значи дека по бројот на неписмените помеѓу Скопје и Републиката нема голема разлика.

Потребите за основно образование на возрасните во Скопје се поизразени во однос на Републиката поради фактот што во Скопје има перманентен прилив на работници од внатрешноста на Републиката и други неразвиени краишта кои по доселувањето бараат вработување за што е потребно да имаат соодветно основно воспитание и образование.

Потребата за описменување во првите 5-6 години по ослободувањето се остварува преку аналфабетски курсеви. Во учебната 1944/45 година во Скопје се [illegible] 17 аналфабетски курсеви [illegible] во кои се опфатени [illegible] неписмени лица. Во 194[illegible] година се организирани 37 курсеви во кои се опфатени 1 [illegible]27 лица ([illegible] во [illegible] година во Скопје има 10 110 неписмени), а [illegible] [illegible]. Тоа значи дека [illegible] се остварила [illegible] потоа што курсевите [illegible] [illegible] 43

43. [illegible] Архивски документ, "[illegible] описменувањето на населението во Скопје во 1944/45 и 1945/46 година, [illegible] стр. [illegible], Архив на град Скопје,

поради нередовност на слушателите. Аналфабетските курсеви како форма за описменување се задржуваат до педесетите години, потоа описменувањето се врши во состав на основните училишта за возрасните.

За опфаќање на учениците со пречки во психофизичкиот развој, општествената заедница уште во првите години по ослободувањето води грижа да ги опфати во специјален систем на воспитание и образование. Тоа што беше наследено ни оддалеку не ги задоволуваше потребите, бидејќи до Втората светска војна во Скопје има само 2 паралелки за специјално воспитание и образование кои работат во состав на редовните училишта од I до IV одделение. Во учебната 1948/49 година во Скопје се формираат 9 такви паралелки. Во 1948 година во Битола се отвара прв дом за деца и млади со оштетен вид, а во 1949 година во Скопје се отвара прво училиште-"Дом за деца и младинци со пречки во видот" во с. Петровец-скопско. Во 1951 година овој Завод преминува во Битола. Во 1949 година во Скопје се отвара прво специјално основно училиште за лесна ментална ретардација.

Некои позначајни карактеристики за првиот развоен период

Непосредно по ослободувањето, условите за опфат на учениците од I до IV одделение се поповолни отколку од V до VII одделение. Тоа во најголема мера се должи на затекнатите состојби, бидејќи до ослободувањето на широките подрачја не беа создадени услови за целосен опфат на учениците во горните одделенија.[44] Со совладувањето на некои тешкотии во почетниот период, создадена е основа за паралелно развивање на мрежата на училиштата на народностите со училиштата на македонски јазик. Во услови на слободна иницијатива и труд за кус период се решија такви проблеми што во други услови ни со децении не можеле да најдат свое решение.

---

44 Во Македонија првата година по ослободувањето над 40 илјади деца на училишна возраст не се опфатени со училишната мрежа поради немање на училишен простор и учителски кадар. (Извор Д. Бељкогиќ, Проблеми со кадарот..сп."Просветно дело",Скопје,1964,бр.5-6.) Во статистичката документација (Статистички преглед на СРМ,бр.22 стр,9), за учебната 1945/46 г. нема податоци за специјалните училишта за основно воспитание и образование, во Републикава, за Скопје нема податоци за учебната 1954/55 година.

ОСНОВНИ УЧИЛИШТА ВО СЕЛАТА НА ГРАД СКОПЈЕ ВО 1939 ГОДИНА

ТАБЕЛА 17а

	СЕЛО-ГРАД	Бр.на учил.	Наставен јазик	Бр.на учен.	Бр. на парал.	Прибл. неопф. деца	Бр. на учители	Средна оптовареност на учил.со број на деца
Четиригод. основ. учил.	во селата	39	спрски	4030	83	2790 41%	80	50
	во градот	17	српски	5706	135	нема евиден.	142	40
	ВКУПНО	56	српски	9736	217		222	45

ИЗВОРИ НА ПОДАТОЦИ: Годишник на Скопска околија 1958 год. Годишник на град Скопје 1980 година, Годишник на НРМ 1954 година. За учебната 1944/45 г. извештаи на основните училишта, архивски материјал К-50, стр. 3, и К-56, стр. 1. Архив на град Скопје.

ПРЕГЛЕД
на учениците и учителите во град Скопје на крајот од учебната 1944/45 година

ТАБЕЛА 17.

Училиште	I оддел.			II оддел.			III оддел.			IV оддел.			вкупно I-IV оддел		
	м	ж	се	м	ж	се	м	ж	се	м	ж	се	м	ж	се
Гоце Делчев	85	78	163	54	65	119	65	62	127	74	66	140	278	271	549
Даме Груев	111	96	207	[illegible]	31	71	46	44	90	58	34	92	255	205	460
Кирил Пејчиновиќ	50	51	101	54	48	102	65	55	120	49	29	78	218	183	401
Кирил и Методи	25	25	50	36	34	70	44	30	74	23	26	49	128	[illegible]	243
Цветан Димов	43	29	72	30	19	49	20	17	37	15	9	24	108	74	182
Браќа Миладинови	111	89	200	36	40	76	67	55	122	56	40	96	270	224	494
Рајко Жинзифов	45	25	70	39	38	77	21	16	37	26	15	41	131	94	225
Најден Арсов	25	15	40	12	14	26	19	16	35	17	18	35	73	63	136
Климент Охридски	76	96	172	75	84	159	66	73	139	72	66	138	289	319	608
Коста Рацин	32	34	66	41	34	75	22	25	47	41	31	72	136	124	260
Лирија (албан.)	235	46	281	48	8	56	29	6	35	19	7	26	331	67	[illegible]
Тефејуз (турско)	214	-	214	89	-	89	26	-	26	11	-	11	340	-	340
Ирфан (турско)	-	182	182	-	53	53	-	45	45	-	-	-	-	280	[illegible]
Вкупно:	1052	766	1818	554	468	1022	490	444	934	461	341	802	2557	2019	4576

Училиште	V оддел.			VI оддел.			VII оддел.			вкупно V-VII одд.			вкупно I-VII одд.			учители		
	м	ж	се	м	ж	се	м	ж	се	м	ж	се	м	ж	се	софор.	неофор.	се
Гоце Делчев	39	40	79	63	63	126	55	39	94	157	142	299	435	413	848	6	9	15
Даме Груев	22	33	55	32	24	56	20	13	33	74	70	144	329	275	604	6	6	12
Кирил Пејчиновиќ	46	47	93	46	33	79	24	26	50	116	106	222	334	289	623	6	8	14
Кирил и Методи	49	36	85	43	33	76	31	32	63	123	101	224	251	216	467	4	7	11
Цветан Димов	22	8	30	20	19	39	24	22	46	66	49	115	174	123	297	4	5	9
Браќа Миладинови	39	47	86	53	51	104	50	26	76	142	124	266	412	348	760	9	7	16
Рајко Жинзифов													[illegible]	94	225	2	2	4
Најден Арсов													73	63	136	3	1	4
Климент Охридски	65	55	120	72	70	142	40	44	84	177	169	346	466	488	954	11	10	21
Коста Рацин	24	17	41	27	14	41	23	18	41	74	49	123	210	173	383	5	6	11
Лирија (албан.)	6	2	8							6	2	8	337	69	406	2	7	9
Тефејуз (турско)													340	-	340	2	4	6
Ирфан (турско)													-	280	280	2	2	4
Вкупно:	312	285	597	356	307	663	267	220	487	935	812	1747	3492	2831	6323	62	74	136

П Р Е Г Л Е Д

на основните училишта во селата кои припаѓаат на градските општини во учебната 1944/45 година

ТАБЕЛА 18.

Реден број	Училишта во селата од градските општини	Развиеност		ученици			Училишни згради						На 1 ученик м²	Немало настава во селата на албански јазик	ЗАБЕЛЕШКА
								Одговараат Училници со		Неодговараат Училници со					
		Од I до IV	Од V до VII	Од I до VI	Од V-до VII	ВКУПНО	Згради	Број	м²	Згради	Број	м²			
1	Горно Водно	1	-	52	-	52				1	1	28	0,54	Страчинци, Мојанци, Горно Нерези, Долно Нерези и Арачиново (албански), (со приближно 270 неопфатени).	
2	Горно Нерези	1	-	32	-	32				1	1	25	0,78		
3	Горно Лисиче	1	-	98	-	98	1	2	93	-	-	-	0,95		
4	Усје	1	-	47	-	47				1	1	35	0,72		
5	Мацари	1	-	119		119	1	2	101	-	-	-	0,85		Со опфатени села Трубарево и Индиково
6	Арачиново	1	-	46	-	46				1	2	60	1,30		
7	Синѓелиќ	1	-	67	-	67	1	2	101	-	-	-	1,51		Во опфатените села: Стајковци и Брнарци
	ВКУПНО:	7	-	461	-	461	3	6	295	4	5	148	0,96		

ЗАБЕЛЕШКА: Во сите наведени училишта наставата се изведувала на македонски јазик, Во петте села каде имало албанско население немало можност да се изведува настава на албански јазик поради немање албански училишта.

ПРЕГЛЕД

на училиштата, учениците, училничкиот простор и учителите во Скопска околија во учебната 1944/45 година

Таб. 13.

Реден број	ОПШТИНА	училишта: од I до IV оддел.	училишта: седмолетки (V оддел.)	ученици: од I до IV одд.	ученици: V оддeление	ученици: вкупно ученици	неопфатени деца: во село	неопфатени деца: приближно број деца	неопфатени деца: приближно во %	училишни згради: одговараат: згради	одговараат: училници број	одговараат: училници м²	неодговараат: згради	неодговараат: училници број	неодговараат: училници м²	вкупно: згради	вкупно: училници број	вкупно: училници м²	на еден ученик доаѓа училиш. простор м²	број на учителите
1	Горче Петров	7	1	651	61	712	22	954	57	6	15	741	2	3	82	8	18	823	1,16	16
2	Драчево	5	1	390	21	411	18	832	67	5	19	877	1	1	29	6	20	906	2,21	22
3	Петровец	17	-	1149	-	1149	3	186	14	14	26	1155	3	4	95	17	30	1250	1,09	34
4	Бутел	12	1	1180	50	1230	6	520	30	8	17	708	5	6	173	13	23	881	0,72	26
5	Ракотинци	5	1	438	42	480	13	633	58	4	8	371	2	2	58	6	10	429	0,89	12
	Вкупно:	46	4	3808	174	3982	62	3125	44	37	85	3852	13	16	437	50	101	4289	1,08	110

Овој период е значен особено за подготовка наставен кадар и за реализирање на полно седумгодишно основно воспитание и образование со што се создадоа услови за воведување на осумгодишно основно воспитание и образование шест учебни години пред донесување на Општиот закон за школство од 1958 година.

2.2 Втор период во развојот, 1952/53-1963/64 учебна година

Од учебната 1952/53 година во Скопје осмолетката станува единствен тип училиште во кое се остварува заокружен процес на основно воспитание и образование. За разлика од Градот, во селата трансформацијата на основните училишта има позабавена динамика. За овој период карактеристично е тоа што на широкото подрачје има процеси на окрупнување на основните училишта, односно создавање централни основни училишта.

Во овој период позитивните развојни тенденции се интензивираат и се дополнуваат со суштински усовршувања во концепцијата, функцијата, содржината и поврзаноста на образованието со општеството и трудот. Се остваруваат решенијата на Третиот пленум на ЦК КПЈ. Тоа е период кога се подготвува Реформата на воспитанието и образованието и се донесуваат документи: законот за општествено управување во областа на воспитанието и образованието (1955), Општиот закон за школство во ФНРЈ (1958); Резолуцијата за образование на стручни кадри (1960); измените во финансирањето на образованието и школувањето на наставните кадри и др. Сето тоа врши влијание на развојот и карактеристиките на тој развој во основното воспитание и образование во целата наша земја, во Републикава,а со тоа и во Скопје со подрачјето.

За осмолетка или не

Во периодот помеѓу учебната 1952/53 и 1958 година (кога голем број седумгодишни, преминаа во осумгодишни основни училишта, односно во периодот на работата на реформата, во цела Југославија се водат расправи, дискусии, се проучуваат можности за воведување на единствено осумгодишно основно училиште. Од анализа на бројни трудови во педагошката периодика

од овој период, се добива сознание дека постојат дилеми за тоа како и колку успешно ќе се оствари единственото осумгодишно училиште имајќи ги предвид разликите во основните услови потребни за тоа, а се во директна зависност од економската сила на одделни републики и региони. Се смета дека "... во Словенија, и Војводина(каде е остварен опфат од 90% и повеќе), донекаде и во Хрватска и потесното подрачје на Србија, ова реформско барање ќе може со успех да се оствари, додека во Македонија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Косово тешко ќе се реализира."[45] Во условите за воведување на осумгодишно основно воспитание и образование има разлики и во рамките на републиките така што некаде ќе може, а некаде не ќе може тоа да се оствари. На пример, во Македонија како тежок терен се наведува Осоговскиот масив каде што има села оддалечени по 30 км. едно од друго, а такви има и во други региони во Републикава.

Не можејќи да се воведе единствено осумгодишно основно училиште насекаде во Македонија, во назначениот период, основното образование се реализира во три вида основни училишта кои повеќе се разликуваат по траење на школувањето отколку по суштината на воспитно-образовниот процес. Тоа се четиригодишни, шестгодишни и осумгодишни основни училишта.[46] Ова е одраз на објективните материјални и кадровски можности. Во Скопје со подрачјето проблеми од овој вид има во подалечните ридско-планински села кои претежно се населени со албанско население. За да се надмине ваквото шаренило, а со цел да се оствари осумгодишното основно воспитание и образование за сите деца од 7 до 15 години старост, се предлага да постојат четиригодишни, шестгодишни и осумгодишни училишта, но со тоа што четиригодишните и шестгодишните училишта да се отвараат во реони каде што нема услови за превоз, интернати и кадар. Овие училишта би работеле со заокружен план и програм, но со право на премин на учениците во погорните одделенија. Со ваквата поставеност може да се овозможи

---

45. Чучук Спасе, Осумгодишно основно училиште и реформата на училишниот систем,Сп. "Просветно дело", Скопје,1955 год.бр.1-2,стр.2:

46. Чучук Спасе, Осумгодишното основно училиште и реформата на училишниот систем,Сп."Просветно дело",Скопје 1955 година, бр.1-2, стр.23.

60-70%, а некаде и 100% опфат на учениците во осумгодишното задолжително основно воспитание и образование. Според изготвените планови од Републичкиот завод за школство на СРМ,"... сите населби од Скопска околија (без градот) можат да се опфатат во 19 осумгодишни училишта кои ќе бидат оддалечени до 6 км од секое село. Во Гевгелиска околија се предвидуваат 12 осумгодишни централни училишта, во Прилепска 16, во Дебарска 12 и сл. Се цени дека Со ова училишната мрежа [illegible] ќе се овозможи 10% опфат на училишните обврзници со осумгодишно основно воспитание и образование.[47]

Има тешкотии во определувањето на бројот и местото на централните осумгодишни училишта за општините Крива Паланка и Кочани, Овчеполска и Малешевска околија, односно за делови од тие околии и покрај тоа што за критериум за одалеченоста на селата до најблиските осумгодишни училишта се земени 7 км. Од тие причини не е можно насекаде и насекаде да се отворат осумгодишни училишта туку и натаму мораат да се задржи форма на амбулантни училишта во кои наставата се одржува по 3-4 месеци во годината. Се смета дека во овој период најдобро решение ќе биде ако во составот на централните осумгодишни училишта се отворат интернати за учениците. Ваквата практика во почетокот се користи во поголем обем и се покажа како добро решение, но подоцна интересот и потребите за нив биле се помали. Еден од проблемите на централните училишта е што во почетокот, поради мал број паралелки во горните одделенија, во централните училишта еден наставник не може да има полн фонд на часови само по предметот за кој е оспособен. Затоа поголем број наставници реализираат програми по повеќе сродни предмети. Со ваквата организација на наставата се дозволува предметите да бидат не стручно застапени, со што се снижува квалитетот на наставата. Врз база на оваа практика се предлага на педагошките академии и наставничките факултети што [illegible] подготвуваат наставен кадар кој ќе предава два сродни предмети.

---

47 Во учебната 1952/53 година во неколку основни училишта на подрачјето на Скопје спроведена е анкета која покажува дека учениците во V одделение подобар успех покажуваат ако доаѓаат од полните осумгодишни училишта, а послаб ако доаѓаат од четиригодишните училишта. (Според Крстиќевски Милорад, Развојот на задолжителното школство во НРМ од 1945 до 1960 година, Сп, "Просветно дело", Скопје, 1961 година бр.9-10.)

Новите законски решенија во управувањето и организацијата на основното воспитание и образование како претпоставки за натамошен развој

Како првиот, така и во вториот период за развојот на основното воспитание и образование, посебна улога вршат низа значајни мерки што ги презема народната власт, просветните и други институции. Овие мерки покажуваат дека во процесот на развојот на основното воспитание и образование, напоредно се посветува грижа и се води перманентна борба и за издигнување, квалитетот на воспитно-образовната работа.

Развојот на општествените и стопанските односи покажува дека административното раководење во воспитанието и образованието станува сопирачка за подинамичен и поквалитетен развој на оваа дејност. Училиштето и натаму е институција во која се изведува настава. Тоа е оддалечено од општата динамика на животот, од општествените и стопанските институции и средината во која се наоѓа. Тргнувајќи од овие констатации и фактичка положба, како и од пројавениот интерес на широките народни маси, стопанските и општествените институции за школување на младите, во 1954 година почнува да се воведува општествено управување во училиштата, а во 1955 година донесен е Закон за општествено управување со училиштата. Во исто време, почнува и движење за реформа на училишниот систем преку остра критика на училиштето како институција одделена од животот и работата во која се добиваат знаења што тешко можат да се применат во практичниот живот. Со воведувањето на општествено управување во училиштата создадени се основни претпоставки за негово израснување во општествена организација. Воспитанието и образованието стануваат грижа на сите граѓани, а не монопол на наставниците. Во училишните одбори влегуваат граѓани од сите структури, претставници на општествени и стопански организации и родители и почнува процес на формирање нов тип училиште.

Напоредно со развојот на општественото управување продолжуваат дискусии за реформа на училишниот систем и реформа на методологијата на воспитно - образовната работа. Многу

просветни работници почнуваат самостојно да се преориентираат кон посовремени форми и методи на наставна работа, наставата ја поврзуваат со општествената средина и воведуваат нови форми на ученички активности и производна работа.

Дискусиите за реформа на училишниот систем и првите искуства на напредните просветни работници во унапредување на воспитно-образовната работа, во 1958 година добиваат свое законско оформување со Општиот закон за школство. По неговото донесување следуваат повеќе прописи како што се: Законот за основните училишта; Законот за просветно-педагошка служба; Закон за медицинските училишта и низа други инструменти со кои се регулира животот и работата во училиштата за задолжително основно воспитание и образование. Врз основа на рамковиот план и програма донесени од Просветниот совет на ФНРЈ изработени се нови наставни планови и програми, со кои се дадени основи за општото образование во основното училиште; ослободена е творечката иницијатива на наставникот за творечки пристап во реализацијата на Програмата и примена на современи наставни методи и средства за наставата; поттикната е иницијативата на комуната и комуналните институции во дополнување на плановите и програмите и се создаваат услови за менување на дотогашните односи помеѓу наставникот и ученикот со активно влијание на ученикот во воспитно-образовниот процес.

Новиот закон за финансирање на школството, функцијата на училиштето, како општествена установа, ја издига на ниво на другите општествени и стопански установи во комуната, создавајќи материјални и други услови за побрза динамика на развој на училишната мрежа и подигање квалитетот на воспитно-образовната работа. Првите резултати од примената на новите инструменти во основното воспитание и образование покажуваат дека преземените мерки се правилни.

„Промената во внатрешната организација на животот и работата во училиштата, квалитативните постигања во наставата, активноста на училиштето во општествената средина, зборуваат за тоа дека во овој период основното училиште се наоѓа во процес на дотогаш не забележена активност и борба за остварување интенциите на реформата и изградба на човек кој ќе одговара на современите и перспективните потреби на социјалистичката заедница"

4д. Крстиќевски, Милорад, Развојот на задолжителното школство во НРМ од 1960 година, Сп. "Просветно дело", Скопје, 1961 год.стр.291.

Наставен кадар

Благодарение на енергичните мерки што беа преземени за обезбедување воспитно-образовен кадар во првиот развоен период, основните потреби во Скопје, и за одделенска и за предметна настава, во наставата на македонски јазик, беа задоволени уште во првите пет години по ослободувањето, а потоа се преземаа мерки за подобрување на образовната структура во смисла на зголемување образовниот степен на воспитно-образовниот кадар. Во учебната 1952/53 година, во сите основни училишта во градот во наставата на македонски јазик, кадарот имаше образование предвидено со Законот за основно воспитание и образование. Потребите со кадар на македонски јазик со незначителни исклучоци беа задоволени и во селата. Битно е да се нагласи дека во овој период (но и покасно) вработениот воспитно-образовен кадар е со доста хетероген образование, како по степенот, така и по видот на образованието.[49]

Со формирањето група за одделенска настава на Педагошката академија, во учебната 1961/62 година, и учителите се здобиваат со виш степен на образование. Според степенот на образованието и во предметна настава има хетероген состав на наставниот кадар, бидејќи, според Законот од 1958 година, програмата за воспитно-образовните подрачја ги реализираа т.н. стручни учители со завршено средно училиште, со више и високо образование. Во овој период има постојан прилив на дипломиран кадар од институциите за образование на наставници. Поради тоа во Скопје, уште во вториот развоен период се јавува вишок на кадар во наставата на македонски јазик. Во наставата на албански јазик има перманентен недостиг на образован кадар, особено изразен во предметна настава. И покрај залогите на општествената заедница за создавање кадар од оваа народност постигнатите резултати не ги задоволуваат потребите.

49 Во одделенска настава имаше учители со завршена учителска школа, учителско-домаќинска школа, со гимназија или друго средно училиште и завршен диференцијален учителски курс. Во селата мал број учители немаа завршено учителско образование. Тие беа работувани на одреден време.

Од учебната 1954/55 година на Педагошката академија во Скопје се отвараат групи за предметна настава на албански и турски јазик, а од 1960/61 година се отвараат отсеци на јазиците на народностите и на групата за одделенска настава. До учебната 1955/56 година преку семинари и курсеви за наставници, беа оспособени 220 од албанската и 230 учители од турската народност. По укинувањето на учителските школи на јазиците на народностите, во состав на гимназиите се отворија педагошки паралелни кои постојаа се до 1974 година.

Покрај обезбедувањето учители за одделенска настава се води грижа и за подобрување квалитетот на тие кадри. Затоа Извршниот совет на НРМ во 1956 година носи Уредба за петгодишно школување на учителите.[50] Оваа Уредба не беше реализирана за подолг временски период поради недостиг на образовани учители голем број села во Републикава. Затоа наредната учебна година се укинува петгодишното редовно школување во учителските школи.

---

50. Според спомената Уредба само една генерација учители заврши со пет редовни години, додека наредните три генерации што се школуваа по таа Програма, петтата година стажираа па потоа полагаа матура.

51. Од 1950 година наваму во стручниот печат се срекаваат критики, предлози и полемики околу реформата на институциите што подготвуваат наставен кадар, а особено за реформа на учителските школи и педагошките академии. Во НР Хрватска се води долга дискусија по повод предлогот за отварање учителски академии. Едни бараат веднаш да се укинат учителските школи и на нивно место да се отворат академии во кои ќе се примаат завршени гимназиски матуранти, а наставата да трае три години. Други предлагаат да се отворат 3-4 академии покрај учителските школи што постојат, за да се видат резултатите на академиите, а потоа да се пристапи кон конечно решение. Аргументите со кои се брани секоі од тие предлози доста се силни и на прв поглед секоі од нив изгледа оправдан и остварлив. При ова се имаат предвид решенијата за слични образовни институции во други земји . Ваквите предлози не се ни за прифаќање ни за отфрлање априори, бидејќи пред се предвид треба да се имаат нашите услови нашата конкретна стварност. Најмалку услови за остварување на овоі предлог, за формирање академии за наставници има во НРМ поради неповолните кадровски состојби.

Во многу развиени земји учителите се со виша и високо образование, кон тоа треба да се стреми нашето општество кога за тоа ќе се создадат услови. Прашањето за образование воспитно-образовен кадар е решено вака: за одделенска настава учителска школа; наставник во предметна настава во основно училиште од V доVIII одделение и долните класови на гимназиите ВПШ, за горните класови на гимназиите и другите средни школи професори со високо образование.

52. Педагошките паралелни во гимназиите имаа различно траење во различни места во Републикава.

До 1963/64 година во учителските школи во Македонија дипломираа 11 042 учители од кои 8 357 Македонци, 2 354 Албанци и 332 Турци со што се зголемува учителскиот потенцијал во Републиката.

Образовна структура на наставниот кадар

Во почетокот на спроведувањето на реформата на основното воспитание и образование состојбата по бројност на наставен кадар е задоволителна, меѓутоа квалификационата структура во вишите одделенија не задоволува. Тоа може да се воочи од следниов преглед:

Таб. 20.

Наставен кадар во Скопје со подрачјето во предметна настава во 1959/60 година

Учебна година	Македонски j.		Албански j.		Турски j.		Српскохрв.j.		Вкупно
	Број на наставници со соодветно образование								
1959/60	434	91,57	24	87,25	9	100,0	53	88,33	520
	Број на наставници без соодветно образование								
	40	8,43	4	2,75	-	--	-	7	11,66	51

Ако се коментираат резултатите во прегледот без да се познава фактичната положба со наставниот кадар во овој период ќе се добие сосема погрешна претстава за квалификационата структура на кадарот по национален состав. Од вкупниот број предметни наставници, 83% се во наставата на македонски, 10,8 во наставата на српско-хрватски, 4,36 во наставата на албански и 1,6% во наставата на турски јазик. Тоа покажува дека бројот на предметните наставници е многу мал. Исто така мал е и бројот на учениците од народностите опфатени во предметна настава во споредба со популацијата. Во такви прилики се формираат централни училишта со настава на македонски јазик и на јазиците на народностите. Со тоа се овозможува во албанските и турските паралелки од V - VIII одделение наставата да ја изведуваат наставници Македонци по предметите за кои нема кадар од народностите.

За квалификационата структура на кадарот зборуваат и податоците за степенот на нивното образование:

Таб.21.

Наставен кадар во Скопје со подрачјето по национална структура и степен на образование во учебната 1959/60 годи.за предметна нас.

Националности	Високо Бр.	%	Више Бр.	%	Средно Бр.	%	Без соод.обр. Бр.	%	Вкупно Бр.	%
Македонци	125	26,37	209	44,09	100	21,09	40	8,43	474	
Албанци	2	7,14	9	32,14	13	46,32	4	2,75	28	
Турци	1	11,11	2	22,22	6	66,66	-	- -	9	
Срби	18	30,09	29	4,33	6	10,00	7	11,66	60	
Вкупно	146	25,56	249	43,60	125	21,80	51	8,93	571	

	За одделенска настава									Вкупно пред. одд. настава
Македонци	-	- -	2	0,63	550	98,14	5	0,98	557	1031
Албанци	-	- -	3	2,56	82	56,56	32	27,35	117	145
Турци	-	- -	-	- -	22	66,66	11	33,33	33	42
Срп.хрв.	-	- -	1	1,79	53	94,64	2	3,57	56	116
Вкупно	-	- -	6	0,00	707	95,02	50	6,95	763	1334

Податоците покажуваат дека до учебната 1959/60 година, во предметна настава, со високо образование поголем број наставници има само во наставата од српско-хрватското јазично подрачје (30,09) и Македонци (26,37). Тука има и најголем број наставници со више образование, додека кадарот со средно образование најмногу е застапен кај народностите.

До оваа учебна година во одделенска настава нема кадар со високо образование, а учеството на кадарот со више образование е мошне мало.

Заради споредба во следниов преглед даваме податоци за образовната структура на кадарот во Републиката:

Таб.22.

Наставен кадар во Македонија во 1959/60 учебна година

	Кадар со соодветно образ.		Кадар без соодветно образ.	
	Бр.	%	Бр.	%
Македонци	1423	50,00	1423	50,00
Албанци	54	20,00	236	80,00
Турци	9	25,00	30	75,00
Други	120	65,00	65	35,00
Вкупно	1606	47,00	1763	53,00

Податоците за квалификационата структура во прегледите покажува дека Скопје со подрачјето има значајно подобра квалификациона структура на кадарот во однос на Републикава во наставата на сите јазици. Особено голема разлика има во наставата на албански јазик. Според податоци презентирани во педагошката периодика[53] во учебната 1961/62 година во Македонија 38% учители реализирал наставен процес во предметна настава. За унапредување состојбите со образованието на наставниот кадар на ниво на Скопје и Републикава се држат форми за стручно издигање и самообразување како што се семинари, советувања и сл., но [illegible] некоја перманентен карактер. Со постојаната работа на педагошките академии се подига степенот на образованието на учителите покрај вонредно студирање.

Во Скопје со подрачјето, во периодот на реализацијата на реформските определби, во наставата има две категории наставници: 1, Затекнати од претходниот период; и 2. Наставници кои своето образование го оформувале во текот на работата. И покрај недостатоците и проблемите во кадарот затекнатите наставници го дадоа својот придонес во остварувањето на целите и задачите на Реформата.

53. Д. Вељковиќ, Проблеми на наставниот кадар во перспективниот развој на основното образование во СРМ Сп. "Просветно дело", Скопје, 196[illegible] година бр.5-6, стр. 219

Со динамичниот развој на основното воспитание и образование во Скопје со подрачјето, говорат и податоците за пополнувањето бројот на наставниот кадар. Тоа може да се проследи низ податоците:

Таб. 23.

Учебна година	Наставници во четиригод. учил.	Наст. во осумгод. уч.	Вкупно
1951/52	247	243	490
1952/53	[illegible]	[illegible]	[illegible]
1953/54	271	433	704
1954/55	275	561	836
1955/56	295	645	940
1956/57	315	721	1 036

Во периодот на Третиот пленум на ЦК КПЈ, односно по донесувањето на Резолуцијата за осумгодишно основно воспитание и образование и до носењето на Општиот закон за школството, во Скопје со подрачјето постојано се шири мрежата на осумгодишните, а се намалува мрежата на четиригодишните основни училишта. Тоа се потврдува и со промената на бројот на наставниот кадар. Од речиси, подеднаков број наставници во учебната 1951/52 година, за само пет учебни години бројот на наставниците во осумгодишните училишта се зголемува повеќе од два пати во однос на наставниците во четиригодишните училишта.

Таб. 24.

Наставен кадар само во Градот

учебна година	учил. шта.	нас. во одделн. наст.	наста. во пред. настава
1951/52 г.	81	211	235
1952/53 г.	98	277	[illegible]
1953/54 г.	112	[illegible]	461
1954/55 г.	112	425	[illegible]
1955/56 г.	127	515	542
1956/57 г.	151	[illegible]	713

Според податоците се гледа дека наставниот кадар во Скопје бележи поголем пораст во однос на Градот и подрачјето што е нормална појава.

Бројот на наставниците во осумгодишните основни училишта во одреденио т период се зголемува за повеќе од два и пол пати, додека бројот на учителите во четиригодишните училишта во Градот се зголемува за помалку од два пати. Во наредниот период зголемувањето на кадарот по видови училишта е следно:

Таб.25.

год.	Учетиригод.уч.	петгод.учи.	шестгод.учи.	осумгод.учил.	Вкупно
1957/58 год.	263	/	/	889	1144
1958/59 год.	272	/	/	994	1266
1959/60 год.	280	5	13	1079	1377
1960/61 год.	194	116	6	1219	1535
1961/62 год.	151	127	7	1302	1587
1962/63 год.	179	90	9	1497	1775
1963/64 год.	161	70	/	1502	1733

Податоците што се презентирани посредно покажуваат дека за време на Реформата некои четиригодишни прерасцнуваат во пет и шестгодишни училишта. Бројот на наставниците во четиригодишните училишта, но намалувањето на наставниците е помало во однос на претходниот период. И во осумгодишните училишта зголемувањето на кадарот е помало во однос на претходниот период што покажува дека во Скопје со подрачјето трансформацијата на училиштата од четири годишни во осумгодишни е поинтензивна пред донесувањето на Општиот закон за школство, во споредба по неговото донесување што не е случај со состојбите во Републиката.[54]

Кадарот во основното воспитание и образование за возрасни во Скопје со подрачјето, во овој период во однос на претходниот се намалува за 8 наставници. Во овој период кај овие наставници порастот е најголем во учебната 1962/63 година и веднаш потоа. Во годината по земјотресот се намалува за 6,5((Прилог 52,стр.2.) но тоа е од времен карактер.

54. Извори на податоци: Годишникот на скопска околија 1958 година и статистички годишник на Скопје 1968 година, Собрание на Град Скопје.

Кадрот во специјалното воспитание и образование од 1957/58 до 19[illegible]/67 година се зголемува за два пати. Во споредба со порастот на кадарот во [illegible] другите републички центри Скопје бележи најголем пораст.

Таб. 27.

Учеб. год.	Белград			Загреб			Сарајево			Скопје		
	осн.	спец.	вз.	осн.	спец.	воз.	осн.	спец.	воз.	осн.	спец.	воз.
1965	4012	375	243	2323	410	103	1314	106	60	1400	35	93
1966	3255	340	240	2209	390	103	1335	155	87	1323	53	54
1967	3203	394	404	2327	190	225	1333	93	100	1594	92	99

	Љубљана		Титоград		
	спец.	возр.	осно.	спец.	возр.
1961	259	82	250	27	3
1972	127	127	251	10	15
1967	141	20	201	25	10

Според прегледот во Љубљана нема поголеми разлики во бројот на кадарот за трите учебни години, додека во Белград има извесно намалување. Порастот на народот во Скопје предизвикан е од експанзивниот прилив на нови жители како последица на земјотресот во 1963 година, бидејќи со порастот на учениците расте и бројот на наставниот кадар.

Таб. 28.

Наставен кадар во Скопје и некои поголеми градови во Македонија во учебната 1956/57 година

	Македонија	Скопје	Битола	Куманово	Охрид	Штип	Тетово	Т. Велес
одел нас.	3623	920	635	372	529	903	392	384
пред. наст.	1933	470	342	134	327	393	159	243
Вкупно	5553	1033	975	506	856	1046	551	627

Во учебната 1956/57 година најголем број наставници има во Скопје, на второ место по бројност е Штип. Споредбата на кадарот во одделенска и предметна настава покажува дека најмала разлика има во Скопје каде во предметна настава помалку се само 150 наставници во однос на одделенска, што е индикатор за продолжувањето на приближно цела генерација ученици од IV во V одделение.

Во останатите градови, кадарот во одделенска настава е значајно поголем отколку кадарот во предметна настава што одговара на обратна тенденција од онаа во Скопје, односно дека многу е поголем бројот на учениците од I до IV одделение отколку од V до VII, VIII одделение. Таквата распределба на кадарот покажува дека сите ученици што завршуваат IV одделение не продолжуваат во V. Ако се цени според бројот на наставниците, во горните одделенија продолжуваат само половина од учениците кои завршуваат IV одделение. Најголема разлика има во Куманово, каде во предметна настава има, приближно три пати помалку наставници отколку во одделенска. Во Тетово има две и пол пати помалку, додека во другите општини разликите изнесуваат приближно еден пат во полза на одделенските наставници. Овие податоци покажуваат дека во Скопје во подрачјето, уште пред 195[illegible] година, имо реализирано премин на предметна настава од V до VIII одделение што не е случај и со другите општини во Македонија.55

Таб. 27.

Наставен кадар по главните градови на Републиката без нивните подрачја во учебната 1956/57 година

	Белград	Загреб	Љубљана	Сараево	Скопје	Титоград	Вкупно
редовно	111[illegible]	1032	35[illegible]	384	50[illegible]	32	[illegible]943
специја.	11[illegible]	13[illegible]	[illegible]5	14	14	-	332
вонредни	337	25[illegible]	47	191	[illegible]	6	[illegible]52
Вкупно	22[illegible]	131[illegible]	[illegible]	[illegible]7[illegible]	[illegible]1[illegible]	[illegible]	5[illegible]27

По бројот на наставниците во [illegible] основно воспитание и образование, Скопје е на трето место, по Белград и Загреб [illegible] и по вкупниот број наставници.

55. Според податоците изнесени во Педагошката периодика постои разлика помеѓу кадарот во основните училишта во градот и селата. Најголем дел од стручни кадри не сакаат да одат на село, со [illegible] со зголемување учеството на кадарот со виша и високо образование [illegible] основните училишта на село, во предметна настава се уште има кадар со средно образование или без соодветно педагошко образование. Таквата структура на кадарот на село врши негативно влијание на квалитетот на наставата и знаењето на учениците. Такви состојби има и во третиот [illegible] период, се додека младите сватија дека мора да се работи и на село.

Паѓа во очи големиот број наставници во основното образование на возрасните во Скопје, кој во однос на останатите општински центри (имајќи го предвид бројот на жителите) е значително поголем. Тоа покажува дека во Скопје мрежата на основните училишта за возрасни е најразгранета и тоа е последица на големиот процент неписмено население.

Таб.29.

Наставен кадар во Скопје по национален состав во учебната 1959/60 година

Македонци		Албанци		Турци		Срп.хрв. јез.под.		Вкупно
број	%	број	%	бр.	%	бр.	%	број
1031	80,83	145	11,30	42	3,29	110	8,11	1234

Во вкупниот број наставници во Скопје со подрачјето, во учебната 1959/60 година, Македонците учествуваат со 80,83% што споредено со учебната 1944/45 година е еднаков процент, додека кадарот од албанската народност има поголемо учество во учебната 1959/60 година. Ваквата состојба е предизвикана со учеството на кадарот од српско-хрватското јазично подрачје.[56]

Училишна мрежа

Училишната мрежа во вториот развоен период се карактеризира со изградба на поголеми училишни објекти за потребите на задолжителното осумгодишно основно воспитание и образование што ќе можат да ги задоволат критериумите за квантитет и квалитет на училишен простор. Во Скопје со подрачјето, поинтензивна градба и ширење на паралелките и училиштата со горни одделенија во осмолетките во селските населби, почнува по 1955 година.

56. Во Македонија во 1957/58 година, во училиштата на народностите, работат 527 учители и наставници.

57. Во учебната 1971/72 година во вкупниот број наставен кадар во Македонија (7,775), кадарот од Скопје учествува со 22,30.

најнапред, потребите во развојот, како и [illegible], каде има поголеми [illegible] училишни обврзници, [illegible] подоцна и [illegible] каде е [illegible] бројот на училишните обврзници.

Едно од најважните прашања беше да се лоцираат централните училишта на места кои ќе претставуваат центар на еден поширок реон села, а при тоа оддалеченоста да не биде поголема од 5 км. Просветните власти и просветно-педагошки служби во овој период, на повеќе наврати, правеа планови и програми за преструктурирање на училишната мрежа на осумгодишните централни училишта при што водечки принцип е доближување на осумгодишното училиште до училишниот обврзник. Таму каде што не можеше да се обезбеди централно осумгодишно училиште за [illegible] други начини, како што се: отварање интернати, обезбедување сместување во приватни куќи, за што се дава паричен надоместок, и обезбедување превоз. За нивната динамика на развојот [illegible] на осумгодишните основни училишта во овој период може да се види од следните податоци:

Таб. 20.

Основни училишта во Скопје со подрачјето според [illegible]

Учебна година.	I-IV	I-V	I-VI	I-VII	I-VIII	Вкупно
1955/56	117	-	-	-	25	142
1956/57	88	14	-	-	53	155
1957/58	[illegible]	9	-	-	51	155

Прегледот покажува дека во периодот 1955/56-1965/66 учебната година се врши интензивна трансформација на четиригодишните во осумгодишни основни училишта.[58] Тоа е [illegible] во овој период, со [illegible] на осумгодишните училишта [illegible] процент на учениците да се стекнат со [illegible] осумгодишно основно [illegible].

58. [illegible] година.

Учебна година	[illegible]	[illegible]	[illegible]
1952/53	12	[illegible]	24
1953/54	12	11	[illegible]
1954/55	12	1[illegible]	[illegible]
1955/56	12	15	[illegible]
1956/57	1[illegible]	17	[illegible]

Извор: Годишник на Скопската околија 195[illegible] година.

Во предвид поголемиот интерес за четиригодишните училишта, во периодот 1952/53-1956/57 година, четиригодишна во истиот период од осумгодишните училишта се зголемила скоро за два пати. Тоа покажува дека осумгодишното основно воспитание и образование за Скопје уште пред донесувањето на Општиот закон за школството во 1958 година има експанзивен интензивен развој.

По 1957 година бројот на новоизградените училишни објекти е порасл, бидејќи во претходниот период задоволени се акутните потреби. По учебната 1956/57 година се градат поголеми училишни објекти за потребите на осумгодишното основно воспитание и образование.

Училишен простор

Остварувањето на осумгодишното основно воспитание и образование, во голема мера зависи од решавањето на проблемите со училишниот простор. Зголемувањето на училишните одделенија зависеше од тоа на каков начин, во кој обем и со кое темпо општеството ќе биде во состојба да ги задоволува потребите за нов училишен простор.

Во 1958 година Комисијата за реформа на школството, формирана од Одборот за просвета на Сојузната народна скупштина, при изготвувањето на Предлогот, констатира дека во земјата има "... недостиг на училници и друг училишен простор во споредба со бројот на училишните одделенија." [59]

59. Проблеми школске реформе, Нолит, Београд, 1958 година

Училишниот простор беше значаен како битен услов за остварување на успешните цели и обврски на потребите за задолжително осумгодишно воспитание и образование. Со ширењето постепено предупреди се зголемени предуслови за успешна реализација на одредбите на Општиот закон за школството од 1958 година. Таквите предуслови во Скопје постојат, но [illegible] на учениците [illegible] ги пополнуваат потребите за училишен простор што не одговара на потребите за осумгодишно училиште.

Во учебната 1963/64 година, Скопје со подрачјето има 159 училишни објекти (101 од I-IV и 57 од I до VIII одделение) што е два пати повеќе во однос на учебната 1944/45 година. И во овој период квалитетот на училишните објекти во некои населби по капацитетот, функционалноста и хигиенски услови не ги исполнуваат современите барања.

Во 1962/63 година, Скопје со подрачјето има 100 училишни објекти, од кои 57 се со капацитет од 2-4 училници за настава од I до IV одделение и 43 поголеми објекти со 8, 12, 16 и 20 училници, за настава од V до VIII одделение.[60] Во 1963 година, со катастрофалниот земјотрес, 75% од овие објекти беа уништени или оштетени. Со обновата и изградбата на новите училишни објекти (претежно од монтажен тип, како дар од странски влади) започнува нова фаза во создавањето на училишен простор за основното воспитание и образование. Непосредно по земјотресот стариот училишен простор беше обновен, додека 30% се изгради нов училишен простор кој [illegible] се наоѓа во новоподигнатите приградски населби.

Со изградбата на училишните објекти по 1965 година, главно, проблемот со опфаќањето на училишните обврзници се решава иако проблемот со училишен простор не е целосно решен

60. Во 1965 година и во Скопје и во Републикава се градат училишни објекти со капацитет за осумгодишни училишта што ќе можат да опфатат поголем број училишни обврзници од I до VIII одделение.

затоа што голем број училишта работат по две, три и по [illegible] смени.[61] [illegible] и покрај [illegible] и напорите на општествената заедница, проблемот со училишен простор [illegible] како последица на [illegible] капацитети во споредба со нерасчатите[?] потреби за [illegible] воспитание и образование.

[illegible] Анализа што ја [illegible] Собранието на град Скопје, во 1985 година, се констатира дека[62] "... во основното воспитание и образование во Скопје, недостатокот на училишен простор е последица на нерационално, интензивно и на [illegible] рушење на овој проблем. Тоа значи [illegible] на [illegible] потреби на [illegible] капацитети што можат да ги задоволат потребите за [illegible] период. Карактеристично е што [illegible] овој проблем [illegible].

[illegible] 217, [illegible]

[illegible] отсуства [illegible]

[illegible]

[illegible] вкупниот училишни капацитет со кој располагаат училишните објекти во Скопје [illegible], во 1984 година 50[illegible] се користат за работа во една смена, 37[illegible] во две смени 1[illegible] во три и повеќе смени. Во истиот период во Републиката 7[illegible] училишта се користат во две смени, 1[illegible] во три смени и 7,3[illegible] училишта воопшто не се користат. [illegible] може да се заклучи дека училишниот капацитет во Скопје [illegible]

---

61. Од ослободувањето до 1955 година училишниот простор е зголемен за три пати, а [illegible] училишни објекти располагаат со солидна училишна опрема и инвентар.
62. Собрание на град Скопје, Анализа за состојбите со училишен простор во основните училишта во Скопје, 1985 година.

одно окно што е индикатор и за согледување користењето на училишниот простор.[63]

Во вкупната училишна површина во Републиката, Скопје со подрачјето учествува со процент од 27,3% што е помало во однос на училишниот простор. Овој податок може да се објасни со фактот што училиштата [illegible] објекти во Скопје [illegible] училишни капацитет, а поседуваат сите други училишни [illegible] (во кои спаѓаат и становите за учителите и наставниците).

Во 1954 година, во Скопје со подрачјето, училишниот простор по еден ученик, во нецелните осумгодишни училишта (101) изнесува 0,[illegible] m^2, а во полните (50) [illegible],82 m^2. Податоците покажуваат дека разликата не е голема. Во 1964 година просечната училишна површина по еден ученик, во Скопје со подрачјето изнесува 1,1[illegible] m^2 што значи подобрување во однос на 1951 година. Во Македонија, во 1951 година просечната училишна површина по еден ученик изнесува 1,1[illegible] m^2, во 1959 година [illegible],[illegible] m^2, а во 1961 година [illegible],[illegible] m^2. Овие податоци покажуваат дека во Скопје, во 1954 година просечната површина по ученик е помала, а во 1964 година поголема во однос на Републиката. Фактот веројатно може да се објасни со различноста на процентот на осумгодишните училишта (во Скопје осумгодишните училишта се формирале уште во учебната 1958/59 година и во нив е опфатен голем процент училишни обврзници, додека во Републиката тие процеси се интензивирани по 1959 година).

Број на ученици и опфат на училишните обврзници

Зголемувањето бројот на училиштата, односно ширењето на училишната мрежа на осумгодишни училишта, овозможи опфаќање на голем број училишни обврзници. Како се зголемува бројот на учениците во осумгодишните училишта покажуваат следниве податоци:

---

63. Во 1952/53 година училишните објекти во Градот располагаат со 1?? училници [illegible] Македонија, од учебната 1944/45 до 1965 година се изградени [illegible] четиригодишни и [illegible] објекти за осумгодишни училишта. Со овој училишен капацитет училишната површина по ученик во овој период се зголемува на [illegible],[illegible].

Таб.21.

учеб. година.	Број на ученици осн.чет.учи.	осн.осум.учи.	специј.учил.	учи.за воз.	Вкуп
1951/52	10 302	13 901	-	377	24 650
1952/53	12 204	14 212	-	359	26 775
1953/54	12 490	14 452	-	390	27 048
1954/55	11 377	16 066	30	1474	28 947
1955/56	11 525	17 715	67	2015	31 323
1956/57	13 500	19 063	86	2732	35 375

Од податоците се гледа дека секоја наредна учебна година се зголемува бројот на учениците во осумгодишните основни училишта, така што за шес учебни години зголемувањето изнесува приближно 100%. Бројот на учениците во четиригодишните училишта осцилира со незначителни разлики. Ако се спореди бројот на училиштата со бројот на учениците ќе се забележи дека бројот на четиригодишните училишта се намалува, а бројот на учениците во нив не се намалува. Тоа е индикатор на поголемиот опфат на учениците од I до IV одделение во неразвиените подрачја и во населбите со албанска народност, каде децата и до 1950 година не биле опфаќани во училишта.[64]

Поставено во изменети услови и потреби, основното образование во Скопје доживува вистинска експанзија во бројот на учениците. Тоа особено е карактеристично за периодот 1955-1965 г.

Од учебната 1955/56 до 1964/65 година порастот на учениците од I-IV одделение е рамномерно распореден по години и е во согласност со порастот на населението, додека во горните одделенија (V-VIII) порастот на учениците е експлозивен со големи разлики помеѓу 1955/56 и 1958/59, односно 1964/65 учебна година. Потоа порастот се смирува. Во овој период[65] завршено се реализира опфатот на целата генерација од 7-15 години.

64. Извори на податоци, Статистички годишник на Скопска околија, 1956 година, стр.113. Годишник на Скопје,1966 година.

65. Во овој период порастот на учениците [illegible] поголем од односот на порастот на училиштата. (Таб.20 и 21). Тоа значи дека училишниот простор и училиштата [illegible] потполно [illegible].

Според Програмата за развој на воспитанието и образованието на Републикава за 1964/65 година , се предвидува дека се училишната мрежа ќе се оствари опфат на 100% училишни обврзници од I доIV одделение и 80% од V доVIII одделение. Овие планирања не се остваруваат целосно.

Таб.32.

Број на ученици во Скопје со подрачјето по учебни години

учеб.год.	I-IV	V-VIII	I-VIII
1955/56	27 872	3 390	31 262
1958/59	28 130	14 290	42 420
1964/65	28 720	23 704	54 416
1970/71	31 590	26 201	57 795
1972/73	33 788	27 435	61 223
1974/75	36 422	28 936	65 358

До учебната 1950/51 година, во Македонија бројот на учениците во горните одделенија рапидно расте, а потоа има благо опаѓање на порастот. Во учебната 1954/55 година надминат е бројот на учениците од учебната 1951/52 година и до 1960/61 година има интензивен пораст во опфатот на училишните обврзници (во овој период расте и бројот на осумгодишните училишта во Македонија). Во почетокот на учебната 1954/55 година, бројот на учениците во вишите одделенија изнесува 87 081.Тоа покажува дека од учениците кои завршиле IV одделение во горните одделенија се опфатени над 60% ученици. Со перспективниот развој на мрежата на полните осумгодишни училишта до 1965 година се предвидуваа во горните одделенија да се опфатат над 80%. Во некои комуни овој процент е надминат, а во некои се остварува ис со 100%.

У Во учебната 1957/58 година во 194 четиригодишни основни училишта на албански наставен јазик, опфатени се 23 388 ученици, а во 24 осумгодишни училишта опфатени се 4 539 ученици во горните одделенија. На турски наставен јазик во 57 четиригодишни училишта опфатени се 7 601 ученици и во 5 осумгодишни училишта 1 078 ученици во горните одделенија. По 1957/58 година

во многу места е применет територијалниот принцип во организацијата на училиштата, така што во едно училиште, во посебни паралелки, учат сите деца од определена територија, но секое на свој мајчин јазик. Ова мерка придонесе да се опфатат поголем број ученици и да се реши проблемот на четиригодишното и осетно да напредува остварувањето на задолжителното воспитание и образование.

За овој период битно е што е ублажен отпорот на дел од родителите од народностите да ги праќаат децата на училишта, особено во вишите одделнија на осумгодишните училишта,покрај тоа во некои средини "... се чувствува силен притисок на масите за отварање на осумгодишни училишта , особено во реоните каде што нема такви, односно каде што не се опфатени сите деца.[66] Бројот на учениците се зголемува сразмерно со порастот на осумгодишните училишта.

До учебната 1954/55 година ученици во специјалните училишта нема, а пото има мал број. Опфатот на учениците во специјалните училишта не ги одразува вистинските состојби за потребите. Слушателите во основното образование на возрасните бележат перманентен пораст кој, во овој период има и експанзивен развој.

Во каков сооднос се наоѓа порастот на учениците во Скопје со подрачјето и порастот на учениците во Републикава може да се види од следниве податоци:

Таб.33.

учебна година	Скопје со подрачјето	Индекс 1955/56	Македонија	индекс 1955/56 г
1955/56	27 864	100,0	197 051	100,0
1965/66	51 733	185,6	256 675	130,2

За десет учебни години, кога најмногу се шири мрежата на основните осумгодишни училишта, бројот на учениците во Скопје со подрачјето има поголем индекс на пораст во однос на Републикава.

66. Социјалистички сојуз на Македонија, Актуелни прашања за развојот на основното воспитание и образование,Скопје 1975 година

Тоа е разбирливо ако се има предвид фактот што мрежата во Скопје поинтензивно се шири со што потребите се задоволуваат во поголем обем, што го покажуваат и податоците за процентот на опфат на училишните обврзници со осумгодишно основно воспитание и образование:

Таб.34.

	1957/78	1959/60	1961/62	1963/64 година
Скопје со подрач.	93,4	94,1	95,4	94,5
Македонија	77,2	80,3	88,8	87,7

Според податоците од 1957/58 до 1963/64 учебна година, во Скопје е остварен значајно поголем опфат отколку во Републикава. Меѓутоа, разликата во опфатот во сите учебни години не е еднаква. Имено, со секоја наредна учебна година разликата се намалува така што во учебната 1963/64 година разликата во опфатот изнесува 7 проценти. Втора значајна појава е тоа што во Скопје опфатот расте со значително побавен темпо отколку во Републикава затоа што во Скопје уште во првиот развоен период беше остварен поинтензивен опфат. Од истите причини во Републикава, во овој период, поинтензивно се шири и мрежата на осумгодишните училишта.

Во учебната 1963/64 година во Скопје со подрачјето е остварен помал опфат во однос на учебната 1961/62 година како последица на земјотресот.[67]

Таб.35.

Ученици во главните градови на Републиките во учебната 1956/57 г.

уч. во	Белград	Загреб	Љубљана	Сараево	Скопје	Титоград
четири-год.учил.	4 205	12 284	10 695	6 275	5 025	-
осум.г. учил	46 611	33 051	- -	12 483	15 534	2 637
спец. учил.	1 036	821	43	131	86	-
учил.за возрасни.	3 510	2 336	629	1 652	1 984	134

67. Во учебната 1963/64 година три осумгодишни училишта од Скопје работеа во други градови.

По Белград има најмал број ученици во четиригодишните основни училишта, а најголем во осумгодишните. Скопје е на трето место по бројот на учениците во осумгодишните училишта, пред Сараево, а на трето место е и по вкупниот број на ученици. Тоа покажува дека во овој период во осумгодишните основни училишта во Скопје опфатеноста на учениците е над просекот од југословенскиот просек (идентична положба Скопје имаше и по бројот на наставниот кадар).

Најголем број слушатели во основните училишта за основно образование на возрасните, според бројот на жителите, има во Скопје и Сараево што покажува дека во овие градови има и најголем број жители со неформено основно образование или неписмени. Најмал број такви жители има во Љубљана.

Т.б.26.

Ученици во Македонија и некои најголеми градови во учебна 1956/57 г.

училишта	вкупно во Макед.	Битола	Куманово	Прилеп	Скопје	Штип	Тетово	Тит. Вел.
четириг. гоД. учил.	98 331	13 791	11 834	11 404	13 288	12 102	11862	29
осумгод. осн.уч.	32 083	[illegible] 322	[illegible] 309	7 222	11 [illegible]	10 211	1 047	30
осум.г. гор.одд.	42 [illegible]	[illegible] 275	[illegible]	9 731	2 711	7 873	[illegible]	5 [illegible]
спец.у.	228	1[illegible]	-	-	[illegible]	-	-	-
уч.за возрас.	[illegible] 1[illegible]	[illegible]	2[illegible]	[illegible]	2 792	247	[illegible]	5[illegible]

Во споредба со другите градови во Македонија, во Скопје има значајно помал број ученици во четиригодишните училишта, (според бројната состојба на жителите), што покажува дека има помал број четиригодишни и подрачни одделенија, а осумгодишни училишта каде се опфаќаат поголем број ученици во виши одделенија.

Т.б.27.

Број на ученици во Македонија од учебната 1956/57 до 1962/63 год.

1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63
157 529	231 270	211 205	224 214	233 210	251 544	258 350

Во Скопје со подрачјето, во 1963/64 учебна година во горните одделенија има пораст од околу 7 000, а во Републиката од околу 10 000 ученици годишно. Тој пораст може да се смета како експанзивен. Најголем број од учениците кои завршуваат осмо одделение сакаат да го продолжат образованието во средни училишта кои не се во состојба да ги прифатат во целина.[68]

Таб. [illegible]

Ученици во Македонија по национален состав

Учебна година.	Македонци		Албанци		Турци		Срп.хрв.		Вкупно
1952/53	123 211	74,0	25 345	15,1	14 372	8,7	1992	1,2	1[illegible]0 213
1955/56	138 718	77,5	25 [illegible]	14,3	11 40[illegible]	6,3	3008	1,6	179 051
1963/64	20[illegible]	81,0	35 [illegible]1	13,[illegible]	8 355	3,3	401[illegible]	1,[illegible]	252 357

За разлика од Скопје со подрачјето, каде бројот на учениците од албанската народност од година во година се зголемува, во Републиката има обратна појава. Се зголемува учеството на учениците со наставата на македонски јазик, а се намалуваат учениците од албанската народност.

Опфатот на учениците од 10-14 годишна возраст(горни одделенија на осумгодишното училиште), во учебната 1952/53 година на Скопје со подрачјето изнесува 71,1 што може да се третира како добар резултат. При тоа треба да се има предвид дека просекот на опфатот го зголемува градот, каде на македонски јазик опфатени се околу 99 % ученици, додека опфатот во селата на пошироктото скопско подрачје е значно понизок.

Во Републиката, во учебната 1955/56 година значајно е зголемен опфатот на учениците од албанската народност, кога има 25 [illegible] ученици што во однос на учебната 1945/46 година изнесува зголемување од 54,11%. Кај турската народност опфатот на учениците се зголемува до учебната 1955/56 година кога, во Македонија

68. Во НРМ во наставата на македонски јазик, во учебната 19[illegible]/[illegible] год. во вкупниот број ученици, учениците на македонски јазик учествуваат со 7[illegible],[illegible]%. По оваа учебна година учеството се намалува на 71%, односно на 70%. Учениците на албански наставен јазик од година во година учествуваа со поголем процент.

[illegible] 11 [illegible] учници, што во однос на учебната 1945/[illegible] година изнесува пораст од [illegible]%. Кај [illegible] народност порастот на учениците опаѓа се до 19[illegible] година, а потоа се стабилизира. Во Скопје со подрачјето опфатот на учениците од народностите е помал, бидејќи за истиот период зголемувањето [illegible] кај албанската народност изнесува [illegible] , а кај турската 71,[illegible]%

Во учебната 19[illegible]/[illegible] година во Скопје со подрачјето остварен е опфат на учениците со полно осумгодишно основно воспитание и образование од [illegible],1, додека во Македонија опфатот изнесува [illegible] , а во 19[illegible]/[illegible] година [illegible]. Во ридско-планинскиот предел и неразвиените подрачја опфатот е под [illegible]%, а во развиените над [illegible]%. Во учебната 1983/84 година во Скопје со подрачјето со основно воспитание и образование се опфатени [illegible] од учениците, а во Македонија [illegible]. Во учебната [illegible] година во Скопје со подрачјето опфатот на учениците во [illegible] одделенија се зголемува за повеќе од три пати во однос на учебната 1944/45 година.

[illegible] опфатот на учениците во Скопје со подрачјето и Републиката [illegible] констатира дека во Скопје се остварува поголем опфат (Таб.[illegible]). Во периодот од учебната [illegible] до [illegible] година во Македонија со осумгодишно основно воспитание и образование се опфатени [illegible] училишни обврзници, но што во однос на другите републики се наоѓа на шесто место (помал број има [illegible] само во Босна и Херцеговина и САП Косово, каде опфатот е под југословенски просек од [illegible]). Во некои неразвиени општини во Македонија процентот на опфаќање на училишните обврзници е поголем како што е на пример, општината Македонски Брод, каде во периодот [illegible]/83–1984 година не е остварен целосен опфат дури ни на учениците од I до IV одделение (во учебната [illegible] година од [illegible] опфатени се само [illegible] ученици, а [illegible] ученици од V до VIII одделение опфатени се [illegible]). Во општината [illegible] од 7 до [illegible] години опфатени се сите ученици, а од V до VIII одделение опфатени се [illegible] училишни обврзници. [illegible] се зголемува за [illegible]. Слична е ситуацијата и во некои други неразвиени општини во Македонија како што се Гостивар, со опфат на [illegible] од [illegible], [illegible] со [illegible], [illegible] со [illegible] и сл. Во СР Црна Гора во учебната [illegible] година со [illegible] основно воспитание и обра-

Ефикасност во завршувањето на учениците

Во поглед на завршувањето на врсниците и ... условни услови за реализација на ... и вкупниот опфат на учениците. Ефикасноста во завршувањето на генерациите е ниска. Во Скопје со подрачјето, во учебната 1971/72 година од генерациите, кои редовно завршиле 58% ученици, додека во Македонија истата година завршиле 55% ученици. Податоците покажуваат дека ефикасноста во Скопје со подрачјето значително е подобра отколку во Републиката.

Од причините што влијаат за осипување на учениците во текот на осумте години, по познати материјали, најчесто се споменува слабиот успех на учениците (значи повторувањето) кој учествува со 35,7% и влијанието на родителите кои не дозволуваат децата да одат во училиште (што е најизразено кај албанската народност) што учествува со 11,2%. Тоа се субјективни причини, првата поради недоволно залагање на учениците во учењето и втората поради конзервативните ставови на родителите кон образованието на своите деца. Објективните причини за осипување на учениците учествуваат со 3,90% каде неусогласеноста на училишната мрежа за опфаќање на учениците учествува со 2,11%. Тие причини се состојат во механичкото приклучување на четиригодишните кон осумгодишните училишта кои се оддалечени некаде и повеќе од 5 км. Затоа се смета дека во овој период во Македонија"... поголем проблем претставува осипувањето на учениците, отколку нискиот опфат."[71]

---

69. Извори на податоци: За Скопје со подрачјето: податоците се користени од Статистички годишник на Скопје 1958 од Македонија, Образованието во Скопје пред и по катастрофалниот земјотрес, Скопје 1965 година. Податоци за Македонија користени се од Билтенот на Општествено-политичките организации, Актуелни прашања за натамошниот развој и проблемите во основното воспитание и образование., јули, Скопје, 1970 година.

70. Процентите на завршувањето на генерациите ученици во Скопје со подрачјето добиени се со обработка на податоци што ја направи авторот. Податоците за ефикасноста на завршувањето во Републиката користени се од трудот на Милорад Костиќевиќ.

71. Костиќевиќ Милорад, Узроци осипања ученика у основним школама у Н.Р. Македонији, Модернизација основног образовања, Београд, 1977 година, стр. 57.

Основното воспитание и образование во Скопје со подрачјето во 1963/64 учебна година (по катастрофалниот земјотрес)[72]

Пред земјотресот во Скопје со подрачјето работат 190 полни и неполни основни училишта. Наставата се реализира на 4 наставни јазици. Овие училишта работат и во учебната 1963/64 година. Надвор од Скопје работат три основни училишта од I до VIII одделение и тоа во : Осоковац, Д[illegible]рач и [illegible]исеница. Основните училишта во с.Радуша, Зуновиќ, Зулачани од неполни прераснаа во полни осумгодишни училишта. Оваа учебна година има 52 полни осумгодишни училишта што во споредба со учебната 1961/62 година значи зголемување од 1[illegible] училишта (3[illegible],3%).

До крајот на декември 1963 година само во Градот беа оспособени за работа 287 училишта. Во некои санирани училишни згради работат по две или три училишта со скратени часови, намален број часови по воспитно-образовните потреби физичко, ликовно и музичко воспитание од I до IV одделение. Се работи и во празници и недели, а се продолжува и учебната година. Сите овие мерки се одобрени од Секретаријатот за просвета на СРМ.

Дел од наставниот кадар во оваа учебна година се осипа поради преселување во други места и затоа некои предмети во одделни училишта не беа застапени (македонски, англиски, француски), а ОТП не беше застапен поради немање училишен простор. Во текот на годината некои од проблемите постепено се решаваа.

Во септември неколку училишта почнуваат со работа, но наставата се одвива надвор од училиштата. Во октомври со работа започнаа 13 училишта, а во ноември уште 2. Оваа учебна година беа остварени 140 од потребните 1[illegible]2 работни денови.

За разлика од градот, училишните објекти во селата беа помалку оштетени и не беше доведено во прашање редовното одвивање на воспитно-образовниот процес, [illegible] [illegible] број ученици [illegible].

72. Користен е Извештајот за работата на основните училишта во Скопје [illegible] 1[illegible] година.

2.3. Трет период, на развојот 1963/64-1974/75 учебна година

Општествената заедница прави нетамошни напори за развој на системот на воспитание и образование за што на 11 и 25 април 1968 година Собранието на СФРЈ носи Тези за усовршување на системот на воспитание и образование. Се вршат измени во финансирањето на воспитно-образовната дејност со што се настојува и во оваа област да се пренесат принципите на доход од стопанството што се покажува како неможно заради различната доходовна основа.

Значајна карактеристика на развојот на основното воспитание и образование во овој период е тоа што општествената заедница прави напори да се градат нови училишни објекти со капацитет за осумгодишни училишта и се создаваат услови за максимален опфат на училишните обврзници. При тоа се прават програми за рационален распоред на училиштата по региони со што се овозможува опфат и на учениците во подалечните населби. Воспитно8образовниот кадар е со подобра образовна структура. Училишниот простор е посовремен и опремен според педагошки норми. Се намалува разликата во условите за опфат на училишните обврзници помеѓу градот и селските населби.

Училишна мрежа и училишен простор

Во овој период продолжуваат процесите на окрупнување на осумгодишните училишта што може да се види и од следните податоци:

Таб.39.

Основни училишта во Скопје со подрачјето според развиеноста

учебна година	I-IV	I-V	I-VI	I-VII	I-VIII	Вкупно
1963/64	88	14	-	-	53	155
1965/66	88	6	-	-	61	155
1968/69	82	11	2	2	63	160
1974/75	60	-	4	-	96	160

Основните училишта во Скопје со подрачјето што работат во 1963/64 година сместени се во 223 училишни згради. Од прегледот паѓа в очи тоа што вкупниот број на основни училишта за периодот од 11 учебни години се зголемува само за 5 училишта што е помалку во споредба со претходниот период. Значајно се зголемува бројот на осумгодишните училишта од I до VIII одделение (скоро за 100%). Четиригодишните основни училишта се намалуваат за 28 (32%), а се губат и петгодишните и седумгодишните училишта кои прераснуваат во осумгодишни. Овие резултати покажуваат дека мрежата на осумгодишните основни училишта на широкото подрачје на Скопје значајно се проширува со што се создаваат услови за опфат на училишните обврзници во секое населено место. И покрај ваквата организираност на училишната мрежа, се уште има проблеми со распределеноста на некои полни осумгодишни училишта и проблемите што произлегуваат од конфигурацијата на теренот за некои селски населби од ридско-планинскиот предел. Во 1974/75 година има 18 подрачни осумгодишни училишта што претставува пораст од 15 училишта за само 4 учебни години. И во наредниот период продолжува процесот на формирање осумгодишни училишта.

Во 1969 година се прави Програма[73] за преструктуирање на училишната мрежа со која се определуваат средиштата на централните осумгодишни училишта. Во реализацијата на оваа Програма се наидува на тешкотии поради конфигурацијата на ридско-планинското подрачје каде нема изградено сообраќајни врски. Во вкупниот број училишни обврзници, во најоддалечените села се наоѓаат мал број (околу 1%) ученици, но и за нив во овој период се води грижа за опфат.

Проширувањето и преструктуирањето на училишната мрежа започнува во 1970 и до 1975 година бројот на училишните објекти се зголемува за 8 со просторен капацитет за осумгодишни училишта. Се цени дека во 1975 година училишната мрежа во Скопје со подрачјето обезбедува опфат на училишните обврзници од 98%. Надвор од мрежата на осумгодишните училишта остануваат

---

73. Собрание на град Скопје, Програма за преструктуирање на училишната мрежа, Скопје, јуни, 1969 година.

само 7 планински села во кои има 40 ученици постари од 11 години. Слични појави има во ридско-планинските рејони во Републикава каде има села оддалечени од централните училишта и над 15 км. проблемот со опфат на училишните обврзници е поизразен.

Во вкупниот број основни училишта во Републикава, во учебната 1971/72 година, основните училишта од Скопје со подрачјето учествуваат со 43,1% со тенденција на перманентно зголемување. Во Југославија, во учебната 1971/72 година во вкупниот број основни училишта (четиригодишни,шес,седумгодишни) осумгодишните училишта учествуваат со 32,8%. Најмногу осумгодишни училишта има во СР Словенија,кои во вкупниот број учествуваат со 46%, од СР Хрватска учествуваат со 36,6%,од потесното подрачје на СР Србија со 34%, одСАП Војводина со 62% (што е најголемо учество), а од Македонија со 27,09 проценти што е најмало учество на осумгодишните во вкупниот број училишта во Југославија.

Тоа значи дека просекот на Македонија без Скопје со подрачјето би бил уште помал.

Таб.40.

Однос четиригодишни-осумгодишни основни училишта во учебна 1969/70

Процент на осумгодишните во вкупниот број училишта

Скопје,	СФРЈ,	СР Србија без покраини	СР Хрватска	СР Словен.	СРМ	САПВ	САП Косо.
40,00	32,8	34,0	36,6	46,0	27,0	42,4	непознати

Извор на податоци: Статистички годишник на СРМ,1975 година,стр.389

Во учебната 1969/70 година осумгодишните училишта во Скопје со подрачјето, во вкупниот број училишта учествуваат со 36,21%. Во Македонија најнеразвиена мрежа на основни осумгодишни училишта има во неразвиените региони Македонски Брод,Дебар, Демир Хисар, Бобовскиот крај. Во Македонија во едно осумгодишно училиште просечно има по 670, а во Словенија по 400 ученици.

7/ Во повеќе ридско-планински села во Македонија има по десетина неопфатени деца што во вкупна бројка не смее да се занемари. Тие села се перманентен извор на неписмени жители. Во 1974 година,во неразвиените подрачја во Македонија има 451 четиригодишно училиште што немож да се опфатат во мрежата на осумгодишните училишта. Од 527 четиригодишни што се опфатени во мрежата на осумгодишните училишта, 225 се оддалечени повеќе од 5 км. Во просек

Училишен простор

Иако Скопје со подрачјето се разгледува како една целина, во капацитетот на училишниот простор помеѓу разни реони во градот и подрачјето има разлики. Во 1964 година на потребите најмногу одговара училишниот простор во општината Идадија, а во најлоша положба се наоѓаат селските училишта во општината Кисела Вода, додека во истата општина градските училишта имаат најдобар училишен простор. Од вкупниот број училишта (градски и селски), во најлоша просторна положба се наоѓаат основните училишта во општината Кале. Затоа во 1964 година за оваа општина се предвидува поинтензивна изградба на училишни објекти.

Проблемите со училишниот простор не се исти во градот и селата. Исто така, има разлика во училишниот простор помеѓу селата во рамнинскиот и ридско-планинскиот предел. Во периодот од 1963/64 до 1973/74 година има тенденција на поинтензивна градба на училишни објекти во селските населби со што разликите од претходниот период се намалуват.

Во 1969 година Собранието на град Скопје ја прифаќа Програмата за долгорочно и целосно задоволување на потребите со училишен простор. Реализацијата на оваа Програма значи приближно изедначување на просторните капацитети на поширокото подрачје со Градот со што се настојува разликите помеѓу двете средини, селата од една, и градот од друга страна, да претставуваат една хомогена образовна целина.

Во периодот на шеесетите години на скопското подрачје само во 12 села имаат училишни објекти што можат да ги задоволат потребите. Тоа се претежно села со македонско население, затоа со Програмата (1969) се предвидува нови училишни објекти да се градат во села со претежно албанско население.

годишно школувањето го продолжуваат 5 000 ученици и исто толку ученици патуваат по 15 км. Во овие региони 13% од училишните обврзници остануваат без оформено образование. Се цени дека од 1960 до 1970 година училишната мрежа на осумгодишните училишта во Македонија не е лоцирана според потребите. До 1970 година положбата со училишна мрежа во Македонија се оценува како загрижувачка.

Во 1964 година во Скопје има 317 училишни објекти, а во Македонија 1 665 училишни објекти, што значи дека во вкупните училишни објекти во Републикава Скопје учествува со 24,4%. До 1969 година и во Скопје и на ниво на Република проблем претставуваат училишните објекти со мали просторни капацитети, а што треба да прераснат во осумгодишни училишта. Затоа во наредниот период се градат поголеми училишни објекти што ќе можат да ги задоволат стандардите за осумгодишни училишта.[76]

Според податоците од пописот на училишниот простор во мај 1964 година, просечната површина на училничкиот простор на еден ученик во Скопје, изнесува 0,92 m^2, а во Македонија 1,21 m^2. Оваа состојба е подобра во однос на педесетите години, но е под југословенски просек. Училничкиот простор по ученик, и покрај интензивната градба, во Скопје со подрачјето е понизок во однос на Републикава поради голем прилив на ученици по земјотресот, односно големиот број ученици по паралелни во градските осумгодишни училишта.

Просечната површина на училничкиот простор во мај 1964 година во СФРЈ изнесува 1,28 m^2 по ученик, а нормативот се движи околу 1,80 m^2. Просечната површина на развиен простор изнесува 4,48 m^2, а нормативот се движи околу 5 m^2. За да се задоволат нормативите во 1964 година во СФРЈ недостасуваат вкупно 1 277 777 m^2 развиена површина.[77] Тоа значи дека површината што постои треба да се зголеми за 14,4% m^2, односно за 1 037 207 m^2 училничка површина. Податоците од одделени републики и општини покажуваат дека состојбата на училишниот простор во поголем број случаи не задоволува ни во квантитативна ни во квалитативна

76.Извор: Билтен на општествено-политичките организации на СРМ Актуелни прашања за натамошниот развој и преобразба на основното воспитание и образование јули, Скопје 1975 година.
Дури и во 1969 година во 12 помали села на поширокото скопско подрачје, како училишен простор се користат приватни куќи, цркви или џамиски простории.

77.Савезни секретаријат за образовање и култура, Актуелна питања изградње система образовања и васпитања, библиотека Савезне скупштине, Свеска 7-8 коло IV, Београд, 1967 година стр. 51.

смисла. Во Македонија, во 1964 година вкупно недостасуваат 159 000 училишен простор. Во последните две години завршени се 82 училишни објекти со вкупна површина од 65 000 m^2, со што во Републикава состојбата со училишен простор значително се подобрува.

Во 1964 година, во Скопје со подрачјето има 223 , а во Републикава 1 865 училишни објекти. Според тоа, во вкупниот број училишни објекти во Републикава Скопје учествува со 24%. Истата година Скопје со подрачјето располага со 1 486, а Републикава со 4 972 училници, што значи дека во вкупниот број училници во Републикава, Скопје со подрачјето учествува со 29,1%. Од овие податоци може да се изведе заклучок дека училишните објекти во Скопје со подрачјето имаат поголем училнички капацитет, што е реално со оглед на потребите, за поголеми училишни објекти.

Од вкупниот училнички капацитет со кој располагаат училишните објекти, во Скопје со подрачјето, во 1964 година, 439 (50%) се користат за работа во една, 648 (37%) во две и 399 (13%) во три смени. Во истиот период во Републикава, 2 112 (42,5%) училници работат во една, 2 219 (44,6%) во две 385 (7,8%) во три, 31 во три и повеќе смени и 225 (4,5%) училници воопшто не се користат. Според овие податоци може да се заклучи дека училничкиот капацитет во Скопје со подрачјето порационално искористен. затоа што поголем процент училници се користат за работа во една смена што овозможува одржување и на други активности со учениците.

За разлика од училничката, во училишната површина на Републикава Скопје со подрачјето учествува со помал процент (27,2%). Ваквиот сооднос може да се објесни со фактот што училишните објекти во Републикава се со помал училнички капацитет, а ги имаат сите други училишни површини (во кои влегуваат и становите за учителите и наставниците).

Во учебната 1967/68 година во Скопје со подрачјето, од вкупно 63 централни и самостојни училишта, во една смена работат само три, во една и пол смена работи една, во две смени работи 51 и во три смени работат 4 училишта. Констатирано е дека училишниот простор во градските училишта се користи порационално отколку во селските.

Во 1970 година, во Скопје со подрачјето има вкупно 186 678 m^2 училишен простор, од кој на еден ученик му припаѓа по 3,23 m^2 училишен и 1,47 m^2 училнички простор што е под југо-

УЧИЛИШТА И УЧЕНИЦИ СПОРЕД СМЕНИТЕ ВО КОИ РАБОТАТ
ПОПИС 1964 г.

ТАБЕЛА 41

	Вкупен бр.училишта	Бр.на згради во кои учил.раб.	Вкупно училници	Училници кои се користат во			Вкупно ученици	Од тоа кои работат во смени			Површина на учил.простор по 1 ученик
				Една смена	две	три и повеќе					
СКОПЈЕ	155	223	1486	439	648	399	46592	30425	20545	9729	0,92
Непот.основ.училишта	101	101	525	210	160	156	7541	5174	2367	-	0,88
Потполни осн.училиш.	57	122	960	229	488	243	39891	18826	13626	6759	0,82
ИДАДИЈА	44	61	390	204	176	10	18960	9261	6545	2688	2,00
Непот.основ.училишта	25	26	43	22	21	-	1969	1408	561	-	1,62
Потполни осн.училиш.	19	35	232	124	98	10	11923	5471	4209	2126	1,96
КАЛЕ	59	95	500	238	131	131	25186	11808	8439	3815	2,45
Непот.основ.училишта	37	38	121	73	47	1	3709	2313	1396	-	2,26
Потпол.осн.училишта	22	57	228	35	63	130	15812	6129	5460	3660	2,06
КИСЕЛА ВОДА	52	67	369	196	157	16	18240	9356	5561	3226	1,82
Непот.основ.училишта	35	37	51	31	20	-	1863	1453	410	-	1,99
Потполни осн.училишта	17	30	211	90	105	16	12156	7226	3957	973	1,67

ИЗВОР: Статистички годишник на Скопје, 1986 год. стр. 196.

УЧИЛНИЦИ КОИ УЧИЛИШТАТА ГИ КОРИСТАТ СПОРЕД ГОЛЕМИНАТА
ПОПИС 1964 ГОДИНА

ТАБЕЛА 42 а

	Вкупно учи-лишта	Вкупно учил-ници	Површина на у-чилници во м2.	Училници според големината				
				до 30,0 $м^2$	30,1 40, 0	40,1 50,0	50,1 50,0	преку 60,0 $м^2$
СКОПЈЕ	214	1259	57731	119	114	513	360	153
Непот.осн.училишта	101	215	6610	45	28	41	91	10
Потполни осн.учил.	58	671	32917	31	42	357	181	60
ИДАДИЈА	63	390	18700	29	45	192	70	54
Непот.осн. училишта	26	43	1942	8	11	9	6	9
Потполни осн.училиш.	19	232	11615	1	21	127	54	29
КАЛЕ	82	500	21745	48	48	157	149	98
Непотпол.осн.учил.	38	121	2905	15	9	17	79	1
Потполни осн.учил.	22	228	10842	24	15	125	33	31
КИСЕЛА ВОДА	69	369	17286	42	21	164	141	1
Непотпол.осн.училишта	37	51	1763	22	8	15	6	-
Потполни осн.училишта	17	211	10460	6	6	105	94	-

ИЗВОР: Статистички годишник на Скопје 1968 год. стр. 196.

словенски просек. По 1975 година во однос на 1971 година училишниот простор се зголемува за 25 310 $м^2$, а бројот на училниците е поголем за 104. Ваквиот пораст може да се смета за значајно подобрување на училишниот простор. Во овој период, покрај училнички, се гради и друг училишен простор како што се :кабинети, фискултурни сали, трпезарии, кујни, библиотеки и сл. Градбата на ваков простор може да се смета како квалитативно подобрување на училишниот простор.

Ученици и опфат на училишните обврзници

ученици во Скопје со подрачјето според национален состав

Таб. 41.

учебна година	Бр. Македонци	%	Бр. Албанци	%	Бр. Турци	%	Бр. Срп-хрв.јаз.	%	Вкупно подрачје
1968/69	42 078	76,5	8 146	16,5	1 889	3,4	3 203	5,8	55 044
1974/75	46 367	71,6	16 679	24,2	1 254	1,9	2 444	3,7	64 744

Извор, Годишник на Скопје,1969 и 1980 година.

Карактеристика за националниот состав на учениците во периодот помеѓу учебната 1968/69 и 1974/75 година е зголемуаањето бројот на учениците од албанската народност кои во вкупниот број ученици во учебната 1974/75 година учествуваат со 24,2% што во однос на учебната 1968/69 година претставува зголемување од 7,6%.[78] Учеството на учениците од турската народност се намалува за 2,1%, а кај Македонците за 4,9 што претставува најголемо намалување. Овие соодноси се резултат на зголемување опфатот на учениците од албанската народност, особено на широкото подрачје. Тоа беше овозможено со

Просечната површина по еден ученик пресметана е под претпоставка ако две третини ученици посетуваат училишта во две, а една третина во една смена. Потребниот простор е пресметан според нормата, за едно ученичко место потребни се 5 $м^2$ развиена површина.

---

78 Извор на податоци: Статистички годишник ана Скопје, 1968 година , стр. 193.

отварање мали училишта со комбинирани паралелни од V-VIII одделение во поголем број селски населби од ридско-планинскиот предел. Второ, зголемувањето на учениците од албанската народност е последица на неконтролирано населување во Скопје од подрачјето на САП Косово и други краеви на Републикава.

Таб. 42.

Ученици во Македонија по национален состав за учебната 1965/66 год

Македонци	Албанци	Турци	Срп-хрв.јаз	Вкупно
207 172 80,7	38 735 15,1	5 824 2,2	4 945 1,9	256 676

НАПОМЕНА: Споредување со Републикава не можат да се прават заради тоа што податоците не се однесуваат за исти учебни години. Затоа овие податоци треба да се сфатат информативно.

Таб.43.

Број на ученици во Скопје со подрачјето

Учебна година	I-IV	V-VIII	
1970Z71	31 594	26 201	57 795
1972/73	33 788	27 435	61 223
1974/75	36 422	28 936	65 358

Во трите учебни години бројот на учениците од I до IV одделение просечно годишно се зголемува за 2 000, додека во горните одделенија за околу 1000 ученици.

., Податоците покажуваат дека порастот на учениците е поголем од I-IV отколку од V-VIII одделение. Според тоа може да се констатира дека, за разлика од вториот развоен период, кога порастот на учениците беше поголем од V-VIII одделение, во третиот развоен период порастот се смалува и се сведува на оптимални рамки. Сето ова покажува дека до 1974 година опфатот во задолжителното основно воспитание и образование се стабилизира.

Како и во претходните периоди, опфатот на учениците обврзаници во Скопје со подрачјето е поголем во однос на Републикава со тенденција на смалување на разликите што е нормална

Опфат на училишните обврзници во Скопје и Македонија

	Скопје	Македонија
1964/65	93	88,3
1970/71	95	38,1
1973/74	98,7	91,5

НАПОМЕНА: Во неразвиената општина опфатот е под републички просек.

појава со оглед на задолжителноста на основното воспитание и образованиe. Втора карактеристика е тоа што во опфатот на училишните обврзници во градот Скопје, од една, и подрачјето на Скопје, од друга страна, разликите не се толку големи како што се помеѓу развиените и неразвиените реони во Републикава. До 1975 година во Македонија 8 000 училишни обврзници од албанската и неколку од турската народност не беа опфатени во мрежата на осумгодишните основни училишта (горните одделенија). До 1972 год. воспитно-образовниот процес во централните осумгодишни училишта во Републиката го продолжуваа околу 50% ученици од албанската и 80% од турската народност. Во учебната 1970/71 година од четиригодишните основни училишта во Македонија, кои се опфатени во системот на централните осумгодишни (266), а кои се наоѓаат на поголема оддалеченост од 5 км, образованието во V одделение не го продолжуваат просечно по 4 069 ученици, а околу 5 000 ученици патуваат над 5 км на ден во една насока.[79]

Во Скопје со подрачјето, во учебната 1971/72 година во V одделение образованието го продолжуват 96% ученици од турската, 62% ученици од албанската народност, 99,1% ученици кои следат настава на македонски јазик и 100% ученици кои следат настава на српскохрватски јазик.

Општа карактеристика е да се опфатат сите

79. Извор на податоци: Билтен на општествено-политичките организации, Развој на воспитанието, образованието и културните дејности во по, каде што живеат народностите, Скопје 1975 година. Собранието на Скопје Реализација на опфатот на училишните обврзници со осумгодишно воспитание и образование во периодот 1964 1970 година, Скопје 1970 година.

училишни обврзници со заокружен процес на осумгодишно воспитание и образование што не може да се оствари со механичко приклучување на четиригодишните кон осумгодишните основни училишта без оглед на конфигурацијата на теренот. Покрај тоа, нема доволен број осумгодишни училишта правилно распоределени на цела територија за да можат да ги прифатат сите училишни обврзници. Затоа во периодот од учебната 1964/65 до 1974/75 година, околу 30 000 ученици од неразвиените подрачја во Македонија не го продолжија образованието во V одделение. Неправилната лоцираност на училиштата и неразвиеноста на училишната мрежа (се формираат централни училишта на голема оддалеченост од подрачните) е причина за формално запишување на учениците во V одделение, бидејќи тие или воопшто не го посетуваат или повремено го посетуваат училиштето. Тоа негативно влијае на квалитетот и ефикасноста на воспитно-образовната работа. Во некои осумгодишни училишта што опфаќаат широки реони на четиригодишни училишта проблем претставува големиот број ученици во паралелки и работа во повеќе смени. Додека некои од овие училишни објекти остануваат празни заради миграција на населението. За поголем опфат на училишните обврзници се обезбедуваат разновидни мерки како што се бесплатен превоз, исхрана и друго. Во Македонија, во 1972 година превоз е обезбеден за 1 433 ученици, а интернатско сместување за 590 ученици, иако потребите се значително поголеми. Во 1975 година превоз е обезбеден за 3 000 ученици и еден топол оброк за учениците кои патуваат.

Во Македонија опфатот на учениците во горните одделенија се намалува по учебната 1970/71 година, кога се укинуваат привремените мерки за опфат на училишните обврзници (комбинирани паралелки, повремена настава и сл.) Во некои реони имаше појава во V одделение да не се запишат над 30% училишни обврзници.[30]

30) Билтен на општествено-политичките организации на СРМ, Актуелни прашања за натамошниот развој и преобразба на основното воспитание и образование, јули Скопје, 1975 година.
Извештај на СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, јуни, 1977 година, Архив на СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје.

Во Скопје со подрачјето   разликите појави се незначителни.

Таб. 45.

Опфат на училишните обврзници за учебната 1970/71 година

Возраст	Скопје со подрачјето	СРМ	СФРЈ
7-10	99,3	91,7	94,0
11-14	95,1	[illegible]	84,1
просек	97,[illegible]	[illegible],1	89,1

Извор: Сојузен завод за статистика, Статистички годишник, 1974 година. За Скопје, Архив на ЗОИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Извештај за остварувањето на основното воспитание и образование во Скопје за учебната 1970/71 година.

Југословенски просек на опфатот на генерацијата ученици за учебната 1967/68 година изнесува 89%, Скопје со подрачјето е над југословенскиот, а Македонија под југословенскиот просек за 3 проценти. Од другите републики, под југословенскиот просек се само Босна и Херцеговина, со опфат од 84% и САП Косово со опфат од 70%.[81]

Во СР Словенија за зголемување на опфатот на учениците се врши "... реконструкција на училишната мрежа, подобрување на внатрешната организација и работата на наставниците, се зголемува грижата на општинските собранија за подобрување на материјалната база на основното воспитание и образование. Во оваа Република пред реформата, од генерацијата ученици запишани во I одделение осумгодишно образование завршуваат 73,5% ученици, а по реформата 85%., ученици.[82]

81. По 1955 година се преземаат мерки за обезбедување превоз и исхрана на учениците, но поради недостаток на финансиски средства овие мерки не се спроведуваат во подолги временски периоди. Во 1966 година во САД и СССР има целосен опфат на училишните обврзници со основно воспитание и образование.
Податоците се користени од трудот на професор, Вупчо Чопровски, Општествено-економските промени и некои аспекти на образованите феномени, сп. Просветно дело, Скопје, 1972 година. бр./-8, стр. 436

82. Во СР Словенија во учебната 1967/68 година се организира продолжен престој (се организира во попладневните часови заради помош во учењето) за 2,4% ученици и тоа во градските и развиените општини, додека во неразвиените општини оваа форма не се организира, а таму најмногу е потребна заради образовно-културна заостанатост на семејствата.

Напредување на учениците во основните училишта во СРМ

ТАБЕЛА 4 д

Генерација	Деца запишани во I одделение	Запишани во IV одделение		Запишани во V одделение		Запишани во VIII оддел.		Завршиле VIII одделен.	
		Ученици	%	Ученици	%	Ученици	%	Ученици	%
1957/58 / 1964/65	44.469	37.281	83,83	32.219	72,45	21.819	49,06	19.323	43,43
1958/59 / 1965/66	41.921	36.573	87,24	31.551	83,21	21.143	50,43	18.795	44,83
1959/60 / 1966/67	43.290	38.563	89,09	32.922	76,04	22.160	51,19	19.788	45,71
1960/61 / 1967/68	38.219	35.026	91,69	32.641	84,40	21.888	57,26	19.488	51,70
1961/62 / 1968/69	38.695	35.127	90,77	31.989	82,66	21.804	56,34	20.498	52,97
1962/63 / 1969/70	38.632	34.887	90,30	31.558	81,68	21.512	55,68	20.160	52,18

ИЗВОР: Републички секретаријат за образование, наука и култура, Анализа за опфатот и движењето на генерациите во системот на образованието во СРМ, Скопје, јуни 1971 година.

УЧИЛИШТА ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ ВО ГЛАВНИТЕ ГРАДОВИ НА СФРЈ

ТАБЕЛА 44 а

	УЧИЛИШТА			УЧЕНИЦИ			НАСТАВНИЦИ		
	Основни	За образование на возрасни	Специјални	Основни	За образование на возрасни	Специјални	Основни	Специјални	Школи за образов. на возр.
САРАЕВО									
1965	57	30	90	37.742	2.798	812	1.314	186	86
1966	53	23	20	39.868	3.443	937	1.335	155	87
1967	53	18	18	39.745	944	2.799	1.399	90	136
ТИТОГРАД									
1965	7	2	1	8.212	102	53	259	27	3
1966	7	1	3	7.548	65	120	251	10	15
1967	8	3	3	8.816	143	115	301	25	10
ЗАГРЕБ									
1965	91	34	21	55.197	5.872	1.787	2.323	418	183
1966	91	38	20	55.452	5.541	1.852	2.299	393	183
1967	92	19	42	54.929	1.939	5.922	2.327	199	325
СКОПЈЕ									
1965	46	11	8	37.953	1.945	391	1.480	85	66
1966	49	11	8	42.788	1.411	423	1.523	56	54
1967	55	12	15	43.956	550	1.783	1.694	62	99
ЉУБЉАНА									
1965	33	33	4	21.720	2.485	684	1.081	259	98
1966	33	30	5	21.644	1.924	782	1.072	127	127
1967	35	5	28	20.434	811	1.408	1.067	141	20
БЕЛГРАД									
1965	92	59	49	82.587	9.267	2.155	4.312	375	243
1966	93	48	48	81.122	9.815	2.450	3.255	348	249
1967	94	47	48	79.002	2.639	9.886	3.293	304	404

ИЗВОР: Статистички годишник на град Скопје, 1968 година, стр. 228.

Наставен кадар

Посебна карактеристика на овој период е интензивирањето на процесите за подготовка наставен кадар на јазиците на народностите. Ако се направи споредба на образовната структура на кадарот со претходниот и следниот период ќе се воочи дека во третиот развоен период најмал е процентот на кадарот без оформено образование.

Таб. 45.

учебна година	Наставен кадар во Скопје без оформено образование			
	Македонски.ј.	Албански ј.	Турски.ј.	Српско-хрв.ј.
1959/60	8,50	31,10	33,33	3,57
1968/69	0,86	12,69	9,9	11,35
1974/75	3,68	23,0	10,11	13,50

Според податоците најдобра квалификациона структура на кадарот има во учебната 1968/69 година. Ваквата положба може да се должи на приливот на образован кадар по земјотресот во Скопје, потоа многу завршени студенти вработување бараа во Скопје, бидејќи се ширеше мрежата на основните училишта, и трето што во овој период стручните учители се уште во статистичките податоци се ставаа во категоријата кадар со оформено образование, (додека влезе во сила законот од 1974 година со кој овие кадри требаше да завршат више или високо образование.) Во овој период има масовно вонредно студирање на вработениот кадар особено за одделенска настава со што значајно се подобрува образованата структура на кадарот на сите наставни јазици.

Во учебната 1968/69 година во Скопје со подрачјето образовната структура на кадарот во предметна настава е следна;

Таб.46.

	Наставен кадар со соодветно образование		без соодветно образование	
		%	Бр.	%
Македонски.ј.	1035	99,14	9	0,86
Албански.ј.	142	87,12	21	12,88
Турски.ј.	20	90,91	2	9,09
Српски.ј.	24	100,0	-	-
Вкупно	1221	92,39	32	7,61

Таб.47.

Наставен кадар во Скопје со подрачјето по национален состав
и степен на образование за одделенска настава

		Степен за образование									
		високо		више		средно		без соод.обр.		вкупно.	
		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
1968/69	Македонски.ј.	7	0,97	5	0,63	658	92,02	-	-	671	
	Албански.ј.	-	-	3	1,18	241	94,88	10	3,39	254	
	Туски.ј.	-	-	-	-	22	100,0	-	-	22	
	Срп.хрв.ј.	-	-	-	-	33	100,0	-	-	31	
	Вкупно	7	0,97	9	0,09	952	97,34	10	1,02	978	
1974/75	Македонски.ј.	13	1,49	175	20,13	687	79,05	-		869	
	Албански.ј.	1	00,3	32	9,72	285	86,62	11	3,34	329	
	Турски.ј.	-	-	2	7,69	24	92,30	-	-	26	
	Срп.хрв.ј.	-	-	3	8,82	31	91,17	-	-	34	
	Вкупно	14	1,11	212	16,85	1021	81,16	11	0,007	1258	

За предметна настава

		високо		више		средно		без.соод.об.		вку
1968/69	Македонски.ј.	179	17,14	698	66,55	158	15,13	9	0,86	1 044
	Албански.ј.	2	1,22	83	35,50	77	47,23	21	12,88	165
	Турски.ј.	3	13,93	9	40,90	8	36,36	2	9,09	22
	Срп.хрв.ј.	9	37,50	13	54,16	2	8,33	-	-	24
	Вкупно	193	15,40	723	52,49	254	20,27	32	2,55	1255
1974/75	Македонски.ј.	209	18,42	733	64,33	148	13,05	44	3,88	1134
	Албански.ј.	8	2,97	171	63,56	37	13,75	53	19,70	269
	Турски.ј.	3	16,66	10	55,55	3	16,66	2	11,11	18
	Срп.хрв.ј.	9	40,90	13	59,09	-	-	-	-	22
	Вкупно	229	15,86	927	64,24	188	13,02	99	6,85	1443

Според податоците во горните прегледи образовната структура на наставниот кадар и во одделенска и во предметна настава е значајно подобра на македонски јазик отколку во наставата на јазиците на народностите. Тоа особено се однесува на кадарот со високо и више образование. Најнеповолна образовна структура има кадарот во наставата на албански јазик, затоа што

одделенска настава кадар без соодветно образование има приближно еданков процент за периодите што се разгледуваат. Во предметна настава карад без оформено образование има во наставата по сите наставни предмети, освен по српско-хрватски. Од учебната 1968/69 година до 1974/75 година нема поголеми промени во кадарот со високо образование, но зато апроцентот на кадарот со више образование во наставата на албански јазик во учебната 1974/75 година е значајно поголем во однос на учебната 1968/69 година. И покрај тоа, се уште во предметна настава останувааат голем број наставници со средно и без оформено образование (19,70%) што е поголем процент во однос на 1968/69 година. Се забележува дека во учебната 1974/75 година во наставата по сите наставни јазици бројот на кадарот со неоформено образование е поголем во однос на учебната 1968/69 година.[31в]

Како се зголемува бројната положба на кадарот по наставни јазици во периодот помеѓу овие две учебни години може да се види од следниов преглед:

Таб. 48.

	1968/69 учебна г.	1974/75 учебна г.	пораст во%
Македонски j.	1715	2003	7,89
Албански.j.	417	598	17,21
Турски.j.	48	44	-
Срп.хрв.j.	64	56	-
Вкупно	2245	2701	9,31

Податоците покажуваат дека во овој период порастот е најголем кај наставниците од албанската народност.

Оваа состојба е најлогична затоа што се повеќе се образува кадар на педагошките академии. Објаснување мора да има во критериумите за соодветнотст на образованието на стручните учтели им реализира настава по воспитно образовните подрачја, ликовно физичко и музичко воспитание.

Таб. 49.

Образовна структура на наставниот кадар во Македонија во учебната 1968/69 година

Таб. 49.

наставен јазик	високо.обр.		више обра.		Среднострүч. училиште		оддел. учи.		Вкупно
	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	
Македонски	310	5,3	2251	38,7	175	3,2	3 075	52,6	5 812
Албански.ј.	3	0,3	194	2,0	2	0,2	770	79,2	969

Образовна структура на наставниот кадар во Скопје со подрачјето во учебната 1968/69

	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	Вкупно
Македонски	186	10,9	704	41,2	158	9,2	653	38,0	1 706
Албански.ј.	2	0,6	66	1,9	77	2,0	241	62,2	386

Податоците покажуваат дека во Скопје со подрачјето во наставата на македонски јазик има поголем процент на кадар со сите степени на образование во однос на Републиката, додека во наставата на албански наставен јазик положбата е обратна. Од вкупниот број учители со средно учителско образование во Македонија, 35% реализираат предметна настава што не е случај во Скопје со подрачјето. Во Републиката, во наставата на албански јазик во 1968/69 година кадарот со завршено високо образование се зголемува за четири пати во однос на 1961/62 година.

Посебен проблем во наставниот кадар на поширокото подрачје настана по 1964 година кога се укинаа стимулативните мерки за учителите на село. Тогаш голем број учители и наставници ги напуштаа селата, а младите не сакаа да работат во село и затоа тешко се обезбедуваше кадар со потребно образование. Покрај тоа, кадарот кој остана да работи на село веќе не живееше таму. На тој начин учителот изгуби една од значајните одлики како носител на прогресот во селото. Таа улога особено беше потенцирана во документите на Реформата од 1958 година. Во вакви услови учителите само ги одржуваа задолжителните ча-

сеи (често и нив не ги реализираа во целост) и се враќаа во град. Значи се добија учители-патници. Селата останаа без учители и координатори на општествено-политичкиот и културно-образовниот живот во него. Ваквата состојба продолжува се до денес.

Таб. 50.

Наставен кадар во Скопје по национален состав

учебна година	македонски.ј. Бр.	%	Албански.ј. Бр.	%	Турски.ј. Бр.	%	Срп-хрв.ј. Бр	%	Вкупно Бр.
1968/69	1715	76,67	417	18,69	44	1,93	55	2,41	2 231
1974/75	2003	74,43	588	21,85	44	1,83	56	2,08	2 691

Податоците покажуваат дека во овој период зголемување на кадарот има само во наставата на албански јазик, додека во наставата на македонски јазик учеството на кадарот се намалува за 20 % проценти. . Тоа покажува дека се повеќе се шири мрежата на основните училишта на албански наставен јазик за што е потребен и повеќе кадар.

Таб.51.

Индекс на пораст на кадарот по национален состав во однос на учебната 1944/45 година

учебна година	Македонски.ј.	Албански.ј.	Турски.ј.	Срп.хрв.ј.	Вкупно
1968/69	866,2	1 097,3	2200,0	5500,0	906,9
1974/75	1011,6	1 547,4	2200,0	5600,0	1 093,9

И покрај тоа што во овој период најмногу се зголемува бројот на наставниците во училиштата со македноски и албански наставен јазик , индексот на пораст е поголем кај наставниците во наставата на турски и српско-хрватски наставен јазик заради тоа што во учебната 1944/45 година бројот на наставниците на овие наставни јазици(турски и српскохрватски) е минимален или воопшто го нема. Објективна претстава за индексот на пораст се добива кога ќе се проследат податоците за целиот период од четириесет години(што ќе бидат презентирани во последниот дел од овој труд.)

Таб.52.

Наставен кадар по народни републики за учебната 1967/68 година и учеството на настаниот кадар на ниво на СРФЈ

СФРЈ	СР Србија	СР Хрватска	СР Б и Х	СР Слов.	СР Мак.	СР.Ц
Бр. 109 314	44 016	23 317	18 272	10 624	9 616	3 469
% -	- 40,26	21,33	16,71	9,71	8,80	3,17

Извор: Сојузна скупштина, Дејност на просветно - културниот собор на сојузната скупштина,1969-1974,Белград,1974/75 година (на ниво на СФРЈ нема податоци за наставниот кадар во 46 основни училишта)

Во учебната 1967/68 година во САП Косово голем дел од наставниот кадар е без квалификации. Во одделенската настава на албански јазик 41,1% наставници се без квалификации на Турски 11,3% и на српскохрватски јазик 6,7% наставници се без квалификации. Во предметна настава неквалификувани кадри кај албанската народност има 83,7% кај турската 75,6% и кај Србите и Црногорците 65,6%. Вкупно недостасуваат 518 наставници. Положбата со квалификационата структура на кадарот во САП Косово во учебната 1967/68 година е загрижувачка. Тоа негативно се одрачува на м квалитетот на образованието на младите генерации.

И во нашата најнапредна република Словенија голем процент предметна наставници се без соодветна стручна квалификација. Тоа не е поради недостаток на кадар, но поради тоа што кадарот со оформена образование не сака да работи во провинција и во ридско-планинските населби. Овие проблеми присутни се и во останатите републики. Во споредба со состојбите на републичко ниво, Скопје со подрачјето има значајно подобра образовна структура на кадарот (Види таб. 49) Во социјалистичка

За соодветноста на образованието на кадарот во Републикава не можат да се изведат точни заклучоци, бидејќи во изворите на податоци како соодветно образование се смета и кадарот кој има образование за одделенска настава, а предава по оредметна настава.

република . Словенија во учебната 1967/68 година со соодветна стручна посоготовка се 56% предметни наставници., а во одделенска 93% учители имаат соодветна стручна подготовка.

Таб. 53.

учебна година	Наставници по видови училишта четиригодишни	петгодишни	шестгодишни	осумгодишни	вкупно
1963/64	131	40	-	1 502	1 733
1964/65	140	48	15	1 762	1 965
1965/66	157	18	-	1 724	1 899
1966/67	174	7	8	1 870	2 059

Податоците покажуваат дека во овој период осетно се намалува кадарот во петгодишните и шестгодишните основни училишта, а значајно се зголемува кадарот во осумгодишните основни училишта што е резултат на укинувањето на пет и шест годишните и зголемувањето на осумгодишните основни училишта.

Таб.54.

Наставен кадар во специјалното основно воспитание и образование во Скопје со подрачјето за учебните 1971/72 и 1974/75 година

	1971/72год.				1974/75 год.			
	вис.	више	средно	вкупно	вис.	више	средно	вкупно
за лесно ментал. ретард.	10	76	7	93	14	52	6	72
заводи за спец.восп. и образ.	15	51	18	84	24	56	16	96

Извор: Архив на ЗСИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Преглед 9.Состојби со наставниот кадар

И во областа на специјалното основно воспитание и образование се води грижа за подобрување образовната структура на кадарот. Намалувањето на кадарот во основните училишта за лесна ментална ретардација,што се јавува во 1974/75 година, се должи на преструктуирањето на мрежата на паралелките за оваа категорија ученици, бидејќи до учебната 1971/72 година такви паралелки беа формирани во составот на поголем број основни училишта што потоа беа концентрирани во специјалните училишта за лесна ментална ретардација.

Ефикасност во завршувањето на генерацијата

Еден од битните индикатори на развојот на основното воспитание и образование е и ефикасноста во завршувањето на учениците што се согледува преку процентот на учениците кои завршуваат редовно, без повторување во текот на образованието и процентот на учениците кои во текот на осумте години повторуваат, односно се осипуват од генерацијата.

Во Скопје со подрачјето просекот на завршувањето на учениците од една генерација е изнад републичкиот просек. Во градските училишта просекот на осипување на учениците е мал. Осипување е концентрирано во селата од ридско-планинскиот предел. Тоа се претежно ученици од албанската народност. Во учебната 1969/70 година во Градот, 96,7% ученици од генерацијата редовно (за осум години) го завршуваа основното воспитание и образование, додека во селата тој процент изнесува 78,1%.[84]

Во СРМ од генерацијата ученици која во учебната 1962/63 година се запишале во прво одделение во учебната 1969/70 година осмо одделение завршуваат, 52,18% ученици што се смета за мошне низок степен на завршување. Претходните учебни години процентот на завршувањето е уште помал. Во неразвиените реони во Републикава, во учебната 1973/74 година, осмо одделение завршуваат 20-30% ученици од генерацијата. Десет години пред тоа, поточно во учебната 1964/65 година завршуваат 40,70% ученици од генерацијата. Тоа покажува дека за десет учебни години процентот на завршувањето во ридско-планинскиот предел опаѓа иако условите во училишен простор и квалификациона структура на наставниот кадар се подобрени.

Ефикасноста на завршување во СФРЈ е подобра отколку во Македонија. Така од генерацијата ученици која во прво одделение се запишала во учебната 1960/61 година, по осум години во учебната 1967/68

---

84 Процентите за завршувањето на учениците во Скопје со подрачјето добиени се со обработка на податоци од основните училишта. Обработката ја направи авторот на трудот. Едно испитување вршено во Македонија во учебната 1967/68 година покажува дека поголем проблем претставува осипувањето отколку опфаќањето на учениците. (Според написот на Милорад Крстиќевски „Узроци осипања ученика у основним школима СР Македоније", Завод за проучавање школских просветних питања, Београд, 1970 година, стр. 59.)

година завршиле 58,87% ученици. Во истиот период во Босна и Херцеговина осмо одделение завршиле 43,16% ученици од генерацијата, што е под југословенски просек и е индикатор на ниска ефикасност на завршување. За разлика од оваа република, во СР Црна Гора во учебната 1964/65 година осмо одделение редовно завршуваат 89,90% ученици од генерацијата запишани во прво одделение, што е изнад југословенски просек и се смета за солидна ефикасност во завршувањето на основното образование. Во САП Косово до 1970 година просекот на завршување на учениците од генерацијата изнесува 37%, а во некои општини и помалку.

Во учебната 1965/66 година во Македонија осмо одделение завршуваат 44,83%ученици од генерацијата,во наставата на македонски јазик во 1957/58 година 62,19%, во 1958/59-66,25% ученици.

Во СР Словенија во 1970 година 87% ученици од генерацијата редовно завршиле осмо одделение,7% се со една слаба оценка, но го завршуваат одделението. Во споредба со другите републики во Словенија ефикасноста е најдобра затоа што има создадено оптимални услови.

Во неразвиените подрачја во Словенија, до 1970 година просечно годишно повторуваат 10,9%, само од V до VIII одделение повторуваат 13,5% ученици. Тоа се претежно деца од работнички и селски семејства. Во оваа република пред реформата осмо одделение редовно завршувале 37,3%,а по реформата 62,7,односно 66,5%. За зголемување на просекот во завршувањето влијание вршат истите мерки што го зголемуваа опфатот,потоа реконструкцијата на училишната мрежа, подобрување на внатрешната организација во училиштата, квалитетот на работата на наставниците, се зголемува грижата на општествената заедница за подобрување на материјалната база во основното воспитание и образование, особено во неразвиените реони.

Во САП Војводина, до учебната 1967/68 година осмо одделение завршуваат 70% ученици од генерацијата. Во оваа автономна покраина околу 95% ученици се образуваат во полни осумгодишни училишта, а само 4,8% во четиригодишни училишта.[85]

---

[85] Податоците за ефикасноста ги користевме од билтенот"Модернизација основног образовања" во издание на југословенскиот завод за проучување на школски и просветни прашања, печатен во Белград,1970 г.

во мали места. Утврдено е дека помеѓу учениците кои учат во неразвиените и развиени училишта нема разлика во осипувањето. Тамо училишна мрежа не е најбитен фактор за осипување, бидејќи се користат сите мерки како што е превоз, исхрана и сл. За тие потреби се одделуваат значајни средства. Образовната структура на кадарот во оваа покраина во одделенска настава 100% ги задоволуваа законските барања, а сепак 21% ученик годишно го повторува одделението. Ова покажува дека и стручноста на кадарот и условите не се најзначајни фактори што влијаат на осипувањето на учениците. Во оваа покраина на осипувањето со највисок процент влијае воспитната запуштеност, потоа се посочуваат високите цени на учебниците и другиот прибор за ученикот, запосленоста на учениците со домашни и полски работи и сл.

Во СР Босна и Хрватска како причина за осипување се наведуваат: одделеченоста на централните училишта, малиот капацитет на училишните објекти што не ги исполнуваат условите за централни училишта , преобемноста и нефункционалноста на наставните програми неефикасност на наставните часови, слаба или никаква помош од семејствата, неангажираност на училишта - та во организирање на слободното време и учењето на учениците и сл. Покрај овие, се наведуваат и субјективни причини за осипување како што е недосленоста во реализацијата на воспитно-образовниот процес според концепцијата на училиштето,запоставување на воспитната компонента во наставниот процес(се запоставува мотивацијата на учениците за поголемо ангажирање), наставниот процес е осиромашен во поглед на техничко-материјалната основа и во неговата методско-дидактичка и психо-педагошка основа. Овие фактори вршат силно влијание врз слабиот успех и затоа повторувањето со висок процент учествува во осипувањето на учениците. Влијание врши и недоволното стручно потесно образование на наставниот кадар, особено оној што има завршено предметна насока, односно предава два предмети. Посебен проблем претставува нестручно застапената настава во комбинираните паралелки во горните одделенија каде еден наставник предава по четири предмети за кои нема стекнато образование.

Во Македонија во 1970 година од причините за осипување посебно се издвојуваат: преоптовареноста на наставните програми, нестручната застапеност на предметите во малите централни училишта, што се поклопува со состојбите и во другите републики, тешката конфигурација на некои ридско-планински реони, односно разбиеноста на теренот и големата оддалеченост на некои училишта, како и тешката материјална положба на неразвиените општини.

За подобрување ефикасноста во завршувањето на генерациите општествената заедница презема мерки и воведува нови форми на воспитно-образовна работа во училиштата како што се дневните престои за учениците чии родители се вработени. Во Скопје дневен престој за учениците воведен е прв пат во учебната 1968/69 година во 10 основни училишта со 15 групи во кои се опфатени 515 ученици од I до V одделение.
Во учебната 1974/75 година во основните училишта од потесното подрачје на Скопје дневен престој се воведува во 26 основни училишта што е за 11 училишта повеќе во однос на учебната 1970/71 година.

2.4. Четврти период во развојот, 1974/75-1984/85 учебна година

Четвртиот период во развојот на основното воспитание и образование се карактеризира со настојување создадената материјална и кадровска база рационално да се користи и да се подига квалитетот на воспитно-образовната работа во училиштата. Се прошируваат просторните капацитети кои добиваат се посовремена физиономија , се настојува опременоста на основните училишта да се подигне на повисоко ниво. Особено квалитативен скок се прави со изградба на училишни објекти од средствата на самопридонесот на жителите на Скопје со подрачјето, распишан во 1977 година. Од овие средства изградени се основни училишта со целосна опременост по стандардите прифатени во СИЗ за основно воспитание и образование. Квалификационата структура на наставниот кадар е се подобра.

Во периодот 1974-1984 година донесени се две закони за основно воспитание и образование, еден во март 1975 година а еден во јуни 1983 година. При донесувањето на овие документи се тргнувало од постигнатиот степен на развој на основното воспитание и образование, од позитивните искуства, од новите уставни решенија и донесените резолуции од конгресите на СКЈ и СКМ, а особено XI-от Конгрес Резолуцијата за социјалистичка преобразба на воспитанието и образованието како и резолуциите за натамошен развој на воспитанието и образованието донесени на VI и VII конгрес на СКМ.

Усвоените закони претставуваат проширена правна рамка за натамошен развој и реформа на основното воспитание и образование. Законот од 1975 година отвара нови простори за преобразба на основното воспитание и образование, меѓу другото и "... поради тоа што во изминатиот петгодишен период остварени се солидни резултати што претставуваат реални претпоставки и гаранција за нејзината натамошна трансформација."[96.] Тие резултати се согледуваат преку проширување на училишната мрежа, особено интензивирања во наставата на албански јазик, изградба на нов современ училишен простор, подобрување на опременоста на училишните објекти со современ инвентар и современи технички и други наставни средства. Покрај тоа, се зголемува опфатот на училишните обврзници, се подобрува ефикасноста на завршувањето на генерацијата, која во овој период го достигнува сојузното ниво, се подобрува образовната структура на воспитно-образовниот кадар и се реализираат нови форми на воспитно-образовна работа.

Битни квалитети на овие закони се и тоа што тргнуваат од уставниот принцип дека основното воспитание и образование е задолжително. За остварување на овој принцип потребни се бројни материјални и други претпоставки што заедно работните луѓе и граѓани, според своите можности, перманентно ги обезбедуваат. Еден од значајните принципи е бесплатноста на основното воспитание и образование за корисниците. Со оглед на тоа што за остварување на бесплатноста потребни се огромни материјални средства, Законот од 1975 година предвидува динамика со

96. Копровски Бупчо, Нови простори во развојот на основното воспитание и образование, сп."Просветно дело",Скопје,1975 год.бр. 1-2,стр. 2.

краен рок до 1985 година, до кога се предвидува и целосен опфат на училишните обврзници во Македонија. Во Скопје со подрачјето услови за целосен опфат на училишните обврзници создадени се уште од 1979 година. Во Законот од 1975 година се тргнува од сознанието дека и до овој период остварени се одредени елементи на бесплатност во основното воспитание и образование. Ова се два суштински стратешки правци во развојот на основното воспитание и образование. Според законските одредби како бесплатно воспитание и образование се подразбира: наставата -редовна, курсна , додатна, дополнителна и продолжна слободните ученички активности; општествено-корисната работа; производната работа; дневниот престој и други форми и содржини на воспитно-образовна, што се предвидени со програмата на училиштето. Покрај тоа, тука спаѓаат и условите за сместување, ноќевање, исхрана на учениците кои живеат подалеку од 5 км. Овие одредби Законот од 1975 година предвидуваше да се остваруваат уште од учебната 1976/77 година. Во Скопје со подрачјето бесплатноста во основното воспитание и образование се остваруваше со побрза динамика и во поголем обем во однос на Републиката за што зборуваат и некои податоци.[87]

Во овој период е донесена и постапно се реализира новата Програмска структура на основното училиште . Тоа претставува сериозен чекор кон суштинска трансформација на основното образование и солидна основа за натамошни позабрзани реформски зафати на кои упатува и новиот Закон за предучилишниот и за основното воспитание и образование од 1983 година.

---

87 Податоците за обемот на примената на формите за бесплатно образование ќе бидат дадени во делот за општите и посебните карактеристики на развојот.

Финансирање

Во периодот 1970-1975 година во областа на основното воспитание и образование се конституирани Самоуправни интересни заедници и се регулирани меѓусебните односи во нив. Во заедни-ците за основно воспитание и образование корисниците и давате-лите на услуги ја остваруваат слободната размена на трудот, ги здружуваат трудот и средствата, заеднички рамноправно реша-ваат за остварување на воспитно-образовната дејност и во согла-сност со заедничките интереси ја утврдуваат политиката за раз-војот и унапредувањето на дејноста. Врз таа основа се создаваат претпоставки за градење на нови општествено-економски односи во образованието. За начинот на утврдувањето на потребните сред-ства, се воведуваат цени на образованието како инструмент на дохо-довните односи, се утврдуваат задачите на образовните организа-ции како и нивно изразување. Средствата на заедниците за осно-вно воспитание и образование се утврдуваат врз основа на годиш-ни и повеќегодишни програми што ги донесуваат заедниците за основно образование во согласност со политиката за општествено-економски развој. Посебна обврска претставува обезбедување средства за задолжителното основно воспитание и образование врз основа на цената на образованието и пропишаните стандарди. Со оглед на нееднаквите услови за основното образование се во-ведува општински и републички стандард. Општинските стандарди не можат да бидат пониски од републичкиот.[88]

Републичкиот стандард што е утврден и донесен од Собранието на СРМ за 1976 година го регулира обезбедувањето на дополнителните средства врз основа на принципот за заемност и солидарност за изедначување на нееднаквите услови во одд-елни општини кои не можат да обезбедат средства на Републичко ниво за остварување на воспитно-образовната работа во основното

88. Извори на податоци: Документи во СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Програми и Извештаи за секоја учебна година. Архив на СИЗ за непосредна грижа на децата и основно воспитание и образование на град Скопје.
Закон за основно воспитание и образование, Службен весник на СРМ, бро 11, март 1976 година.

воспитание и образование.

Во Скопје, во 1974 година се формира Самоуправна интересна заедница за предучилишно и основно воспитание и образование која ги регулира односите од слободната размена на трудот помеѓу корисниците сите ООТ (во Скопје ги има многу, а посебно има многу стопански ООТ со големи капацитети во споредба со републиката) и 35 самостојни и централни основни училишта, (во учебната 1985/86 година) како даватели на услугите. Во СИЗ за основно воспитание и образование секоја година се собираат повеќе средства отколку што, според мерилата, смеат да се потрошат за потребите на оваа дејност. . Затоа дел од тие средства се прелеваат во други сфери за што, одлуки донесува Собранието на СРМ. Скопје перманентно учествува во обезбедувањето на републичкиот стандард за основно воспитание и образование.

Наставен кадар

Во периодот од учебната 1974/75 до 1984/85 година има промена во националната структура на наставниот кадар што може да се види од следниов преглед:

Таб. 55.

Наставен кадар во Скопје подрачјето според национален состав

учебна година	Македонци		Албанци		Турци		Срп.хрв.јаз.		Вкупно
1974/75	2 003	74,43	583	21,25	44	1,63	56	2,08	2 691
1979/80	2 193	74,49	607	21,50	59	2,00	54	1,81	2 913
1984/85	2 332	71,53	841	25,79	59	1,81	31	0,95	3 260

Индекс на пораст

1959/60	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1979/80	303,3	418,6	140,4	46,5	211,3
1984/85	328,2	500,0	133,3	26,7	244,3

Во учебната 19[illegible]/[illegible] година се зголемува само учеството на кадарот од албанската народност, додека во наставата на другите наставни јазици учеството на кадарот се намалува. Со каква образовна структура е овој кадар може да се види од следниве прегледи:

Таб. 5[illegible].

Наставен кадар во Скопје од подрачјето по национална структура и степен на образование

За одделенска настава

Учебна година	Наставен јазик	Степен на образование: Високо		Виша		Средно		Без образ.		Вкупно
1979/80	Македонски	42	4,50	394	42,22	492	52,73	4	0,43	933
	Албански	-	-	66	21,49	202	65,79	39	12,70	307
	Турски	-	-	5	20,00	20	80,00	-	-	25
	Срп.хрв.	1	3,3[illegible]	10	33,33	1[illegible]	60,00	1	3,3[illegible]	30
	Вкупно	44	3,[illegible]	475	3[illegible],67	[illegible]	[illegible],[illegible]4	44	[illegible]	1 295
1984/85	Македонски	74	7,11	[illegible]	[illegible],77	[illegible]	[illegible]1,11	-	-	1 0[illegible]5
	Албански	5	1,[illegible]	[illegible]	[illegible],1[illegible]	1[illegible]	4[illegible]	[illegible]	4,[illegible]	4[illegible]1
	Турски	-	-	47	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	-	[illegible]
	Срп.хрв.	-	-	7	[illegible]	1[illegible]	[illegible],[illegible]5	4	[illegible]	1[illegible]
	Вкупно	[illegible]	[illegible],91	[illegible]	57,[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]1	1,41	1 47[illegible]

За предметна настава

Учебна година	Наставен јазик	Степен на образование: Високо		Виша		Средно		Без образ.		Вкупно
1979/80	Македонски	[illegible]	[illegible]	[illegible]	7[illegible],[illegible]	[illegible]	[illegible],41	[illegible]	0,01	1 170
	Албански	21	7,00	169	55,00	11	3,66	103	34,33	300
	Турски	12	35,29	12	35,29	1	2,94	9	26,47	34
	Срп.хрв	15	62,50	9	37,50	-	-	-	-	24
	Вкупно	283	18,52	1079	70,61	52	3,40	114	7,46	1 528
1984/85	Македонски	304	23,43	990	76,32	-	-	3	0,23	1 297
	Албански	45	10,22	331	25,22	-	-	64	14,54	440
	Турски	4	12,90	26	3,67	-	-	1	3,22	31
	Срп.хрв.	3	23,07	9	69,23	-	-	1	7,69	13
	Вкупно	356	19,98	1356	76,13	-	-	69	3,67	1 781

Од презентираните податоци јасно се гледа дека во учебната 1984/85 година образовната структура на наставниот кадар во наставата на сите наставни јазици е подобра во однос

на учебната 1979/80 година. Се зголемува кадарот со повисок образовен степен, а се намалува кадарот без оформено соодветно образование. Во предметна настава за 20,55% се зголемува кадарот со високо образование, а кадар без оформено образование нема. И во наставата на албански јазик има значајни подобрувања на образовната структура на кадарот. Во 1984/85 година се појавува и кадар со високо образование, а кадарот со више образование е зголемен за повеќе од 20% (слично како и во наставата на македонски јазик). За осум проценти се намалува кадарот без оформено соодветно образование.

Посебно ге потенцираме проблемот на кадарот со неоформено образование кој во учебната 1984/85 година се уште постои.

И во предметната настава има подобрување на образовната структура на кадарот, но разликите помеѓу учебната 1979/80 и 1984/85 година се многу помали во однос на одделенска настава. Најбитно е тоа што во учебната 1984/85 година се губат наставниците со средно образование, што е значаен квалитативен елемент во подобрувањето на образовната структура на кадарот. Во 1984/85 година се уште има кадар без соодветно образование, особено во наставата на албански јазик кој учествува со 14,54% и претставува перманентен проблем. Тоа е еден од факторите кој влијае на неусвоеноста на знаењата од страна на учениците од оваа народност што се проверуваат преку тестирање.[89]

---

89. Од учебната 1984/85 година Заводот за унапредување на основното воспитание и образование на град Скопје врши вреднување на работата и постигнатите резултати во основните училишта на подрачјето на град Скопје според утврдена Методологија за вреднување. Покрај другите елементи, предмет на вреднувањето се и знаењата на учениците кои се испитуваат со тестирање на крајот на учебната година. Во трите години резултатите, од тестирањето покажуваат дека во училиштата со настава на албански јазик знаењата на учениците се испод секое дозволено ниво на усвоеноста. Според бодовите што ги освоиле, овие училишта се наоѓаат на долните места од ранг листата што се прави при изготвувањето на Извештајот од вреднувањето. Заради илустрација ги даваме резултатите од тестирањето на знаењата на учениците во учебната 1984/85 година на училиштата што освоиле најмал број бодови: Место на ранг листата од вкупно 83 основни централни и самостојни училишта:

83. О.У."Напредок",с.Студеничани, со освоени 6,24 бода од мож.100

82. О.У."Ј.Ч.Шкнот",с.Д.Количани, со освоени 9,29 бода.

Образовната структура на наставниот кадар во Скопје со подрачјето во учебната 1984/85 година, во споредба со Републикава е подобра заради следното: 1. Во Македонија,во одделенска настава има 43,60% наставници со више образование, додека на скопското подрачје со више образование се 51,70% наставници, што за 8,15 проценти е повеќе во однос на Републикава. 2. Наставници со средно образование во Скопје со подрачјето помалку се за 6 проценти во однос на Републикава,а со високо образование има повеќе наставници за 2,43%.3. Наставници со неоформено образование во Скопје со подрачјето има само 1,78%, а во Републикава 4,57%. И во предметна настава основното образование и воспитание во Скопје со подрачјето има подобра образовна структура на кадарот во однос на Републичава затоа што има 1,70% повеќе наставници со висвко и више образование, а со неоформено образование во Скопје има околу 8% наставници, додека во Републикава со неоформено образование има 13,16% наставници.

---

83. О.У."Напредок",с.Студеничани, со освоени 6,24 бода од можни100
82. О.У."Ј.Н.Шинот",с.Д.Количани, со освоени 9,29 бода.
81. О.У."Бајрам Шабани"с. Грушино, со освоени 9,33 бода.
80. О.У."Дрита",с.Рашче, со освоени 9,67 бода.
79. О.У."Лирија",с. Брест, со освоени 14,69 бода
78. О.У."Емин Дурану",с. Буковиќ,со освоени 15,11 бода.
77. О.У."Братство Единство",с.Средно Коњари со освоени 15,43 бода.
76. О.У."Лиман Каба",с.Дуботен, со освоени 16,28 бода
75. О.У."Али Авдовиќ",с.Батинци, со освоени 16,68 бода.
74. О.У."Јане Сандански" со 16,01 бод е со помалку бодови од "Лиман Каба"

Со мал број бодови се и училиштата во градот во кои наставата се реализира на албански наставен јазик: "25 Мај"(22,53),Борис Кидриќ" (23,56) "Лирија",Скопје (35,35)" Даме Груев",Скопје (39,61).

90.Извори на податоци: Годишник на Скопје 1980 година извештаи за наставниот кадар во основните училишта во Скопје,Архив на Меѓуопштински завод за унапредување на предучилишното основно воспитание и образование на град Скопје.

91.Извор: извештај од вреднувањето на основните училишта на скопското подрачје во учебната 1984/85 година,Архив на Меѓуопштински завод за унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование на град Скопје, јуни, 1985 година.

Таб.57.

Вкупен број наставен кадар за одделенска и предметна настава по национална и образовна структура

Учебна година	Наставен.ј.	Степен на образование								
		високо		више		средно		без.обр.		Вкупно
1979/80	македонски	273	13,22	1 287	61,21	532	25,31	6	0,09	2 103
	Албански	21	7,00	231	38,05	213	35,11	142	25,10	607
	турски	12	35,29	17	30,40	21	39,00	9	15,28	59
	срп.хрв.	16	30,00	19	37,00	18	33,33	1	17,00	54
	вкупно	328	11,62	1 554	55,10	784	27,81	148	5,20	2 823
1984/85	македонски	388	16,63	1 619	69,11	322	13,82	3	0,12	2 352
	албански	50	5,90	524	62,21	183	21,78	84	10,00	841
	турски	4	7,12	43	76,72	8	14,29	1	0,9	56
	срп.хрв.	3	10,00	16	51,61	10	32,26	2	6,45	31
	вкупно	445	13,67	2 202	70,02	523	16,01	90	2,39	3 260

Извор на податоци, Архива на ЗОМЗ за предучилишно и основно воспитание и образование на град Скопје, Прегледи на наставниот кадар.

На промената на образовната структура во овој период значајно влијание вршат двата закони за основно воспитание и образование донесени во 1976 и 1983 година. Имено, со Законот од 1976 година[92] кадарот кој имаше средно образование во предметна настава во 1980 година беше отстранет од наставниот процес, затоа што се предвидуваат два степени на образование, виш-ПА соодветна предметна група и висок степен-завршен наставнички факултет, Со истиот закон за одделенска настава се предвидуваа три степени на образование и тоа: средно-учителска школа, више-ПА-група за одделенска настава и високо-филозовски факултет-група педагогија. Со овој закон предност при вработување имаа кандидатите кои се со завршен филозовски факултет-група педагогија. Со Законот од 1983 година[93] исто така се предвидуваат трите степени на образование со предност при вработување на вишото

92 Извори: Закон за основно воспитание и образование во СРМ, 1976 г.
93 Закон за предучилишно и основно воспитание и образование на СРМ, 1983 година.

образование, ПА-група за одделенска настава. Овој став се темели на системот на образование наставен кадар за одделенска настава на педагошките академии и поради тоа што на групата педагогија на филозовскиот факултет се уште нема наставна насока.

Со новиот закон од 1983 година квалитативен напредок е направен со тоа што се зголемува степенот на образование на кадарот за предметна настава за што се предвидуваат два образовани степени-виш и висок-со предност при вработување на наставниците со високо образование. И овие промени се темелат врз измените на системот на образование на овој кадар кој се предвидува да се образува на високите образовани институции-наставнички факултети, а соодветните групи на ПА се укинуваат.

Позитивното влијание на законските предвидувања од 1983 година поцелосно може да се согледа во наредниот период кога се очекува, со смената на генерацијата наставници затекнати во наставата, целосно да се измени образовната структура, односно севкупниот кадар во основните училишта во предметната настава да биде со високо образование.

Проблеми поврзани со наставниот кадар

И покрај напорите на општествената заедница да обезбеди доволно образован кадар за основно воспитание и образование се уште се наидува на одредени проблеми како што се негативната селекција на кандидатите кои се определуваат за наставничката струка, што особено беше изразено по 1970 година, потоа флуктуацијата на кадарот поради неповолната материјална положба, како и немотивираноста на вработениот наставен кадар преку вонредно студирање да го зголемува степенот на образование ., што се јави особено по 1980 година, кога степенот на образованието не се вреднуваше со правилниците за личен доход.

Во првиот и вториот развоен период, некаде до 1955 година кандидатите кои се запишуваа во учителските, вишите и високите институции за образование наставен кадар претежно беа со одличен и многу добар успех. По завршувањето овој кадар беше квалитетен што позитивно се одразуваше и на квалитетот на

воспитно - образовниот процес, како во основните, така и во средните училишта. По укинувањето на учителските школи и со донесување на законските прописи за запишување на наставничките виши и високи школи и факултети од секој вид средно образование, квалитетот по успех на студентите кои се запишувал опаѓаше. "Од учебната 1971/72 година до 1975/76 година од запишаните кандидати на наставничките виши и високи школи одличните ученици учествуваат со помалку од 10%, многу добрите со околу 20%, добрите со 43% и 27% се доволни. Со воведување на квалификационите испити и бодирањето на успехот положбата се измени така што околу 60% ученици се со одличен успех, 30% со многу добар успех и 10% се со друг успех, но кои на квалификационите испити покажуваат солиден успех."[128]

Флуктуацијата на кадарот од основното воспитание и образование претставуваше, а и денес претставува опасност за осипување на најсолидните наставници, особено од машкиот пол што влијае на снижување квалификационата структура на кадарот, односно опаѓање квалитетот на кадровскиот состав во основното воспитание и образование.

Еден од проблемите поврзани со наставниот кадар е неговата оспособеност за реализирање ефикасен наставен процес во смисла на современа дидактичко-методска организација. Овој проблем произлегува од организационата поставеност и лоцираност на институциите за подготовка наставни кадри на вишите и високите образовни институции.

Мошне сериозен проблем претставува неусогласеноста помеѓу постојните и перспективните потреби од одделни профили наставни кадри и динамиката на нивното задоволување.

Немотивираноста на вработениот кадар за подигање на образовниот степен поради тоа што не се валоризира образованието доведува до стагнација во подобрувањето на образовната структура на кадрот.

По 1965 година просветната струка слегува се подолу на скалата на професионалните желби и интереси на младите ко го завршуваат средното образование. Тоа најчесто се јавува како алтернатива, ако не се успее да се запише во друга струка. Од ваквиот однос постигање опасност за зголемување на кадровските проблеми во основното воспитание и образование.

---

128. Д-р Крсте Ангеловски, Основното училиште и перманентното образование, Андрагошко друштво на СРМ, Здружениот труд перманентното образование, Скопје, 1977 година стр. 103.

Во 1970 година во Македонија 50% од кадарот во одделенска настава е со учителска школа, а во предметна настава со високо образование се само 13,19% наставници.

Покрај наведениве, последните десетина години присутен е и проблемот на стручното, педагошкото и идејно-политичкото усовршување на наставниот кадар. Постојната практика не ги задоволува потребите и значајно отстапува од решенијата содржани во Законот и Правилникот за перманентно усовршување на наставниот кадар. Од 1980 година наваму овој систем не функционира, а додека функционираше не ги даде очекуваните резултати. Објективно гледано, се уште не е воспоставен систем кој навистина ќе е перманентен, добро концепиран и со обезбедени материјални сретства за да може добро да ја остварува функцијата што му е наменета.

Перманентното образование во тек на работата претставува компензација на укинатите стручни и државни испити.

Оптовареноста на наставниот кадар со ученици

Според податоците презентирани во прегледот индексот на пораст на наставниот кадар во Скопје со подрачјето во учебната 1985/86 година во однос на учебната 1981/82 година изнесува 106,1. Бројот на наставниците повеќе се зголемува во однос на учениците. Тоа го покажуваат податоците за оптовареноста на наставниот кадар со ученици. Поточно во учебната 1981/82 година на еден наставник просечно му паѓаат по 23,1 ученици, додека во учебната 1985/86 година 22,3 ученици. Во споредба со претходните периоди оптовареноста на еден наставник со ученици е помала.

Таб. 58.

Наставен кадар на скопското подрачје и оптовареност со ученици

Општина	Наставници			Број на ученици на 1 нас.	
	1981/82	1985/86	индекс	1981/82	1985/86
Гази Баба	613	662	108,0	23,7	22,7
Карпош	817	810	99,1	21,9	21,6

Кисела Вода	689	769	111,6	23,0	23,0
Центар	540	588	108,9	23,3	21,4
Чаир	566	604	106,7	24,4	23,0
Скопје	3225	3433	106,4	23,1	22,3

Извор: Здружена самоуправна интересна заедница за воспитание и образование на град Скопје, Анализа за остварениот развој на основно воспитание и образование на град Скопје за периодот 1981-1985 година.

Наставниот кадар во основното образование на возрасните ги има истите образовни и национални карактеристики како и во редовното образование со оглед на тоа што основните училишта за образование на возрасните кадарот го добивале од редовните основни училишта. Во учебната 1984/85 година во основното образование на возрасните работат 59 наставници чија просечна оптовареност изнесува по 31 слушател.

Во специјалното основно воспитание и образование наставниот кадар ги задоволува законските барања. Во учебната 1984/85 година во специјалните основни училишта работат вкупно 60 наставници чија просечна оптовареност изнесува 11 ученици што е приближно до стандардите.

Училишна мрежа

Во периодот 1974/75-1984/85 година училишната мрежа во Скопје со подрачјето ги задоволува во целост потребите за опфат на сите училишни обврзници. Во овој период продолжува процесот на окрупнувањето на основните училишта за што зборуваат и податоците што ги презентираме:

Таб. 59.

Основни училишта во Скопје со подрачјето според развиеноста

учебна година	I-IV	I-V	I-VI	I-VII	I-VIII	Вкупно
1974/75	60	-	4	-	96	160
1979/80	54	-	3	2	101	160
1984/85	46	-	-	-	114	160

Во овој период се отвараат подрачни осумгодишни училишта со комбинирани паралелки од V и VI,VII и VIII одделение со мал број ученици. Тие се претежно во населбите од албанската народност. Наставата во овие училишта ја реализираат по два или три наставници што значи дека околу девет наставни предмети се нестручно застапени. Тоа го снижува квалитетот и стручноста на наставата, а резултатите се многу слаби. Со ваквата организациона поставеност на училишната мрежа потребите за опфат на училишните обврзници во полни осумгодишни училишта, се задоволуваат формално и затоа ефикасноста е на ниско ниво. Од економски аспект не се оправдани поради тоа што опфаќаат мал број ученици.

Каква е училишната мрежа по наставни јазици покажуваат следниве податоци:

Таб.60.

Организираност на основните училишта во Скопје со подрачјата по наставни јазици

македонски јазик	макед. албан. српхрв.	макед. албан. турски.	макед. албан.	макед. турски	макед. срп.хрв.	алб. тур.	алб.	срп.
80	1	4	15	1	5	2	51	2
48	2	4	20	-	2	-	8	-

НАПОМЕНА: за учебната 1984/85 година бројот на основните училишта се однесува само на централните и самостојните без подрачните училишта.

За училишната мрежа карактеристично е што во учебната 1984/85 година се зголемува бројот на осумгодишните училиште на 114, а од нив 25 се подрачни што значи дека создадени се услови за опфат на учениците во одумгодишните училишта на широкото подрачје.

Во истиот период се намалува бројот на четиригодишните училишта. Некои четиригодишни училишта се затворени поради мал број ученици како последица на миграцијата на населението.

Прегледот за училишната мрежа по наставни јазици покажува дека различната организираност дава можности за учење на сите наставни јазици и е во сообразност со потребите на

подрачјето на Скопје.

Таб.61.

Основни училишта според развиеност во Скопје со подрачјето и во СРМ

Скопје со подрачјето	Учебна година	I-IV Бр.	I-IV %	I-V Бр.	I-V %	I-VI Бр.	I-VI %	I-VIII Бр.	I-VIII %	Вкупно Број
	1974/75	60	37,5	-	-	4	2,5	96	60,0	160
	1978/79	50	31,9	1	0,6	1	0,6	105	66,9	157
СРМ	1974/75	888	66,3	16	1,2	11	0,8	425	31,7	1 340
	1978/79	778	62,5	10	0,8	9	0,7	448	36,0	1 245

Извор: Републички завод за статистика на СРМ, Статистички преглед бр 120, Скопје,1981 година.стр.7.

Податоците презентирани во табелата покажуваат дека мрежата на осумгодишните основни училишта во Скопје со подрачјето е значајно поразвиена во однос на Републикава. Со ваквата развиеност можностите за опфат на учениците со заокружен процес на осумгодишно воспитание и образование се значајно поголеми и во тоа се гледа главната карактеристика на развојот во Скопје со подрачјето за разлика од Републикава. Претпоставки за ваквиот развој се подобрите материјални и кадровски услови што се гледа од голем број индикатори.

Во Скопје два пати е поголем бројот на осумгодишните во однос на четиригодишните училишта,додека во Републикава положбата е обратна.

Во учебната 1984/85 година, од шест планински села на скопското подрачје што се наоѓаат на поголема оддалеченост од 5 км од централните, 46 (0,06%) ученици од албанската народност не го продолжуваат образованието во вишите одделенија. Од друга страна, некои четиригодишни училишта се затвораат затоа што нема ученици. До учебната 1984/85 година без ученици останаа основните училишта во 12 планински села на скопското подрачје (некои од овие училишта имаа нови училишни згради). Во Македонија од 1971 до 1986 укинати се 311 основни училишта од I до IV одделение. Од тоа 80 во последните 5 учебни години. Причина за тоа е миграцијата на населението во градовите[94]

94. Миграцијата на населението ги затвора училиштата,Просветен работник,Скопје,1986 година број. 653.

Овие податоци покажуваат дека во овој, четврти, период има спротивна состојба од онаа во првиот период, кога имаше појава на миграција поради немање на основни училишта во некои населби од ридско-планинскиот предел.

Училишен простор

Училишниот простор во периодот 1974-1984 година се проширува според потребите и има современа физиономија. Тоа е овозможено од сретствата на придонесот на населението кога, покрај рекреативни објекти, се градат и доградуваат основни училишта и објекти за предучилишни организации (градинки). Од сретствата на придонесот во Скопје и подрачјето се изградија вкупно 33 објекти за основно воспитание и образование со 50 407 m^2 училишен простор.[95]

Во учебната 1984/85 година, во основните училишта во Скопје со подрачјето вкупно има 302 523 m^2 училишен простор кој во учебната 1985/86 година се зголемува на 306 043 m^2 што претставува зголемување од индекс 101,1. Во Македонија во 1985 година вкупната училишна површина изнесува 784 083 m^2. Тоа значи дека во вкупната училишна површина во Републикава Скопје со подрачјето учествува со 39,16 проценти (По бројот на учениците со 27,52 проценти). Од ова може да се заклучи дека Скопје, со подрачјето има поголема училишна површина по ученик во однос на Републикава.

И во овој период има училишта без кабинети, фискултурни сали, библиотеки, кујни, простории за дневен престој, работилници по ОТП, простории за курсевите по домаќинство и прва помош и заштита, сали за свечености, простории за училишни амбуланти исл.

95 Извор: Архив на СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Информација за опфатот на училишните обврзници на скопското подрачје, декември, 1985 година.

Во учебната 1974/75 година, во основните училишта во Скопје со подрачјето има 951 училница, 249 кабинети 49 сали за физичко воспитание 94 работилници за ОТП 28 простории за домакинство, 58 библиотеки и 71 просторија за кујни и трпезарии. Во учебната 1984/85 година во сите централни и самостојни основни училишта(86) ги има наведените простории со зголемен обем и современа физиономија за тоа што новите училишни објекти се градат според современи стандарди. По 1981 година има недостиг на сретства за одржување и доопремување на училишните објекти. Покрај тоа, новите училишни објекти во населбите со албанска народност се амортизираа.

Основните училишта во учебната 1980/81 година се различно опремени со наставни сретства и помагала. Според една анализа изготвена во 1981 година, најдобро се опремени новоизградените училишни објекти (што најмногу ги има во општината Чаир), а најмалку опремени се училиштата сместени во стари училишни објекти.[86]

Ученици и опфат на училишни обврзници

Порастот на учениците во основното воспитание и образование е посмирен и се движи во рамки на природниот прираст на населението. Тоа покажува дека и доселувањето на нови жители во Скопје од другите краеви на Републикава е намалено. Миграцијата на населението од ридско-планинскиот во низинскиот предел или во градот не влијаеше на промената на бројот на учениците. Тоа го потврдуваат и следниве податоци:

Таб.62.

Ученици во Скопје со подрачјето во периодот 1974/75-1985/86 година.

1974/75	64 744	индекс 100 1974/75 година
1979/80	73 231	113,1
1984/85	75 652	117,1
1985/86	76 707	118,6

86. За ова поопширно во натписот на Ленка Гогоска, Опременост на основните училишта во Скопје со наставни сретства и нивното користење во наставниот процес.Сп."Просветно дело",1983 година бр.1-2,стр. 95.

Таб. 63.

Ученици во Скопје со подрачјето по национален состав

учебна година	Македонци Бр.	%	Албанци Бр.	%	Турци Бр.	%	Срп.хрв. Бр.	%	Вкупно
1974/75	46 367	71,62	16 679	24,21	1 254	1,93	2 444	3,77	64 744
1979/80	52 011	70,39	19 458	26,33	1 013	1,37	1 404	1,90	73 88[illegible]
1983/84	53 628	70,84	19 950	26,35	1 005	1,33	1 113	1,47	75 69[illegible]
1984/85	53 845	71,17	19 776	26,14	1 002	1,32	1 029	1,36	75 6[illegible]

Извор: Годишник на Скопје за 1980 година
Архив на СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Прегледи на учениците од основните училишта по учебни години .

Според податоците во прегледот зголемувањето на учениците од сите националности се смирува. Значајно е да се истакне дека по 1980 година се намалува и приливот на ученици од албанската народност, кој во претходните периоди беше експанзивен. Во учебната 1984/85 година кај учениците од оваа народност има мало опаѓање додека кај Македонците има благ пораст од околу 1,0 процент во однос на учебната 1979/80 година.

Таб. 64.

Ученици во СРМ по национален состав

учебна година	Македонци Бр.	%	Албанци Бр	%	Турци Бр.	%	Срп.хрв. Бр.	%	Вкупно
1974/75	194 904	72,15	64 919	24,17	5 497	2,04	3 248	1,29	268 568
1982/83	187 722	70,00	76 218	28,27	5 345	1,93	2 442	0,87	271 727
1984/85	189 188	70,32	76 287	28,02	5 305	1,92	1 908	0,78	272 698

Во учебната 1974/75 година учениците од албанската народност во Скопје со подрачјето и во Републикава учествуваат со приближно еднаков процент. Учениците Македонци и Турци со поголем процент учествуваат во Републикава. Во 1984/85 година во Скопје со подрачјето, учениците Македонци учествуваат со поголем процент во однос на Републикава, додека Албанците имаат поголемо учество во Републикава. Учениците од турската народност во учебната 1984/85 година имаат скоро приближно учеств

и во Скопје и во Републикава, додека учениците од српскохрватското јазично подрачје во сите учебни години со поголем процент учествуваат во Скопје со подрачјето.

Таб. 65.

Ученици во Скопје со подрачјето во одделенска и предметна настава по национален состав

учебна година		Македонци		Албанци		Турци		Срп.хрв.	
		I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VII	I-IV	V-VIII
1974/75	Бр.	23 507	21 225	10 229	5 450	1 054	335	1 332	1 112
	%	65,07	71,15	28,31	19,04	2,91	2,91	3,68	3,88
1979/80	Бр.	26 309	25 309	9 462	8 612	535	472	712	467
	%	69,29	71,87	27,52	24,45	1,40	1,67	4,16	4,02
	Бр.	27 872	25 972	10 362	9 414	586	416	496	533
1984/85	%	70,89	71,47	26,35	25,90	1,49	1,14	1,26	1,46

Анализата на податоците презентирани во прегледов покажува дека постои разлика во учеството на учениците од I до IV и од V до VIII одделение. Кај Македонците во сите три учебни години поголемо е учеството на учениците од V-VIII отколку од I-IV одделение, додека кај Албанците положбата е обратна. Во учебната 1974/75 година во наставата на албански јазик значајно поголем процент ученици има од I-IV одделение отколку од V-VIII одделение. Тоа покажува дека кај оваа народност има осипување при преминот од IV во V одделение, а главна причина сѐ уште е отпорот на родителите за натамошно образование на децата особено од женскиот пол. Второ, поради слаб успех и тие ученици кои ќе се запишат во V одделение, не продолжуваат натаму. Покрај овие, има и други причини (оддалеченост на централните училишта и сл.), но нивното влијание на скопското подрачје е мошне мало. Во следните два периоди(1979/80 и 1984/85 учебна година) разликата во учеството на учениците во долните и горните одделенија се намалува што е индикатор за елиминирање на факторите што беа погоре наведени и кај албанската народност. Тоа значи дека и кај оваа народност скоро сите ученици кои завршуваат IV одделение го продолжуваат образованието.

УЧЕНИЦИ ВО ВИШИ И НИЖИ ОДДЕЛЕНИЈА

НА СИТЕ ЧЕТИРИ НАСТАВНИ ЈАЗИЦИ

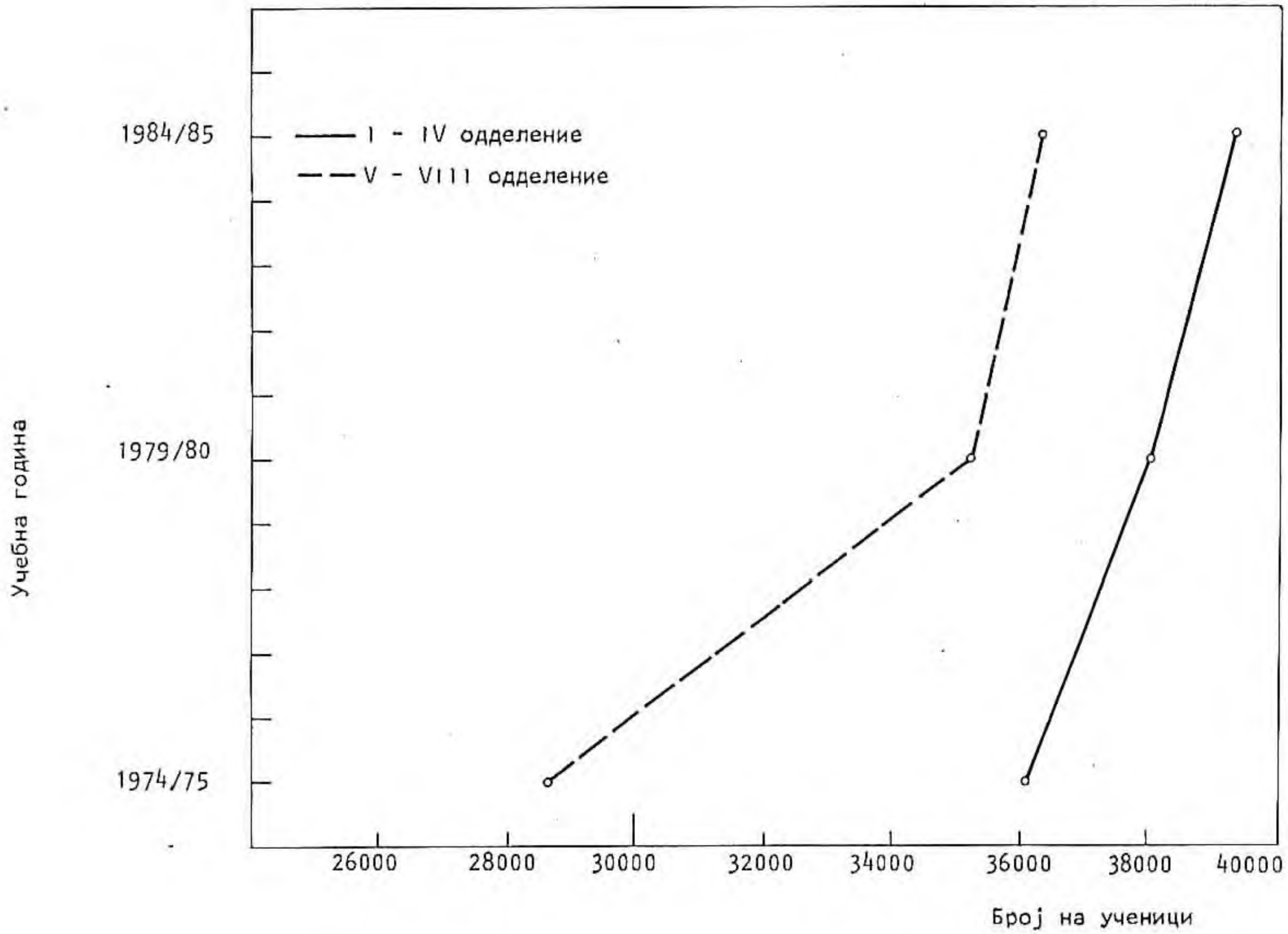

Таб. 66.

учениции во виши и нижи одделенија на сите четири наставни јазици

учебна година	I-IV Бр.	%	V-VIII Бр.	%	Вкупно
1974/75	36 122	55,81	28 622	44,19	64 744
1979/80	38 018	57,78	35 213	42,22	73 231
1984/85	39 316	51,90	36 336	48,10	75 652

Од вкупниот број ученици, процентот на учениците од I-IV одделение е поголем отколку од V-VIII одделение. Во 1984/85 година има помала разлика (околу 3,50%) во однос на 1979/80 учебна година.

Таб.67.

Пораста на учениците во Скопје со подрачјето и во СРМ

учебна година	Скопје со подрачјето	Индекс 100 1965/66 г.	СРМ	Индекс 100 1965/66 г.
1974/75	64 744	125,1	268 568	105,1
1984/85	75 652	137,5	274 303	108,1
		Индекс 100 1974/75 година		
1984/85	75 652	116,8	274 303	102,1

Според податоците видно е дека порастот на учениците во Скопје со подрачјето е поголем во однос на Републикава, но во последниот период, разликата се намалува.

Таб. 68.

Број на ученици во главните градови на републиките и покраините во СФРЈ

Град	Учебна година 1976/77		1977/78		1978/79	
Вкупно во сите градови	314 813		321 883		323 130	
Белград	89 668	29,34	91 589	28,41	95 624	29,12
Загреб	59 014	18,20	58 290	18,10	56 185	17,10
Љубљана	25 292	8,10	24 924	18,0	27 115	8,7

Сараево	41 516	13,10	41 811	13,98	41 033	16,01
Скопје	53 579	17,4	55 302	17,18	56 270	17,4
Титоград	10 253	3,23	11 522	3,4	12 136	4,0
Нови Сад	18 190	5,8	18 541	5,9	18 867	5,98
Приштина	17 301	5,5	17 204	5,3	17 930	5,5

Извор: Годишник на град Скопје,1980 година стр. 227

Според податоците,по бројот на учениците Скопје се наоѓа на трето место по Белград и Загреб. Поголеми промени во бројната состојба има во Сараево каде во учебната 1978/79 година скоро за три проценти има повеќе ученици во однос на претходните години.

Таб. 69.

Опфат на учениците во Скопје со подрачјето и СРМ

учебна година	1969/70 г.	1973/74 г.	1984/85 г.
Скопје	96,1	98,8	99,77
СРМ	88,7	91,5	94,0

Податоците покажуваат дека опфатот на учениците во Скопје со подрачјето и во учебната 1969/70 година е поголем отколку во СРМ со тенденција за намалување на разликата во 1973/74 и 1984/85 учебна година.

Мерки за поголем опфат на училишните обврзници

За зголемување опфатот на учениците продолжуваат мерките за обезбедување бесплатни учебници, исхрана и сместување како и организирање дневен престој за учениците чии родители се вработени.

Таб. 70.

Партиципирани сретства за еден ученик за бесплатни учебници

1972/73	1973/74	1974/75	1984/85	1985/86
8,20	8,21	11,2	3,1	2,0

Таб. 71.

Процент на ученици кои примиле комплети бесплатни учебници

	1972/73	1972/73	1974/75	1981/82-84/85	-85/86	-86/87	-87/88
број на комплети	9320	7131	3292	4419	6513	3239	3500
%	15,0	10,0	6,2	4,32	5,7	3,8	2,9

По 1980 година материјалните сретства за бесплатноѕт на основното воспитание и образование се намалуваат.

Податоците во табелата покажуваат дека просечните сретства дадени за еден ученик за бесплатни учебници во 1984/85 значително се помали во однос на учебната 1973/74 година. Ова намалување е последица на вкупната економска криза во општеството. Тоа го потврдуваат и податоците за бројот на бесплатните комплети учебници и процентот на учениците кои примиле такви комплети. Во учебната 1972/73 година има 9 320 бесплатни комплети што се распределени на 15% ученици, додека во учебната 1984/85 година купени се само 3 292 комплети што се распределени на 4,04% ученици.[97]

Таб. 72.

Бесплатни учебници превоз,исхрана во СР Србија без покраините

	1978/79	1979/80	1980/81	1982/83		1983/84	1984/85
Бесплатни учебници	36,25	26,59	19,01	15.32	11.71	9,72	7,42
бесплатен превоз	9,1	9,2	7,5	8.2	8,4	8,5	8,5
беспла.исх.	16,1	15,3	14,9	12,2	11,0	9,9	8,8

97. Извори: Архив на СИЗ за основно воспитание и образование.,Програма за развој на основното воспитание и образование на град Скопје,1975:1980 и 1980-1985 година, декември 1975 и декември 1980 година.

Бесплатен превоз во Белград со подрачјето						
66,44	24,79	15,57	12,42	10,62,	9,02	6,9[illegible]

Извор: Актуелности у васпитању у образовање,1985, Београд бр. 3,стр.16-17.

Податоците покажуваат дека и во СР Србија стандардот во основното воспитание и образование од 1978/79 учебна година наваму опаѓа. Со тоа се намалува обемот на мерките за опфат на училишните обврзници од реоните со тешка географска конфигурација и од неразвиените општини.

Во Скопје со подрачјето , во учебната 1985/86 година студен оброк добивале 59 757, а топол оброк 4 146 ученици. Дел од сретствата партиципирал ЗСИЗ за основно воспитание и образование и непосредна детска заштита. Со партиципација биле опфатени 28 097 ученици. Тоа значи дека со општествена исхрана опфатени се 87% ученици. Во учебната 1982/83 година за топол оброк партиципација од ЗСИЗ има за 1 233, а во 1985 година само за 425 ученици. За млечен оброк во 1982 година партиципација има за 29 417, а во 1985 година за 27 407 ученици. Овие намалувања на партиципацијата се поради менување стопати за право на партиципација.

Бесплатен превоз за ученици кои живеат подалеку од 5 км од централните училишта во 1981/82 година обезбеден е за 1 629 ученици, во 1984/85 година за 1 720 и во 1985/86 година 1 733 ученици. Главно, средства за превоз секоја година се обезбедуваат за сите ученици што ги исполнуваат условите. Тука влегуваат и учениците од специјалното основно воспитание и образование.

Покрај мерките за подобрување на ученичкиот стандард, во овој период особено се интензивира отварањето на дневните престоиза учениците чии родители се вработени. Во Скопје со подрачјето во 1984/85 година со целодневен престој беа опфатени 2 138 ученици и 2 110 во целодневна настава.

---

99. Во Скопје со подрачјето бесплатни учебници почнуваат да се даваат од увебната 1972/73 година.

Таб.73.

Нови форми на воспитно-образовна работа и проширена дејност					
Дневен Престој			Целодневна настава		
1984/85	1985/86	Индевс	1984/85	1985/86	Индекс
учениците во редовно и специјално основно воспитание и образование			ученици во редовно и специјално основно воспитание и образование		
2 138	2 074	92,9	2 110	2 174	103,0

Извор: СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Програма за развој на основното воспитание и образование во Скопје,декември, 1984 година,Програма за развој на основното воспитание и образование на Општината на град Скопје за периодот 1976-1986 година.

Развој на специјалното основно воспитание и образование

И во овој период мрежата на основните училишта за специјално основно воспитание и образование останува иста како и во третиот развоен период. Со организирање на истурени паралелки во основни училишта на поширокото подрачје, се обезбедува скоро целосен опфат на оваа категорија ученици. За учениците кои патуваат се обезбедува бесплатен превоз со возила сопственост на централните училишта и еден топол оброк.

Таб. 73.

Специјално основно воспитание и образование во Скопје за лесно ментално ретардирани деца во 1984/85 и 1985/86 година

	1984/85	1985/86	1986/87	1987/88
ученици	659	659	675	675
наставници	60	60	-	-
m^2 учил.повр.	4 856	4 856	-	-

100.Извор: Архив на ЗСИЗ за основно воспитание и образование и непосредна заштита за деца,Програма за развој на основното воспитание и образование на град Скопје, декември, 1986 година.

Во 1971/72 година во Скопје се отвараат 2 специјални училишта за деца со лесна ментална ретардација (Иднина и "Златен Сремац"). Бројот на опфатените ученици секоја наредна учебна година е во благ пораст. Во учебната 1973/74 година во Скопје со подрачјето, во специјалните училишта опфатени се 880 ученици (во овој број влегуваат сите ученици со пречки во психофизичкиот развој), а распределени се во 6 (7) училишта или заводи за рехабилитација. Истата година во Македонија опфатенни се 1 492 ученици во 23 специјални училишта или заводи за рехабилитација на деца со пречки во психофизичкиот развој.

Од вкупниот број ученици во Македонија околу 60% се опфатени во Скопје, додека во вкупниот број специјални училишта од Скопје учествуваат со процент од 22%. Ова покажува дека во скопските специјални училишта има поголем број ученици отколку во другите краеви од Републикава.

Основно воспитание и образование на возрасните

Напоредно со основното воспитание и образование за младите се реализира и основно воспитание и образование на возрасните. Во Скопје од 1972 година редовно работат две основни училишта за возрасни ("Макаренко" и при Работничкиот дом "Кочо Рацин"). Тие се организирани во матични и истурени паралелки во поголем број училишта на поширокото подрачје. Така се обезбедува опфат на слушатели кои имаат потреба од основно образование.

Со Акционата програма од 1969 година се предвидува заклучно со учебната 1983/84 година во основното образование на возрасните да се опфатат вкупно 42 350 слушатели од кои 10 900 за описменување и 31 450 за доофомурвање на основното образование. До учебвата 1983/84 учебна година вкупно се опфатени 35 264 лица од кои 3 714 за описменување и 31 550 за

101. Акциона програма за описменување и дооформување на основното воспитание и образование на возрасните на подрачјето на град Скопје за периодот 1976-1985 година, Архив на Комитетот за образование, култура и физичка култура на град Скопје.

дооформување на образованието. Тоа покажува дека за описменување не се опфатени 7 186 планирани лица, додека за дооформување опфатени се 100 лица повеќе од предвидените.

Со Акционата програма за описменување и дооформување на основното образование за периодот 1976-1985 година се предвидува да се описменат 11 4000 слушатели, а 33 950 да го доофорат основното образование. За седум години (до 1983 година. оваа Акциона програма реализирана е со 37,65 % за описменување и со 110,4% за дооформување на основното образование. Податоците покажуваат дека бројот на неписмените лица во Скопје со подрачјето се намалува, а бројот на жителите кои сакаат да го дооформат своето образование се зголемува.

Според пописот од 1981 година, во Скопје, од вкупниот број жители на возраст од 10 и повеќе години, неписмени се 32 277 жители, од кои 6 623 од 10 до 39 години. Во овој број учествуваат и 835 жители од 10 до 14 години (кои се уште подлежат на обврска за задолжително основно воспитание и образование) и 1 107 лица на возраст од 15 до 19 години. Ова покажува дека и при создадени целосни услови за опфат на училишните обврзници во редовниот систем на основно воспитание и образование има осипување на училишните обврзници. Овие лица претежно се од ромската етничка група и албанската народност.

Таб.74.

Основното образование на возрасните во Скопје во учебната 1984/85 и 1986 година

	1984/85	1985/86	индекс	1986/87	1987/88
ученици	1 739	2 078	102,0	1882	1 838
наставници	59	61	104,0	-	-
училишта	2	2	-	2	2
m^2 училишен простор	5 315	5 315	-	-	-

102.Извор: ЗСИЗ за основно воспитание и образование и непосредна детска заштита,Програма за развој на основното воспитание и образование на град Скопје,Скопје,1984 година.

Во 1984/85 година во основното образование на возрасните опфатени се 1 739 слушатели, а во 1985/86 година 2 078 слушатели што претставува пораст од 102,0 индекси. Наставниците се зголемиле за 104,0 индевси, додека училишниот простор останал непроменет.

ОПШТИ И ПОСЕБНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА РАЗВОЈОТ НА ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО

Од анализата што ја извршивме за развојот на основното воспитание и образование во Скопје со подрачјето за четирите развојни периоди, ќе направиме обид да изведеме некои општи и посебни карактеристики на тој развој.

Според согледувањата на поголем број автори развојот на воспитанието и образованието се карактеризира со динамичност, како општа карактеристика што се однесува и на основното воспитание и образование во целата земја, а со тоа и на основното воспитание и образование во Скопје со подрачјето.

1. Динамичноста на развојот на воспитанието и образованието се изразува преку перманентните настојувања, по својата функција и структура воспитанието и образованието да се менуваат и усовршуваат за да може паралелно да ги следат општествените промени. "Динамиката на тој развој има карактеристики на противречен општествен процес, како во изградување на концепцијата на реформата на воспитно-образовниот систем, така и во можностите таа да се реализира. Во таа смисла воспитно-образовниот систем се менува со постојано надминување на старите и наследени слабости и афирмирање на нови решенија карактеристични на развојот на нашето општество".[1o3)]

Динамичниот развој е карактеристика и на основното воспитание и образование. Веднаш по ослободувањето донесени се повеќе

1o3) Љупчо Копровски - Бранко Петровски, Педагогија за IV година на просветна струка - педагошка насока, Просветно дело, Скопје, 1986, стр. 147.

документи и акти [1o4)] кои прокламираат политика на брза консолидација и развој на воспитанието и образованието, особено на основното воспитание и образование кое одигра историска улога за радикално менување на образовната структура на населението и револуционерна улога во обновата и изградбата на земјата. Примарно значење и функција добиваат оние развојни токови кои се изразуваат во револуционерно менување на целите и задачите на воспитанието и образованието. Во таа смисла треба да се сфатат честите промени на програмската структура на основното воспитание и образование кои требаше да ја унапредуваат и усовршуваат практичната реализација на оваа дејност. [1o5)]

2. На динамиката на развојот на основното воспитание и образование влијание вршат голем број фактори, меѓу кои и: остварувањето на уставниот принцип за демократизација на воспитанието и образованието; општествено-економскиот развој; интересот на општествената заедница, како и интересот на родителите за образование на своите деца.

3. Динамиката на развојот на основното воспитание и образование се состои во: зголемување бројот на учениците и наставниот кадар; ширење на училишната мрежа; зголемување просторните капацитети; квалитативни промени во организацијата и реализацијата на воспитно-образовниот процес, како и во зголемувањето на ефикасноста

1o4) Одлука на АСНОМ за развој на просветата и школството, Устав на ФНРЈ (1945);Собрание на ФНРЈ, Закон за задолжително седумгодишно основно воспитание и образование (1946); Трет пленум на ЦК КПЈ - препорака за осумгодишно основно воспитание и образование (1949).
- Собрание на ФНРЈ, Закон за осумгодишно основно воспитание и образование (1958);
- Општ закон за школство (во кој осумгодишното образование и воспитание е задолжително за сите ученици од 7 до 15 годишна возраст), Београд, 1958.
- Устав на СФРЈ и СРМ, Резолуции за воспитанието и образованието на конгресите на СКЈ и СКМ.

1o5) - Во периодот 1945-1985 год. во Македонија донесени се: Времеен план за настава (обука) - АСНОМ 1944/45; Раководство за учителите; Наставни планови и програми за основните училишта од 1949 1950, 1960, 1966 год.; Општа програмска структура со наставен план и програм, 1973, 1981 година.

во основното воспитание и образование.[106] Сите овие елементи не се остваруваат со еднаква динамика во целата земја и во целиот период затоа што на развојот постојано влијание вршат повеќе претпоставки.

Од што се тргна во развојот

4. Непосредно по ослободувањето образовното наследство,поточно материјалните и кадровски услови извршија големо влијание врз развојот на основното воспитание и образование. Затоа степенот на остварувањето на идејните,законските и програмските определби е повисок во републиките и регионите кои имаат наследено поразвиена училишна мрежа, опрема и наставен кадар и кои беа економски појаки. Тоа може да се види од податоците за процентот на опфатеност на училишните обврзници по републики.

Таб. 75

Опфат на училишни обврзници по републики и во СФРЈ за учебната 1964/65 година

СФРЈ	Македонија	Босна и Херцег.	СРСловенија	СР Хрватска	СР Црна Гора
91,1	83,4	73,1	97,6	96,4	86,7

Македонија по ослободувањето наследи неразвиен систем на основно воспитание и образование, затоа што до Втората светска војна таа немаше свој воспитно-образовен систем. Во споредба со останатите краеви во Републикава, Скопје наследи поразвиен систем на основно воспитание и образование додека подрачјето на Скопје (селата) според она што го наследи, има исти или слични карактерис-

106) Поимот ефикасност во основното воспитание и образование, во трудов ќе ги опфаќа следниве индикатори: просекот во завршувањето на генерацијата запишани ученици, процент на ученици кои образованието го завршиле со позитивен успех, процентот на учениците кои се осипуваат од генерацијата во која се запишале; резултати добиени со тестирање на знаењата на учениците, како и сознанија на авторот на трудов добиени со проучување на педагошка документација и следење на непосредна наставна практика.

тики со останатите селски подрачја во Македонија.[107]

5. По ослободувањето, општествената заедница пројавува голем интерес за развој на воспитно-образовната дејност. Исто така, кај широките народни маси постои изразен ентузијазам, интерес и желба за воспитание и образование, особено за развој на основното воспитание и образование. Меѓутоа, остварувањата не се секогаш соодветни на тој интерес затоа што економската снага на младата македонска држава е слаба, со неразвиено стопанство и големи потреби за севкупен развој.[108]

---

107) До Втората светска војна Македонија се наоѓа под национална и социјална зависност на Србија. По ослободувањето Македонија наследи неразвиена училишна мрежа во која се опфатени само 40% ученици од генерациите од 7 до 11 години, малуброен кадар за основно воспитание и образование,(околу 300 просветни работници), висок степен на неписмени (во 1945 меѓу жителите со над десетгодишна возраст има 67,5% неписмени). Според тоа што го наследи, Македонија спаѓа во најнеразвиените порачја во Југославија.

- Пред војната во Скопје не можело да биде учител лице кое има помалку од 10 години работно искуство и положен стручен испит. Тие услови не се однесувале за учител во селата на скопското подрачје.
- По ослободувањето, на целото подрачје (градот и селата) има вкупно 55 училишни објекти - 16 во градот и 39 во селата. Од нив 47 се со капацитет од 2 - 4 училници.

Во градот има 16 основни училишта од кои 4 прогимназии, во сите села од низинскиот предел има основни училишта до IV одделение и една прогимназија, а во некои села од ридскопланинскиот предел нема никакво училиште.

108) - За развојот на основното воспитание и образование во Македонија по ослободувањето се вложуваат значителни финансиски средства кои во споредба со потребите не се доволни. Од 1947 до 1954 година во Македонија само за изградба на училишен простор инвестирани се 6.500.600.000 динари. Ова е значајна сума во вкупните финансиски средства на Републикава. (Извори: Програми за развој на СР Македонија, 1947, 1950, 1952 (1956).

6. Во Скопје, економските претпоставки за развој на воспитно-образовната дејност се подобри во однос на другите градови во Македонија, а значително подобри во однос на просечната економска состојба на Републикава.[109] Економската положба на Скопје позитивно се рефлектираше во развојот на основното воспитание и образование и на неговото подрачје, Таквата положба овозможи подинамичен развој на основното воспитание и образование на целото подрачје, кој во пеиодот од 1944/45 - 1968/69 година има карактеристики на експанзивност и интензивност.

7. За пообјективно согледување на карактеристиките на развојот на ова подрачје треба да се има предвид фактот што меѓу градот и селата има разлики (во геогравската положба, стопанските, социо-економските и културно-образовни карактеристики) кои вршат влијание на развојот на основното воспитание и образование. Градот има поволна географска положба и преставува сообраќајна раскрсница помеѓу исток-запад, север-југ. Уште пред ослободувањето во Скопје се развиени неколку стопански гранки, а по ослободувањето градот доживува интензивен стопански развој." Населението во градот се наоѓа на повисоко културно и образовно ниво и кај него интересот за образование е поголем. Во Скопје како градска целина, има разлика помеѓу централното градско подрачје, кое во сите елементи претставува поразвиена средина од периферијата. Потоа, Скопје како републички центар во сите развојни документи има посебен третман. Тоа се однесува и на интензивирањето на развојот на основното воспитание и образование (ширење на училишната мрежа, изградба на модерни училишни објекти, опремување и слично).

Кога се разгледува подрачјето на Скопје (селата) треба да се имаат предвид разликите што постојат помеѓу поблиското и подалечното подрачје на градот, односно низинскиот и ридско-планинскиот предел. Селата што се наоѓаат во низинскиот предел имаат подобра географска и социо-економска положба и имаат сообраќајни врски со градот. По ослободувањето овие села претежно се

1о9) Чучук Спасе, материјалната база на општо-образовното школство во НРМ, Просветно дело, Скопје, 1955 година, бр. 1 - 2.

населени со Македонци. По 1960 година почнуваат позабрзани процеси на миграција на албанската народност од ридско-планинскиот предел и дел од неа се населува во низинските села, а помал дел во градот. Овие демографски промени се одразуваат и на остварувањето на основното воспитание и образование и предизвикуваат специфични појави (потреба за дупла градба на училишни објекти, мал број на ученици во ридско-планинските села, снижување на просечната ефикасност, проблеми во прилагодувањето на новиот начин на живот и слично).[11o)]

Селата во ридско-планинското подрачје имаат тешка географска конфигурација што ги отежнува сообраќајните врски, а социо-економското ниво на населението е мошне ниско. Поради миграција бројноста на жителите во некои села осетно се намалува.

Динамиката на развој на основното воспитание и образование на подрачјето на Скопје (селата) ја забавува и влијанието на ниското образовно-културно ниво на жителите кои имаат негативен однос кон образованието на младите. При разгледување на ова прашање треба да се прави разлика помеѓу припадниците на македонскиот

- Пред војната Скопје претставува трговски и занаетчиски центар во Македонија. Видните граѓани и трговци помагале за образовно и културно издигање на градот (Извор: Ристо Кантарџиев, Македонско преродбенско училиште). Со донесувањето на првиот Петтогодишен план во градот почнува интензивна градба на нови индустриски објекти, се врши адаптација, проширување, осовременување на стопанските капацитети кои постојат. Се развива металната индустрија како нова стопанска гранка. Се развиваат прехранбената и хемиската индустрија.

11o)- Во програмите за развој на Скопје (1947, 1952, 1969) што ги носи Собранието на градот, средствата што се одделуваат за изградба на училишни објекти се образложуваат со големата експанзија на нови жители со што се зголемува бројот на училишни обврзници како и урбанистичката експанзија на нови приградски населби. Градот со амбиции да расне во голем и современ центар, за што беа потребни мрежа на модерно образование.

111) - Пред Втората светска војна од 139 села што припаѓаа на скопското подрачје само во 39 има училиште од I - IV, а повеќе од 60% ученици не се опфатени во овие училишта.

народ и албанската и турска народност. Во македонските семејства причина за негативен однос кон образованието е потребата децата да помагаат во земјоделските работи, односно да останат во селото, додека кај албанската и турската народност, покрај оваа причина, силно влијание врши и верската заслепеност на жителите. По ослободувањето ова подрачје наследи слаба материјална и кадровска база затоа што дотогаш мрежата на основните училишта до IV одделение не била развиена.[111)]

По ослободувањето динамиката на развојот на ова подрачје ја забавува и недостатокот на финансиски сретства што ги одделува заедницата. Приоритет се дава на Градот каде се концентрирани голем број училишни обврзници. Поинтензивна градба на училишни објекти на широкото скопско подрачје почна по 1969 година. [112)]

Динамика на развојот

Проблеми што ја забавуваат динамиката на развојот

Во целиот период по ослободувањето, општествената заедница вложува перманентни напори за развој и усовршување на основното воспитание и образование. Независно од економските состојби се одделуваат значајни финансиски сретства за градба и опрема на училишни објекти, проширување и осовременување на училишниот простор, адаптирање на училишната мрежа според потребите, се

---

112) Со Програмата што ја носи Собранието на град Скопје во 1969 година се предвидува изградба на 20 училишни објекти со капацитет за осумгодишни училишта на поширокото скопско подрачје.

Собрание на град Скопје, Програма за развој на основното воспитание и образование во Скопје за периодот 1947-1955 година, јуни, 1947 година.

113) Анализа за опфатот на учениците во основните училишта во 1952 година; Кадарот во основните училишта во Скопје во 1957 година, Архив на град Скопје, Архивски материјал, бр. 4, стр. 4. К-50 и архивски материјал бр. 7, стр. 2. К-53.

интензивираат процеси и се преземаат мерки за оструччување наставен кадар. За интересот на општествената заедница зборуваат многубројни документи донесени од Собранието на градот во кои се решаваат различни проблеми од развојот на основното воспитание и образование.[113)]

Во првите години по ослободувањето се прават напори сите училишни обврзници да се опфатат во системот на основното воспитание и образование до IV одделение. Покрај тоа,се прават напори . . што поголем број ученици да се опфатат во горните одделенија. Оваа определба полесно и побрзо се остварува во градот во опфатот на учениците од македонскиот народ, додека училишните обврзници од народностите потешко и побавно се опфаќаат. Најмал опфат е остварен во селата од ридско-планинскиот предел каде нема развиена мрежа на основни четиригодишни училишта. Тоа што во овој период се остварува како систем на основното воспитание и образование обременето е со низа слабости: наставата во училиштата од народностите претежно ја реализираат нестручни наставници; просториите и опремата не ги задоволуваат основните хигиенски и педагошки барања; голем број ученици се осипуваат и повторуваат, а најголемиот број од учениците кои го завршуваат IV одделение се полуписмени. Вакви појави има и во остварувањето на седум, односно осумгодишното основно воспитание и образование.

1. Број на училишта и ширење на училишната мрежа [114)]

Во учебната 1944/45 година на целото скопско подрачје има 70 основни училишта, од кои 57 се од I - IV одделение (види табела 76), 4 од I - V одделение, 1 од I - VI одделение и 8 од I - VII одделение. Наредната учебна година бројот на четиригодишните училишта се зголемува за 11, а во учебната 1952/53 година

---

114) Во голем број села од албанската и турската народност во првите години по ослободувањето како училишен простор се користат приватни и џамиски простории. (Извор: Извештај за работата на основните училишта во Скопје, Архивски материјал бр. 7, стр. 2. К-50, Архив на град Скопје).

Основни училишта на скопското подрачје според развиеноста

ТАБЕЛА 76

Учебна година	Од I-IV	I-V	I-VI	I-VII	I-VIII	ВКУПНО
1944/45	57	4	1	8	-	70
1945/46	68	5	1	8	-	92
1951/52	122	-	-	-	12	134
1955/56	117	-	-	-	25	142
1963/64	88	14	-	-	53	155
1965/66	88	6	-	-	61	155
1968/69	82	11	2	2	63	160
1974/75	60	-	4	-	96	160
1979/80	54	-	3	2	101	160
1984/85	46	-	-	-	114	160

1945/46 ИНДЕКС 100,00

УЧЕБНИ ГОДИНИ			
1955/56	1965/66	1974/75	1984/85
172,0	190,o	195,1	195,1

ИЗВОРИ НА ПОДАТОЦИ: Статистички годишник на Скопска околија од 1958 година, стр. 113 и 181.Статистички годишник на Скопје од 1980 год. стр. 144.

Архив на Меѓуопштински завод за унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование, Извештаи за основните училишта.

четиригодишните училишта се зголемуваат скоро за 100%. Податоците покажуваат дека во овој период се создаваат услови за остварување на прокламираната политика за опфат на сите училишни обврзници до IV одделение. По учебната 1952/53 година се градат поголем број училишни објекти со капацитет за осумгодишни училишта. Тоа го покажуваат и податоците. Во учебната 1952/53 година во Скопје со подрачјето има 12 осумгодишни училишта, а во 1955/56 година 25 што значи пораст за повеќе од два пати. Во овој период се зголемува и бројот на четиригодишните училишта како резултат на опфатот на учениците од народностите. По 1958/59 година бројот на четиригодишните училишта се намалува затоа што некои од нив прераснуваат во осумгодишни. Во учебната 1952/53 година сите седумгодишни училишта во Скопје прераснуваат во осумгодишни. Во селата на скопското подрачје овој процес се одвива со позабавена динамика.

Во Македонија процесите на окрупнување на училиштата започнуваат во ист период како во Скопје, но со побавна динамика. Во првите десет учебни години по ослободувањето, во Македонија вкупниот број на училиштата се зголемува за 50% (Види табела 77), а потоа бројот се намалува заради окрупнување на училиштата.

Индексот на пораст на училиштата во Скопје со подрачјето за првите десет учебни години (1945/46 - 1955/56) изнесува 172,0, а во Македонија 146,о. Во периодот од дваесет години (1945/46 - 1965/66) индексот на пораст во Скопје со подрачјето е 19о,о, а во Македонија 15о,о. Во наредните периоди порастот во Скопје е уште поголем во однос на Републикава[115] (Види табела 76 и

115)Во периодот 1964/74 година во Македонија, со помали промени, работат 420 осумгодишни училишта што претставува минимален капацитет во споредба со потребите за опфат на сите училишни обврзници. Најголем пораст на осумгодишни училишта во Републикава има во учебната 1960/61 година. Од учебната 1964/65 до 1973/74 година има помали промени во бројот на четиригодишните училишта. За недоволниот број осумгодишни училишта во неразвиените подрачја зборува и примерот за општината Македонски Брод каде во 1964 година учениците од 10 села дневно патуваат по 10 км. во една насока.

Училишта во СРМ по национален состав

ТАБЕЛА 77 .

Учебна година	Македонски	Албански	Турски	Српскохрват.	Вкупно
	број	број	број	број	
1945/46	830	142	55	7	1034
1952/53	1228	206	144	13	1519
1955/56	1252	260	199	26	1550
1965/66	1212	254	46	30	1426
1974/75	1104	279	54	24	1340
1984/85	907	288	54	18	1149

1945/46, индекс 100,00

Учебна година	Македонски	Албански	Турски	Српски	Вкупно
1945/46	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1955/56	150,8	183,1	216,4	371,4	146,9
1965/66	146,0	188,9	83,6	428,6	150,0
1974/75	133,0	196,5	98,2	342,9	138,1
1984/85	109,3	202,8	98,2	275,1	111,1

ОБЈАСНУВАЊЕ: Вкупниот број ја прикажува фактичката положба која не е збир на училиштата по наставни јазици со оглед на тоа што мешаните училишта се прикажани по два пати.

ИЗВОР: Републички завод за статистика, Статистички годишник на НРМ од 1954 и Статистички годишник на СРМ 1975 и 1986 год.

77). Карактеристично е што вкупниот број на училиштата во Скопје со подрачјето не се намалува, напротив до учебната 1968/69 учебна година бележи постојан пораст, а потоа се задржува истиот број. Тоа покажува дека во Скопје со подрачјето иако се намалува бројот на четиригодишните - се зголемува бројот на осумгодишните училишта. Во Републикава положбата не е таква. Со окрупнувањето на четиригодишните училишта во осумгодишни се намалува вкупниот број на основните училишта. Ова намалување е последица и на затворањето на четиригодишните училишта во реоните од каде што има масовна миграција на населението. На подрачјето на Скопје миграцијата е помала и затоа е помал бројот на училиштата до IV одделение што се затвораат заради мал број ученици. Од овие неколку податоци очигледна е разликата во динамиката на порастот на вкупниот број училишта помеѓу Скопје и Републикава. Во периодот 1945/46 - 1968/1969 учебна година во Скопје со подрачјето училиштата се зголемуваат два пати. Во однос на зголемувањето во Републикава свој пораст изнесува два и пол пати. Динамиката на порастот на бројот на училиштата во Скопје е побрза затоа што експлозивно расте бројот на жителите и што има подобра материјална и кадровска база.

Табела 78

Вкупен број на училишта во Скопје со подрачјето од 1939/40 до 1984/85 учебна година

Учебна година								
1939/40	1944/45	1952/53	1957/58	1958/59	1960/61	1963/64	1967/68	1984/85
56	70	134	152	159	146	155	158	160

Извори на податоци: За учебната 1939/40 година - Архив на град Скопје, Извештаи на основните училишта за работата во 1939/40 година, Архивски материјал бр. 9, стр. 4. К-50. За другите учебни години: Статистички годишници на Скопје од 1958, 1968 и 1980 година. За учебната 1984/85 година.Извештај од СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје за работата на основните училишта во 1984/85 година, Архив на СИЗ.

Најголем пораст на осумгодишни училишта има во периодот 1952/53 - 1957/58 учебна година затоа што по 1952/53 учебна година некои четиригодишни училишта прераснуваат во осумгодишни. (Види табела 78). Тоа покажува дека во Скопје со подрачјето осумгодишните основни училишта растат со позабрзана динамика уште во периодот пред донесување на Општиот Закон за школство (со кој основното воспитание и образование доби статус на задолжително за цела генерација ученици од 7 - 15 години). Од 1968/69 до 1984/85 година во вкупниот број на училишта нема промени.

Училишен простор

Во учебната 1939 година во Скопје и неговото подрачје има вкупно 56 училишни објекти, 16 во градот и 39 во селата. Од нив 47 се со капацитет од 2 училници. Во учебната 1953/54 година на истото подрачје има вкупно 150 училишни објекти, од кои 101 со капацитет од IV и 58 со капацитет од I до VIII одделение. Во 1980 година Скопје со подрачјето има над 170 училишни објекти, од кои 90 се со капацитет за осумгодишни училишта. 116)

---

116) Во учебната 1944/45 година, 17 училишни објекти од подрачјето на Скопје и 5 од градот не одговараат на педагошките и хигиенските норми. До 1952/53 година некои од овие објекти се реновираат и адаптираат, а некои се исфрлаат од употреба и на нивно место се градат нови. Затоа порастот на вкупниот број училишни објекти не одговара на бројот на новоизградените училишта.

Во учебната 1952/53 година во Македонија има 1570 училишни објекти за основно воспитание и образование, од кои 500 не одговараат на намената или се дотрајани. Процесот на реновирање и адаптирање на некои од овие објекти, односно нивно рушење и градење нови објекти, во Републикава поинтензивно се одвива по учебната 1955/56 година. По 1953 година во Македонија има потреба за градба на 546 нови училишни објекти со кои потребите би се задоволиле со 50%.

- Во учебната 1964/65 година во Македонија има 994, а во 1972/73 година 925 основни училишта. Ова намалување е заради прераснување на четиригодишните во осумгодишни училишта. (Извор: Статистички годишник на СРМ од 1956, 1968, 1974 година.

Пред земјотресот Скопје со подрачјето има над 150 училишни објекти, од кои 4о% се градени по ослободувањето,[117)] а во 1984/85 година има над 170 објекти, од кои 85% се нови градби. До 1972 година на поширокото скопско подрачје изградени се 20 училишни објекти за централни училишта со што се обезбедуваат услови за опфат на 100% училишни обврзници. Во Скопје и подрачјето училишната мрежа по обем и по квалитет значително се подобри во периодот 1974/1980 година кога беа изградени голем број училишни објекти од средствата за самопридонесот на работните луѓе и граѓани. По 1980 година мал број села останаа без нови училишни објекти (вкупно 5), за кои со Програмата на СИЗ за основно воспитание и образование на Скопје по 1985 година се планирани средства за изградба на нови објекти. Во наредниот период 15 училишни објекти во градот од монтажен тип треба да се заменат со нови од цврста градба. Тоа претставува приближно едча четвртина од вкупниот број осумгодишни училишта во градот.

Напоредно со ширењето на училишната мрежа и градбата на училишните објекти се зголемува училишниот простор. Во учебната 1944/45 година училишните објекти во Скопје со подрачјето располагаат со 21 183м^2 училишен простор, а во 1964 година со 57 731м^2 што претставува зголемување од приближно 300%. Во Македонија во истиот период зголемувањето на училишниот простор изнесува помалку од два пат8. Во 1964 година во севкупниот училишен простор во Републикава (213 544), Скопје со подрачјето учествува со 27,2 проценти. Во 1984/85 година Скопје со подрачјето располага со 302 523, а Македонија со 794 083 м^2 училишен простор што покажува дека во севкупната површина во Републикава Скопје учествува со 38,1

---

117) Со Програмата што Собранието на Скопје ја усвои во 1969 година се предвидува до учебната 1972/73 година да се изградат уште 14 училишни објекти за осумгодишни училишта што претставува 50% од објектите што постојат со таков капацитет. (Извор: Програма за изградба на училишен простор за основно воспитание и образование, јуни, 1969 година, Архив на Градско собрание на Скопје).

процент што значи поголемо учество во однос на 1964 година. Тоа е индикатор за поекспанзивна градба на училишен простор во Скопје во однос на Републикава.

Во Скопје поголем е и бројот на училниците. Во 1964 година, Скопје има 1 259, а Републикава 2824 училници што значи дека во вкупниот број на училници Скопје учествува со 44,5 проценти затоа што во него има објекти со голем просторен капацитет. Училишната површина за еден ученик во 1964 година во Скопје изнесува 1,6м2.

Од ослободувањето до 1970 година просторот во градот значајно е подобар во однос на селата, а потоа разликата се намалува со тенденција да се изедначи. Дури може да се зборува за обратна ситуација. Последните 15 години во Скопје има постар училишен простор, односно стари несовремени објекти, додека во голем број села има нови училишни објекти со современа архитектура и опрема.[118)]

Во Републикава побавно се осовременува училишниот простор затоа што градбата на училишните објекти поспоро и подоцна се изведува. Според податоците од РСИЗ, во Македонија просечно годишно се градат по 50 нови училишни објекти, меѓутоа, потребите се далеку поголеми со оглед на амортизираниот училишен простор што постои, особено во неразвиените подрачја (општините Македонски

---

118) Во многу скопски села има современи училишни објекти за осумгодишни и четиригодишни училишта со полна опрема на нов инвентар и наставни средства како што се, на пример, во селата: Кондово, Бардовци, Арачиново, Радуша, Кадино, Ст. Зелениково, Сандево, Грушино, Блаце и др. (Извори на податоци: За 1964 година, Сојузна скупштина, Актуелна питања изградње система васпитања и образовања, свеска 7 - 8, коло IV, стр. 60. За 1984/85 година Програма на СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, март 1980 година и Извештај на СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје за остварување на основното воспитание и образование во периодот 1980-1985, октомври, 1986 година, Архив на СИЗ.)

Во 1964 година, во Скопје на еден ученик му паѓа по 1,65 $м^2$ училишен и 0,45 $м^2$ училнички простор. Слична е положбата и во Титов Велес, Прилеп, Струмица. Во овој простор се земени и објектите што не одговараат на хигиенските и педагошките норми. Ако се одбие тој простор корисниот простор уште повеќе се намалува. Така во Скопје

Брод, Дебар, Демирхисар). Со перманентната градба од година во година разликите во просторните капацитети помеѓу Скопје и Републикава се намалуваат[119)] и тоа повеќе во обемот на просторот, а помалку во квалитетот и современоста.

Искористеност

Колкав е обемот на искористеноста на училишните капацитети прецизно не може да се утврди, ниту за тоа имаат податоци, но врз основа на познавање приликите на подрачјето на Скопје можат да се констатираат одредени состојби. Карактеристично за Скопје и подрачјето е тоа што во различни периоди и различни реони искористеноста е нерамномерна поради влијанието на некои фактори меѓу кои најсилно влијание вршат миграционите движења на населението. Покрај миграцијата село - град, во Скопје како специфичност се јавува подвижноста на жителите од една во друга населба. Тоа е нормална појава за сите поголеми градови поради тенденцијата за ширење на станбените простори и зголемување бројот на жителите.

Од ослободувањето до денес Скопје сосема го има изменето својот урбанистички лик. Се формираат нови населби, а со самото тоа се отвараат и нови училишта, училишните обврзници се одлеваат од една во друга населба. Поради тоа училишните објекти во старите населби остануваат помалку искористени,[12o)] додека во новите просторот се користи за работа во три смени. Оваа појава во градот има перманентен карактер. Целосна и рамномерна искористеност на училишните капацитети има во централното градско подрачје,

---

има 0,32 $м^2$ училишен и 0,13 $м^2$ училнички простор, во Тетовска околија 0,97 $м^2$ училишен и 0,25 м2 училнички, во Штип, 1,10 м2 училишен и 0,29 м2 училнички простор на еден ученик.

119) Поинтензивна градба во Републикава почна со формирањето на РСИЗ за основно воспитание и образование каде се формираа фондови за солидарност.

12o) Во населбата Карпош, која беше една од најголемите и најсовремени населби изградени по земјотресот се изградија седум училишни објекти за осумгодишни училишта, од кои 2 монтажни, но сите се

каде има постари училишни згради без придружни простории што му се потребни на едно современо училиште. Токму овие училишта се преоптоварени со ученици.[121] Од друга страна, во некои населби просторот во новоизградените училишта недоволно е искористен заради мал број ученици. Сепак во најголемиот број училишта во Скопје училишниот простор рационално се користи со стандарден број ученици. Покрај миграцијата на разликата во оптовареноста на некои училишта влијание врши квалитетот на воспитно-образовната работа и постоење нови воспитно-образовни форми како што се дневните престои, а од 1980 година навамо и целодневната настава. Најголем интерес на родителите владее за училиштата што организираат целодневна настава.

Осумгодишните училишта во селата перманентно се користат во целиот период по нивното градење иако во некои од нив учениците во горните одделенија се намалуваат. Помалку се искористени четиригодишните училишта во селата од каде мигрира населението. Такви појави има во дваесетина села од поширокото скопско подрачје.[122]

со современа архитектура и опрема. Овие училишта во периодот 1964/65 - 1980 година (некои беа подоцна изградени) беа најоптоварени со ученици. Со изградбата на новата населба Аеродром и Ново Лисиче по 1980 година голем број млади семејства од нас. Карпош се преселија во населбите Аеродром и Ново Лисиче, а со тоа се одлеаја голем број ученици. Затоа по 1982/83 година во основните училишта во населбата Карпош ("Лазо Трповски", "Иван Горан Ковачиќ", "Вера Циривири", "Х.Т.Карпош" и др.) останаа со мал број ученици, се укинуваа паралелки, а бројот во паралелките беше испод педагошките стандарди.

121) Во централното градско подрачје бројот на училишните обврзници е перманентен затоа што градбата на станбените објекти не запира и затоа што ова подрачје е густо населено.

122) Во новите училишни објекти изградени на поширокото подрачје училишниот простор не е целосно искористен заради осипување на учениците во горните одделенија и заради нередовно посетување на наставата во населбите со албанска народност.

Број на ученици и опфат

Динамиката на развојот се согледува и преку порастот на учениците и нивниот опфат. Во периодот 1944/45 - 1984/85 учебна година во Скопје со подрачјето порастот на учениците во основното воспитание и образование изнесува 704,0 индекси. Најголем пораст има кај учениците од албанската народност 1 274,0 индекси, потоа кај учениците од македонскиот народ 699,1 индекси и кај учениците од другите југословенски народи 424,5 индекси, додека кај учениците од турската народност има намалување за 82,6 индекси. Во споредба со Републикава порастот на учениците во Скопје со подрачјето е поголем, бидејќи за ист период (1945/46 - 1984/85 учебна година) порастот на учениците во Скопје со подрачјето изнесува 511,0 индекси, а во Македонија 251,2 индекси. Најголем пораст на ученици има во периодот 1945/46 - 1955/56 учебна година, 228,2 индекси, а потоа постепено порастот опаѓа. Исти соодноси се забележуваат и во порастот на учениците во Републикава (Види табела 79).

Во учебната 1944/45 година во вкупниот број ученици во Скопје со подрачјето (10 466), учениците Македонци учествуваат со 73,61 проценти, Албанците со 12,27, Турците со 11,89 и учениците од српскохрватското јазично подрачје учествуваа со 2,30 проценти. Во наредните периоди овие соодноси се менуваат. По 1968/69 година за 3 проценти се зголемува учеството на учениците во наставата на македонски јазик, за 4 проценти се зголемува учеството на учениците во наставата на албански јазик и за повеќе од три проценти се зголемува учеството на учениците во наставата на српскохрватски наставен јазик, додека учеството на учениците од турската народност се намалува за 8 проценти. Во следниот период се намалува учеството на учениците во наставата на македонски јазик. Во наставата на албански јазик до учебната 1979/80 година перманентно се зголемува учеството на учениците, а потоа се

Ученици на Скопското подрачје според национален состав

ТАБЕЛА 79

Учебна година	Македонци		Албанци		Турци		Ученици од ср.хр.јаз. подрачје		Вкупно
1944/45	7704	73,61	1280	12,27	1240	11,89	242	2,30	10.466
1945/46	8848	72,22	1845	15,06	1272	10,38	285	2,32	12.250
1951/52	18437	73,32	3973	16,75	1564	6,42	598	2,51	24,573
1968/69	42078	76,44	8146	16,61	1889	3,43	3203	5,82	55.044
1974/75	46367	71,62	16679	24,21	1254	1,93	2444	3,77	64.744
1979/80	52011	70,39	19458	26,33	1013	1,37	1404	1,90	73.886
1983/84	53628	70,84	19950	26,35	1005	1,33	1113	1,47	75,696
1984/85	53845	71,17	19776	26,14	1002	1,32	1029	1,36	75.652

Ученици во одделенска и предметна настава по национален состав

ТАБЕЛА 80

Учебна година	Македонски јазик		Албански јазик		Турски јазик		Срп.хрв. јазик		Вкупно		
Оделение	I-IV	V-VII	I-IV	V-VII	I-IV	V-VII	I-IV	V-VII	I-IV	V-VII	I-VII
1944/45	5803	1901	1268	12	1232	8	242	-	8545	1921	10466
	-	90,71	14,82	0,61	14,53	0,41	2,82	-	-	-	
1951/52	10629	6808	4793	180	1320	244	321	277	17063	7509	24573
	62,3	90,7	27,91	2,43	8,32	3,25	1,89	3,58	-	-	
1974/75	23507	22860	10229	5450	535	719	1332	1112	36122	28622	64744
	65,07	74,15	28,31	19,04	2,91	2,91	3,68	3,88	-	-	
1979/80	26309	25309	19462	8612	535	1072	712	1467	38018	35213	73231
	69,29	71,87	27,52	24,45	1,40	1,67	4,16	4,16	-	-	-
1984/85	27872	25972	10362	9414	586	416	496	533	39316	36336	75652
	70,89	71,47	26,35	25,90	1,49	1,14	1,26	1,46	-	-	-

1944/45 - Индекс 100,00

Учебна година	Македон.	Албански	Турски	Срп.хрват.	Вкупно
1944/45	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1984/85	699,1	1274,6	82.6-нам.	424,5	704,0

ИЗВОРИ НА ПОДАТОЦИ: Годишници на НРМ, односно СРМ од 1954, 1975, 1986 год.
Годишници на Скопје од 1958, 1969 и 1980 год.
Архив на Скопје, архивски материјал, извештаи на основните училишта за бројот на учениците, .К-50,стр.3.

стабилизира. Кај учениците од турската народност и од српско-хрватското јазично подрачје по учебната 1968/69 година учеството на учениците се намалува така што во учебната 1984/85 година во вкупниот број ученици тие учествуваат со 1,32 и 1,36 проценти (Види табела 79 , 8о , 81, 82 , 83 , 85).[123]

Во Табела 80 , податоците покажуваат каков бил соодносот на учениците од I - IV и од V - VIII. Во наставата на македонски јазик учениците од I - IV одделение учествуваат со помал процент во однос на учениците од V - VIII одделение што на прв поглед изгледа нелогично. Оваа појава е последица на малото учество на учениците од народностите во наставата од V - VIII одделение така што во вкупните соодноси има померувања. Во секој следен период (по 1944/45 година) разликите во учеството на учениците се намалуваат, така што во учебната 1979/80 година има приближно учество. Фактички во наставата на македонски јазик, во првите години, во вкупниот број учениците во наставата на македонски јазик од I - IV учествувале со поголем процент, но овој соодност се "пореметува" заради малиот број ученици од народностите во наставата од V до VIII одделение. Со зголемувањето на нивниот број соодносите постепено се нормализираат.

По ослободувањето особено е висок порастот на учениците од I - VII, односно VIII одделение од албанската народност (Табела 80). Во учебната 1944/45 година во вкупниот број ученици во горните одделенија (V - VIII), тие учествуваат со 0,61 процент, а учениците од I - IV одделение учествуваат со 14,53 проценти.[124] Во учебната 1951/52 година учеството на учениците од V - VIII одделение се зголемува на 2,43 проценти, а од I - IV одделение се

---

123) Учениците од турската народност се намалуваат поради масовната миграција во Турција во периодот на шеесетите години.

Порастот на учениците е во соодност со порастот на кадарот (Види табела 102 и 103).

124) Податоците за учеството на учениците од народностите во вкупниот број ученици во горните одделенија покажува колку мал е опфатот на учениците во првите години по ослбоодувањето. Ваквата положба се подобрува дури по 1974/75 година.

УЧЕНИЦИ ВО СРМ СПОРЕД НАЦИОНАЛЕН СОСТАВ

ТАБЕЛА 81.

Учебна година	Македонци	Албанци	Турци	Срби	Вкупно
1945/46	85.863	15.454	6.702	1.166	109.185
1955/56	138.719	26.893	11.406	3.033	179.051
1965/66	207.172	38.735	5.824	4.945	256.676
1982/83	187.722	76.218	5.345	2.442	271.727
1984/85	189.188	76.287	5.305	1.908	272.698

УЧЕНИЦИ ВО СРМ ОД УЧЕБНАТА 1959/60 ДО 1969/70 Г.

ТАБЕЛА 82 .

Учебна година	I-IV	%	V-VIII	%	Вкупно
1959/60	154.500	100,00	70.314	100,00	224.814
1960/61	153.902	99,61	85.744	121,94	239.646
1961/62	150.750	97,57	100.799	143,35	251.549
1962/63	150.286	97,27	106.670	151,70	256.956
1963/64	145.147	93,94	107.810	153,32	252.957
1964/65	146.383	94,74	109.982	154,41	256.365
1965/66	147.337	95,36	109.339	155,50	256.676
1966/67	149.173	96,55	108.685	154,57	257.858
1967/68	150.592	97,47	106.916	152,05	257.508
1968/69	149.787	96,94	108.165	153,83	257.949
1969/70	148.734	96,26	110.660	157,37	259.394

УЧЕНИЦИ ВО СФРЈ, СРМ И СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО

ТАБЕЛА 83 .

Учебна година	СФРЈ	СРМ	Скопје со подрачјето
1952/53	1.813.600	169.400	26.417
1972/73	2.904.200	270.400	61.576

ИЗВОРИ: Статистички годишници на НРМ од 1954 и на СРМ од 1975 г.

намалува на 8,32 проценти.

Овие соодноси покажуваат дека од албанската и турската народност во горните одделенија не продолжуваат сите ученици кои завршуваат IV одделение. По учебната 1958/59 година има позасилени активности за опфаќање на сите ученици од народностите со заокружен процес на основно воспитание и образование за што се создаваат материјални и кадровски претпоставки. И покрај организираните напори на заедницата опфатот се остварува постепено, особено во салата. Податоците за учебната 1974/75 година покажуваат дека во тој однос постигнати се резултати. Разликата во учеството на учениците од албанската народност од I - IV и од V - VIII одделение се намалуваат, а кај турската народност се изедначува што покажува дека сите ученици кои завршуваат IV одделение образованието го продолжуваат во горните одделенија. Во учебната 1984/85 година учениците од I - IV и од V - VIII одделение имаат приближно еднакво учество што покажува дека сите ученици кои завршуваат IV продолжуваат во V одделение. Таков соодное може да се смета како индикатор за целосен опфат на училишните обврзници во наставата на сите наставни јазици.

Следните податоци го илустрираат опфатот на училишните обврзници во долните и горните одделенија.

Таб. 84

Ученици во одделенска и предметна настава по национален состав

Учебна година		1944/45		1952/53		1974/75		1984/85	
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Македонски јазик	I-IV	58o3	75,3	1o629	57,7		57,5	27872	53,6
	V-VIII	19o1	24,7	68o8	42,3		52,5	25972	46,5
	Вкупно:	77o4		17437				53844	
Албански јазик	I-IV	1268	99,1	3793	95,21		61,o2	1o362	52,42
	V-VIII	12	o,9	18o	4,79		39,98	9414	47,58
	Вкупно:	128o		3973				19776	

Турски јазик	I-IV	1232	99,8	132о	84,2о			586	58,3
	V-VII	8	о,2	244	15,8о			416	41,7
	Вкупно:	124о		1564				992	
Српско-хрватски јазик									

1984/85	53 845		19 776		1оо2		1о29	
	27872	25972	1о362	9414	586	416	496	533
	53,61	46,49	52,42	47,58	58,3	41,7	49,о	51.о

Во 1944/45 учебна година во наставата на македонски јазик, во вкупниот број ученици, учениците од I - IV одделение учествуваат со 75,3 проценти. во наставата на албански јазик со 99,1, во наставата на турски јазик со 99,8 и во наставата на српскохрватски јазик со 1оо,о проценти. Во учебната 1951/52 година, во наставата на македонски јазик веќе е постигната одредена рамнотежа, во наставата на албански јазик во вишите одделенија се уште има минимален број ученици (4,79). Во наставата на српско-хрватски јазик и во горните и во долните одделенија има еднаков број ученици. Податоците покажуваат дека во горните одделенија најмал број ученици продолжуваат од албанската народност, кај турската народност процесите на продолжување на образованието во вишите одделенија се почнати уште од 1951/52 година, додека во наставата на македонски јазик само 7% ученици кои завршуваат IV одделение, во учебната 1951/52 година не го продолжуваат образованието во вишите одделенија. Ваквата положба значајно е изменета во учебната 1974/75 година, а во учебната 1984/85 година во опфатот на учениците од I - IV и од V - VIII одделение нема разлика како што имаше

Ученици на Скопското подрачје и во СРМ
споредбени податоци

ТАБЕЛА 85 .

Учебна година	Скопје	1945/46 инд.100,0	СРМ	1945/46 инд. 100,0
1945/46	12.250	100,00	109.185	100,00
1955/56	27.864	227,5	197,051	164,0
1965/66	51.733	422,3	256.676	235,0
1974/75	64.744	528,5	268.568	246,0
1984/85	75.652	511,0	274.303	251,2
1955 /56	27,869	Индекс 55/56 100,00	179,051	Индекс 55/56 100,00
1965/66	51,733	182,1	256,676	243,4
1965/66	51,733	Индекс 65/66 100,00	256.676	Индекс 65/66 100,00
1974/75	64,744	125,1	268,568	105,1
1984/85	75,652	117,5	274,303	102,1

ИЗВОР: Годишници на НРМ од 1954 и 1958 година и годишници на СРМ од 1975 и 1986 година.

УЧЕНИЦИ НА СКОПСКОТО ПОДРАЧЈЕ И ВО СРМ

СПОРЕДБЕНИ ПОДАТОЦИ

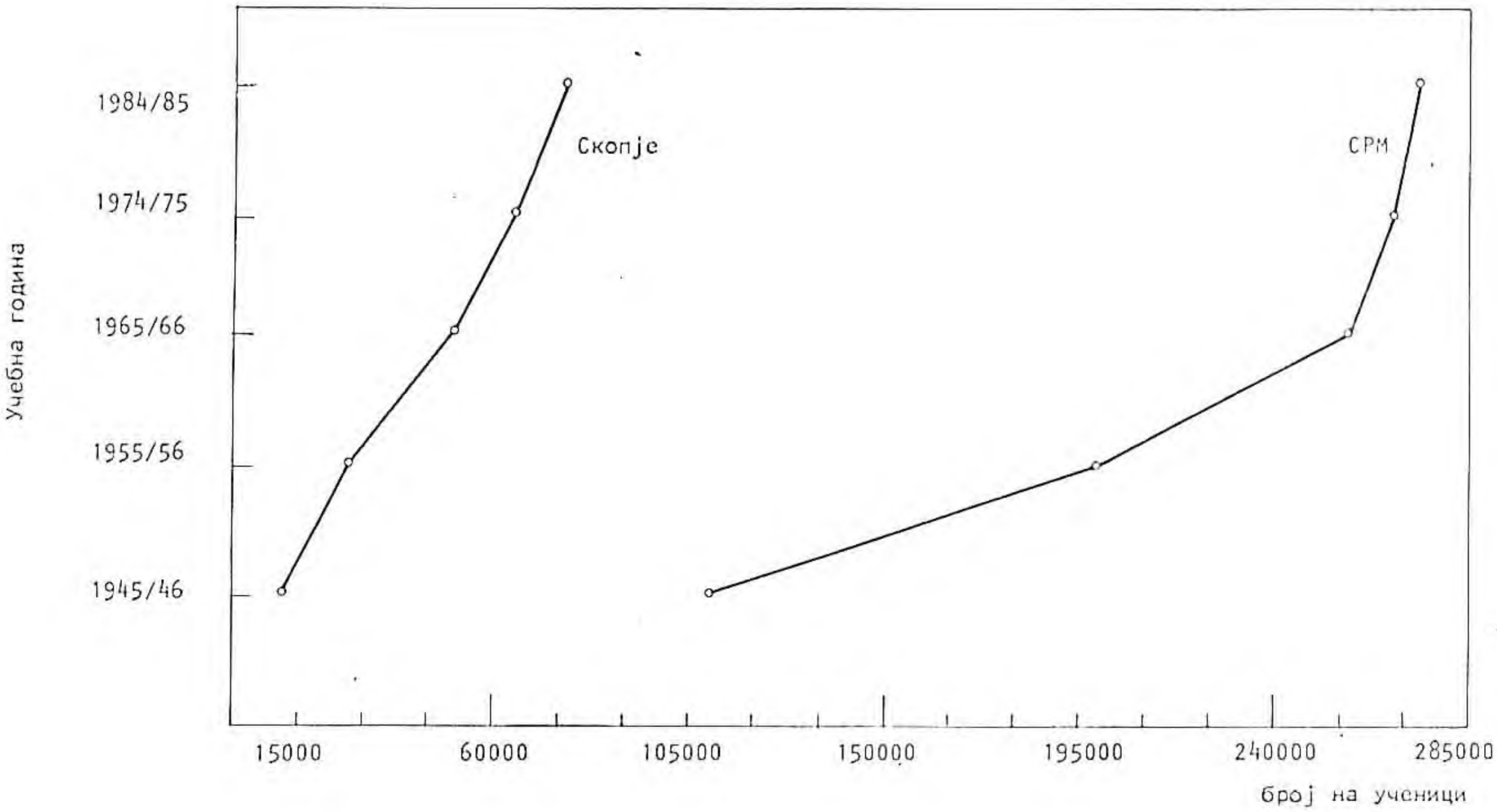

во претходните периоди. Тоа е индикатор дека скоро сите ученици кои завршуваат IV одделение продолжуваат во горните одделенија. Разликите во процентите не се значајни и последица се на повторувањето или осипувањето на учениците кои се постари од 15 години. Во наставата по македонски јазик оваа разлика се јавува под влијание на осипувањето на учениците од ромската етничка група, особено од женскиот пол.

Податоците во табела 100, покажуваат дека порастот на учениците во Скопје со подрачјето во однос на Републикава значајно е поголем. На пример, во периодот 1945/46 - 1955/56 учебна година, во Скопје со подрачјето во однос на следните периоди порастот е најголем и изнесува 227,5 индекси. Во истиот период во Републикава порастот изнесува 164,0 индекси. Во Македонија најголем пораст на учениците има во периодот 1955/56 - 1965/66 учебна година и изнесува 243,4 индекси. Во овој период, во Скопје со подрачјето бројот на учениците расте со помал индекс во однос на Републикава (182,1).

Порастот на учениците во Скопје е најголем во периодот 1945/46 - 1955/56 учебна година кога изнесува 227,5 индекси, во истиот период порастот на учениците во Републикава изнесува 164,о индекси. Во следниот период 1955/56 - 1965/66 година порастот е поголем во Македонија (243,4 индекси) а во Скопје порастот изнесува 182,1 индекси.

Овие соодноси во порастот на учениците се должат на обемот на опфатот на училишните обврзници затоа што во Скопје со подрачјето поголем опфат е остварен во првите десет години, додека во Македонија во вторите десет години по ослободувањето.

Во периодот 1944/45 - 1952/53 учебна година се интензивираат процесите за опфаќање на сите училишни обврзници до IV одделение. Во овој период се настојува да се опфати и поголем

број ученици до VII одделение (во седмолетките, прогимназиите и нижите класови на гимназиите.) Со каков процент се остварува опфатот на учениците од I - IV и од V до VII одделение во Градот и во подрачјето по наставни јазици не е познато затоа што нема податоци во статистичките документи. Од проучувањата на архивскиот материјал се претпоставува дека во Градот во наставата на македонски јазик опфатени се околу 96% училишни обврзници од I до IV одделение, а во наставата на албански и турски јазик опфатени се значително помал број ученици. На подрачјето (селата) опфатот на учениците секоја учебна година се зголемува како резултат на организираните напори да се обезбедат, какви такви услови, и да се врши влијание кај родителите децата да ги испраќаат на училиште. Во 1952/53 година во градот,на македонски јазик опфатени се сите ученици до IV одделение и околу 50-70% ученици од народностите. Од ромската етничка група мал број ученици одат на училиште. Во вишите одделенија, во наставата на македонски јазик опфатени се 98% училишни обврзници, 63% на турски наставен јазик и 51% на албански наставен јазик. На подрачјето опфатот на учениците во вишите одделенија значајно е помал во однос на градот.[125] На подрачјето (селата) во вишите одделенија опфатот се движи од 30-40%. Затоа овие проценти за целото подрачје (градот и селата) се помали. Така за целото подрачје опфатот на учениците за вишите одделенија изнесува 71,1%. Во Републикава просечниот опфат во вишите одделенија е 40%, а просечниот опфат од I до VIII одделение изнесува 58,9%. Во 1959/60 година во Скопје со подрачјето просечниот опфат изнесува 80,3%. Во ридско-планинските реони на скопското подрачје во учебната 1961/62 год. во вишите одделенија опфатени се 78,3%, а во ридско-планинскиот предел во Македонија опфатот на учениците е под 50%.

---

125) Познат е фактот дека во селското подрачје на Скопје образовното ниво на населението е мошне ниско, нема заинтересираност за образование на младите дури и кај македонското население.

Од учебната 1964/65 година навамо опфатот на учениците од I - VIII одделение секоја учебна година се зголемува. Разликите помеѓу Скопје и селата се намалуваат, така што просечниот опфат на учениците од Скопје со подрачјето е поголем од претходниот период. Според податоците (Види табела 101) разликата во опфатот помеѓу Скопје со подрачјето и Републикава во учебната 1984/85 година изнесува само 5,23 проценти.' Во учебната 197о/71 година во Скопје со подрачјето во споредба со СФРЈ остварен е поголем опфат за 8,7 проценти, додека во Македонија опфатот на училишните обврзници е помал во споредба со СФРЈ за 3,0 проценти. Си те овие податоци покажуваат дека во Скопје со подрачјето училишните обврзници се опфаќаат со позабрзана динамика и со поголем процент.[126)]

Процент на опфатени ученици во СРМ и во Скопје по учебни години

Табела 9?

	1952/53	1957/58	1959/60	1961/62	1969/70	1973/74	1984/85
СРМ	75,1	77,2	8о,3	88,8	88,7	91,5	94%
СКОПЈЕ	58,4	93,4	94,1	95,4	96,1	98,8	99,6

ИЗВОР: Сојузен завод за статистика, Статистички годишник од 1974 година, стр. 368

Опфат на училишни обврзници за учебната 1970-71 год.

Возраст	СФРЈ	СРМ	Скопско подрачје
7 - 1о	94,о	91,7	99,6
11 - 14	84,1	8о,5	96,1
Просек	89,1	86,1	97,8

126) До 1974 година во Македонија со училишната мрежа на централните Училишта во просек не можат да се опфатат 20% училишни обврзници.

ПРОЦЕНТ НА ОПФАТЕНИ УЧЕНИЦИ ВО СРМ

И ВО СКОПЈЕ ПО УЧЕБНИ ГОДИНИ

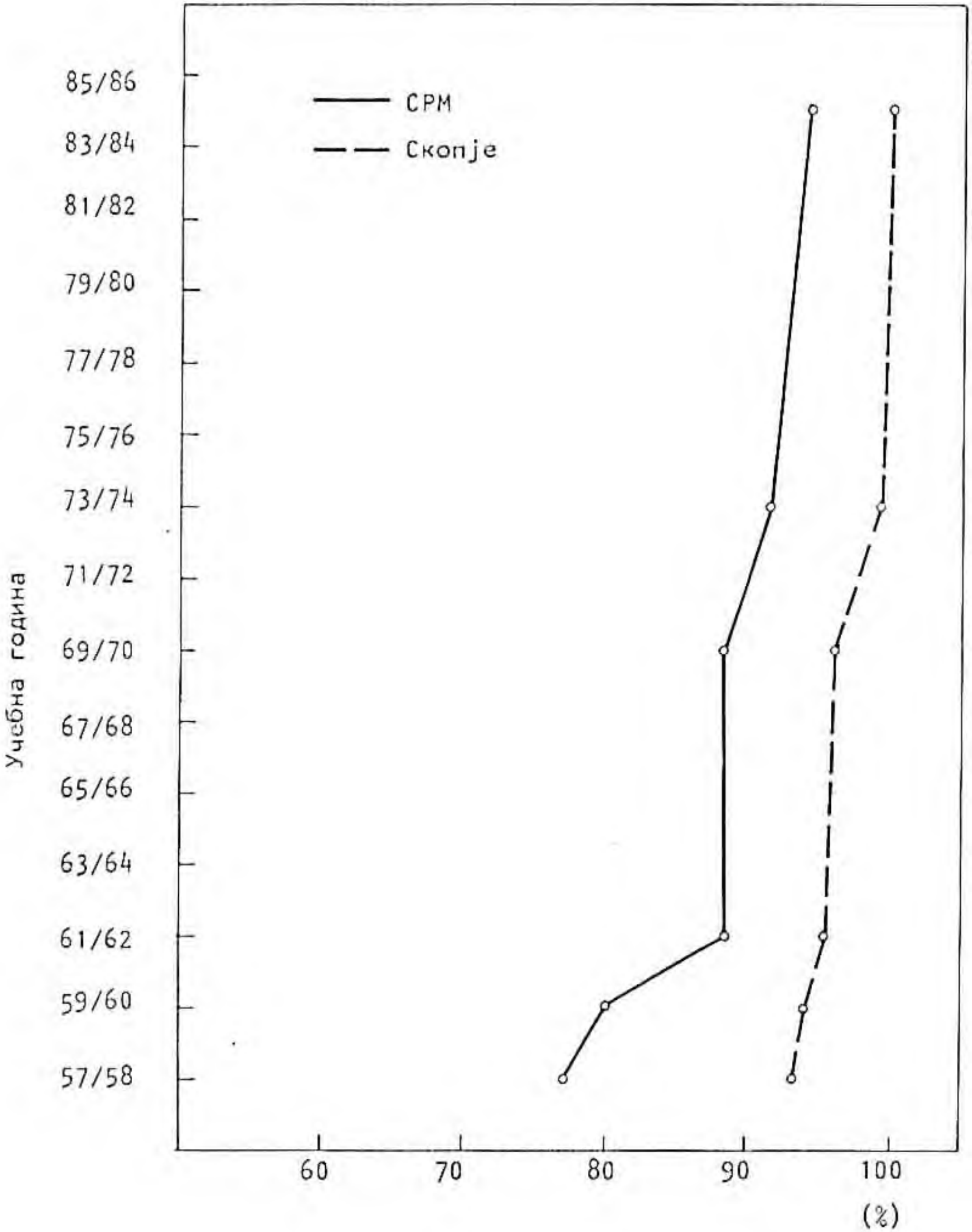

ОПФАТ НА УЧИЛИШНИ ОБВРЗНИЦИ

ЗА УЧЕБНАТА 1970/71 ГОДИНА

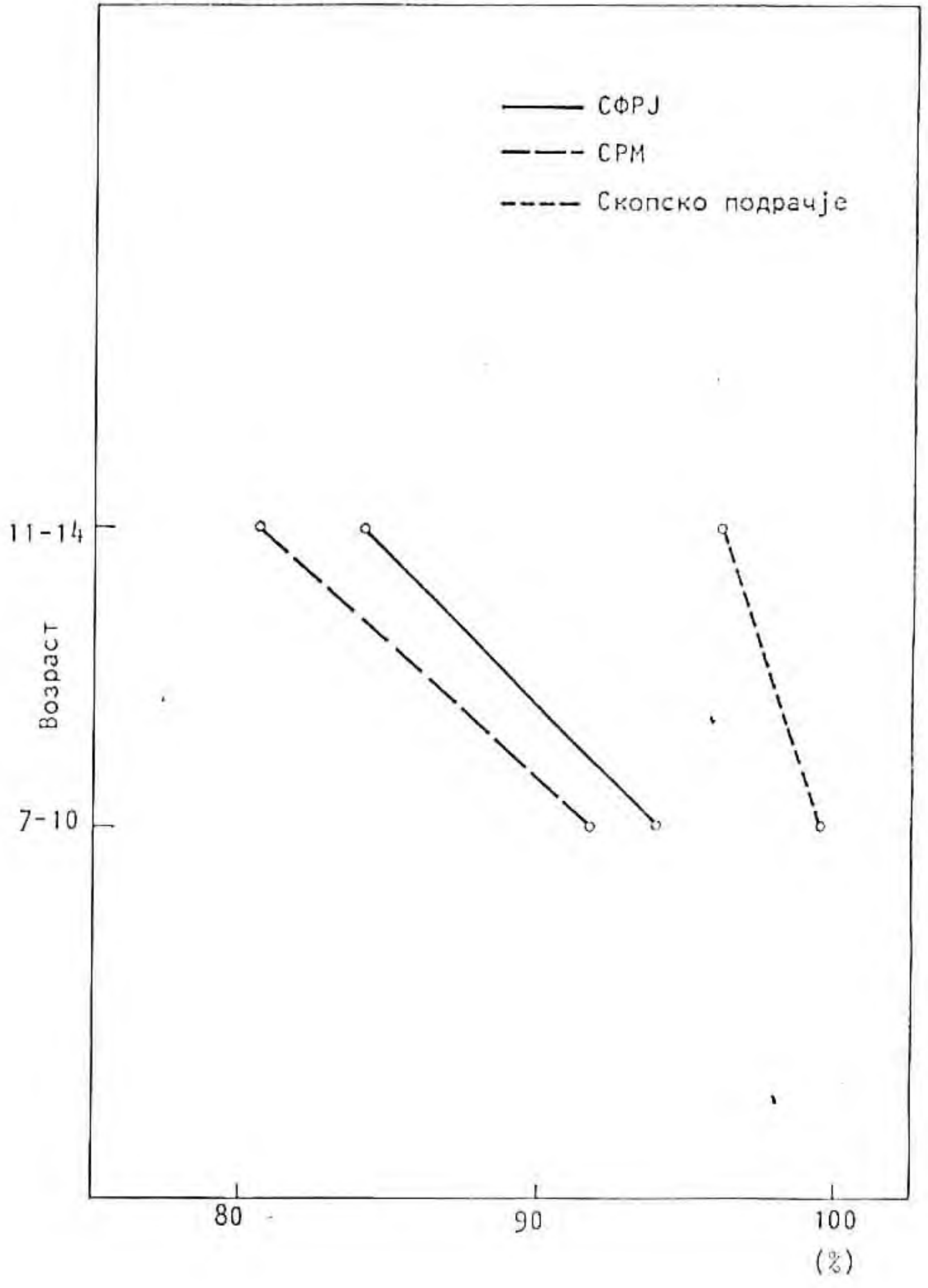

За зголемување опфатот на училишните обврзници посебна позитивна улога имаше формирањето на осумгодишни училишта на повеќе наставни јазици. Покрај тоа што во овие училишта се опфаќаа сите училишни обврзници без разлика на јазик и националност, ваквата организација овозможува рационално користење на материјалната и кадровска база. Во периодот до 1965 година, па и подоцна кога во голема мера недостигаше наставен кадар за предметна настава на јазиците на народностите таа празнина се надополнуваше со наставници Македонци. Вакви "мешани училишта" беа организирани и во Скопје со подрачјето и во Републикава во реони каде имаше такви потреби и можности.[127)]

Табела 87

Училишта со настава на повеќе јазици на Скопското подрачје

Учебна година	макед. турски албан.	албан.	макед. албан. срп.хр.	Макед. албан.	макед.	макед. турски	српско хрват.	макед. ср.хр.	албан. турски
1963/64	1	49	1	9	87	1	2	1	2
1971/72	4	52	1	18	85	1	3	5	1
1975/76	4	51	1	15	8o	1	2	5	1
1984/85	4	8	2	2o	48	-	-	2	-

Во учебната 1945/46 година во училиштата кои имале виши паралелки на македонски јазик била формирана по една паралелка на албански и турски јазик во V одделение.

НАПОМЕНА: За учебната 1984/85 година бројот на основните училишта се однесува само на централните и самостојните, без подрачја, а за другите учебни години во бројот на училиштата сметани се и подрачните училишта од I до IV одделение.

---

127) Извор на податоци: Анализа за остварeноста на основното воспитание и образование во Скопје, Собрание на град Скопје, 1963 година, Архив на Меѓуопштински завод за унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование на град Скопје.

Билтен на општествено-политичките организации на Македонија.

Од приложените податоци се гледа дека во Скопје со подрачјето максимално е користена ваквата организација. Особено паѓа во очи порастот на бројот на училиштата со настава на македонски и албански јазик кои од година во година се зголемуваат така што во учебната 1984/85 година на ова подрачје има 20 самостојни или централни осумгодишни училишта.[128)]

По 197о година за зголемување опфатот на училишните обврзници значајно влијание извршија мерките за оживотворување на принципот на бесплатност на основното воспитание и образование. Покрај бесплатната настава и другите воспитно-образовни форми на работа со учениците во училиштето (слободни ученички активности, јавната и културна дејност на училиштето, грижата на училиштето за здравјето на ученици те и други) за учениците кои потекнуваат од социјално загрозени семејства се обезбедуваат бесплатни учебници и друг прибор на учење, а за учениците кои од седиштето на централното училиште се оддалечени над 5 км во една насока се обезбедува бесплатен превоз и еден топол оброк.[129)] За учениците кои живеат на голема оддалеченост од централните училишта /15, 20, 25 км) се обезбедува и бесплатно сместување во седиштето на централното училиште. Покрај овие мерки, кои имаат перманентен карак-

---

128) Помеѓу одделни региони во Републиката, во периодот 1963-1964 година постои голема разлика во опфатот на училишните обврзници во горните одделенија. Во градовите и поразвиените општини опфатот е поголем во споредба со просечниот опфат во Републиката, а што е прикажан во табела 101. Така, на пример, во општините Македонски Брод, Дебар и Демирхисар опфатот на овие ученици е испод 50%. (Извор: Сојузна скупштина, Актуелна питања изградње система образовања и васпитања, свеска 7 - 8, коло IV, Београд, 1967 год.)

129) Со програмите за развој на градот се планира до 1972/73 година да се оствари целосен опфат на училишните обврзници од I - VIII одделение на целото скопско подрачје. Овие предвидувања не се остварени, покрај другото, и затоа што до овој период мерките што се предвидуваа за бесплатен превоз и исхрана на учениците што се оддалечени над 5 км. од седиштата на централните училишта, не се применуваат според предвидената динамика. (Извор: Извештај за остварениот опфат на подрачјето на Скопје, Собрание на град Скопје, 1974 година. Архив на Меѓуопштински завод за унапредување на основното воспитание и образование на град Скопје).

тер, се преземаат и повремени мерки, особено за учениците кои потекнуваат од семејства со низок доход по член на семејство, како што се партиципациите што ги даваат СИЗ-овите за основно воспитание и образование и непосредна детска заштита за дневен престој, исхрана во училиштата, за настава во природа, зимувања, летувања, екскурзии и други материјални потреби.[13о)]

Средствата што се даваат за овие намени во Скопје се лимитираат со економската политика на Градот и затоа потребите не можат целосно да се задоволуваат. По 1980 година особено е намалена ставката за бесплатни учебници. Обемот на користењето на овие мерки во Републикава е значајно понизок во однос на Скопје.[131)]

13о) Во учебната 1974/75 година во 67 основни училишта во Скопје со подрачјето ужина добиваат 64 698 ученици, а само за 23 038 ученици е бесплатна, 5 914 ученици добиваат топол оброк (тоа се оние ученици кои се сместени во домови, кои патуваат или се сместени во дневен престој), а за 1 659 ученици тој оброк е бесплатен.

131) СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје од своето основање (1974) до денес постојано има поголем прилив на средства стекнати преку утврдените стопи за слободна размена на трудот, меѓутоа тие средства не се користеа во целост поради лимитираните стопи за потрошувачка во оваа дејност. Секоја година од сметката на оваа СИЗ средствата се прелеваа на други сметки, на организации кои изразуваа загуби. Од тие причини голем број основни училишта не можеа да ги задоволат своите потреби за оптимален развој. (Извори: Повеќе документи во СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Архив на СИЗ).

' Од евиденцијата со која располага ЗСИЗ за основно воспитание и образование и непосредна детска заштита мерките за бесплатно образование во 87% случаи ги користат ученици од албанската народност и ромската етничка група.

Сместување во ученички домови на подрачјето на Скопје многу малку се користи затоа што самите училишни обврзници не сакаат да користат такво сместување. Тоа особено се однесува за обврзниците од албанската народност од женскиот пол. На овие ученици СИЗ за основно воспитание и образование од 1974/75 година редовно им дава паричен надоместок за да обезбедат сместување и исхрана по свој избор, но евидентирано е дека овие средства ги земаат родителите, а учениците или патуваат секој ден или нередовно одат или воопшто не одат во училиште.

Училишта за задолжително воспитание и образование на Скопското подрачје

ТАБЕЛА 88

Учебна година	Училишта	Паралел.	Ученици		Наставници		Просеч.бр. на учен.		
			Вкупно	Женски	Вкупно	Стални	На 1 наст.	На 1 пар.	На 1 учил.
ВКУПНО									
1951/52	134	574	24.573	11.499	490	488	50	43	183
1952/53	127	615	26.417	12.326	595	585	44	43	208
1953/54	135	661	26.948	12.745	704	648	38	41	199
1954/55	141	747	28.342	13.219	836	785	34	38	201
1955/56	142	844	30.352	14.074	940	825	32	37	214
1956/57	147	935	33.057	15.400	1.038	919	32	35	205
Основни четиригодишни училишта									
1951/52	122	346	13.892	6.799	247	247	56	40	114
1952/53	109	308	12.204	6.011	228	228	53	39	112
1953/54	114	329	12.496	6.055	271	266	46	38	110
1954/55	117	318	11.676	5.486	275	275	42	35	100
1955/56	117	348	12.026	5.538	295	266	41	35	103
1956/57	119	376	13.088	6.087	315	262	42	35	110
Основни осумгодишни училишта									
1951/52	12	228	10.681	4.700	243	241	44	47	890
1952/53	18	307	14.213	6.315	367	357	38	46	790
1953/54	21	331	14.452	6.690	433	382	34	43	688
1954/55	24	429	16.666	7.733	561	510	29	39	694
1955/56	25	496	18.326	8.536	645	559	28	37	733
1956/57	28	559	19.969	9.313	723	657	28	36	713

Кадар

Порастот на учениците во основното воспитание и образование, односно зголемувањето на опфатот на училишните обврзници го условуваат и порастот на наставниот кадар. По ослободувањето стручен кадар за настава на македонски јазик во градот има, но не ги задоволува потребите. Затоа еден учител од одделенска настава мора да води по две паралелки, односно да учи 100 ученика. 'Поголем недостиг на кадар има за предметна настава. Од вкупно 126 учители и наставници во учебната 1944/45 година само 62,48% имаат оформено наставничко образование.'[22] Во наставата на албански јазик на целото скопско подрачје (селата и градот) од I - IV одделение има 70 учители, од кои 7 се со едногодишен учителски курс, 15 имаат завршено учиетелска школа, а останатите имаат завршено верско или некое друго училиште што нема ранг на средно образование.' Само во градот за настава од V - VII одделение има 9 учители, 2 со оформени и 7 со неоформено образование. На турски јазик има вкупно 10 учители, 4 со оформено и 6 со неоформено образование (Види табела 17)'.[23]

Задоволувањето на потребите со наставен кадар со оформено образование претставува фундаментален услов за остварување и развој на основното воспитание и образование. Од тие причини народните власти преземаат енергични и рационални мерки за создавање стручен кадар со отварање на краткотрајни (месечни, тромесечни) и долготрајни курсеви за учители. Напоредно со тоа се создава систем за образование наставен кадар. Од ослободувањето до учебната 1963/64 година перманентно работи учителската школа "Никола Карев" во Скопје.

За учебната 1944/45 година податоци за кадарот има само за градот. Во првите години по ослободувањето во горните одделенија работеле и учители по предметите за кои немало кадар со оформено образование.

Поопширни податоци за кадарот во првиот период дадени се на стр. 100. Податоците за наставниот кадар на народноситте користени се

Во учебната 1950/51 година се отвара учителска школа на албански јазик; а на турски јазик има паралелки во состав на учителската школа "Никола Карев".

Кадарот за предметна настава се образува на трите педагошки академии (Скопје, Битола и Штип). На ПА во Скопје се отвараат групи на албански и турски јазик за сите наставни предмети Кадарот за предметна настава се образува и на филозофскиот, природноматематичкиот и другите факултети виши и високи школи за подготовка наставен кадар.[134]

На сите виши и високообразовни институции за образование наставен кадар до учебната 1984/85 година преку редовни или вонредни форми остручени се над 20 000 наставници, од кои во Скопје и подрачјето повремено или стално работеле над 12 000 наставници.[135]

Најголем пораст на наставниот кадар од 311,8 индекси има во периодот 1950/51 - 1959 година. Во следниот период од 20 години (1959-1979) пораст на наставниот кадар изнесува 211,6 индекси, а за целиот четириесетгодишен период порастот на кадарот расте со индекс 1325,5 (Види табела 29). Според

од трудот на Авни Златку, "Воспитанието и образованието на децата од народностите и на другите народи во СРМ", објавен во Зборникот, Воспитанието и образованието во Македонија 1943-1983, во издание на "Просветно дело", Скопје, 1 - 85 година, стр. 170.

134) Во учебната 1950/51 година во Тетово се отвора учителска школа на албански јазик "Лирија" која следната учебна година се преместува во Скопје по име "Зеф Љуш Марку".

Педагошката академија во Скопје се отвора во 1947/48 година и до 1954/55 година се формираат групи за сите наставни предмети што се изучуваат во основното училиште. Педагошката академија во Битола се отвора во 1963/64 година, а во Штип во 1959/60 година.

Во 1965/66 година во Скопје се отвора виша школа за физичка култура.

Од ослободувањето до 1958/59 година во Македонија наставничко образование добиле 7 899 учители, стручни учители и наставници. (Извор: Драгослав Вељковиќ, школувањето на наставниот кадар за основните училишта. Воспитанието и образованието во Македонија 1943 - 1983, "Просветно дело", Скопје, 1985 година, стр. 98.

135) Податоците се добиени со проучување на педагошка документација што ја изврши авторот на трудов.

Во 1963/64 година се укинуваат учителските школи, а на педагошките академии се формираат групи за одделенска настава.

податоците за порастот на учениците и на кадарот, кадарот бележи поголем пораст во однос на учениците за два пати што покажува дека просечната оптовареност на еден наставник со голем број ученици од година во година се намалува. Во наставата на македонски јазик порастот на наставниот кадар е приближен со порастот на учениците. Тоа е нормален однос затоа што во наставата на македонски јазик уште од учебната 1944/45 година е опфатен поголем број ученици, односно опфаќањето на учениците одело паралелно со вработувањето на наставниот кадар. Тоа е индикатор и за оптималниот број на ученици по паралелки, освен за учебната 1944/45 година во градот сметано во просек што не се однесува и за наставата на албански наставен јазик каде опфатот на учениците по обем е помал во однос на вработениот наставен кадар.' Ова покажува дека вкупните резултати за поголемиот пораст на кадарот во однос на учениците е предизвикан од диспропорцијата на бројот на учениците и наставниците во наставата на албански и турски јазик, односно многу малиот број ученици по паралелки во училиштата од ридско-планинскиот предел во наставата од народностите.

Во учебната 1944/45 година во вкупниот број наставници, кадарот (без разлика на образование) на албански наставен јазик учествува со 15,44 проценти, а кадарот на турски јазик со 4,06 проценти. Шес години подоцна, во учебната 1950/51 година учеството на кадарот на албански наставен јазик се зголемува на 19,15 проценти, додека на труски наставен јазик се намалува на 2,57 (Види табела 102). И на ниво на Република во пораст е учеството на кадарот на албански јазик каде во првите десет години по ослободувањето (1945/56 - 1955/56) кадарот од оваа народност бележи пораст од 233,0 индекси, додека во Скопје со подрачјето толкав е порастот во првите пет учебни години по ослбодувањето. (242,1 индекси). Ваквото зголемување на кадарот е последица на експанзивниот пораст на опфатот на училишните обврзници од албанската народност. Оваа тенденција продолжува и во наредните периоди, така што кадарот во наставата на албански јазик за четириесет години бележи пораст од 2 213,2 индекси, што е двојно по-

НАСТАВЕН КАДАР ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО СПОРЕД НАЦИОНАЛЕН СОСТАВ

ТАБЕЛА 89

Учебна година	Макед.јазик		Албан.јазик		Турски јаз.		Срп.хр.ј.		Вкупно
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	
1944/45	198	80,48	38	15,44	10	4,06	-	-	246
1950/51	274	64,01	82	19,15	11	2,57	52	12,14	428
1959/60	1031	80,98	145	11,39	42	3,29	116	9,11	1334
1968/69	1715	76,67	417	18,69	44	1,93	55	2,41	2231
1974/75	2003	74,43	588	21,85	44	1,83	56	2,08	2691
1979/80	2103	74,49	607	21,50	59	2,08	54	1,91	2813
1984/85	2332	71,53	841	25,79	56	1,81	31	0,95	3260

1944/45 год. Индекс 100,00

Учебна година	Макед.јазик	Алб.јазик	Турски јаз.	Срхр.јаз.	Вкупно
1944/45	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1950/51	136,4	242,1	110,0	5200,00	173,9
1959/60	520,7	381,5	420,0	11600,00	542,2
1968/69	866,2	1097,3	440,0	5500,00	906,9
1974/75	1011,6	1547,4	440,0	5600,00	1093,9
1979/80	1062,1	1597,4	590,0	5400,00	1147,5
1984/85	1177,7	2213,2	560,0	3100,00	1325,2
1959/60	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1979/80	203,9	418,6	140,4	46,5	211,6
1984/85	226,2	580,0	133,3	26,7	244,3

НАСТАВЕН КАДАР ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО

СПОРЕД НАЦИОНАЛЕН СОСТАВ

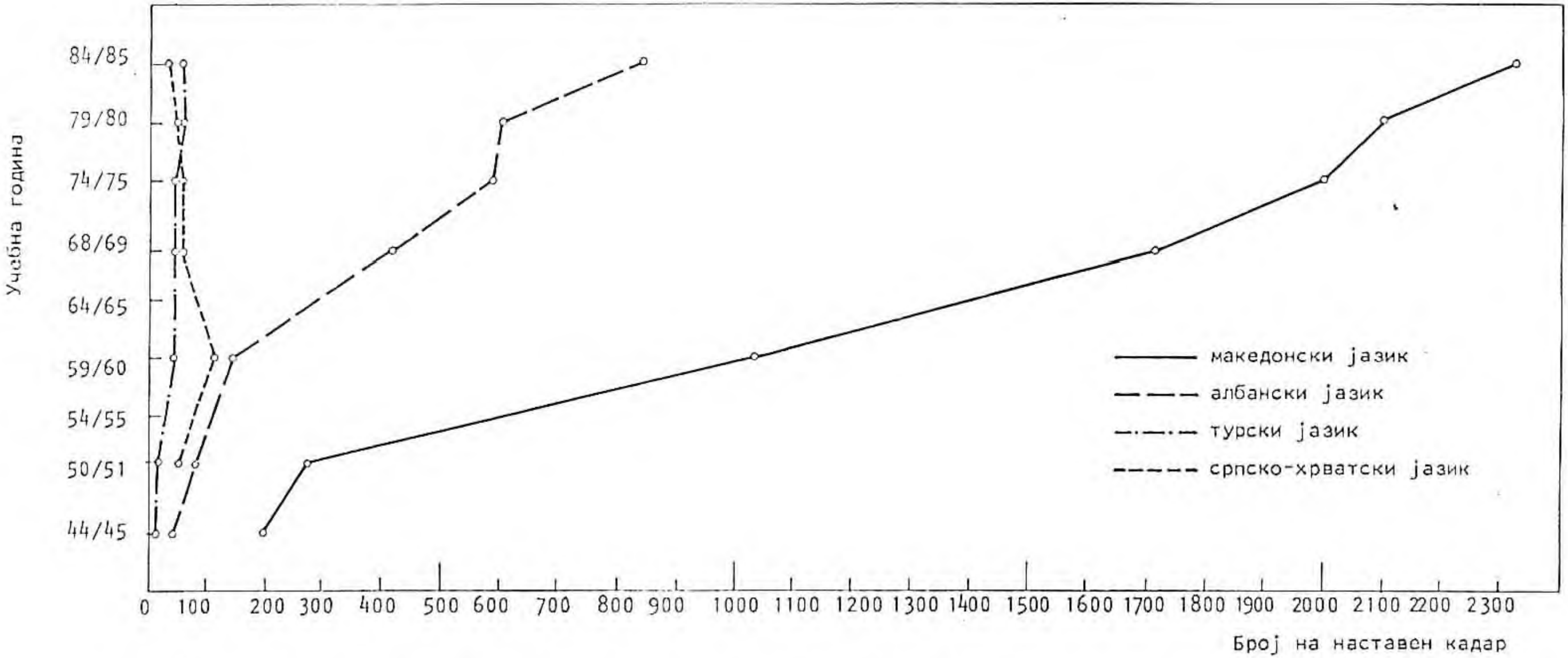

НАСТАВЕН КАДАР ВО СРМ ПО НАЦИОНАЛЕН СОСТАВ

ТАБЕЛА 9о

Учебна година	Македонски		Албански		Турски		Ср.хрват.		Вкупно
1945/46	1527	78,91	264	13,64	125	6,45	19	0,98	1935
1955/56	4088	80,29	615	12,08	346	6,79	91	1,78	5091
1965/66	7484	82,66	1223	13,50	171	1,88	213	2,35	9053
1974/75	8788	75,55	2470	21,23	227	1,95	148	1,27	11637
1984/85	8963	70,65	3284	26,11	262	1,96	154	1,26	12663

1945/46 ИНДЕКС - 100,0

Учебна година	Македонски	Албански	Турски	Срп.хрват.	Вкупно
1945/46	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1955/56	267,7	233,0	276,0	476,0	263,1
1965/66	490,1	463,3	136,9	1121,1	467,9
1974/75	575,5	935,6	181,6	779,0	601,1
1984/85	585,9	1253,0	199,2	842,1	654,5

ОБЈАСНУВАЊЕ: За учебните 1955/56 и 1965/66 година, вкупниот број е помал од бројот на наставниците по наставни јазици поради тоа што во некои училишта еден наставник реализира настава на два наставни јазика.

ИЗВОР: Републички завод за статистика, Статистички годишник на НРМ од 1954 година, а за останатите учебни години статистички годишници на СРМ од 1968, 1975, 1986 година.

голем од порастот на кадарот на македонски јазик (1177,7 инд.). Порастот на кадарот во Скопје и во Републикава на албански наставен јазик приближно е идентичен (Види табела 102 и 103), додека во порастот на кадарот на македонски јазик има значајна разлика затоа што во Скопје со подрачјето има два пати поголем пораст во однос на Републикава.

Основното воспитание и образование бележи подинамичен развој во однос на предучилишното и средното воспитание и образование. Високото образование по 1960 година бележи експлозивен развој. Предучилишното воспитание подинамичен развој бележи по 1974 година, додека порастот на училиштата за средно образование е порамномерен во целиот период по ослободувањето. Високото образование бележи неконтролирана и непланска динамика што предизвикува хиперпродукција на високостручни кадри за кои стопанството нема потреба.

Основни проблеми во развојот кои се изразуваат како противречни појави

Развојот на основното воспитание и образование во Македонија има идентични или слични карактеристики како воспитнообразовните системи на неразвиените земји каде што за кус период треба да се оствари развој што современите цивилизации го постигнувале со векови. Оваа карактеристика се однесува и за Скопје. Ако се има предвид брзиот и скоковит развој на дејноста на воспитанието и образованието нужно е да се појавуваат проблеми и слабости што го следат тој развој. Проучувањата на голем број документи, акти и други материјали (анализи, програми, извештаи, информации), покажуваат дека проблемите секогаш биле воочувани, актуелизирани и третирани со цел да се решаваат. При тоа може да се констатира дека нивното решавање, најчесто има парцијален, фрагментарен, кусорочен, а понекогаш и маргинален карактер затоа што не се зафаќаат сите аспекти на прокламираната образовна поли-

тика во соодност со остварувањата во практиката. Поради таквиот однос кон третирањето на проблемите не се успевало да се добијат објективни и образложени одговори на многу отворени прашања, како што се: 1. Зошто планираниот развој на воспитанието и образованието бавно и недоследно се остварува; 2. Кои фактори ги забрзуваат, а кои ги забавуваат развојните процеси; 3. Дали причините за појавените проблеми се наоѓаат во објективните општествени можности или тие се субјективен карактер; 4. Какво е влијанието на целите и задачите што му се поставуваат на основното всспитнаие и образование; 5. Дали предвидените модели и средства за остварување на целите и задачите претставуваат адекватни и рационални решенија или не; 6. Кои се механизмите на влијание што го спречуваат оптималното користење на реалните услови?

Кога се врши анализа на прокламираната образовна политика и постигнатите резултати може да се констатира дека постојат разлики во степенот и квалитетот на остварениот развој помеѓу различните подрачја во исти периоди и помеѓу различни периоди во исти подрачја. Разликите најчесто се манифестираат во интензитетот и квалитетот на остварувањата, односно во практичната реализација на предвидувањата. Податоците за динамиката на развојот покажуваат дека има појави на неусогласеност помеѓу квантитетот на воспитно-образовните зафати, кои објективно не можат да бидат следени и со оптимален квалитет. На пример, и покрај економските потешкотии, материјалните вложувања во образованието се поголеми во споредба со остварената ефикасност на основното воспитание и образование од аспект на редовноста во завршувањето на учениците (Види табели 1о4,1о5) Или, пак, третманот на основното воспитание и образование како дејност од посебен општествен интерес и третманот на просветниот работник во општеството од аспект на неговиот низок материјален статус. Ако овие два проблеми се поставaт во меѓусебен соодност може да се најде одговор на прашањето зошто квалитетот на воспитно-образовната работа не е на потребно ниво, и зошто ефикасноста е под реалните објективни и субјективни можности. Една од релевантните причини е слабата мотивираност на воспитно-образовниот кадар за подобра и поуспешна работа, што како причинско-последички

однос се затвора во круг. Овие соодноси и состојби го следат развојот на воспитанието и образование во сите периоди. За појава на покрупните проблеми уште поголемо влијание имаат утврдените принципи, решенија и барања во документите од општествено-политички и нормативен карактер кои не се усогласени со реалните можности на општеството за нивно остварување. Затоа понекогаш, постигањата во воспитно-образовната практика не се соодветни на предвидувањата и затоа едни исти барања се повторуваат повеќе пати и во повеќе документи. По правило, постигнатиот степен на развој секогаш е под прокламираната образовна политика како последица на несозреани објективни услови и влијанието на други фактори што не можат да бидат под контрола затоа што некои се непредвидливи.[136] Сепак, во основа на проблемите и слабостите се наоѓа погрешно водена развојна образовна политика. Ваквите состојби вршеле и се уште вршат негативно влијание и врз намалување на ентузијазмот и довербата кај непосредните учесници во воспитно-образовниот процес кои понекогаш, го губат оптимизмот со што се засилува влијанието на механизмит кои доведуваат до застој на развојот.

Има појави на нереално гледање на она што е нормативно и остварено. Овие нереални гледања претставуваат опасност за создавање нереална слика за фактичката состојба што има повратно негативно дејство изразено во вид на нереални натамошни барања. Од друга страна, овие гледања претставуваат опасност за дезориентација и незадоволство од развојот на оваа дејност што е извор за појава на малодушност, чувство на неспособност за менување на состојбите и преземање на нови поефикасни мерки за натамошен развој,

---

136) Ако се имаат предвид затекнатите состојби во основното воспитание и образование по ослободувањето, донесувањето на одлуките на АСНОМ за забрзан опфат на учениците во основните училишта, имаат нереална основа. Исто така, нереални се и барањата на Третиот пленум на ЦК КПЈ за продолжување на времетраењето на задолжителното основно воспитание и образование. Од друга страна, овие документи и барања, иако предизвикаа одредени тешкотии, недоследности и пропусти во реализацијата, тие одиграа револуционерна улога во развојот затоа што идејните определби секогаш треба да одат пред моменталните состојби и да ја планираат и насочуваат иднината на развојот на дејноста. Затоа противречните појави мора да се сватат во нивната дијалектичност, како борба на спротивности што води кон нов квалитет.

како и содржинско и концепциско менување на воспитно-образовната дејност. Меѓутоа, повеќе индикатори покажуваат дека тој развој одбележан е со видни резултати во опфатот на училишните обврзници, создавање на развиена училишна мрежа, изграден современ училишен простор, остручен воспитно-образовен кадар, содржинско и концепциско усовршување на дејноста и сл. Меѓутоа, овие постигања и развојни токови не одат секогаш по нагорна линија, без пречки и тешкотии. Напротив, развојот го следат бројни противречни појави како што е, на пример, противречноста помеѓу експанзијата на училишните обврзници, која ги надминува реалните материјални и кадровски можности на општеството.

Во првиот развоен период (1944/45 - 1958) опфатот на училишните обврзници се остварува со користење на тоа што постои при што педагошките и други стандарди се занемаруваат. Така, за овој период има податоци дека е остварен одреден степен на опфат на училишни обврзници, се покажуваат податоци за постоење на училишен простор и кадар, а по извесен период, во документите и актите се искажуваат потреби за исто таков степен на опфат, простор, кадар и сл. На пример, во многу документи и акти се предвидува во Скопје со подрачјето во основното воспитание и образование да се оствари 100% опфат на училишните обврзници уште во 1965 година, но тоа не е остварено дури ни до 1985 година.[137]

---

137) На една од последните седници на Републичката СИЗ за основно воспитание и образование, одржана во 1980 година донесена е Самоуправна спогодба за измени и дополни на Републичките стандарди за задолжителното основно воспитание и образование за периодот 1981-1985 година. Во неа се предвидува 100% опфат на училишните обврзници во Републикава, од кои редовно треба да се завршат 90% ученици. Овие предвидувања до 1985 година не се остварени.

Извори на податоци, документи и други материјали врз кои се изведени горните констатации: Билтен на општествено-политичките организации на СРМ, Актуелни прашања за натамошниот развој и преобразба на основното образование, Скопје, јули 1975 година.

Извештаи и програми на самоуправните интересни заедници за основно воспитание и образование на републичко, градско и општинско ниво.

Резолуции на партиските конгреси од 1945, 1964, 1968, 1974, 1978, 1982 година.

Многу развојни активности и процеси започнати се од првите години по ослободувањето. Податоците покажуваат дека се постигнати одредени резултати кои во некои периоди и подрачја се поголеми, а во некои помали. Аналогно на тоа и заостанувањата некаде и некогаш се повеќе или помалку изразени. Една законитост го следи развојот во целиот период. Имено, она што е планирано како развој или преобразба на основното воспитание и образование во некој негов сегмент, во периодот за кој се планира малку да се оствари па се формира еден став развојните активности постојано да се третираат како започнат процес, а не како решенија. На пример, во основното воспитание и образование по 1958 година нема позабележителни напори, а уште помалку резултати за негово концепциско усовршување.[138] Потоа, слободната размена на трудот не се ослободи од бројни слабости во финансирањето на дејноста, а функционирањето на самоуправните интересни заедници не се тоа што требаа да бидат, се создадоа гломазни административни апарати, а средствата се планираат како фондови што се само синоним на буцети.[139]

---

138) На VIII Конгрес на СКЈ (1964) се предупредува дека вложувањата во образованието кај нас се третирани како дел од буцетската потрошувачка, односно како составен дел на општата потрошувачка, за што сведочат заостанатите односи и начинот на поделбата на средствата. При тоа отсуствуваат принципите на доходот како општествено-економски однос' административно-буцетскиот метод за утврдување на трошоците на образованието; задржување стариот систем на плати врз основа на постојниот закон за јавни службеници. Ова зборува дека до овој период се уште силно живеат етатистичките односи помеѓу училиштето и основачот.

Една споредбена анализа на целите и задачите на основното воспитание и образование, односно на основното училиште, дефинирани во повеќе документи со кои се регулира организацијата и содржината на оваа дејност, покажа дека нема квалитативно менување и дополнување од 1958 година (Анализата ја направи авторот на овој труд).

139) Слободната размена и механизмите низ кои се спроведува не се остваруваат според предвидувањата затоа што постои период на усогласување и барање најдобри практични форми и решенија.

3

Темпото на разрешување на општествените противречности врши битно влијание на самсуправната трансформација на системот на основното воспитание и образование. Самоуправното училиште е организација на здружен труд од посебен општествен интерес која во овој период на развој, се изразува преку: поширок интерес на општествената заедница за воспитанието и образованието на младите генерации, за карактерот на воспитанието и образованието; за остварувањето на идејните и општите општествени цели и друго. Во таа смисла и општествено-политичките организации и заедници покажуваат перманентен интерес за оваа дејност, донесуваат определени документи, резолуции, заклучоци, препораки, создаваат правна регулатива и сл. Општествената заедница учествува и во процедурата за донесување наставни планови и програми, потоа, за избор на кадар и друго. Меѓутоа, во реализацијата на сето ова има отстапувања.

Ова може да се илустрира со формите и содржините низ кои се остварува прокламираниот принцип за поврзување на училиштето со општествената средина, како и со квалитетот и степенот на кој се остварува таа соработка. Досегашната практика покажала "... дека оваа соработка повеќе има едностран карактер затоа што сѐ се остава на грбот на училиштето, додека другите општествени фактори во тие процеси се вклучуваат само како корисници на "услугите" на училиштето.' 14о) ,

4

Преминот од четиригодишно на осумгодишно основно воспитание и образование претставува голема прекретница, не само за усовршување на системот за основно воспитание и образование, туку уште повеќе за задоволување на образовните потреби на социјалистичкото општество што беше во развој. Дека овој премин е од револуционерно значење признаваат и најголемите песимисти кои тврдеа

14о) Ленка Гогоска, Вонннаставните програмски подрачја во функција на поврзувањето на училиштето со општествената средина, сп. "Просветно дело". Скопје, 1983 година, бр. 3-4

дека се уште е рано за таков премин, дека не се созреани условите и сл. Секое одложување на воведувањето на осумгодишното основно воспитание и образование, како задолжително, можеше да има само негативни последици за севкупниот развој на земјата.

Осумгодишното задолжително основно воспитание и образование концепциски се дефинира и практично се реализира во општествени услови кои во економски и културен поглед беа на многу понизок развиен степен од денешниов, во услови кога социјалистичката структура на општеството е многу поедноставна, во период кога основен општествен процес беше брз премин од аграрно кон индустриско стопанисување, урбанизација, оддалечување од селскиот начин на живот. Во тие брзи промени својот придонес го дава и основното воспитание и образование кое треба да "... формира образовен индустриски работник во услови на почетен развој на социјалистичкото општество, како и припадници на сите други слоеви".[141)]

Реализацијата на осумгодишното задолжително основно воспитание и образование на земјата и наметна огромни обврски во смисла на обезбедување големи капацитети училишен простор, опремување на училиштата со инвентар и најосновни наставни средства, обезбедување наставен кадар за предметна настава, изработка и печатење на учебничка и друга литература која дотогаш воопшто не постои, структура на нови наставни планови и програми и сл.[142)]

Продолжувањето на времетраењето на основното воспитание и образование во Скопје (градот) не изврши поголемо влијание во

---

141) Стипе Шувар, Школа и творница, Школска књига, Загреб, 1977, стр. 15.

142) Во расправите околу воведувањето на реформските решенија по III Пленум на ЦК КПЈ (1949), во стручниот печат се изнесуваат различни мислења за можностите и условите за реформирање на основното воспитание и образование. Се смета ако материјалните услови и кадровскиот потенцијал останат исти менувањето на системот малку ќе придонесе за сопствен развој. Дури состојбите што постојат можат да се влошат ако се има предвид обемот на вкупната училишна мрежа во Републикава, посебно во неразвиените подрачја. Ваквите мислења се оправдани само ако на системот се гледа како на статичен процес што тој не е.

намалување на стандардот на оваа дејност затоа што седумгодишното основно воспитание и образование беше развиено и градот имаше реално обезбедени услови за таков премин. Во Републикава имаше разлики како во динамиката на отварањето на централните осумгодишни училишта, така и во степенот на обезбеденоста на ма теријалните и кадровски потреби. Во одредени неразвиени региони во Републикава (Македонски Брод, Демирхисар, Дебар) долго време не можеа да се создадат оптимални услови за опфат на сите училишни обврзници во редовниот систем на основно воспитание и образование.[143)]

На подрачјето на Скопје, особено во ридско-планинскиот предел осумгодишното воспитание и образование побавно се остваруваше, покрај другото и поради тоа што не се создадени потребни материјални и кадровски претпоставки.[144)] Проблемите со ширењето на училишната мреѓа на целото скопско подрачје, главно, предизвикани се од две причини: 1. Недостиг, односно ограничување на материјалните средства што можат да се потрошат за оваа дејност, и 2. Погрешно воде-

---

143) Кога се утврдува степенот на остварувањето на основното воспитание и образование во сите сегменти за определени периоди треба да се прави разлика помеѓу факторите кои вршеле влијание, односно помеѓу остварениот опфат на училишни обврзници и условите што општествената заедница ги создала за целосен или нецелосен опфат. На скопското подрачје услови за целосен опфат на училишните обврзници се создадени уште во 1969 година, додека во Републикава такви услови не се создадени до 1973 година.

144) Во 1952 година Собранието на град Скопје, врз база на една Анализа за состојбите со училишен простор, носи одлука за изградба на 15 училишни објекти во градот. Во одлуката стои: "... како основното училиште "Гоце Делчев", а потоа секоја учебна година да се гради по едно училиште за просечно 600 ученици". Оваа одлука не е целосно реализирана па затоа во 1959 година повторно се носи слична одлука. (Извор: Одлука бр. 126/072 од 21 јуни 1952 година, Архив на град Скопје, Архивски материјал, бр. 2, стр. 1.К-55).

Програми за изградба на училишни објекти за проширување на училишната мрежа со централни осумгодишни училишта, Собранието на град Скопје носи повеќе пати и во нив се повторуваат барања за објектите што не се изградени според претходната програма. Од објектите предвидени во 1952 година 50% не се реализирани од Програмата донесена во 1947 година. Ист е случајот со програмите од 1959 и 1969 година. Вакви појави има и подоцна.

на образовна политика за изградба и ширење на училишната мрежа,што е предизвикана од неправилно сфаќање на значењето на училишната мрежа, необјективно и непрецизно согледување на потребите и стихијноста во градбата што е изразува како ненавремено планирање или непланирање на градбата на училишните објекти со долгорочни планови; потоа парцијално задоволување на актуелните потреби, од случај до случај, кога опфатот на учениците ќе стане видлив проблем. Ваквиот однос во планирањето на потребите за училишната мрежа повратно предизвикуваше недостиг на финансиски средства затоа што не можат навреме да се планираат. Последица на таквиот однос е миграцијата на населението од ридско-планинскиот предел' затоа што имаше случаи училишните објекти да се градат откако ќе почнеше процесот на миграцијата. Подоцна тие објекти остануваа без ученици.[145] Од друга страна, некои училишни објекти се градеа на погрешна локација оддалечени од поголем број населби или во реони каде за подолг временски период немаше училишни обврзници.Затоа и по неколку години употреба овие објекти останува празни. Тоа се промашени инвестиции во основното воспитание и образование за што се трошеа значајни финансиски средства и основното воспитание и образование го поскапуваа. Овој проблем уште повеќе се изострува кога се поставува во соодност со материјалните проблеми на општеството. Ваквите појави поизразени се во периодот 1958 - 1968 година. Во Скопје со подрачјето овие проблеми помалку се присутни во споредба со Републикава.[146] За ова подрачје проблем претставува половичното користење на просторните капацитети на училиштата што се изградија на поширокото подрачје, особено во селата со албанска народност затоа што голем дел од населението мигрираше, а тие ученици што останаа нередовно или никако не го посетуваа училиштето.

---

145) Од 1971 до 1986 година во Републикава затворени се 311 основни училишта од I - IV одделение. Само во последните пет учебни години затворени се 80 училишта. Процесот на затворањето продолжува поради миграцијата на населението. (Извор: Просветен работник, Скопје, 1986 година, бр. 653. "Миграцијата на населението ги затвора училиштата".

146) Во Скопје со подрачјето до 1984/85 година во ридско-планинскиот предел затворени се 7 училишта во нови и 4 во стари училишни објекти.

5

Непосредно по ослободувањето, но и подоцна, демократичноста во основното воспитание и образование предизвика експанзивен пораст на учениците што вршеше влијание на зголемување на потребите за ширење на училишната мрежа и зголемување капацитетот на училишниот простор. Овие потреби не можеа да се задоволат брзо и целосно затоа што ги надминуваа можностите на заедницата. Во такви околности во ширењето на училишната мрежа свесно се одеше и кон одредени импровизации и се допушташе да се користат училишни објекти и простории што беа испод хигиенските и педагошките стандарди. На пример, проблем беше како да се обезбеди основно воспитание и образование во населбите од каде што населението мигрираше[147] и како да се обезбеди тоа образование да биде квалитетно. За решавање на овој проблем се применуваа повеќе алтернативи (отворање амбулантни училишта, комбинирани паралелки од I - VIII одделение и сл.), но анализите покажуваат дека досега не е најдено ефикасно и рационално решение, со исклучок на примената на мерките за бесплатно образование.

Отворањето комбинирани паралелки од V - VIII одделение беше алтернатива за укинатите училишта и мерка за опфат на учениците од ридско-планинските реони. Според функцијата што ја

147) За миграцијата на населението од ридско-планинскиот предел често како причина се наведува фактот што во тие реони нема училишта. Ваквото објаснување на миграцијата е еднострано, бидејќи таа не се согледува во севкупност и во соодност со влијанието и на другите фактори. Најголемо влијание на миграцијата извршија егзистенцијалните фактори и стопанските промени во Републикава која од сточарско аграрна се стремеше да премине во индустриска земја. Со тоа опстанокот на сточарството како стопанска гранка (поточно планинското индивидуално сточарство) не можеше да егзистира со што и опстанокот на тие семејства беше доведен во прашање. Затоа населението ги напушташе планинските села и покрај тоа што во некои од нив традиционално биле развиено основното воспитание и образование (На пример, во селата Галичник, Лазарополе и други кои уште во педесетите години останаа празни). Во вакви услови училиштата со мал број ученици можеа да останат, уште повеќе кога наталитетот на македонските семејства беше намален). Друг беше случајот со семејствата од албанската народност каде секогаш има висок наталитет.

извршија овие училишта повеќе се евидентирани лоши влијанија отколку позитивни резултати. Организацијата и квалитетот на наставата во овие училишта е на многу ниско ниво.[148] Паралелките во овие училишта беа со многу мал број ученици, под сите педагошки и економски норми. Овие училишта претежно се отвараа во населби со албанска народност. По 1980 година со мерките за економска стабилизација, поголем број вакви училишта се укинаа, а за учениците се обезбеди бесплатен превоз или сместување во централните училишта каде има оптимални услови за успешна настава.

Во Скопје со подрачјето, во периодот 1965 - 1980 година постојат голем број подрачни паралелки од V - VIII одделение и паралелки со мал број ученици во централните или самостојните училишта во градот на јазиците на народностите (особено од турската народност). Постоењето на овие паралелки го снижува стандардот на основното воспитание и образование, а за сметка на тоа не се добива квалитет во образовните и воспитните резултати кај учениците.

Перманентниот пораст на опфатот на учениците не беше следен и со пораст на квалитетот на реализацијата на воспитно-образовниот процес, ефикасноста во завршувањето на генерациите, квалитетот на знаењата и другите воспитно-образовни карактеристики кај учениците. Како последица на нискиот квалитет на наставата беше и ниската ефикасност на учениците во средните училишта. Овие појави повеќе се однесуваат на приградските и селските училишта и учениците од народностите.[149]

---

148) Наставата во комбинираните паралелки ја реализираа два наставника по сите наставни предмети од V - VIII одделение. За анормно ниските резултати што се постигнуваат во овие паралелки зборуваат податоците добиени по пат на тестирање кога најголемиот број ученици (а некаде и сите ученици) не добиле ниеден позитивен поен на тестот.

149) Учениците од централното градско подрачје во средното училиште постигнуваат приближно еднаков успех како и во основното, додека од приградските и селските училишта успехот значајно опаѓа (од проучувањата на авторот).

Осипувањето и повторувањето на учениците се јавуваат како сериозни проблеми кои го снижуваат просекот на опфат на учениците. Најголем број ученици се осипуваат во училиштата и паралелките на албански наставен јазик, потоа кај учениците од ромската етничка група и кај турската народност. Осипувањето како проблем се јавува на поширокото подрачје на Скопје и по 1974 година кога се создадени сите услови за опфат. На ниво на Република во просек има поголем процент на осипани ученици во споредба со Скопје. Причините за осипување на учениците на подрачјето на Скопје во поголем обем имаат субјективен карактер (тоа е влијанието на родителите, нискиот образовен и културен степен, фанатизмот и сл.), додека причините за осипување во Републикава имаат и субјективен и објективен карактер. Во Македонија заради несоздадени услови околу 30% ученици од една генерација не можат да се опфатат во мрежата на централните училишта. Овие состојби поизразени се до 1965/66 година, но во помал обем ги има и до учебната 1984/85 година. Во неразвиените реони во Републикава до учебната 1972/73 година околу 50% ученици од една генерација во тек на осумте години се осипува.

Од поголем број документи (Анализи, Извештаи, Информации) се добиваат податоци дека и при создадени оптимални услови за опфат на училишните обврзници има појави на осипување.[150)] Покрај родителите, на осипувањето влијание врши и верската поука со која се опфаќаат дел од учениците. Во Скопје и на скопското подрачје регистрирани се ученици кои посетуваат верска поука и џамија. Оваа

150) Не се регистрирани појави за постоење верска поука во црквите. Одвоеноста на верските заедници и институции од државата подразбира и одвоеност од воспитно-образовните институции, а со тоа и од воспитанието и образованието на младите, особено училишните обврзници. Воспитанието и образованието во верските храмови (цркви и џамии) е мистично што е спротивставено на марксистичкото воспитание и образование што учениците го добиваат во основните училишта. Ако се има предвид овој факт на организирањето на верската поука мора да се гледа како на противречна појава која врши силно негативно влијание во опфатот на учениците, а уште повеќе на ефикасноста на основното училиште од аспект на квалитетот на знаењата што учениците го добиваат во него.

појава помасовна беше до 1974 година меѓутоа, низа податоци покажуваат дека се уште е голем бројот на учениците од основните училишта кои посетуваат верска поука. Оваа појава врши директно влијание врз намалувањето на резултатите што треба да ги остваруваат основните училишта. Егзистирањето на верската поука во ваков вид треба да се смета како најголема слабост во развојот на основното воспитание и образование и во крајна инстанца тоа е слабост на образовната политика што се води во земјава уште од ослободувањето. Кога организирано социјалистичко општество, какво што е нашево, не може да најде успешни механизми за спречување на појави што се туѓи на системот и идејните определувања, покажува дека нешто битно треба да се менува во структурата и факторите што ја водат таа политика. Немоќта да се совлада овој проблем, покрај слабостите на образовната политика, покажува дека постои и пасивен однос кај надлежните органи и служби, линија на помал отпор, недоследност во спроведувањето на законските одредби, како и влијание на внатрешни и надворешни реакционерни снаги кои ги користат слабостите на демократизацијата. Законската легалност на верската поука[151] не ги оправдува девијациите што се јавуваат во нејзиното организирање и содржина, а уште помалку негативните реперкусии што произлегуваат од неа во вид на индоктринација на младите.[152] Друг е проблемот што оваа појава врши силно влијание на снижување квалитетот на воспитно-образовната работа на основните училишта.

---

151) Од 1974 година навамо, општествените и општествено-политичките организации во Скопје, општинските и Градскиот комитет за образование, култура и физичка култура и стручната служба за унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование на град Скопје, преземаа перманентни активности за спречување на негативните влијанија на верската поука, односно за намалување бројот на учениците кои посетуваат верска поука со настојување целосно да се отстранат таквите појави. Одредени резултати се постигнати да се намали бројот на учениците, но нема позитивни процеси што гарантираат ова "зло" сосема да се елиминира. Според една Информација на Градскиот комитет за образование, во 1980 година на подрачјето на Скопје со верска поука се опфатени над 1000 ученици, а во Македонија над 11 900 ученици, од кои 6.907 женски.

152) Проблемите од ваков вид не се непознати или од мали размери. Тие се присутни од ослободувањето и траат во целиот период. Националистичките испади се нужна последица на таквата практика.

Посилното влијание на верската поука ја покажува и слабоста на училиштето како институција која со својата организација и содржина на работа не успева да биде поинтересна и попривлечна за учениците отколку џамијата. Од овој аспект одењето на учениците во џамија може да се третира како проблем на училиштето кое како институција не може докрај да ја реализира својата воспитно-образовна функција. Прашање е кои се механизмите што ја спречуваат таквата функција. Тука на прво место е наставниот кадар кој, според она што е наша воспитно-образовна стварност, изгледа не е подготвен со успех да ја врши својата дејност од посебен општествен интерес затоа што со својата пасивност, незалагање или незнаење работи токму против интересот на општеството.[153] За влијанието на останатите фактори станува ше или ќе стане збор подоцна.[154]

Разликите во ефикасноста на основното воспитание и образование помеѓу градот и селата се последица и на социокултурното ниво на жителите и хетерогениот состав на населението. Скопје со подрачјето има изразена хетерогеност во составот на населението од социјален, национален, културен и образовен аспект. Таквиот состав на училишните обврзници е перманентна појава предизвикана со миграцијата на населението од подрачјето на Скопје и од другите краеви на Македонија во Скопје. Секој жител со себе ги носеше белезите на својата социо-културна средина. Жителите во градот се со големи социјални разлики од аспект на образованието на родителите, материјалната снага на семејството, културното наследство, хиерархиската положба на родителите во работните организации и положбата на семејството во целина. Наспроти градот, кој дава погодности за

---

153) Задача на наставата е на секој ученик во паралелката да му овозможи да ги разбере и усвои новите знаења или да ги дополни, утврди и практично да ги примени, но исто така на секој ученик да му овозможи развој на психичките процеси во согласност со неговите природни можности.

154) Одењето на училиште родителите од исламската вероисповест го сметале како изгубено време за децата. Кај други имало мислење дека образованието е потребно само за машките деца. За да не ги даваат децата на училиште родителите ги прогласувале за умно заостанати за што некои добивале фиктивни лекарски уверенија. Вакви случаи биле

подобрување на социјалната положба на семејството и менување сфаќањата за значењето на образованието, во селата од скопското подрачје долг период по ослободувањето населението се наоѓа на мошне ниско образовно и културно ниво. Денес ваквиот сооднос е изменет, особено во поголемите села во поблиската околина на Скопје кои се повеќе ги примаат белезите на градот. Во селата од риско-планинскиот предел (особено оние што се населени со албанска народност) образовното ниво е мошне ниско и претставуваат проблем во опфаќањето на училишните обврзници. Невралгична точка во опфатот на училишните обврзници се женските деца од албанската народност при преминот од IV во V одделение.[155] Хетерогениот состав на училишните обврзници создава проблеми во реализацијата на наставата и ги намалува резултатите што се очекуваат од неа. Мошне е изразена појавата наставниот кадар повеќе внимание и време да им посветува на учениците кои не покажуваат успех и интерес на часовите, а за сметка на тоа да ги запоставуваат натпросечните ученици. Оваа појава треба да се третира како голем недостаток на наставата во основните училишта.

откриени од органите на СРМ во селото Зајас, општина Кичево, а на лекарите кои ги издавале овие уверенија извршена е апстиненција. Вакви појави регистрирани се помеѓу 1960 - 1970 година.

155) За да не ги даваат своите деца во училиште семејствата од албанската народност користат и други средства како што се склучување фиктивни бракови на малолетни деца; женските деца ги поучуваат како да се однесуваат во училиште за да изгледа дека не се за редовна настава, овие деца воопшто не се ангажирале во учењето ни во училиште, ни дома за да повторуваат повеќе пати до возраст кога не подлежат на законот за задолжително основно воспитание и образование. (Извор: Авзи Мустафа, Некои специфични проблеми во развојот на основното воспитание и образование кај народностите во Македонија денес", Воспитанието и образованието во Македонија 1943 - 1983, Просветно дело, Скопје, 1985 година.

7

Проблемите поврзани со наставниот кадар, главно, се состојат во: 1. Малиот број образовани кадри по ослободувањето, особено од народностите; 2. Нискиот квалитет на образованието на наставниот кадар од народностите што го добива во образовните институции; и 3. Негативната селекција на кандидатите за наставничка струка која беше поизразена кај Македонците.

До учебната 1947/48 година недостатокот на образовани кадри се јавува како сериозна пречка за опфат на учениците од албанската и турската народност до IV одделение, а подоцна и од V - VII одделение. Овој проблем се чувствува и во градот, но поизразен е на подрачјето, особено во подалечните села. Во недостиг на стручен наставен кадар, во основното воспитание и образование се вработува кадар без завршено соодветно образование. Постоењето на таков кадар од година во година се намалува. Само во наставата на албански јазик овие проблеми се присутни во целиот период се до денес.[156)]

Во учебната 1959/60 година, во Скопје со подрачјето, во одделенска настава на албански јазик 27,35% од кадарот е без соодветно образование. Во предметна настава 46,32% наставници се со средно образование (еден дел од овој кадар е од други непросветни струки) и 2,75% од кадарот во предметна настава е без средно или

---

156) Податоците во табела 97. покажуваат дека во учебната 1968/69 година помал процент (1,88%) од кадарот е без соодветно образование отколку во 1979/80 година. Овие податоци не ја одразуваат вистинската положба затоа што не е применет еднаков критериум за стручноста на кадарот. До 1974/75 година со соодветно образование се сметаше и кадарот кој имаше завршено средно училиште (од просветна или непросветна струка). По оваа година стручните училишта се сметаат како кадар без соодветно образование.

За кадарот кој нема завршено наставничко образование во институција за подготовка на такви кадри во трудот ќе се користат термините - без соодветно образование, нестручен кадар и обратно.

никакво образование. Тоа значи дека половина од вработениот наставен кадар во предметна настава на албански јазик е без соодветно образование. Овие состојби тешко се менуваат иако на јазиците на народностите перманентно се образува кадар и за одделенска и за предметна настава.

На подрачјето на Скопје, во учебната 1979/80 година, 158 (5,40), а во 1984/85 година 90 (2,77) наставници се без соодветно образование. Ова покажува дека и на ова подрачје се уште не е дефинитивно решен проблемот со стручноста на кадарот.

Перманентниот недостаток на кадар со соодветно образование во наставата на албански јазик се објаснува со експанзивниот прилив на училишните обврзници (предизвикан од постојаното доселување на нови жители во градот од скопското подрачје и други краеви на републикава и земјава, како и поради високиот наталитет во семејствата од оваа народност. Во Скопје со подрачјето недостатокот на стручен кадар е предизвикан и поради кршењето на законските одредби при неговото вработување. И покрај тоа што има невработен завршен кадар, во училиштата со настава на албански јазик се вработува кадар без образование.[157)]

Голем дел од наставниот кадар од албанската и турската народност кој завршуваше соодветен формален степен и вид на образование покажува слаб квалитет во реализацијата на воспитно-образовната работа, заради нискиот квалитет на образованието што го добива во институциите за подготовка на наставни кадри.

Оваа појава се искорени по 1980 година со енергични интервенции на општинските просветни инспектори.

157) Кадарот од албанската народност, не само што добиваше мал обем и слаб квалитет на образование туку за него се применуваше и многу низок критериум на вреднување и оценување. Овие кадри покажуваа слаб интерес за наставата и постигнуваа потпросечни резултати поради што со младите генерации можеше да се манипулира во националистичките акции. Од ваквите состојби имаше и отстапувања во позитивна смисла на зборот.

15[illegible]) Дефицитарноста на наставни кадри по едни и суфицитарноста по други наставни предмети, како проблем е присутен од 1960 година наваму и се јавува како последица на непланирање на кадрите за долгорочни потреби и заради либерализација при запишувањето на учениците и

Појавата на суфицитарни и дефицитарни кадри во основното воспитание и образование се јавува како последица на непланирањето на долгорочни потреби на кадри за оваа дејност. Тоа претставуваше сериозна слабост во образовната политика.[158] Во Скопје, во наставата на македонски јазик по 1952/53 учебна година нема појава на дефицитарност на наставен кадар, додека на подрачјето на Скопје такви појави има. На јазиците на народностите, помалку во градот, а повеќе во селата има перманентен дефицит на кадар, особено изразен по предметите математика, физика и странски јазици. Овие проблеми во наставата на македонски јазик, по учебната 1960/61 година се надминати и на подрачјето. Кај народностите, иако во мал обем, се уште е присутен проблемот на дефицитарност на кадрите. Во Скопје поизразен е проблемот на суфицитарност на наставен кадар на македонски јазик кој со години чекаат вработување во наставата на македонски јазик. Вакви кадри има и за наставата по албански и турски јазик, но не по сите наставни предмети.

За задоволување на основното воспитание и образование со кадар заедницата презема мерки и преку стипендирање на ученици и студенти во учителските школи и педагошките академии. Овие стипендии повеќе се даваа во реоните каде имаше изразен дефицит на кадар. Меѓутоа, поради либерализација стипендистите не ја извршуваа обврската да работат во селата каде што немаше кадар. Во 1979/80 година СИЗ за основно воспитание и образование на Скопје стипендираше над 50 одделенски наставници и покрај тоа што таков кадар имаше кој повеќе години чекаше слободни учителски места. Ова покажува дека стипендирањето не е засновано на вистински потреби.[159]

студентите во струки што сами ги избираат.

159) Извори на податоци: Информации, анализи, програми и извештаи за работата на основните училишта и остварувањето на основното воспитание и образование во Скопје што се наоѓаат во архивите на СИЗ за основно воспитание и образование и Меѓуопштински завод на унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование на град Скопје.

160) Флуктуацијата на кадрите и во Скопје и во Републикава има перманентен карактер. Во периодот 1955/56 - 1958/59 година на Педагошките академии во Републикава дипломирале 601 предметен наставник, а во образованието се вработиле само 354 наставници (Извор: Драгослав Вељковиќ "Проблеми со наставниот кадар за основните училишта", сп. Просветно дело, Скопје, 1960 година, бр. 5 - 6. стр. 223.

Во Скопје со подрачјето има голема подвижност на кадарот кој често го менува училиштето или местото во кое работи. Оваа појава од година во година е позачестена и има определено негативно влијание на квалитетот и ефикасноста на воспитно-образовната работа.

160) Флуктуацијата на најдобрите кадри кои се вработуваат во други струки со подобар материјален и општествен статус, претставува уште една причина за недостигот на образовен кадар што се јавува во одредени периоди и реони. Проблемите со обезбедување стручни кадри за селските подрачја особено се засилија по 1965 година кога се укинаа стимулативните мерки за учителите на село (бесплатен огрев, стан, посебен паричен надоместок). На скопското подрачје по овој период се поретко можеше да се најде кадар кој ќе остане во селото цела недела. Учителите почнаа да живеат во градот и патуваа секој ден. Патувањето предизвика негативни појави во редовноста на работата, закаснување, "прескокнување" по некој ден и сл.

Според повеќе податоци ретки се околиите, односно општините во Македонија каде што наставниот кадар работи во своето место. До 1959 година во Македонија наставниот кадар е поголем проблем отколку училишниот простор што значи дека кадарот се јавува како фактор кој го забавува развојот на основното воспитание и образование, односно опфатот на учениците и квалитетот на воспитно-образовната работа.

---

161) Авторот на трудов во учебната 1984/85 година изврши истражување за степенот и видот на формалното образование на наставниот кадар во одделенска настава на скопското подрачје (градот и селата). Податоци беа собрани за 1850 наставници и се покажа дека од нив средно занатско училиште("Димитар Влахов") имаат завршено само 7 наставници што е занемарлив број. Ова покажува колку се неосновани и паушални критиките и забелешките за крајно негативна селекција на студентите на Педагошката академија од аспект на видот на средното образование што го имаат завршено.

За негативна селекција во периодот 1965 - 1980 година може да се зборува од аспект на успехот на учениците кои конкурираат на Педагошката академија.

Кадарот за работа во основното воспитание и образование на возрасните има исти карактеристики како кадарот во редовните основни училишта, бидејќи од таму и се земаше. За специјалното основно воспитание и образование кадар со соодветно образование почна да се обезбедува од учебната 1952 година кога наставници завршија дефектолошки студии.

Негативната селекција на учениците и студентите за просветна струка најизразена беше во периодот 1965/66 - 1980/81 учебна година. Дел од овие кадри се вработуваа и во скопските основни училишта, но во помала мера отколку што се искажува во разни прилики кога се разгледува овој проблем.[161]

8

И покрај сите мерки што ги преземаше заедницата, целосен опфат на училишните обврзници не е остварен се до 1974/75 година, а и потоа.[162] Во учебната 1973/74 година во Скопје со подрачјето опфатени се 98,8, а во Македонија 91,5 проценти од училишните обврзници. Во 1984/85 година во Скопје се опфатени речиси сите училишни обврзници (99,6), додека во Македонија уште 6% од генерацијата училишни обврзници не се опфатени во мрежата на осумгодишните основни училишта.[163]

---

162) Во Резолуцијата од X Конгрес на СКЈ за преобразбата на воспитанието и образованието се укажува на проблемите за опфат на учениците во задолжителното основно воспитание и образование.

163) Во учебната 1968/69 година во Скопје со подрачјето има 158 основни училишта (осумгодишни и четиригодишни) со што се создадени услови за опфат на сите училишни обврзници (меѓу нив има и стари училишни објекти), а остварен е опфат од 94,1 проценти од генерацијата училишни обврзници.

Негативниот став на родителите кон образовнието на своите деца се изразува низ повеќе форми на поведение. Многу родители од албанската народност финансиските средства што ги дава СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје на училишните обврзници за сместување и исхрана во седиштата на централните училишта, ги земаат, а децата не ги испраќаат на училиште.

За нецелосен опфат влијание вршат повеќе фактори од објективна и субјективна природа, но прашање е чие влијание е посилно и подолго трае. На пример, до 1969 година на поширокото подрачје на Скопје, побавно се решава проблемот со изградбата на нов училишен простор, но податоците покажуваат дека опфатот на учениците на ова подрачје уште побавно се остварува отколку ширењето на училишната мрежа. Тоа значи дека на опфатот влијание вршат и некои други фактори што не се под контрола на општествената заедница. Оваа појава има перманентен карактер и може да се третира како своевиден парадокс. Од една страна заедницата има преглед на материјалните и кадровски потреби и настојува нив да ги задоволи во рамките на максималните економски можности и рестриктивната финансиска политика. Од друга страна се јавува негативниот однос на корисниците на образовните услуги, односно училишните обврзници и нивните родители кои не сакаат да ги користат создадените услови што се изразува преку непосетување или нередовно посетување на основното училиште, аверзија кон учењето, невложување напори за успех и завршување на основното училиште.[165] Овие појави позачестени се во селата од ридско-планинскиот предел населени со албанска народност. Овде може да се лоцира и проблемот за реалните состојби на опфатените ученици кои редовно го посетуваат училиштето и учениците кои во педагошката документација се водат како редовни, односно опфатени, а

---

[164] Законските мерки за родителите кои не ги пуштаат своите деца во училиште, во Скопје со подрачјето малку се користат во споредба со проблемот за нередовното посетување на училиштето. Доколку се користат, бидејќи имаат симболичен карактер, не вршат позитивно влијание во сузбивање на појавата. Една од мерките што можат да се изречат е казна затвор на родителот кој го спречува своето дете да оди редовно во основното училиште. Не е познат случај оваа мерка да се применила иако прекршоци од таков вид се правени и во Скопје со подрачјето и во Републикава, особено во тетовскиот, гостиварскиот, кичевскиот и други краеви. Парична казна е применувана, но во многу мал обем во споредба со потребите. (Извор: за Скопје информации на просветните инспектори во петте скопски општини, Архиви на комитетите за образование. За Републикава: Информации на просветните инспектори од општините Тетово, Гостивар, Дебар, Кичево, Струга, Охрид, Архиви на комитетите за образование).

[165] Долг период по ослободувањето, во неразвиените региони има појава и до 90% од учениците кои се запишани во горните одделенија да не го посетуваат училиштето редовно. (Извор: Извештај на Градскиот народен одбор за остварување на основното воспитание и образование во Скопје, архивски материјал бр. 17-03, стр. 4, бр. 4.К-54, Архив на град Скопје).

всушност не се опфатени затоа што цела учебна година или голем дел од времето од учебната година не одат на училиште. Тие се онаа категорија ученици кои од субјективни причини не го завршуваат основното воспитание и образование и подлежат на санкции што ги предвидел законот во такви случаи. Овие проблеми уште повеќе се изоструваат и добиваат девијативен, незаконски карактер кога на нередовните ученици или на оние кои воопшто не оделе на училиште им се издавани документи за завршено основно образование. Овие појави поенергично почнаа да се сузбиваат по 1976 година со формирањето на службите за просветна инспекција. Просекот на опфат на училишните обврзници е понизок од оној што се регистрира во званичната статистичка документација.

Негативниот став на учениците од албанската народност во селските подрачја се уште е присутен и се изразува во форма на немање желба, интерес и навика за учење. Присуството на овие ученици во училиштата е од формален карактер.[166]

Создавање на еднакви услови во основното воспитание и образование

Уставниот принцип за задолжително основно воспитание и образование може да се оствари под услов да се исполнат материјалните, кадровските и други услови што заедницата, работните луѓе и граѓани треба постојано да ги обезбедуваат.

Разликата што се јавува во степенот на остварeноста на основното воспитание и образование во квантитативна и квалитативна

166) Такви случаи се регистрирани во с. Блаце, Студеничани, Марко Цепенков, Арачиново. Ги има и во градот во основните училишта: "Даме Груев", "Лирија", "26 јули", "Браќа Рамиз Хамид". Колкав е борјот на таквите случаи не е познато. (Извор: Извештаи на училиштата и увид во педагошката документација. Изјави на ученици и вработени во училиштата).

смисла, е последица на нееднаквите услови и можности на Републиката или на одделни реони во рамките на една република. Тука претежно се мисли на разликите во економската снага на општеството за да може да ги обезбеди материјалните и кадровски претпоставки за основно воспитание и образование. ' Во оваа смисла Македонија во однос на Словенија, Хрватска, потесното подрачје на Србија и АП Војводина има економски послаби можности.

Еден од битните елементи на еднаквоста во основното воспитание и образование е материјалното обезбедување на задолжителното основно воспитание и образование. Разликите што постојат можат да се намалат со примена на принципот на бесплатно основно воспитание и образование. Во Законот за основно воспитание и образование од 1976 година, а потоа и во Законот за предучилишно и основно воспитание и образование од 1983 година, тоа се дефинира како бесплатно за корисниците. Меѓутоа, за целосно остварување на овој принцип потребни се големи материјални вложувања. Во 1976 година се предвидува динамика за неговото остварување со краен рок до 1985 година. Напорите на заедницата во оваа смисла значат и создавање услови за целосно бесплатно основно воспитание и образование. Се тргнува од сознанието дека во определени елементи и до 1976 година се остварува бесплатно воспитание и образование. [167)]

Од повеќе градски училишта ("Рајко Жинзифов", "Никола Вапцаров", "Лирија", "Цветан Димов", и други има појава ученици од горните одделенија наместо во училишта да одат на пазар како препродавачи или да вршат некои други работи. Овие појави се уште не се третирани како проблем во основното воспитание и образование во Скопје. (Извор: Записници на наставнички и одделенски совети на споменатите училишта).

167) Со едно истражување најдена е "позитивна корелација меѓу училишниот успех на учениците од основните училишта и економската развиеност на општините". Критериум за економскиот развој е земена висината на националниот доход по жител. (Извор: Милорад Крстиќески: Узроци осипања ученика у основним школама СР Македонија, Модернизација основног образовања, Београд, 1970 година, стр. 62.

Според законот од 1976 година како бесплатно основно воспитание и образование се подразбира: редовна, дополнителна, додатна и продолжителна настава, испити, слободни ученички активности и општествено-корисна работа, предвидени со годишната програма на училиштето, превоз или сместување и исхрана во ученички домови на учениците кои живеат во населби оддалечени од училиштето повеќе од 5 км. Законот обврзува на целосна примена на оваа одредба уште од 1977 година. Како бесплатно основно воспитание и образование се подразбира и дополнителната исхрана во училишните кујни, набавката на задолжителни учебници и прибор, како и други средства неопходни за остварување на планот и програмата за воспитно-образовната работа, а за учениците кои се школуваат под отежнати теренски и материјални услови и еден топол оброк дневно, простории за дневен престој, а по потреба и простории за ноќевање. Средствата за овие потреби, во рамките на своите материјални можности, со самоуправно спогодување ги обезбедуваат заедниците за основно воспитание и образование и заедниците за општествена заштита на децата (од 1987 година здружени самоуправни заедници за основно воспитание и образование и непосредна детска заштита), општинските собранија, основните училишта, организациите на здружениот труд и другите самоуправни организации и заедници.

Бесплатноста[1[illegible])] во основното воспитание и образование се остварува уште од ослободувањето, тоа е наставата и другите воспитно образовни форми во училиштето за учениците. По 1970 година се преземаат мерки за учениците кои живеат на поголема

Според основите на долгорочниот општествено-економски развој на СРМ, целосен опфат на генерациите е предвиден до 1985 година.

168) По Препораката на Собранието на СРМ од 1972 година се разви широка акција за обезбедување на бесплатни учебници, особено за учениците чии родители не се во работен однос или имаат ниски лични доходи. Во периодот 1972 - 1978 година од Самоуправните интересни заедници за овие намени се одделени најмногу средства за овие намени. Во 1975 година, во Македонија 26 000 ученици кои патуваат над 5 км. во една насока добиваат дополнителна исхрана. (Извор: Општествено-политички организации на СРМ, Актуелни прашања во натамошниот развој и преобразба на основното образование, Скопје, јули, 1975 година.

оддалеченост од 5 км од седиштето на централното училиште, да се обезбеди бесплатен превоз, сместување и исхрана за училишните обврзници со што сите училишни обврзници се ставаат во исти услови како корисници на бесплатно образование.[169]

По 1965 година во Скопје се преземаат мерки за обезбедување превоз и исхрана на учениците, но поради недостиг на средства не се обезбедуваат за подолги временски периоди. Такви процеси има и во Републикава.' Бесплатни учебници во Скопје почнаа да се даваат од учебната 1972/73 година.

Таб. 91

Партиципација на средства за бесплатни учебници за еден ученик				
1972/73	1973/74	1974/75	1984/85	1985/86
8,20	8,21	11,2	3,1	2,0

Податоците покажуваат дека најмногу средства се партиципирани во учебната 1974 - 1975 година, а најмалку во 1984/85 година. Ова намалување е последица на економската криза во земјата што се одрази и на оваа дејност.

---

169) Во Резолуцијата на X Конгрес на СКЈ за натамошен развој на социјалистичка самоуправна преобразба на воспитанието и образованието се вели: "Треба да се вложат многу поголеми и поорганизирани напори за да се совлада проблемот на нерамномерниот развој на воспитанието и образованието. Со организирана акција и со здружени напори на училиштата самоуправните интересни заедници за основно воспитание и образование и на други општествени фактори да се создадат неопходни услови за децата кои не завршиле основно училиште или не продолжиле во насоченото образование, да се оспособат за работа и да се образуваат низ работа". (Извор: X Конгрес на СКЈ, Документи, Београд, 1974 година, стр. 222).

170) Извор на податоци: Програма на ЗСИЗ за основно воспитание и образование за периодот 1976 - 1986 година.

Таб. 92

Процент на ученици кои примале бесплатни учебници							
	1972/73	1974/75	1981/82	1984/85	1985/86	1986/87	1987/88
број	9320	7131	3292	4419	6513	3239	3500
%	15,0	10,0	6,2	4,32	5,7	3,8	2,9

Извори: Архив на ЗСИЗ за основно воспитание и образование и непосредна детска заштита на град Скопје.

Во учебната 1985/86 година во Скопје со подрачјето студен оброк добиваат 59 757 , а топол оброк 4 146 ученици. За студен оброк ЗСИЗ партиципира за 28 097 ученици. Во 1982/83 учебна година СИЗ за основно воспитание и образование за топол оброк партиципира за 1233 ученици, а во 1985 година само за 425 ученици.[17o)]

Во 1982 година во Скопје со подрачјето бесплатен превоз користат 1629 ученици, а во 1984/85 година 1720, а во 1985/86 година за 1733 ученици. Во Македонија, во 1978 година бесплатен превоз користат 1438 ученици, во интернат се сместени 598 ученици. До 1975 година бесплатен превоз и еден топол оброк е обезбеден за вкупно 8 000 ученици.

Нерамномерниот[171)] развој на основното воспитание и образование заради различната економска положба помеѓу општината, односно неразвиеноста на одделни региони се ублажува со општинските и републичките стандарди за задолжително основно воспитание и образова-

171)Со Републичкиот стандард се регулира обезбедувањето на дополнителни средства врз основа на принципот на солидарност и заемност.

На нерамномерниот развој влијание вршат и многу други фактори: наследена материјална база, интерес на локалните општествени органи и организации, општата атмосфера во одредени населби и сл.

Извор на податоци: Сојузна скупштина, Дејноста на просветно-културниот собор на Сојузната скупштина, 1969-1974, Београд, 1974 година.

ние. Општинските не можат да бидат пониски од републичкиот стандард. Скопје со подрачјето никогаш не се наоѓал под републичкиот стандард. Под републичкиот стандард постојано се наоѓаат општините Македонски Брод, Дебар, Демирхисар и други општини.

Во Скопје постои нерамномерен развој помеѓу градот и подрачјето. Градот секогаш има побрз развој, особено во периодот 1944/45 - 1969/70 година. Карактеристично е што развојот на основното воспитание и образование во Скопје во ниеден период развојот не е доведен во прашање заради недостиг на финансиски средства (освен лимитирањето на средствата што можат да се потрошат). Негативните појави во Градот повеќе се состојат во градбата на училишната мрежа што е под влијание на субјективни фактори (за нив веќе станува збор).[172)]

Еднаквоста, како прокламирана политика во сферата на образованието,како што се гледа не се состои само во опфатот на училишните обврзници. Тоа може да се третира само како формален аспект на еднаквоста затоа што суштината на еднаквоста се состои во создавање на еднакви услови за учење, еднаков стандард на образовните институции и сл. Еднаквоста сфатена во оваа смисла ни во Скопје ни во Републикава во целост ни до 1984/85 учебна година не е остварена ни до денес.Тоа може да се илустрира со неколку податоци за степенот на опременоста со наставни средства на основните

---

172)Пример, во општината Чаир скоро сите училишни објекти се нови градби и опремени според современи стандарди. Нови училишни објекти има и во многу села населени со албанска народност како што се: Кондово, Арачиново и други мали подрачни училишта. Во градов најдобро опремено училиште со наставни средства е "Лирија", додека основното училиште "Ленин" што се наоѓа во центарот на Скопје се уште нема фискултурна сала, сала за прирееби и други потребни простории. Аномалии од ваков вид на ова подрачје има повеќе.

Степен на вкупна опременост на централните и самостојните училишта по општини и на ниво на град:

Табела 93

Општини	Степен на опременост								Вкупно
	80-100%		60-80%		40-60%		под 40%		
	бр.на учил.	%	бр.на учил.	%	бр.на учил.	%	бр.на учил.	%	
Центар	1	8,33	6	5o,oo	5	41,66	-	-	12
Карпош	1	5,55	9	5o,oo	6	33,33	2	11,11	18
Кисела Вода	2	12,5o	6	37,5	6	37,5	2	12,5o	16
Ч а и р	3	21,42	5	35,71	2	14,28	4	28,57	14
Гази Баба	2	13,33	4	26,66	6	4o,oo	3	2o,oo	15
На ниво на град	9	12,oo	3o	4o,oo	25	33,33	11	14,66	76

Степен на опременост на подрачните училишта по општини и на ниво на град

Табела 94

Општини	Степен на опременост								Вкупно
	80-100%		60-80%		40-60%		под 40%		
	бр.на учил.	%	бр. на учил.	%	бр.на учил.	%	бр.на учил.	%	
Центар	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Карпош	2	8,33	2	8,33	8	33,33	12	5o,oo	24
Кисела Вода	2	9,55	1	4,75	1o	47,61	8	38,o9	21
Ч а и р	-	-	1	1o,oo	1	1o,oo	8	8o,oo	1o
Гази Баба	-	-	1	6,25	2	12,5o	13	81,25	16
Вкупно:	4	5,19	5	6,49	21	27,27	51	66,23	77

Добиените показатели зборуваат дека најголем број училишта 3 (21,42) со опременост од највисок степен (од 8o-1oo%) има во општината Чаир, поради тоа што на подрачјето на оваа општина според потребите, во последните години имало поинтензивна изградба на нови училишни згради што биле и опремувани според стандардите.

училишта во Скопје со подрачјето. Училиштата што се сместени во нови училишни објекти подобро се опремени отколку оние што се во стари училишни објекти. Потоа има разлика помеѓу опременоста на централните и подрачните училишта. (Види табела 86 и 87). Најголеми разлики во опременоста има помеѓу основните училишта во Општината Центар (каде има најмногу стари згради) и Општината Чаир каде има најголем број нови училишни објекти.

Податоците за училишната мрежа, опфатот на училишните обврзници, наставниот кадар, ефикасноста во завршувањето на учениците покажуваат дека со тек на времето разликите помеѓу Скопје и неговото подрачје се намалуваат. Исто така се намалуваат и разликите помеѓу Скопје со подрачјето и Републиката. Тоа значи дека принципот на еднаквост се повеќе се оживотворува во реализацијата на основното воспитание и образование. Како резултат на изедначувањето на условите се подобрува и ефикасноста во завршувањето на основното воспитание и образование. Тоа може да се илустрира со следниве податоци:

Табл. 95

Запишани во	Завршиле во	Процент на заврш.уч.	
		Скопје	СРМ
1977/78	1984/85	88,8	77,7
1958/59	1965/66	68,7	41,8
1966/67	1972/73	73,7	58,9
1967/68	1973/74	78,8	62,3
1975/76	1981/82	84,6	76,9

Од генерацијата ученици запишани во учебната 1958/59 година во Скопје со подрачјето редовно завршиле 68,7 проценти, а во Македонија 41,8 проценти, што претставува разлика од 27,0 проценти. Во учебната 1984/85 година во Скопје со подрачјето, редовно завршиле 88,8, а во Републикава 77,7 проценти од учениците кои пред осум години се запишале во прво одделение, што претставува разлика од

1о,0 проценти. Ако овие податоци се разгледуваат од аспект на степенот на ефикасноста,тие покажуваат дека и во Скопје и во Републикава процентот на учениците кои за осум години го завршиле односното воспитание и образование е низок.

* * *

Еднаквоста може да се согледа и преку грижата на општествената заедница за основно воспитание и образование на училишните обврзници со пречки во психофизичкиот развој. Веднаш по ослободувањето на републичко ниво се отвораат заводи за деца со оштетен слух. Во Скопје такви заводи има во целиот повоен период. Учениците со лесна ментална ретардација до 1970 година се опфаќаат во специјални паралелки во состав на основните училишта. Во учебната 1971/72 година за овие ученици во Скопје се отвораат две специјални училишта ("Иднина" и "Златан Сремац"). Бројот на учениците во овие училишта секоја учебна година е во благ пораст. Најголем број ученици се од ромската етничка група и албанската народност.

Во 1973/74 година, во Републикава има 23 специјални училишта и заводи во кои се опфатени 1492 ученици. Истата година во Скопје има 6 специјални училишта и заводи во кои се опфатени 880 ученици. Тоа значи дека од вкупниот број ученици во Републикава во Скопје се опфатени 69%. За олеснување на опфатот на учениците, централните специјални училишта отвораат подрачни паралелки на целото подрачје кои работат во редовните основни училишта. За учениците кои патуваат обезбеден е бесплатен превоз со сопствени возила на училиштата.[173)]

---

173) Извор на податоци: Извештаи на РСИЗ за основно воспитание и образование и ЗСИЗ за основно воспитание и образование на Град Скопје за остварувањето на основното воспитание и образование. Архив на РСИЗ за основно воспитание и образование и ЗСИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје.

Специјално основно воспитание и образование
во СР Македонија

ТАБЕЛА 96

	Податоци за СРМ			
Учебна година	Училишта	Ученици	Наставници	Број на ученици на 1 наставник
1948/49	Непознато	57	Непознато	Непознато
1951/52	во статис.	121	во статист.	непознато
1959/60	7	379	62	6
1961/62		648		
1975/76	9 (15)	1334	161	8,2
1979/80	8 (21)	1480	187	7,9
1983/84	13	1713	197	8,6
1984/85	8 (30/	1880	223	8,4

ИЗВОР: Републички завод за статистика на СРМ, Статистички преглед бр. 22, стр.8, Статистички преглед бр. 143, Скопје 1984 год. стр.84, за учебната 1984/85 год. Статистички годишници на СРМ, 1986 год. стр. 357.

Специјално основно воспитание и образование
во Скопје за лесно ментално ретардирани деца
во 1984/85 и 1985/86 год.

ТАБЕЛА 97

	1984/85	1985/86	1986/87	1987/88
Ученици	659	659	675	675
Наставници	60	60	-	-
$м^2$ училишна површина	4.856	4.856	-	-

ИЗВОР: Архив на СИЗ за воспитување и образование, Програма за развој на основното воспитание и образование на општината на град Скопје, декември 1975 год.

Наставен кадар во специјалното воспитание
и образование во Скопје со подрачјето за
учебните 1971/72 и 1974/75 год.

ТАБЕЛА 98

	1971/72				1974/75			
	Вис.	Више	Сред.	Вкупно	Вис.	Више	Сред.	Вкупно
За лесно ментал. ретард.	10	76	7	93	14	52	6	72
Заводи за спец.восп. и образов.	15	51	18	84	24	56	16	96

ИЗВОР: Архив на ЗСИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Преглед 9.

* *

Еднаквоста во основното воспитание и образование се остварува и преку системот на основното воспитание и образование на возрасните. До учебната 1954/55 година, основното боразование на возрасните се реализира преку курсеви за описменување на широките народни маси, а подоцна се отвараат основни училишта за основно воспитание и образование на возрасните како самостојни организации или во составот на работничките универзитети. Во Скопје основното образование на возрасните уште од ослободувањето има третман на значаен општествен проблем. Со перманентни активности голем број возрасни се опфаќаат во формите за описменување и дооформување на основното образование. Тоа се гледа од поголем број акциони програми[173]. Огромна улога во намалувањето бројот на неписмените и оформување на основното образование на возрасните одигра работничкиот универзитет "Кочо Рацин" и основното училиште за возрасни "С.И.Макаренко". Во периодот 1976/85 година предвидено е да се описменат 11 400 слушатели, а 33 950 да го оформат образованието. До 1983 година овие предвидувања реализирани се со 37,65% за описменување и 110,4% за дооформување на основното образование'.

Во економски неразвиените општини не можеа да се обезбедат потребните средства за основно образование на возрасните и бавно се развива училишната мрежа од I - IV одделение. Ваквите проблеми негативно се одразуваат на завршувањето на редовното основно воспитание и образование и се создаваат нови неписмени. Во

173) Акциона програма за описменување и дооформување на основното образование на возрасните во Скопје во периодот 1976/86 година, Комитет за образование, култура и физичка култура на град Скопје, Архив на Комитетот.

Основно образование на возрасните во Скопје
во учебната 1984/85 и 1984/86 год.

ТАБЕЛА 99

	1984/85	1985/86	Индекс	1986/87	1987/88
Ученици	1.739	2.078	102,0	1.882	1.838
Наставници	59	61	104,0	-	-
Училишта	2	2	-	2	2
$м^2$ училичен простор	5.315	5.315	-	-	-

ИЗВОР: ЗСИЗ за основно воспитание и образование и непосредна детска заштита, Програма за развој на основното воспитание и образование, 1986 година.

Наставен кадар во основното воспитание
и образование на возрасните во Скопје
со подрачјето за 1971/72 и 1974/75 год.

ТАБЕЛА 100

1971/72				1974/75				1984/85			
Високо	Више	Средно	Вкупно	Вис.	Више	Сред.	Вкуп.	Вис.	Више	Сред.	Вк.
4	43	8	55	15	55	8	78	22	37	-	59

ИЗВОР: Архив на ЗСИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Програма за развој на основното воспитание и образование во Скопје со подрачјето.

Скопје проблемите од овој вид се помали, но тука секогаш имаше многу неписмени, тие кои доаѓаа од други места, особено од неразвиените краеви на Републикава и некои делови на Косово.

Недостатоците[173)] и слабостите поврзани со основното образование на возрасните, главно произлегува од тоа што таа дејност често се сметаше како дополнителна и дека можат да ја финансираат корисниците. Работните организации, односно организациите на здружен труд, основното образование на возрасните го препуштаа на општините. Во развојните планови не се предвидуваат средства за остварување на оваа дејност за вработените што негативно се одразува врз нивното мотивирање за оформување на своето основно образование.

Неписменоста и неполното основно воспитание и образование во голема мера го отежнува остварувањето на самоуправното организирање на работните организации, бидејќи со неписмени луѓе многу полесно може да се манипулира што е една од причините на честите узурпации на правата на вработените и јакнењето на бирократските и етатистички односи во работните колективи. Покрај

---

173) Според пописот од 1981 година, во Скопје, во вкупниот број жители на возраст од 10 и повеќе години неписмени се 32 277 (околу 4,99%), од кои 6 623 имаат од 10 до 39 години. Во овој број учествуваат и 835 жители од 10 - 14 години кои уште подлежат на законската обврска за задолжително основно воспитание и образование. Овие (835) жители се ученици кои не го посетуваат училиштето од субјективни причини, а 46 ученици (0,06) не се опфатени во мрежата на основните училишта. (Извор: Информација за опфатот на училишните обврзници во Скопје во учебната 1980/81 година, Архив на СИЗ за основно воспитание и образование). Неписмените лица претежно се од ромската етничка група и албанската народност.

- Во учебната 1984/85 година во основното образование на возрасните опфатени се 1983 слушатели, од кои 139 за описменување, а 1 844 за дооформување на основното образование. (Извор на податоци: Извештаи на основните училишта "Макаренко" и РУ "Кочо Рацин", Архиви на училиштата).
- И покрај вложените напори за описменување, во Македонија има 18% неписмено население на возраст од 10 и повеќе години. По бројот на неписмени Македонија се наоѓа по Босна и Херцеговина и САП Косово. Во 1976 година во Македонија опфатени се 93,2% училишни обврзници што е индикатор за создавање на нови неписмени.
- Според неофицијални податоци (весник "Вечер" од 3 април 1989 год.) во Скопје со подрачјето бројот на неписмените се зголемил во однос на 1981 година и се претпоставува дека има околу 1100 неписмени на целото подрачје.

Реализацијата на Акционата програма за описменување и основно образование на возрасните на Скопското подрачје во учебната 1975/76 година

ТАБЕЛА 101.

Учебна година	Неписмени			Дооформување на основно образование					Незавршиле година	%	Неоценети	Среден успех
	Планирано да се описменат	Описменети	%	Планирано да се опфатат	Опфатени	%	Завршиле година	%				
1975/76	500	500	100	3300	3086	95	3200	98	48	2	338	2,62

Структура на слушателите во основното образование на возрасните на Скопското подрачје во учебната 1984/85 година

а. Старосна структура на слушателите

- До 20 години:	518	(м. 364	ж. 154)
- Од 21-30 години:	817	(м. 372	ж. 445)
- Од 31-40 години:	599	(м. 253	ж. 346)
- над 40 години:	49	(м. 35	ж. 14)
ВКУПНО:	1983	(м.1024	ж. 959)

б. Национален состав на слушателите

- Македонци	965	(м. 304	ж. 665)
- Албанци	326	(м. 310	ж. 16)
- Турци	117	(м. 112	ж. 5)
- Срби	26	(м. 15	ж. 11)
- Други	545	(м. 283	ж. 262)
ВКУПНО:	1983	(м.1024	ж. 959)

в. Вработеност на слушателите

- Вработени	822	(м. 587	ж. 235)
- Невработени	1161	(м. 437	ж. 724)
ВКУПНО:	1983	(м.1024	ж. 959)

тоа, неписменоста силно влијаеше врз неможноста да се подобри сопствената социјална и економска положба. Имајќи го предвид ова, нивото и содржината на основното образование на возрасните треба да бидат усогласени со општествените потреби, со положбата на човекот во општеството, односно со неговата општествена функција и субјективните егзистенцијални потреби.

* * *

Единственост

Единственоста на основното воспитание и образование од аспект на целта, суштината, задачите, принципите и програмско-методолошката структура, се остварува со разновидност на законските, програмските и организациони решенија,главно, на ниво на републики. Битните елементи на концепцијата остануваат единствени за целата земја. Според тоа. единственоста не се остварува во сите сегменти поради економски и други претпоставки на одделни републики и покраини.

Концепцијата и програмата на основното училиште како единствена институција, беа заедничка основа што го поврзуваа овој образовен степен и го правеше единствен во целата наша земја. Уште со реформата од 1958 година основното училиште се дефинира како самостојна општествена воспитно-образовна организација, како културен центар на својата средина и како развојна организација, а не како испостава на државната власт.

Единственоста на системот на воспитанието и образованието се остварува преку вертикална и хоризонтална поврзаност на одделните степени. Основното воспитание и образование поврзано е со предучилишното и средното. Во Скопје, по 1974 година поинтензивно се развива системот на предучилишно воспитание и образование и поврзаноста се остварува со тоа што се настојува што поголем број деца од предучилишната возраст пред поаѓање во прво одделение да се опфатат со една од формите на предучилишно воспитание и образование (градинка, забавиште во основните училишта и кратките форми на забавишни групи што работат преку летните месеци за децата кои не ги посетувале редовните форми за предучилишно воспитание и образование со цел да се усвои минимум програма потребна како подготовка за прво одделение .

Од ослободувањето до новата реформа на средното насочено образование (со последните измени), средното образование се остваруваше во општообразовни (гимназии) и стручни училишта. По педесетите години се посилен беше притисокот што го вршеше основното воспитание и образование на средното, затоа што бројот на учениците кои завршуваа основно образование од година во година се зголемуваше и побарувачката за места во средните училишта се повеќе се зголемуваше. Со оглед на ограничените капацитети на средните училишта и бројот на самите училишта сите ученици не можеа да се запишат во средното образование. За илустрација може да послужи примерот кога во учебната 1953/54 година во учителската школа во Скопје не беа примени половина од пријавените ученици. Овие појави поизразени беа во 1960 година.

3. НЕКОИ КВАЛИТАТИВНИ ПРОМЕНИ ВО РЕАЛИЗАЦИЈАТА НА ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОБЛЕМИТЕ ШТО ГИ СЛЕДАТ

3.1. Позитивни процеси

Ако материјалната и кадровска база во Скопје, до 1985 година се смета како оптимален квантитет во развојот, значи дека се создадени потребните претпоставки за повисок квалитет во реализацијата на дејноста. Врз основа на емпириски податоци може да се констатира дека со задоволување на материјалните и кадровски потреби се забележуваат настојувања и процеси за примена на нови воспитно-образовни форми и наставни пристапи што значат повисок квалитет,како што се: експериментално учење на странските јазици од прво одделение, организирање целодневна настава, настава во природа, дневни претстои за учениците, организирање производна работа, проширување и квалитативно подобрување на ученичките задруги, обезбедување современ училишен простор за физичко и здравствено воспитание, организирање настава во кабинети и специјализирани училници, уредување на современи кујни и трпезарии, подобрување естетскиот изглед на училишните објекти и дворови, опремување на училиштата со современи аудиовизуелни наставни сретства и сл. Покрај тоа, се подобрува квалитетот на реализацијата на вонnаставните програмски пдорачја, а особено јавната и културна дејност на училиштето, ученичките организации и нивните слободни активности, поврзаноста на училиштето со општествената средина.

По 1980 година се подобрува и кадровската екипираност на училиштата со вработување на нови стручни профили, училишен педагог и училишен психолог. Се применува методологија за вреднување на работата и постигнатите резултати на основните училишта (1974, 1984, 1985), се вршат проучувања на поголем број воспитно -образовни проблеми со учество на Заводот за унапредување на предучилишното

и основното воспитание и образование на град Скопје со цел да се надминат негативните појави во реализацијата на воспитнообразовниот процес и да се подобрува квалитетот на работата во согласност со теориските педагошки барања.[174)]

Овие форми и содржини на работа беа овозможени со вонредни материјални вложувања со цел да се подигне стандардот на материјалната опременост на училиштата, за што во СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје беа создадени фондови за проширена дејност. Создавањето на современ училишен простор и опрема беа претпоставки за подигање квалитетот на наставата, како и за воведување нови воспитно образовни форми.

Процесите на осовременување на основното воспитание и образование во Скопје почнуваат со изградбата на новите училишни објекти во периодот 1958-1974 година. Динамиката на овие процеси се намали по 1980 година поради економската криза во земјата. Мерките за економската стабилизација вршеа влијание во намалувањето на сретставата за изградба на нов училишен простор и опремување на училишните објекти за да може новите воспитно-образовни форми да се реализираат на потребно квалитативно ниво и со еднаков обем во сите училишта.

Нов квалитет во воспитно образованата работа во основните училишта во Скопје овозможи опремување на училиштата со современи наставни средства и технички помагала со чија помош можеа да се применат посовремени наставни методи и форми. Некои испитувања покажаа дека бројот на училишните колективи и наставници

---

174) При разгледување на резултатите и развојните токови во оваа дејност во Републиката се наметнува сознание дека преобразувачките процеси и настојувања да се подигне квалитетот на воспитно-образовната работа не извршија позначајно влијание во педагошката трансформација на воспитно образовната работа во училиштата. Особено по 1974 година, кога се очекуваше таква трансформација, вниманието и енергијата беа насочени кон општествено-економска трансформација на воспитно-образовната дејност, преку подготовка на правилници во согласност со Законот за здружен труд, кој заради специфичноста на оваа дејност предизвика одредени слабости и недоследности. Заради начинот на наградувањето и вреднувањето, вниманието на вработените се сврте кон "неработење отколку кон работење" затоа што релевантни критериуми за вреднување на оваа дејност не беа ни понудени ни изнајдени.

кои ги користат е мошне мал.[175)]

3.2. Некои слабости и недоследности

Во воспитно образовната практика во Скопје со подрачјето, во текот на целиот четириесетгодишен период се јавуваат одредени слабости кои вршат влијание во остварувањето на некои цели и задачи што му се поставуваат на основното воспитание и образование. Едно од слабостите е што знаењата кои се предмет на обработка се сведуваат на масовна глобална информација без потребен внатрешен квалитет. Во основа на ваквата практика е неспособноста или несакањето на дел од воспитно-образовниот кадар да ги оствари основните цели и задачи предвидени со наставната програма по својот предмет. Во наставата на албански јазик, особено во селските подрачја, ефикасноста во завршувањето и квалитетот на знаењата на учениците е на многу ниско ниво. Има појави кога со завршено осмо одделение голем дел од учениците да бидат функционално неписмени затоа што немаат стекнато елементарни знаења предвидени со наставните програми.

Во наставниот процес претежно се користи посредната настава, односно фронталната форма на наставна работа и затоа учениците се ставени во положба на пасивни слушатели, кога не се користат нивните индивидуални способности и предзнаења со што се гуши творечкиот дух. Покрај тоа, не се посветува потребно внимание на реализацијата на воспитните задачи во наставата. Како последица на таквиот пристап, кај дел ученици, знаењата имаат формален и вербален карактер, а моралните вредности не се интегрираат во формирање на сестрано развиена личност на ученикот.[176)]

---

175) Со едно истражување извршено во 1980/81 година во повеќе скопски училишта, утврдено е дека наставните средства со кои располагаат училиштата редовно ги користат само 8,4% наставници, повремено ги користат 70% наставници, а никогаш не ги користат 21,6% наставници. При изборот и примената на наставните средства се прават најчесто следните грешки: наставните средства не се избираат според потребата и специфичноста на содржините што се обработуваат, при користењето не се почитуваат дидактичките барања, се формализира нивното присуство на часот и сл. (за ова поопширно во списанието "Просветно дело", бр. 1- 2 од 1983 година).

За формалниот и вербалниот карактер на знаењата[177] кај учениците влијание врши и барањето во училиштата да репродуцираат факти, информации и дефиниции без да се навлегува во суштината и дијалектичкиот однос помеѓу појавите и процесите што се предмет на учење, од една, и од друга страна малите можности на учењето да се примени во практични ситуации. Со тоа се губат карактеристиките на квалитетните знаења како што се: трајност, длабочина, практична применливост и сл.[178] Во реализацијата на воспитно-образовната работа во основните училишта на подрачјето на Скопје повеќе слабости се забележуваат во планирањето и остварувањето на идејно-воспитните задачи.[179]

Еден од проблемите во наставата е и преоптоварувањето на учениците. Овој проблем во основните училишта во Скопје со подрачието се проучува повеќе години, поточно од 1975 година наваму. Истражувани се повеќе аспекти на оптовареноста и добиените резултати покажуваат дека дел од учениците временски и содржински се преоптоварени. Една од причините е големиот обем на задачите што се даваат како домашни работи, односно ниската продуктивност на наставниот час затоа што учениците наставниот материјал не го усвојуваат на часот, туку дома со самостојно учење од учебникот. Со испитување на овој проблем се добија и податоци кои покажуваа дека во наставата не се почитуваат индивидуалните способности на учениците поради што еден дел од нив се преоптоварени, но еден помал дел не се оптимално оптоварени затоа што нивните интелектуални способности не се ангажирани на потребен степен.[180]

---

177) Ленка Гогоска,Квалитет на знаењата од општествената група предмети кај учениците од осмо одделение, Извештај од истражување, меѓуопштински завод за унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование на град Скопје, декември 1985 година.

178) Ленка Гогоска, каде се корените на вербалниот и формалниот карактер на знаењата на учениците, весник,"Просветен работник", бр. 643 од 30.V.1986 година.

179) Оптовареноста на учениците од основните училишта во Скопје, зборник на трудови од XI југословенско советување на училишни педагози, психолози и социјални работници, Суботица, 1978 година.

Определени квалитативни пропусти се воочени во недоволното почитување на принципот актуелизација на наставниот процес затоа што наставните содржини не се дополнуваат со најнови сознанија од определена научна област, како и недоволно информирање на учениците за најновите настани што се случуваат во земјата и во светот.[180] Едно од многу значајните задачи на основното училиште е да го оспособува ученикот од објект во воспитно-образовниот процес да станува активен субјект. Оваа задача во најголема мера може да се оствари со упатување на учениците во методите и техниките за самостојно учење, поставување прашања, барања објаснување за она што не им е познато, изнесување свои ставови со учество во дискусија и сл.' Кога се согледуваат резултатите од вреднувањето како се остварува оваа компонента во основните училишта во Скопје со подрачјето, се констатира дека се прават определени напори, меѓутоа, дидактичко-методскиот пристап често не е теориски заснован и затоа постигнатите резултати во тој поглед се минимални. Често, тоа што се применува во наставната практика повеќе личи на импровизација. Се смета дека основна причина за овие состојби е недоволниот интерес и желба на наставниот кадар за квалитативно подобрување на наставната практика.[181]

3.3. Настојувања за нов квалитет што не може во целост да се оствари

Последниве учебни години (1984-1985) одреден квалитет се постигна во планирањето на наставата, бидејќи поголем број

---

180) Ленка Гогоска, Актуелизација наставних садржаја у основној школи,Билтен на трудови од советување на тема: "Иновације у настави", Лозница, 1987 година.

181) Ленка Гогоска, Коришчење више извора знања у настави у основним школама на скопском подручју, сп. "Ревија образовања", Београд, 1983 година, бр. 6, стр. 75.

176) Ленка Гогоска, Остварување на воспитните задачи во наставата и формираните воспитни вредности кај учениците од основните училишта на скопското подрачје, Билтен на трудови од советување на тема: "Развијање и неговање југословенског социјалистичког патриотизма", Кумровец, октомври 1984 година.

наставници изработуваат квалитетни глобални и тематски планови и дневни подготовки за работа каде се застапени сите потребни компоненти на добро планирање. Од друга страна, во изработката на годишните програми и планови за работа на основните училишта не се забележува квалитативен напредок. Програмите се изработуваат по еден стереотип, тие ги содржат сите формални компоненти на добро планирање, но нема содржински промени што значат нов квалитет.[182] Со една содржинска анализа на годишните програми на сите основни училишта во Скопје со подрачјето, се утврди дека во нив не се планираат идејно-воспитните содржини и формите низ кои тие ќе се реализираат што може да се смета како едно од причините за нецелосното остварување на воспитната компонента во основните училишта.[183]

По 1981 година позитивна тенденција и во квантитативна и во квалитативна смисла, се забележува во напорите што ги прават училишните колективи за целосно остварување на формалните барања на општата програмска структура од 1981 година. Тоа е нужно и заради фактот што според тие критериуми се финансира и дејноста на основните училишта. Во овие настојувања има и одредени пропусти што постепено се надминуваат. Најдобри резултати се постигнати во реализацијата на слободните ученички активности и јавната и културна дејност на училиштето. Преку остварувањето на овие форми на работа училиштата се поврзуваат со општествената средина со што се исполнува едно од суштинските барања на Резолуцијата на X Конгрес на СКЈ за натамошен развој на основното воспитание и образование. Сите позначајни културно-уметнички, спортски и технички активности и манифестации во месната заедница се остваруваат со помош или директно учество на училиштата. Според едно проучување за степенот на поврзаноста на училиштата со општествената средина, 17,65% училишта успешно и перманентно соработуваат со ОЗТ од материјалното производство, а 29,1% со месните заедници. Преку оваа поврзаност се остварува подрачјето општествено-корисна работа на учениците од

183) Информација за планирање на воспитните содржини во годишните програми на основните училишта, Архив на меѓуопштински завод за унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование на основните училишта.

182) Информација за квалитетот на годишните програми на основните училишта во Скопје, Архив на Меѓуопштински завод за унапредување на предучилишна и основното воспитание и образование на град Скопје.

прво до осмо одделение.[184]

3.4. Нови воспитно-образовни форми на работа во основните училишта

Во изминатиов дваесетгодишен период, особено од 1974-75 година наваму, во согласност со определбите во Резолуцијата на X Конгрес на СКЈ за натамошен развој на воспитанието и образованието, во Скопје се применуваат некои нови воспитно-образовни форми на работа како што се дневните претстои за учениците, целодневна настава, училиште во природа и сл. Дневните претстои се јавуваат како општествена и педагошка потреба поради вработеноста на двата родители во се поголем број семејства. Процесите на отварање на дневните претстои во основните училишта во Скопје почнуваат најрано во нашата Република, уште во учебната 1968/69 година кога во 10 училишта се отворија 15 групи на дневен престој за децата од I - V одделение во кои се опфатени 515 ученици. Во 1974/75 година има 91 група во 34 основни училишта со 2970 ученици, во 1976 година има 33 групи во 32 основни училишта со околу 3000 ученици, додека во 1984/85 година има 62 групи во 57 основни училишта со 1679 ученици. Податоците покажуваат дека бројот на училиштата кои организираат дневен престој се зголемува, а бројот на групите и учениците се намалува. Тоа е последица на зголемувањето на економските издатоци за родителите и намалувањето на општиот стандард. Втора причина е отворањето на паралелки со целодневна настава.[185]

Од учебната 1971/72 година во две основни училишта во централното градско подрачје на Скопје се отворија три паралелки со целодневна настава во кои наставата ја реализираат двајца наставници. Подоцна секоја учебна година се проширувашe мрежата

---

184) Ленка Гогоска, Воннаставните програмски подрачја во функција на поврзувањето на училиштето со општествената средина, сп. "Просветно дело", Скопје 1983 година бр. 3 и 4.

185) Ленка Гогоска, Некои педагошки аспекти од работата на дневниот престој, сп. "Просветно дело", Скопје 1979 година бр. 5 и 6, стр. 87.

на паралелките и училиштата каде што се остваруваше целосневна настага се до учебната 1986/87 година кога почнаа процеси на укинување на ваквите паралелки заради нивната економска неоправданост. Во почетокот се сметаше дека во целодневна настава ќе се постигнува подобар успех а финансиските податоци нема да се зголемат. Меѓутоа, во практиката не се потврдија овие очекувања. Со целодневната настава сите ученици се ставаат во иста положба што се однесува до условите за подготовка и престој во училиштето. Со тоа учениците кои потешко напредуваат се најдоа во неповолна положба од педагошки аспект затоа што ним не им се посветуваше посебно внимание.

Наставата во природа во Скопје се јавува како нова форма во реализацијата на воспитно-образовната работа со учениците. По согледувањето на позитивните здравствени, општествени, педагошки и социолошки оправдувања, со оваа форма на работа беа опфатени сите основни училишта во Скопје. Од учебната 1977/78 година, кога за прв пат почна да се применува до учебната 1984/85 година настава во природа се реализираше со околу 12 000 ученици од IV одделение.

3.5. Квалитет на образованието на наставниот кадар од аспект на видот и степенот на формалното образование

Во изминатиов четириесетгодишен период проблемите со образовната структура со образовниот кадар вршеле поголемо влијание на развојот и квалитетот на остварувањето на основното воспитание и образование отколку проблемите поврзани со материјалната опременост на основните училишта. Во целиот период и во Скопје и во Републикава во наставата на албански јазик има недостиг на кадар со соодветно образование. Тој недостиг повеќе е изразен во предметна, отколку во одделенска настава. Податоците покажуваат дека во Скопје кадарот без соодветно образование е застапен во помали проценти отколку во Републикава (Види таб.97,98).[136] Кадарот кој нема соодветно

---

136) Скопје како републички центар секогаш бил привлечен како место на живеење затоа во наставата по македонски јазик нема проблеми со стручноста на кадарот. Побарувачката за работни места во основните училишта била секогаш поголема отколку потребите. Долги години во Заводот за вработување на град Скопје се регистрираат стотици кадри со завршено наставничко образование кои за вработување чекаат по повеќе години. Во исто време во многу краеви од Републикава има недостиг на кадар со завршено образование.

НАСТАВЕН КАДАР ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО ЗА ОДДЕЛЕНСКА И ПРЕДМЕТНА НАСТАВА СПОРЕД ОБРАЗОВАНИЕТО

ТАБЕЛА 102

Учебна година	Одделенска настава					Предметна настава					Вкупно			
	Со соодветно образование		Без соодветно образование		Вкупно	Со соодветно образование		Без соодветно образование		Вкупно	Со соодветно образование		Без соодветно образование	
	Број	%	Број	%		Број	%	Број	%		Број	%	Број	%
1959/60	764	93,74	51	6,25	815	555	91,58	51	8,41	606	1319	92,82	102	7,17
1968/69	968	98,97	10	1,02	978	1221	97,44	32	1,46	1253	2189	98,11	42	1,88
1974/75	1247	99,12	11	0,88	1258	1344	93,13	99	3,82	1443	2591	95,92	110	4,07
1979/80	1351	96,84	44	3,15	1395	1414	92,53	114	4,12	152	2765	94,59	158	5,40
1984/85	1458	98,58	21	1,41	1479	1712	96,12	69	2,17	1781	3170	97,83	90	2,77

1959/60 - индекс 100,00

	Со соод.обр.	Без соод.обр.	Со соод.обр.	Без соод.обра.	Со соод. образ.	Без соод. образов.
1968/69	126,9	19,6	220,0	62,74	165,9	41,8
1974/75	163,2	21,5	242,0	194,1	197,1	107,8
1979/80	176,8	86,2	254,7	223,5	209,6	154,9
1984/85	187,6	41,2	500,0	135,2	319,2	88,2

НАСТАВЕН КАДАР ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО ЗА

ОДДЕЛЕНСКА И ПРЕДМЕТНА НАСТАВА СПОРЕД ОБРАЗОВАНИЕТО

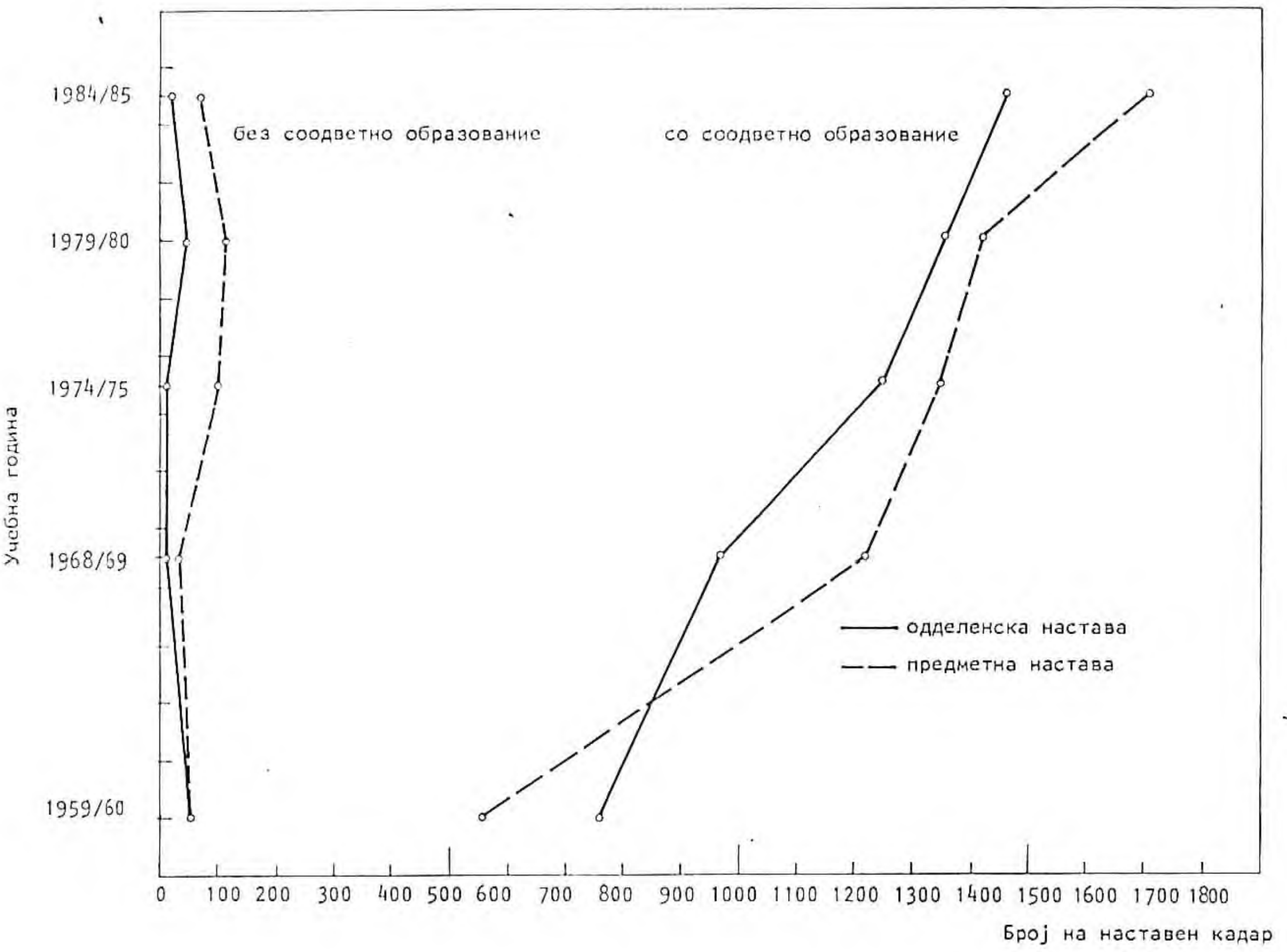

Наставен кадар во Скопје со подрачјето по образовна структура и националност (вкупни резултати)

ТАБЕЛА 103

Учебна година	Македонски		Албански		Турски		Срп.хрв.		Вкупно		ВКУПНО
	Со обр.	без обр.	Со обр.	без обр.	со об.	без обр.	со об.	без обр.	со обр.	без обр.	
1959/60	986	45	109	36	31	11	107	9	1233	101	1.334
1968/69	1706	9	386	31	42	2	55	-	2218	42	2.231
1974/75	1959	44	534	64	42	2	56	-	2591	110	2.701
1984/85	2329	3	575	84	55	1	29	2	3170	90	3.260

1959/60 индекс 100,00

Учебна година	Македонски		Албански		Турски		Срп.хрв.		Вкупно	
	со соод. образ.	Без обр.	со обр.	без обр.	со обр.	без об.	со об.	без об.	со об.	без об.
1959/60	100,00		100,00		100,00		100,00		100,00	
1968/69	173,0	20,0	354,1	86,1	135,4	10,1	51,4	179,8	41,5	
1974/75	198,6	426,6	489,9	250	125,8	45,4	52,3	210,1	204,1	
1984/85	236,2	6,6	694,4	270,9	177,4	9,0	27,1	257,0	89,1	

ИЗВОРИ НА ПОДАТОЦИ: Статистички годишник на НРМ од 1954 год. Статистички годишник на СРМ од 1975 и 1986 година и Архив на Меѓуопштински завод за унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование на град Скопје.

образование според законските одредби, повеќе се наоѓа во основните училишта во селата, подека во градовите, доколку има таков кадар малку е застапен и тоа само за предметите математика, физика и странски јазици. По 1975 година во Скопје има суфицит на наставен кадар за сите наставни предмети, меѓутоа, се уште во селата на скопското подрачје работат голем број наставници без соодветно образование. Причина за оваа појава е што младите завршени кадри не сакаат да одат на работа во подалечните села. Ваквата состојба се задржува до 1985 година, а потоа и во најтешките реони се вработуваше кадар со соодветно образование.

И квалитетот на образованието на директорскиот кадар врши влијание во развојот, а особено во квалитетот на реализацијата на воспитно-образовната работа. Ако за квалитетот на директорскиот кадар цениме според образовната структура, во 1944/45 година во Скопје со подрачјето има само 3 (21,5%) директори со високо образование, исто толку се со више и 8 (57,14%) се со средно образование. Шес години подоцна, во учебната 1950/51 година бројот на директорите со високо образование останува непроменет, со више образование се зголемува на 6 (42,85%) и со средно се помалку. Во 1968/69 година, од вкупно 69 директори, 22 (31,88%) се со високо образование, 30 (43,47%) со више и 17 (24,63%) со средно образование. Во споредба со претходниот период образовната структура на директорскиот кадар е значајно подобра. Во наредниот период перманентно се подобрува образовната структура на кадарот. Така во 1984/85 година со високо образование се 49 (58,33%) и 35 (41,66%) се со више образование. Од учебната 1974/75 година директори со средно образование нема што е резултат на законските прописи.

И покрај подобрувањето на образовната структура на директорскиот кадар сепак вкупните состојби во сите периоди може да се третираат како неповолни ако се има предвид функцијата и значењето на директорот во училиштето. Фактот што и денес, на прагот на дваесет и првиот век, во Скопје (градот и селата) се уште има и се избира директорски кадар со више образование, а за предметен наставник се предвидува високо образование, покажува дека постојат противречни појави што негативно се одразуваат на развојот и квалитативните промени во реализацијата на основното воспитание и образование.

Покрај негативностите со образовната структура на кадарот за директори, последниве десетина години при изборот на директорите на основните училишта се врши негативна селекција и од аспект на нивната афирмираност, способност и педагошка образованост. Има тенденција училишните колективи за директори да ги избираат најслабите наставници, додека посолидните кандидати, по правило не добиваат гласови. Во оваа помагаат и координационите општински тела и делегатите од општинските собранија во конкурсните комисии. Ова го потврдува и фактот што во последниве десетина години мислењата што ги дава Меѓуопштинскиот завод како стручна мeродавна служба воопшто не се почитуваат при изборот на директорите. Поради таквиот однос се избираа директори кои пројавувале и националистичка активност (случаите со "Дрита" с. Рашче, с. Радуша во 1988 година и други).

Нов квалитет во воспитно-образовниот кадар во основното воспитание и образование во Скопје претставува вработувањето на училишни педагози и психолози. Во Скопје, првиот училишен педагог е вработен во 1960 година, а првиот училишен психолог во учебната 1979 година. Потоа перманентно и постепено се вработуваа овие стручни работници во повеќе училишта, но тој процес на вработување траеше доста долго. Во периодот 1980-1982 година има најмногу промени и варирање на вработувањето на училишните педагози и психолози. Од една страна поради неповолниот работен и материјален статус, и од друга страна поради намалување на средствата од СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје за проширена дејност. Овие стручни работници помасовно почнаа да се вработуваат по 1986 година кога суштински се согледа потребата од нивното присуство во училишните колективи и кога СИЗ, исполнувајќи ги обврските на Законот за приправници, секоја година одделуваше средства за 10 (5 педагози и 5 психолози) стручни работници кои од настава се преместуваа на работи и работни задачи за училишни педагози (психолозите се вработуваа без работно искуство), а на нивните места беа вработувани дипломирани педагози како приправници. Денес, речиси, секое училиште го има едниот или двата стручни работници. Согледувањата во функцијата што ја вршат училишните педагози и психолози во основните училишта во Скопје и подрачјето покажуваат

дека тие внесоа нов квалитет во севкупната работа во училиштата, а особено во решавањето на многубројните воспитно-образовни проблеми.

Таб. 104

Директорскиот кадар во основното воспитание и образование на скопското подрачје според степенот на формалното сбразование

Учебна година		високо		више		средно		вкупно
		бр.	%	бр.	%	бр.	%	
	директор	3	37,50	3	37,50	8	57,14	14
1944/45	пом.дирек.	-	-	-	-	-	-	
	Вкупно:	3		3		8		14
195o/51	директ.	3	-	6	42,85	5	35,71	14
	пом.дир.	-	-	-	-	-	-	
	Вкупно:	4		6		5		14
1968/69	директ.	22	31,88	30	43,47	17	24,63	69
	пом.дир.	4	25,00	5	31,25	7	43,75	16
	Вкупно:	26	30.58	35	41,17	24	28,23	85
1974/75	директ.	37	55,22	30	44,77	-	-	67
	пом.дир.	3	37,50	5	62,50	-	-	8
	Вкупно:	40	53,33	35	46,66	-	-	75
1979/80	директ.	44	58,66	31	41,33	-	-	75
	пом.дир.	-	-	3	100,00	-	-	3
	Вкупно:	44	56,41	34	43,58	-	-	78
1984/85	директ.	49	58,33	35	41,66	-	-	84
	пом.дир.	1	100,00	-	-	-	-	1
	Вкупно:	50	58,82	35	41,17	-	-	85

НАПОМЕНА: За учебните 1944/45 и 1950/51 година податоците се однесуваат само за градот, додека за другите учебни години податоците се однесуваат за целото подрачје.

4. ЕФИКАСНОСТА ВО ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Ученици кои редовно го завршуваат основното воспитание и образование

Составен дел на развојот на основното воспитание и образование, кој има и најголемо квалитативно значење за развојот, е ефикасноста во завршувањето на генерациите и успехот што го постигнуваат учениците во текот на образованието. Според податоците презентирани во таб. 74, од генерацијата ученици кои во учебната 1958/59 година се запишале во прво одделение, а во учебната 1965/66 година завршиле осмо одделение, редовно поминале 68,7% ученици, а другите во текот на осумте години повторувале или се осипале. Ефикасноста во завршувањето во наредните периоди се подобрува така што од генерацијата ученици кои во прво одделение се запишале во учебната 1977/78 година, во 1984/85 година VIII одделение завршиле 88,8%, а 11,92% се осипале или повторувале, што во однос на периодот 1958/59 - 1965/66 година, претставува зголемување на завршени ученици за 20%. И покрај овие подобрувања редовноста во завршувањето на генерацијата сметам дека не задоволува ,затоа што процентот на учениците со кои работат нестручни наставници (претежно во ридско-планинскиот предел) е мал и според тоа не го оправдува бројот на учениците кои нередовно или никако не го завршуваат основното училиште.

Во Македонија процентот на учениците кои редовно го завршуваат основното училиште уште е помал во однос на Скопје со подрачјето. Од генерацијата ученици кои во прво одделение се запишале во учебната 1977/78 година, редовно завршиле 78,9%, а 21,1%

На Скопје со подрачјето припаѓа приближно една третина од вкупниот број ученици во Републикава.

во текот на образованието повторувале или се осипале. Ваквата разлика во ефикасноста е очекувана ако се имаат предвид подобрите материјални и кадровски услови, како и подобрата социообразовна средина.

Ученици кои го завршуваат одделението со општ позитивен успех, кои се осипуваат и повторуваат во основните училишта во Скопје со подрачјето

Битни индикатори за ефикасноста на основното воспитание и образование во Скопје се податоците за бројот на учениците кои одделението го завршуваат со општ позитивен успех, учениците кои повторуваат, се упатени на поправен испит и учениците кои се осипале во текот на учебната година.

Таб. 105

Учебна година	Учен.со општ позитив.усп.		Упатени на полагање		Повторувале		Се осипале		Вкупно
1945/46	6 667	83,39	1o95	13,7o	6o	o,78	176	2,2o	7 998
1948/49	6 568	75,55	955	1o,73	953	11,31	158	1,82	8 634
1959/6o	36 272	87,18	881	2,28	3524	8,41	835	2.o2	41 512
1963/64	34 8o1	89,21	61o	1,58	2977	7,4o	444	1,o7	38 832
1968/69	5o 158	91,23	1253	5,33	1612	4,8	657	1,2o	54 679
1974/75	61 824	93,97	1oo5	3,51	1o22	3,61	793	o,87	64 744
1979/80	7o 259	95,94	1326	1,81	1347	1,93	299	o,41	73 231
1984/85	73 3o3	96,88	6o6	o,88	1158	1,53	543	o,72	75 652

Објаснување: За учебните 1945/46 и 1948/49 година податоците се однесуваат само за градското подрачје.

Среден успех на училиштата во Скопје (само градот)							
Учебна година	1946/47	1948/49	1959/6о	1963/64	1968/69	1974/75	1984/85
Среден успех	-	-	3,11	3,о9	3,52	3,73	3,85

Според сите податоци презентирани во табелите[187] видна е тенденција на постојано подобрување на ефикасноста според сите индикатори.

Одредени разлики вс ефикасноста на училиштата што се изразуваат преку квантитетот, квалитетот и трајноста на знаењата на учениците, како и преку средниот успех на училиштата и степенот на проодноста, покрај другото се резултат на различната социокултурна средина во која се наоѓаат училиштата, поточно на социјалниот статус на учениците. Се повеќе истражувања на овој елемент во Скопје се одредени три категории училишта и тоа: 17 училишта со најдобра социјална структура на учениците, во кои знаењата учениците можат да ги совладаат со 85% проценти, 29 училишта во кои има мешовит социјалне состав на учениците и се претпоставува дека учениците од овие училишта знаењата ќе можат да ги усвојат со 5о-7о проценти. При вршење на објективни мерења на знаењата на учениците (во рамките на вреднувањето на основните училишта од Скопје со подрачјето), утврдени се значајни разлики, односно отстапувања во совладаноста на знаењата од овие што се очекуваа. Најголеми отстапувања утврдени се во третата категорија училишта. Во некои од тие училишта (Грушино, Рашче, Коњари, Студеничани и др.) знаењата, предвидени со наставните програми, се усвоени од страна на учениците

187) Извори на податоци: За учебните 1945/46 и 1948/49 година податоци беа добиени од поединечните извештаи на основните училишта во град Скопје, К-52, стр. 7, Архив на град Скопје. За другите учебни години Извештај за постигнатиот успех на основните училишта, Архив на Меѓуопштинскиот завод за унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование на град Скопје.

од 0 - 10 проценти. Тие училишта претежно се наоѓаат во ридско-планинскиот предел каде има подрачни осумгодишни училишта со настава на албански јазик. Во овие училишта перманентно се постигнуваат перманентни најниски резултати.[188]

Суштинско прашање на ефикасноста е подготвеноста на учениците од основните училишта за следење настава во средните училишта. Постојат глобални констатации (кои не се базираат на емпириски истражувања) дека голем број ученици во прва година на средното образование повторуваат. Неколкуте истражувања што беа направени во Скопје за тоа каков успех постигнуваат учениците во прва година од средното образование, ги демантираат ваквите оценки, бидејќи се утврди деиа успехот што ги имале учениците во осмо одделение не е значајно подобар од успехот што го постигнале во прва година од средното училиште. На пример, 42,31% ученици од основното училиште "11 Октомври" во прва година го задржуваат успехот што го имале во осмо одделение, 3о,77 добиваат помал успех за една оценка, 6,41% добиваат помал успех за две оценки, а само 2,56% ученици кои во осмо одделение имале доволен успех во прва година од насоченото образование добиле слаб успех.[189] Вакви примери можат да се наведат и за други училишта од централното градско подрачје, меѓутоа, има училишта оа каде што учениците во средно образование постигнуваат многу послаб успех од оној што го имале во основното училиште.

---

188) Меѓуопштински завод за унапредување на предучилишното и основното воспитание и образование на град Скопје, Анализа на резултатите од вреднување на основните училишта, јули 1986 година, Архива на Заводот.

189) Борка Крстеска, Успехот на учениците при преминот од осмо одделение во основното училиште во прва година средно насочено образование, материјал презентиран на советување со училишните педагози од Скопје во октомври 1988 година, Архив на основното училиште "11 Октомври".

Процент на ученици во Скопје со подрачјето
кои редовно го завршуваат основното училиште

ТАБЕЛА 106

Запишани во	Завршиле во	Процент на заврш.
1958/59	1965/66	68,7
1966/67	1972/73	73,7
1967/68	1973/74	78,8
1975/76	1981/82	84,6
1977/78	1984/85	88,8

ИЗВОР: СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Програма за развој на основното воспитание и образование во Скопје со подрачјето 1975 година.

Процент на ученици во СРМ кои редовно
го завршуваат основното училиште

ТАБЕЛА 107

Запишани во 1953/54 год. Завршени во 1960/61 год.	32,1	Запишани во 1957/58 год. Завршени во 1964/65 год.	43,43	Запишани во 1962/63 Завршиле 1969/70	52,18	Запишани во 1963/64 Завршиле 1970/71
Запишани во 1965/66 Завршиле во 1973/74	61,04	Запишани во 1967/68 Завршиле во 1975/76	62,3	Запишани 1977/78 Завршиле 1984/85	78,9	Запишани

ИЗВОР: Сојузен завод за статистика, Статистички годишник од 1974 година, стр. 382.

ПРОЦЕНТ НА УЧЕНИЦИ ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО КОИ РЕДОВНО ГО ЗАВРШУВААТ ОСНОВНОТО УЧИЛИШТЕ

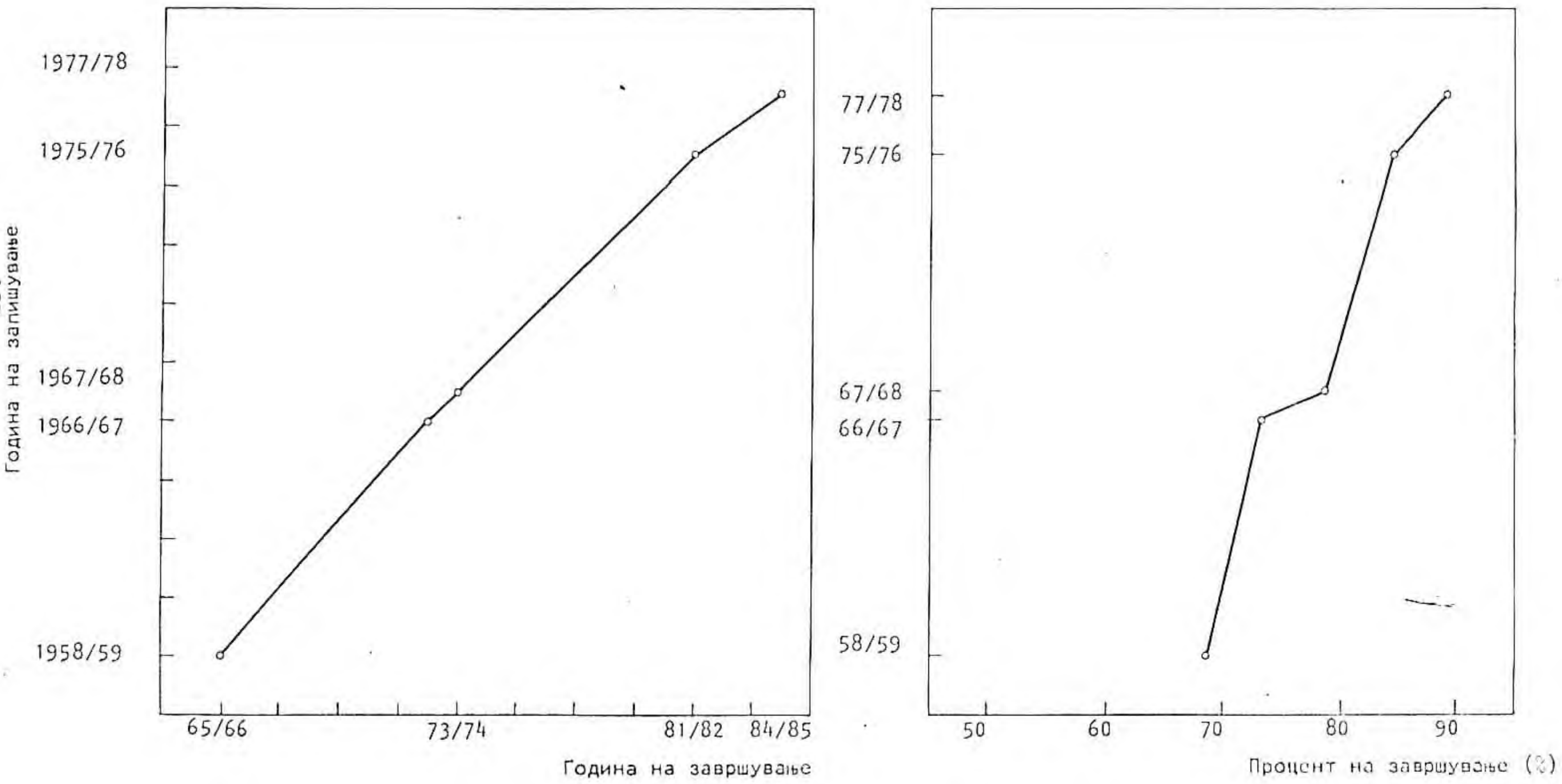

Заклучни констатации

1. Општа карактеристика на основното воспитание и образование во периодот 1944/45 - 1984/85 година е динамичноста на неговиот развој која се изразува преку перманентни настојувања, по својата функција и структура да се менува и усовршува. Во таа смисла се носат документи и акти кои прокламираат политика за брза консолидација и развој на основното воспитание и образование затоа што неговото функционирање и резултати вршеа силно влијание на севкупниот општествен и стопански развој. Улогата што му беше наменета успешно ја изврши.

2. Развојот на основното воспитание и образование, покрај успесите, го следеа и бројни слабости кои се изразуваа како противречни појави. Тие во одредени периоди и подрачја имаа поизразено дејство што предизвикуваше нерамномерност на развојот.

3. Во рамките на трите развојни периоди на воспитанието и образованието во нашата земја, во Скопје со подрачјето се диференцираат четири периоди. Во првиот период (1944/45 - 1952/53) се создаваат минимални услови за помасовен опфат на училишни обврзници и возрасни во системот на институциите за основно воспитание и образование. Овој период се карактеризира со динамичност во ширењето на училишната мрежа од I - IV, а потоа и од V - VII одделение, се обновува и гради нов училишен простор, се преземаат енергични и организирани мерки за образование на наставни кадри. Се одвива акција за масовно просветување и образование, се врши концепциско и содржинско обликување на социјалистичкото основно училиште во духот на придобивките на НОВ и социјалистичката револуција.

4. Проблеми во овој период се: минималните просторни капацитети на подрачјето, особено селата од албанската народност, малиот број образовани кадри од народностите, отпорот на родителите кон образованието на децата; недостигот на материјални средства, хетерогеноста на жителите. И покрај тоа, бројот на училиштата во овој период се зголемува за 100%. Со совладувањето на одредени тешкотии

создадена е основа за паралелно развивање на мрежата на училиштата на народностите и другите народи со училиштата на македонски наставен јазик.

5. Во овој период во Скопје се создаваат материјални, кадровски и други претпоставки за воведување на осумгодишно основно воспитание и образование.

6. Основна карактеристика на вториот развоен период (1952/53 - 1963/64) е настојувањето да се продолжи времетраењето на основното воспитание и образование, од седум на осум години. Во Градот, во учебната 1952/53 година осмолетката стана единствен тип на училиште за основно воспитание и образование. Во селата за таква динамика немаше услови и затоа осумгодишното основно воспитание и образование таму побавно се остварува. Битно е дека и таму почнуваат процеси на окрупнување и создавање централни осумгодишни училишта.

7. Овој период исполнет е со позитивни развојни тенденции, се врши суштинско усовршување на концепцијата и функцијата на основното воспитание и образование и се носи Општ закон за школство во 1958 година.

8. Во Градот успешно се остварува осумгодишното основно воспитание и образование, а во селата се повеќе се создаваат услови за негово воведување. Проблеми има во ридско-планинскиот предел поради неговата разбиеност. Недостасуваат сретства за изградба на централни осумгодишни училишта.Проблемот со опфаќањето на учениците од народностите во вишите одделенија и натаму е присутен. Во Градот се јавува вишок на кадар во наставата на македонски јазик, додека на јазиците на народностите се уште голем број наставници немаат завршено образование.

9. Се градат современи училишни објекти. Во земјотресот (1963)80% од материјалната база е уништена.

10. Третиот период (1963/64 - 1974) се карактеризира со обнова на материјалната база која добива посовремена физиономија.

Се градат над 20 училишни објекти само за една учебна година. Има втора демогравска експлозија на нови жители во Градот.

11. Се прават натамошни напори за усовршување на системот. Се намалува разликата во опфатот на училишните обврзници од I - IV и од V - VIII одделение и кај народностите. На подрачјето се градат големи училишни објекти за осумгодишни училишта. Наставниот кадар кај народностите има подобра образовна структура, но се уште е испод потребите. Училишната мрежа ги задоволува потребите за опфат на училишните обврзници.

12. Четвртиот период (1974/75 - 1984/85) се карактеризира со усовршување и стабилизација на системот, но не е постигната потребна педагошка трансформација на основното училиште. Разликата помеѓу Градот и селата постепено се губи. Има процеси за воведување нови воспитно-образовни форми во што Скопје е испред Републикава. Разликите во опфатот помеѓу Скопје и Републикава се намалуваат.

13. Развојот во Скопје во сите периоди е над просечниот развој во Републикава и одделните градови. Скопје во многу сегменти има остварено развој изнад југословенскиот просек.

14. Посебна карактеристика е хетерогеноста на подрачјето, односно Градот и селата. Поради тоа тешко можеа да се издиференцираат објективни и специфични карактеристики, посебно за подрачјето и Градот, бидејќи нашата задача беше да го проучиме развојот за целото подрачје. Во таа смисла препорачуваме и во други прилики проучувањата да се лоцираат само на Градот или само на подрачјето.

15. Содржината што беше предмет на нашето проучување зафаќа доста широка проблематика која мораше да се разгледа од историски и современ аспект. За изведување на основните карактеристики на развојот на основното воспитание и образование во Скопје со подрачјето потребно беше да се проучат поголем број проблеми и податоци што ја усложнуваше и ја правеше гломазна аналитичката постапка и воопштувањето на основните карактеристики. Од тие причини голем број податоци што ги собравме не ги искористивме во целост. Од друга страна, не ги зафативме во целост развојните токови со сите придружни појави. Ова повеќе се однесува на квалитативниот аспект на развојот.

Затоа сакаме да укажеме дека во рамките на темата има простори за проучувања и на други димензии и аспекти на развојот. При тоа, според нашето сознание и искуство што го стекнавме при работењето на овој труд, треба да се дефинираат потесни теми што би проучувале одделни карактеристики при што би се зафаќале сите соодноси и причинско-последнички врски на воспитно-образовните појави. Значајни би биле и проучувањата од историски карактер, бидејќи Скопје со своето минато претставува интересен простор каде што се вкрстуваат влијанијата на голем број детерминанти.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Д-р Никола Потковьак, Систем васпитања и образовања у Југославији, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1980 год.

2. Д-р Никола Потковьак, Од етатистичке ка самоуправној социјалистичкој основној школи, Просвета, Београд, 1977 година.

3. Иван Леко, Нови школски систем, Школска књига, Загреб, 1961 година.

4. Д-р Стеван Безданов, Воспитанието и образованието во документите и револуционерната акција на КПЈ/СКЈ, 1919-1979 година, Просветно дело, Скопје, 1981 година.

5. Милан Мирковиќ, Друштвени и педагошки смисао промена у основној школи, Завод за издавање уџбеника НРС, Београд, 1960 година.

6. Стипе Шувар, Школа и творница, Школска књига, Загреб, 1977 година.

7. Д-р Боривој Самоловчев, Теориске основе војног васпитања и образовања, Војноиздавачки завод, Београд, 1976 година.

8. Филип Кумс, Светска криза образовања, Интерпрес, Београд, 1970 годи.а

9. Радован Рихта и соработниците, Цивилизација на распаќе, Комунист, Скопје, 1980 година.

10. Едгар Фор и други, Учити за живот, Стручна штампа, Београд, 1972 година.

11. Жан Фурастије, Цивилизација сутрашњице, Напријед, Загреб, 1968 година.

12. Богдан Суходолски, Три педагогии, Дуга, Београд, 1974 година.

13. Драгутин Франковиќ, О методологији и стратегији даљег развијања система образовања, Посебен отпечаток, Просвета, Београд, 1964 година.

14. М.Николиќ, О социјалистичком самоуправном преображају образовања и васпитања, Педагошки институт, САПВ, Нови Сад, 1976 година.

15. Љубомир Крнета, Јединствена школа, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1963 година.

16. Перо Шимлеша, Одабрана дела, Штампа, Осијек, 1980 година.

17. Марија Јовановиќ, Просветителските прилики во Македонија, 1918 - 1929 , Скопје, 1983 година.

Званички документи и материјали

18. Општ закон за школство, Београд, 1958 година.

19. Закон за основното воспитание и образование на СРМ, Службен весник на СРМ, бр. 1, март 1976 година.

2о. Закон за предучилишно и основно воспитание и образование, Службен весник на СРМ, бр. 19, јуни, 1983 година.

21. Устав на СРМ, Скопје, 1974 година.

22. Устав на СФРЈ, Београд, 1974 година

23. Резолуција на Третиот пленум на КПЈ, Савремена школа, Београд, бр. 9 - 10, 1949 година

24. Уставниот закон на ФНРЈ, Београд, 1953 година

25. Основни проблеми обавезног школовања, Савезни завод за проучавање школских и просветних питања, Београд, 1955 година

26. Економске друштвене основе система школства у ФНРЈ, Београд, 1955 година

27. Проблеми школске реформе, Нолит, Београд, 1956 година

28. Актуелна питања изградње система васпитања и образовања, Савезна Скупштина, Београд, 1967 година

29. Образовање наставника за основну школу, Загреб, 1962 година

30. Резолуција о развоју васпитања и образовања на самоуправним основама, Савезна скупштина, Београд, 1970 година

31. Задачите на Сојузот на комунистите на Југославија за самоуправна

социјалистичка преобразба на воспитанието и образованието, Резолуција на Десеттиот конгрес на СКЈ, Десетти конгрес на СКЈ, Комунист, Београд, 1974 година

32. Осми конгрес на СКЈ, Култура, Београд, 1965 година

33. Деветти конгрес на СКЈ, Култура, Београд, 1969 година

34. Савезни завод за проучавање школских и просветних питања, Основна школа, Савремена школа, Београд, 1959 година

35. Совет за просвета на НРМ, Наставен план и програма за основните училишта, Државно книгоиздателство на НРМ, Скопје, 1949 година

36. Совет за просвета на НРМ, Наставен план и програма за основно училиште, Државно книгоиздателство на НРМ, Скопје, 1950 година

37. Совет за просвета на НРМ, Наставни планови и програми на основните училишта во НРМ, Просветно дело, Скопје, 1960 година

38. Републички завод за унапредување на воспитанието и образованието, Наставен план и прогфама за основните училишта во СРМ, Просветно дело, Скопје, 1966 година

39. Републички завод за унапредување на воспитанието и образованието, Основно училиште, Општа програмска структура, со наставен план и програм, Просветно дело, Скопје, 1973 година

40. Републички завод за унапредување на образованието и воспитанието, Општа програмска структура за основното училиште, Просветно дело, Скопје, 1981 година

41. Комитет за школе и науку владе ФНРЈ, Основна настава у ФНРЈ, Београд, 1948 година

Билтени и списанија

42. Југословенски завод за проучавање школских и просветних питања, Модернизација основног образовања, Београд 1970 година

43. Триесет години на Социјалистичка Југославија, МАНОС, Београд, 1975 година

44. Сојузна скупштина, Дејност на просветно-културниот собор на Сојузната скупштина, 1969-1974 година, Београд, 1974 година

45. Крсто Здравковски, Да не се заборави, Архив на Скопје, Скопје, 1975 година

46. Собрание на град Скопје, Скопје во периодот 1978-1982 година, Скопје 1982 година

47. Институт за политичке студије, Факултет политичких наука, Планирање дугорочног развоја образовања у Југославији, Београд, 1971 година

48. Воспитанието и образованието во Македонија, 1943-1983 година, Просветно дело, Скопје, 1985 година

49. Билтен на општествено-политичките организации на СРМ, Актуелни прашања за натамошниот развој и преобразба на основното образование, Скопје, јули 1975 година

50. Библиотека на Сојузната народна скупштина, Тези за развој и усовршување на системот на образованието и воспитувањето во СФРЈ, коло V, свеска 2, Београд, 1968 година

51. Андрагошка школа, Образованието и стопанскиот развој, Скопје, 1974 година

С п и с а н и ј а

52. Љупчо Копровски, Нови простори во развојот на основното воспитание и образование, Просветно дело, Скопје, 1976 година, бр. 1 - 2, стр. 1.

53. Љупчо Копровски, Општествено-економските промени и некои аспекти на образовните феномени, сп. Просветно дело, Скопје, 1972 година, бр. 7 - 8.

54. Љупчо Копровски, Перманентното образование и здружениот труд, сп. Просветно дело, Скопје, 1977 година, бр. 3 - 4 .

55. Анатоли Дамјановски, Натамошни зафати во социјалистичката самоуправна преобразба на воспитанието и образованието во СРМ, сп. Просветно дело, Скопје, 1979 година, бр. 1 - 2 .

56. Анатоли Дамјановски, Состојби и проблеми во остварувањето на социјалистичката самоуправна преобразба на воспитанието и образованието, сп. Просветно дело, Скопје, 1981 година, бр. 1 - 2 .

57. Анатоли Дамјановски, Образованието во Македонија во 1980 година, сп. Просветно дело, Скопје, 1980 година, бр. 1 - 2 .

58. Бранко Петровски, Проблемот за реформа на нашиот училишен систем, сп. Просветно дело, Скопје, 1954 година, бр. 9 - 10 .

59. Чучук Спасе, Материјалната база во општо-образовното школство во НРМ, сп. Просветно дело, Скопје, 1955 година, бр. 1 - 2 .

60. Чучук Спасе, Осмооделенско основно училиште и реформата на училишниот систем, сп. Просветно дело, Скопје, 1955 година, бр. 1-2.

61. Благоја Кондарко, Адекватноста на материјалната база е еден од примарните услови за успешно решавање на суштинските проблеми на образованието, Просветно дело, Скопје, 1968 година, бр. 7 - 8 .

62. Трпе Јаковлески, Обезбедување на материјалниот развој на образованието и остварувањето на општествената функција е суштествена задача во школството, Просветно дело, 1964 година, бр. 1 - 2.

63. Резолуција за развојот на воспитанието и образованието врз самоуправни основи, Просветно дело, Скопје, 1970 година, бр. 1 - 2.

64. Милорад Крстиќески, Развојот на задолжителното школство во НРМ од 1945 до 1960 година, Просветно дело, Скопје, 1961 година, бр. 9 - 10.

65. Милорад Крстиќески, Основното образование во тезите на развојот на системот на образованието во СФРЈ, Просветно дело, Скопје, 1968 година, бр. 7 - 8.

66. Димитар Шоптрајанов, Актуелни проблеми на задолжителното осумгодишно школување, Просветно дело, Скопје, 1963 година, бр. 1-2.

67. Состојби на школството по земјотресот, во почетокот на учебната 1963/64 година, (од редакцијата), Просветно дело, Скопје, 1963 година, бр. 7 - 8 .

68. Благоја Кондарко, Дваесетгодишен развој на школството во СРМ, резултати и проблеми, Просветно дело, Скопје, 1966 година, бр.1-2

69. Таше Стојаноски, Божидар Ампов, Остварување на националната рамноправност на народите и народностите во основното воспитание, Просветно дело, Скопје, 1976 година, бр. 1 - 2

70. Димче Левков, Десет години просвета, наука и култура во НРМ, Просветно дело, Скопје, 1954 година, бр. 9 - 10

71. Саво Цветковиќ, Реформата на воспитно-образовниот систем и нејзините постигања, Просветно дело, Скопје, 1961 година, бр. 5-6

72. Деса Миљоска, Школските одбори и општествената грижа за школите, Просветно дело, Скопје, 1959 година, бр. 1-2

73. Драгослав Вељковиќ, Демократизација во раководењето со школството, и улогата на педагошките друштва, Просветно дело, Скопје, 1951 година, бр. 9 - 10

74. Сарџо Исоски, Значењето на советите за просвета и култура, Просветно дело, Скопје, 1951 година, бр. 4 - 5

75. Киро Хаџи-Василев,За самоуправниот систем на образованието, Просветно дело, Скопје, 1973 година, бр. 1 - 2

76. М-р Крсто Ангеловски, Училиштето од државна до самоуправна општествена институција, Просветно дело, Скопје, 1975 година, бр. 7 - 8

77. Живко Василевски, Стопанската реформа во областа на образованието и културата, Просветно дело, Скопје, 1965 година, бр. 9 - 10

78. Драго Вучениќ, Местото на образованието во спроведувањето на реформата, Просветно дело, Скопје, 1966 година, бр. 9 - 10

79. Актуелни општествени и идејно-политички проблеми на образованието, Просветно дело, Скопје, 1967 година, бр. 5 - 6

80. Стеван Безданов, Самоуправувањето во здружениот труд во натамошната преобразба на воспитанието и образованието - основни задачи и насоки, Просветно дело, Скопје, 1977 година, бр. 3 - 4

81. Заклучоци на одборот за просвета на Сојузниот извршен совет на Сојузната народна скупштина за унапредување на стручните и научните работници во областа на воспитанието и образованието, Просветно дело, Скопје, 1962 година, бр. 9 - 10

82. Лазар Лазаров, Просветната политика во НРМ од 1944 до 1956 година, со посебен осврт на местото и улогата на општествено-политичките организации, Просветно дело, Скопје, 1956 година, бр. 1 - 2

83. Ленка Гогоска, Опременоста на основните училишта со наставни средства и нивното користење во наставниот процес, Просветно дело, Скопје, 1983 година, бр. 1 - 2

84. Ленка Гогоска, Воннаставните програмски подрачја во функција на поврзувањето на училиштето со општествената средина, сп. Просветно дело, Скопје, 1983 година, бр. 3 - 4

85. Ленка Гогоска, Некои аспекти на проверувањето и оценувањето на учениците, сп. Просветно дело, Скопје, 1981 година, бр. 5 - 10, стр. 20

86. Ленка Гогоска, Развивање на свест за работа кај учениците како претпоставка за поуспешно остварување на целите и задачите на работното воспитание, сп. Просветно дело, Скопје, 1985 година, бр. 3 - 4, стр. 38

87. Ленка Гогоска, Утицај рада наставника на оптерећеност ученика, сп. Ревија образовања, Београд, 1983 година, бр. 2 - 3, стр. 59

88. Ленка Гогоска, Опременоста на училиштата со наставни средства и нивното користење во наставниот процес, сп. Просветно дело,Скопје, 1983 година, бр. 1-2, стр. 65

89. Ленка Гогоска, Ефикасноста на групната форма на наставна работа во однос на фронталната , сп. Просветно дело, Скопје, 1979 година бр. 5 - 6, стр. 17

90. Ленка Гогоска, Утицај оцене и оцењивања на мотивисања ученика за учење, сп. Настава и васпитање, Београд, 1984 година, стр.221

91. Ленка Гогоска, Некои аспекти од работата на дневниот претстој во Скопје, сп. Просветно дело, Скопје, 1979 година, бр. 3 - 4, стр. 87

92. Ленка Гогоска, Утицај домаћих радова ученика основних школа на ефикасност учења, сп. Наша школа, Сарајево, 1985 година, бр. 7-8, стр. 495

93. Ленка Гогоска, Доследност критериума оцењивања, сп. Педагошка стварност, Нови Сад, 1984 година, стр. 62

94. Ленка Гогоска, Оспособљеност ученика осмих разреда за коришќења више извора знања, сп. Ревија образовања, Београд, 1983 година, бр. 6, стр. 75

95. Ленка Гогоска, Реакције, ставови и мишљења ученика, наставника и родитеља о примени домачих радова у наставној пракси, сп. Наша школа, Сарајево, 1985 година, стр. 386

96. Ленка Гогоска, Оптовареноста на учениците од IV до VIII одделение со домашни работи во основните училишта во Скопје, сп. Просветно дело, Скопје, 1981 година, бр. 1 - 2

97. Ленка Гогоска, Утицај информираности ученика о самоуправљању на оформљеност њихових ставова о прихватању самоуправљања, сп. Педагошки рад, Загреб, 1986 година, бр. 5 - 6

98. Ленка Гогоска, Системот на образование на наставниот кадар кај нас, сп. Просветно дело, Скопје, 1986 година, стр. 83

99. Ленка Гогоска, Ученичка заједница у функцију побољшања успеха ученика, сп. Педагогија, Београд, 1984 година, бр. 1 - 2

100. Ленка Гогоска, Оптереќеност ученика основних школа на скопском подручју, Зборник на трудови од XI југословенско советување на училишни педагози, психолози и социјални работници, Суботица, 1978 година

101. Ленка Гогоска, Воспитне карактеристике ученика осмих разреда основних школа на скопском подручју, Билтен на трудови од југословенското советување на тема: "Развивање и негување на југословенскиот социјалистички патриотизам", Кумровец, октомври 1984 година

М о н о г р а ф и и

102. Скопје 1970 година, Монографија, НИП, Младост, Белград, 1970 год.

103. Школството пред и по катастрофалниот земјотрес, Скопје, 1964 год.

104. "30 години развој - Скопје 1945-1975, Скопје, 1975 година

105. Скопје во 1982, 1983 година, Собрание на град Скопје

Статистички документи

106. Годишник на скопската околија, 1958 година, Собрание на скопска околија

107. Статистички годишник на Скопје 1968 година, Собрание на град Скопје

108. Статистички годишник на Скопје, 1975, Собрание на град Скопје

109. Статистички годишник на Скопје, 1980, Собрание на град Скопје

110. Годишник на НРМ, 1954 година - Републички завод за статистика, 1954 година

111. Годишник на СРМ, 1958, 1964, 1975, 1981 година, Републички завод за статистика

112. Статистички прегледи на СРМ од 1958 - 1983 година, Републички завод за статистика

113. Статистички преглед Југославије, 1945 - 1946 година, Београд, 1963 година

114. Статистички годишњак Југославије, 1976, Савезни завод за статистику, Београд, јул. 1976 година

115. Годишњак општина Југославије, 1970 година, Стална конференција градова Југославије

П Р И Л О З И

Население во Скопје по старост и по писменост

ТАБЕЛА 147

	1953		1961		1971		1948	1931
Насел.старо 10 и повеќе години	156839	100,00	201762	100,00	302848	100,00	128.357	92.021
Од тоа неписмени	52077	33,2	41513	20,5	41881	13,8	49.447	54.940
Од 10 - 19 години	7629	14,6	3457	8,3	3565	8,5	-	-
Од 20 - 34 години	11798	22,7	10514	25,3	5474	13,8	-	-
Од 35 - 64 години	24.450	46,9	20311	48,9	21.843	52,2	-	-
65 и повеќе години	8.200	15,8	7.231	17,5	10.999	26,3	-	-

ИЗВОР: Статистички годишник на Скопска околија 1958 год. стр. 34.
За 1931 година население старо 11 и повеќе години - Статистички годишник на град Скопје,1980 год.стр.38.

Население старо 10 и повеќе години по пол
и видови школи според пописите во Македонија

ТАБЕЛА 148

	1948	1953	1961
ВКУПНО	853.234	958.974	1.041.448
	416.505	383.410	292.215
Од I - IV оддел.	345.044	416.478	488.290
Од V - VIII одд.	70.769	106.530	191.983

ИЗВОР: Статистички годишник на СР Македонија,1969 год.стр.44.

Учество на неписмени во населението старо
десет и повеќе години

ТАБЕЛА 144

	С Ф Р Ј	С Р М
1953	25,4	35,7
1971	15,1	18,1
Во град	7,2	11,8
Во село	20,2	24,2

ИЗВОР: Сојузен завод за статистика: Материјален и општествен развој на СФРЈ, 1974 год.

Население старо 10 и повеќе години
според училишна подготовка за основно образование во Скопје со подрачјето

ТАБЕЛА 145

	1961 год.		1971 год.	
Без учил.подгот. од I-III оддел.	62.554	31,0	57.159	18,8
4 одделенија ос. училиште	89.121	44,1	114.107	37,6
Полно основно училиште	20.937	10,3	57.570	19,0

ИЗВОР: Статистички годишник на Скопје 1980 год. стр. 35 и 38; за 1981 год. Статистички преглед бр. 126; 1982 год. стр. 19 и 20.

Неписмено население на Скопското
подрачје според пописот во 1971 г.

ТАБЕЛА 146

Старосни групи на неписмено население	Вкупно неписмени на целото подрачје		Неписмени во градот		Неписмени во селото	
	Се:	машки	Се:	машки	Се:	машки
Од 10-14 г.	2007	657	1401	427	606	230
15-19 г.	1558	503	1071	315	487	188
20-34 г.	5474	1078	3450	650	2204	428
35-49 г.	10681	2224	6382	1130	4299	114
50-64 г.	11162	3850	6538	1913	4624	1937
65 и повеќе	10650	3895	6932	2131	2718	1764
Непознато	349	167	239	115	110	48
ВКУПНО:	41881	12390	26013	6681	15868	5709

Основно воспитание и образование во главните градови на републиките за учебните: 1976/77, 1977/78 и 1978/79 г.

ТАБЕЛА 143

	ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ					
	Редовно		Специјално		За возрасни	
	Училишта	Ученици	Училишта	Ученици	Училишта	Ученици
САРАЕВО						
76/77	57	41.516	17	1.174	2	1.079
77/78	61	41.811	14	957	...	...
78/79	61	41.003	17	1.122	1	693
ТИТОГРАД						
76/77	9	10.253	1	102	...	...
77/78	10	11.522	2	110	1	133
78/79	10	12.136	3	213	1	92
ЗАГРЕБ						
76/77	92	59.014	14	1.442	6	2.712
77/78	91	58.290	15	1.484	6	3.702
78/79	81	56.185	17	1.786	6	2.752
СКОПЈЕ						
76/77	62	53.579	10	588	10	2.692
77/78	64	55.302	11	623	11	2.890
78/79	64	56.270	12	621	12	4.036
ЉУБЉАНА						
76/77	37	25.292	3	741	2	1.768
77/78	39	24.924	2	558	2	1.635
78/79	42	27.115	2	187	2	1.054
БЕЛГРАД						
76/77	100	89.668	33	2.430	14	8.799
77/78	99	91.589	34	2.776	16	8.463
78/79	100	25.624	31	1.992	14	5.320
ПРИШТИНА						
76/77	19	17.301	-	-	2	825
77/78	9	9.204	1	13	1	254
78/79	9	17.930	2	11	1	213
НОВИ САД						
76/77	22	18.190	3	421	3	497
77/78	23	18.541	3	480	4	543
78/79	23	18.867	3	473	5	540

ИЗВОР: Годишник на град Скопје, 1980 год. стр. 227.

ОСНОВНО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ ВО ГЛАВНИТЕ ГРАДОВИ НА НАРОДНИТЕ РЕПУБЛИКИ ВО ФНРЈ ЗА УЧЕБНАТА 1956/57 ГОДИНА

ТАБЕЛА 141

	Белград	Загреб	Љубљана	Сараево	Скопје	Титоград
Училишта	14	28	23	20	13	-
ОСНОВНИ УЧИЛИШТА						
- Ученици	4.205	12.284	10.695	6.275	5.025	-
- Наставници	150	361	358	170	151	-
ОСУМГОДИШНИ УЧИЛИШТА						
- Училишта	48	41	-	16	17	3
- Ученици	46.611	33.051	-	12.489	15.534	2.637
- Наставници	1.760	6.165	-	384	568	92
СПЕЦИЈАЛНИ УЧИЛИШТА	7	10	5	3	1	-
- Ученици	1.036	821	439	131	86	-
- Наставници	116	103	85	14	14	-
УЧИЛИШТА ЗА ВОЗРАСНИ	18	19	5	23	4	3
- Ученици	3.510	2.326	629	1.652	1.984	134
- Наставници	237	253	47	181	28	6

Училишта, ученици и наставници на ниво на СФРЈ по социјалистички републики

табела 142

		СФРЈ	Б и Х	Цр.Гора	Хрватска	Македон.	Словенија	Србија
Училишта	Бр.	14.967	2.696	642	3.297	1.420	1.042	4.970
	%	-	19,2	4,6	23,5	10,0	7,8	35,3
Ученици	Бр.	2893624	610714	89826	596936	257508	228491	1110149
	%	-	21,1	3,10	20,63	8,90	7,90	38,36
Наставници	Бр.	109314	18272	3469	23317	9616	10624	44016
	%	-	16,71	3,17	21,33	8,80	9,71	40,26

Опфатени се и 46 училишта за кои не се дадени податоци за учениците и наставниците.

ИЗВОР: (За табела .) - Статистички годишник на Скопска околија 1958 г. стр. 254

(За табела .) - Статистички годишник на СР Македонија 1969 год. стр. 393.

Основно воспитание и образование во СРМ
и некои градови

ТАБЕЛА 140

	Вкупно во СРМ	Битола	Кума-ново	Охрид	Скопје	Штип	Тетово	Титов Велес
Основни училишта	1.284	222	151	226	119	271	146	149
Паралелки	2.987	498	352	382	376	692	411	276
Ученици	92.081	15791	11994	11444	13088	18153	14043	2568
Наставници - вкупно	2.230	413	255	338	315	426	283	200
Стални	1.801	357	194	294	262	335	202	157
Просеч.бр.уч.на 1 нас.	41	62	47	34	42	43	50	38
На 1 паралелка	31	32	34	30	35	26	34	27
На 1 училиште	72	71	79	51	110	67	96	51
ОСУМГОДИШНИ УЧИЛИШТА								
Нижи одделенија	215	44	16	42	28	43	15	27
Паралелки	1.44o	223	121	204	302	283	128	179
Ученици	52.683	8222	4686	7282	11258	10211	4347	6677
Наставници - вкупно	1.393	222	117	191	313	257	109	184
Стални	1.290	202	99	177	300	241	96	175
Виши одделенија								
Паралелки	1.385	261	93	222	257	260	136	156
Ученици	43.860	8975	3009	6736	8711	7678	3662	5089
Наставници - вкупно	1.976	340	134	327	470	363	159	243
Стални	1.712	295	95	307	357	324	136	198
СПЕЦИЈАЛНИ УЧИЛИШТА	2	1	-	-	1	-	-	-
Паралелки	23	14	-	-	9	-	-	-
Ученици	236	150	-	-	86	-	-	-
Наставници- вкупно	26	12	-	-	14	-	-	-
Стални	25	12	-	-	13	-	-	-
УЧИЛИШТА ЗА ВОЗРАСНИ								
Паралелки	230	25	15	37	76	32	18	27
Ученици	6.166	662	394	834	2732	647	332	565
Наставници - вкупно	595	105	49	119	87	98	43	94
Стални	185	42	11	48	41	30	4	9

ИЗВОР: Статистички годишник на НРМ, 1958 год. стр. 240.

ОСНОВНО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ ВО МАКЕДОНИЈА ВО УЧЕБНАТА 1958/59 до 1967/68 ГОДИНА

ТАБЕЛА 139

Учебна година	Училишта	Ученици	Наставници	Број на ученици на еден наставник
Редовно основно воспитание и образование				
1958/59	1506	211.450	6.713	31
1959/60	1505	224.814	7.039	32
1960/61	1493	239.646	7.570	32
1961/62	1474	251.467	8.015	31
1962/63	1448	256.956	8.471	30
1963/64	1451	252.957	8.694	29
1964/65	1446	256.365	9.098	28
1965/66	1426	256.676	9.053	28
1966/67	1417	257.858	9.387	27
1967/68	1420	257.508	9.616	27
Специјално основно воспитание и образование				
1958/59	6	364	50	7
1959/60	7	379	62	6
1960/61	10	457	73	6
1961/62	19	631	87	7
1962/63	19	820	102	8
1963/64	19	834	100	8
1964/65	18	898	110	8
1965/66	17	965	102	9
1966/67	19	976	100	10
1967/68	22	1.128	128	9
Основно образование на возрасните				
1958/59	126	7.269	769	9
1959/60	151	10.352	926	11
1960/61	205	12.825	1.246	10
1961/62	157	10.592	851	12
1962/63	84	5.443	552	10
1963/64	49	3.897	260	15
1964/65	36	3.895	251	16
1965/66	29	2.689	160	17
1966/67	33	3.108	186	17
1967/68	34	2.763	186	15

ИЗВОР: Статистички годишник на СРМ, 1969 год. стр. 210 и 212.

Осумгодишни училишта

1957/58	35	674	24150	11413	889	301	690	36	27
1958/59	40	793	27346	12772	994	861	684	34	27
1959/60	40	854	30486	14197	1079	937	762	36	28
1960/61	42	939	34041	15753	1219	1016	810	36	28
1961/62	38	1020	37482	17228	1302	1143	986	37	29
1962/63	49	1170	42227	19397	1497	1254	862	36	28
1963/64	53	1108	38832	17770	1502	1489	733	35	26
1964/65	61	1390	45756	21125	1762	1749	750	33	26
1965/66	61	1438	47847	21881	1724	1705	784	33	28
1966/67	61	1477	48190	22078	1870	1856	790	33	26

Специјални училишта

1957/58	3	19	192	...	32	...	64	10	6
1958/59	3	22	198	66	31	28	66	9	6
1959/60	3	21	191	68	37	35	64	9	5
1960/61	5	25	253	88	31	37	51	10	6
1961/62	6	28	310	121	38	37	52	11	8
1962/63	8	32	395	151	48	45	49	12	8
1963/64	9	31	394	137	59	59	44	12	7
1964/65	8	32	391	145	66	62	49	12	6
1965/66	8	30	423	156	54	52	53	14	8
1966/67	12	46	550	199	62	60	46	12	9

Училишта за возрасни

1957/58	13	78	2443	...	117	...	188	31	21
1958/59	20	97	2295	315	137	22	150	31	22
1959/60	17	97	2448	329	145	59	145	25	17
1960/61	27	108	2974	424	212	56	110	27	14
1961/62	32	108	4368	494	174	76	108	32	20
1962/63	29	95	2543	392	181	51	88	27	14
1963/64	20	66	1953	272	118	51	98	29	16
1964/65	11	62	1945	145	85	37	117	31	23
1965/66	12	55	1478	188	67	39	123	27	22
1966/67	15	66	1783	230	99	61	119	27	18

ИЗВОР: Статистички годишник на Скопје,1968 год. стр. 183 и 185.

Училишта, ученици и наставници во
Скопје од учебната 1957/58 до 1966/67 г.

ТАБЕЛА 138

Учебна година	Училишта	Паралелки	Ученици Вкупно	Ученици Женски	Наставници Вкупно	Наставници Постој.	Просек ученици на едно учил.	Просек ученици на една пар.	Просек ученици на еден настав.
				ВКУПНО					
1957/58	152	1009	36082	17019	1154	1035	237	36	31
1958/59	159	1126	38486	18033	1266	1075	242	34	30
1959/60	158	1220	41991	19627	1377	1188	266	34	30
1960/61	158	1328	46038	21364	1535	1256	291	35	30
1961/62	151	1398	49412	22786	1628	1401	327	35	30
1962/63	153	1471	51737	23882	1775	1443	338	35	29
1963/64	155	1367	46648	21386	1733	1719	301	34	27
1964/65	160	1623	52330	24046	1965	1951	327	32	27
1965/66	155	1637	53718	24487	1899	1880	346	33	28
1966/67	156	1678	54267	24850	2059	2044	348	32	26
				Четиригодишни училишта					
1957/58	117	335	11932	5606	265	234	102	36	45
1958/59	119	333	11140	5261	272	214	94	33	41
1959/60	110	348	10918	5148	280	237	94	31	39
1960/61	97	266	7882	3667	194	142	81	30	41
1961/62	86	199	5924	2823	151	120	69	30	39
1962/63	88	208	6425	3069	179	111	73	31	36
1963/64	88	190	5581	2593	161	161	63	29	35
1964/65	86	172	4807	2205	140	140	56	28	34
1965/66	88	182	5361	2394	157	157	61	29	34
1966/67	91	182	5586	2569	174	173	61	31	32
				Петтогодишни училишта					
1959/60	1	6	175	83	5	5	175	29	35
1960/61	18	116	3900	1844	116	94	217	34	34
1961/62	22	137	4572	2091	127	101	208	33	36
1962/63	15	85	2771	1275	90	70	185	33	31
1963/64	14	69	2235	1023	70	69	160	32	32
1964/65	12	48	1413	507	48	47	118	29	29
1965/66	6	17	510	212	18	18	85	30	28
1966/67	2	8	236	105	7	7	118	29	34
				Шестогодишни училишта					
1959/60	1	12	412	199	13	9	412	34	32
1960/61	1	7	215	100	6	4	215	31	36
1961/62	5	42	1434	646	48	37	287	34	30
1962/63	1	8	314	141	9	8	314	39	35
1963/64	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1964/65	1	13	354	109	15	15	354	27	24
1965/66	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1966/67	2	11	255	98	8	8	127	23	32

ОПФАТ НА УЧИЛИШНИ ОБВРЗНИЦИ ВО ЗАДОЛЖИТЕЛНО ОСНОВНО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Процент на опфатени ученици во СРМ и во Скопје по учебни години

ТАБЕЛА 137

	1957/58	1959/60	1961/62	1969/70	1973/74	1984/85
СРМ	77,2	80,3	88,8	88,7	91,5	94%
СКОПЈЕ	93,4	94,1	95,4	96,1	98,8	99,77

Возраст	СФРЈ	СРМ	скопско подрачје
7 - 10	94,0	91,7	99,6
11 - 14	84,1	80,5	96,1
Просек	89,1	86,1	97,8

ИЗВОР: Сојузен завод за статистика, Статистички годишник од 1974 год. За Скопје со подрачјето, Архива на ЗСИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Извештај за оствареноста на основното воспитание и образование на подрачјето на Скопје за учебната 1970/71 година.

Основно воспитание и образование во Скопје (само градот) од 1951/52 до 1956/57 год.

ТАБЕЛА 135

Учебна година	Училишта	Паралелки	Ученици Вкупно	Ученици Машки	Ученици Женски	Наставници Вкупно	Наставници Стални
			Основни четиригод.училишта				
1951/52	12	79	3.549	1.564	1.985	81	81
1952/53	12	85	3.778	1.735	2.043	88	88
1953/54	12	104	4.638	2.340	2.298	119	114
1954/55	10	89	4.266	2.272	1.994	113	100
1955/56	10	110	4.068	2.223	1.845	127	118
1956/57	13	137	5.025	2.814	2.211	151	126
			Основни осумгодишни училишта				
1951/52	8	183	8.529	4.770	3.759	214	212
1952/53	9	243	10.803	5.977	4.826	277	271
1953/54	11	256	10.804	5.850	4.954	342	327
1954/55	14	332	12.835	6.820	6.015	425	384
1955/56	15	391	14.358	7.649	6.709	515	463
1956/57	17	410	15.534	8.394	7.140	568	527

Задолжително основно воспитание и образование во Скопска околија по општини за учебната 1956/57 година

ТАБЕЛА 136

	Вкупно	Идадија	Кале	Кисела Вода	Саат Кула	Бутел	Драчево	Ѓорче Петров	Петровац	Ракотинци
				Основни четиригодишни училишта						
Училишта	119	5	4	3	8	16	21	27	19	16
Паралелки	376	18	68	16	59	38	38	66	39	34
Ученици	13.088	481	2621	553	1987	1373	1305	1987	1680	1101
Машки	7.001	263	1420	283	1113	724	678	1050	893	577
Женски	6.087	218	1201	270	874	649	627	937	787	524
Наставници вк.	315	14	79	15	57	25	27	42	31	25
Настав.стал.	262	13	77	15	53	20	17	30	25	12
				Основни осумгодишни училишта						
Училишта	28	6	1	5	5	2	3	3	2	1
Паралелки	559	151	26	151	104	20	38	43	18	8
Ученици	19.969	5421	960	5415	3738	774	1212	1522	670	257
Машки	10.656	2748	544	2764	2160	438	623	813	423	143
Женски	9.313	2673	416	2651	1578	336	589	709	247	114
Наст.вкупно	723	202	35	196	136	24	48	49	21	12
Наст.стал.	657	187	29	185	127	18	37	44	18	12

ИЗВОР (за табела 50): Годишник на Скопска околија 1958 год. стр. 181.

Бројот на училиштата, учениците и наставниците во задолжителното основно образование и воспитување во СРМ во периодот 1945 - 1985 година

ТАБЕЛА 134

Учебна година	Училишта	Ученици	Наставници	Училиш.	Ученици	Наст.	Учил.	Учен.	Нас.
1945/46	1.034	109.185	1.935	840	85.863	1.527	142	15.454	264
1955/56	1.550	179.051	5.091	1252	138.719	4.088	260	26.893	615
1956/66	1.426	256.676	9.053	1212	207.172	7.484	254	38.735	1223
1974/75	1.340	268.568	11.631	1104	194.904	8.788	279	64.919	2470
1984/85	1.147	272.698	12.663	907	189.188	8.963	285	76.297	3284

1945/46 индекс 100,00

1945/46	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,0	100,00	100,0
1955/56	149,9	164,0	263,1	150,8	161,6	267,7	183,1	167,5	233,0
1965/66	137,9	235,1	467,9	146,0	241,3	490,1	178,9	250,6	463,3
1974/75	129,5	246,0	601,1	133,0	227,0	575,5	196,5	420,1	935,6
1984/85	110,9	249,7	654,4	109,3	220,3	586,9	200,7	493,7	1243,9

	Турски			Српскохрватски-хрватскосрпски		
Учебна година	Училишта	Ученици	Наставници	Училишта	Ученици	Наставници
1945/46	55	6.702	125	7	1.166	19
1955/56	199	11.406	346	26	3.033	91
1965/66	46	5.824	171	30	4.945	213
1974/75	54	5.497	227	24	3.248	148
1984/85	54	5.305	262	18	1.908	154

1945/46 индекс 100,00

1945/46	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1955/56	216,4	170,2	276,0	371,4	260,1	478,9
1965/66	83,6	86,9	136,9	428,6	424,1	1.121,1
1974/75	98,2	82,0	181,6	342,9	278,6	779,0
1984/85	98,2	79,1	209,6	257,1	163,6	810,5

ИЗВОР: За 1945/46 година Статистички годишник на НРМ 1954, за 1955/56 година и 1965/66 година, Статистички годишник на СРМ 1968 година, од 1974/75 година, од 1984/85 година Статистички годишник на СРМ од 1986 година.

Ученици по видови училишта

ТАБЕЛА 133

	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57
Основни четиригод. училишта	13.892	12.204	12.496	11.676	12.026	13.088
Основни осумгод. училишта	10.681	14.213	14.452	16.666	18.326	19.969
Специјални школи	-	-	-	30	67	86
Школи за возрасни	377	359	898	1.474	2.015	2.732

ИЗВОР: Статистички годишник на Скопската околија 1958 год. стр. 113.

Бесплатен превоз за ученици кои живеат подалеку од 5 км од централните училишта

ТАБЕЛА 131

1984/85 год.	1981/82 год.	1985/86 год.
Број на ученици		
1.720	1.629	1.733

ИЗВОР: Архив на СИЗ за воспитание и образование, Програма за развој на основното воспитание и образование на Општината на град Скопје за периодот од 1976 - 1980 година. Декември, 1975 год.

Нови форми на организација на воспитно-образовната работа и проширена дејност

ТАБЕЛА 132

Дневен престој		Индекс	Целодневна настава		Индекс
1984/85	1985/86		1984/85	1985/86	
2.138 ученици во редовно и специј. об.и вос.	2.074	92,9	2.110 ученици во редовно и специјално восп.и образов.	2.174	103,0

ИЗВОР: СИЗ за основно воспитание и образование на град Скопје, Програма за развој на основното воспитание и образование на Скопје со подрачјето.

УЧЕНИЧКИ СТАНДАРД

Бесплатни учебници - дадени просечни средства за еден ученик

ТАБЕЛА 129

1972/73	1973/74	1984/75	1984/85	
8,20	8,21	11,2	3,1	

Процент на ученици кои примале бесплатни учебници

	1972/73	1974/75	1984/85	1981/82	1985/86	1986/87	1987/88
%	15,0	10,00	4,32	6,2	5,7	3,8	2,9
Бр.на комплети	9320	7131	3292	4419	6513	3239	3500

ИЗВОР: Архив на СИЗ за воспитание и образование,Програма за развој на основното воспитание и образование на општината на град Скопје за периодот 1976-1980 година, Декември 1975 година.

Исхрана на учениците во основното образование и воспитание во Скопје со подрачјето

ТАБЕЛА 130

	1985/86 година	
Студен оброк	Топол оброк	Партиципација од ЗСИЗ
59.757 учен.	4.146учен.	за 28.097 ученици
	1986/87 година	
57.564	4.088	за 31.016 ученици

ИЗВОР: Архив на СИЗ за воспитание и образование, Програма за развој на основното воспитание и образование на Општината на град Скопје за периодот 1976-1986 година.

Со општествена исхрана се опфатени 87% од вкупниот број ученици. Партиципација за топол оброк во 1982 год. има за 1.233 ученици, а во 1985 година за 425 ученици, а за млечен оброк партиципација во 1982 год., има за 29.417 ученици, а во 1985 год. за 27.407 учен. Овие намалувања на партиципација се поради менување стопата на право на партиципација.

Бесплатни учебници се даваат од учебната 1972/73 година

НАСТАВЕН КАДАР НА СКОПСКОТО ПОДРАЧЈЕ
И ОПТОВАРЕНОСТ СО УЧЕНИЦИ

ТАБЕЛА 128а

Ред. бр.	ОПИС	81/82 наст.	85/86 наст.	Инд.	Број на ученици на еден наставник	
					1981/82	1985/86
1.	ГАЗИ БАБА	613	662	108,0	23,7	22,7
2.	КАРПОШ	817	810	99,1	21,9	21,6
3.	КИСЕЛА ВОДА	689	769	111,6	23,0	23,0
4.	ЦЕНТАР	540	588	108,9	23,3	21,4
5.	ЧАИР	566	604	106,7	24,4	23,0
6.	СКОПЈЕ	3225	2433	106,4	23,1	22,3

ИЗВОР: Здружена самоуправна интересна заедница за воспитание и образование на град Скопје, Анализа за остварениот развој на основното воспитание и образование на град Скопје за периодот 1981-1985 година.

ПРОСЕЧЕН БРОЈ НА УЧЕНИЦИ

ТАБЕЛА 128

	Основни четиригодишни училишта									
На 1 наставник	42	34	33	37	34	51	49	47	54	44
На 1 паралелка	35	87	38	35	34	56	34	30	43	32
На 1 школа	110	96	655	184	248	86	62	73	88	69
	Основни осумгодишни училишта									
На 1 наставник	27	26	27	27	27	32	23	31	34	21
На 1 паралелка	35	35	37	36	36	38	32	35	37	32
На 1 школа	713	903	960	1083	748	387	404	506	335	257

ИЗВОР: Годишник на Скопска околија 1958 год. стр. 225.

НАСТАВЕН КАДАР ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО ПО СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ И НАЦИОНАЛНОСТ ЗА ОДДЕЛЕНСКА И ПРЕДМЕТНА НАСТАВА

ТАБЕЛА 127

Учебна година	СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ									
	Одделенска настава									
	Националност	Високо		Више		Средно		Без соодветно образование		Вкупно
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	
1959/60	Македонски	-	-	2	0,63	550	98,14	5	о,08	557
	Албански	-	-	3	2,56	82	56,56	32	27,35	117
	Турски	-	-	-	-	22	66,66	11	33,33	33
	Срп.хрв.	-	-	1	1,78	53	94,64	2	3,57	56
	Вкупно	-	-	6	0,60	707	95,02	50	6,85	763
1968/69	Македонски	7	0,97	6	0,83	658	92,02	-	-	671
	Албански	-	-	3	1,18	241	94,68	10	3,93	254
	Турски	-	-	-	-	22	100,0	-	-	22
	Срп.хрв.	-	-	-	-	31	100,0	-	-	31
	Вкупно	7	0,07	9	0,09	952	97,34	10	1,02	978
1974/75	Македонски	13	1,49	175	20,13	687	79,05	-	-	869
	Албански	1	0,03	32	9,72	285	86,62	11	3,34	329
	Турски	-	-	2	7,69	24	92,30	-	-	26
	Срп.хрв.	-	-	3	8,62	31	91,17	-	-	34
	Вкупно	14	1,11	212	16,65	1021	81,16	11	0,007	1258
1979/80	Македонски	43	4,60	394	42,22	492	52,73	4	0,42	933
	Албански	-	-	66	21,49	202	65,79	39	12,70	307
	Турски	-	-	5	20,00	20	80,00	-	-	25
	Срп.хрв.	1	3,33	10	33,33	18	60,00	1	3,33	30
	Вкупно	44	3,39	475	36,67	832	64,24	44	3,39	1295
1984/85	Македонски	84	8,11	629	60,77	322	31,11	-	-	1035
	Албански	5	1,24	193	48,12	183	45,63	20	4,98	401
	Турски	-	-	17	68,0	8	32,00	-	-	25
	Срп.хрв.	-	-	7	38,88	10	55,55	1	5,55	18
	Вкупно	89	6,01	846	57,20	523	35,36	21	1,41	1479

ИЗВОРИ: За учебната 1944/45 год. Архив на град Скопје, Извештаи за наставниот кадар во основните училишта на скопското подрачје, Архив на Македонија К-51, стр. 4, За учебните 1968/69 и 1974/75 година, Статистички годишник на СРМ; За учебните 1979/80 и 1984/85 година, Статистички прегледи за наставниот кадар на Скопското подрачје, Архив на Меѓуопштинскиот завод за предучилишното и основното воспитание и образование на град Скопје.

Учебна година	Националност	СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ									
		Предметна настава									
		Високо		Више		Средно		Без соодветно образование		Вкупно	ВКУПНО
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%		
1959/60	Македонски	125	26,37	209	44,09	100	21,09	40	8,43	474	1031
	Албански	2	7,14	9	32,14	13	46,32	4	2,75	28	145
	Турски	1	11,11	2	22,22	6	66,66	–	–	9	42
	Срп.хрватски	18	30,09	29	4,33	6	10,00	7	11,66	60	116
	Вкупно	146	25,56	249	43,60	125	21,80	51	8,93	571	1334
1968/69	Македонски	179	17,14	698	66,55	158	15,13	9	0,86	1044	1715
	Албански	2	1,22	63	3,65	77	47,23	21	12,88	163	419
	Турски	3	13,63	9	40,90	8	36,36	2	9,09	22	44
	Срп.хрватски	9	37,50	13	54,16	2	8,33	–	–	24	55
	Вкупно	193	15,40	783	62,49	245	20,27	32	2,55	1253	2231
1974/75	Македонски	209	18,43	733	64,53	148	13,05	44	3,68	1134	2003
	Албански	8	2,97	171	63,56	37	13,75	53	19,70	269	598
	Турски	3	16,66	10	55,55	3	16,66	2	11,11	18	44
	Срп.хрватски	9	40,90	13	59,09	–	–	–	–	22	56
	Вкупно	229	15,66	927	64,24	188	13,02	99	6,66	1443	2701
1979/80	Македонски	235	20,08	893	76,32	40	3,41	2	0,01	1170	2103
	Албански	21	7,00	165	55,00	11	3,66	103	34,33	300	607
	Турски	12	35,29	12	35,29	1	2,94	9	26,47	34	59
	Срп.хрватски	15	62,50	9	37,50	–	–	–	–	24	54
	Вкупно	283	18,52	1079	70,61	52	3,40	114	7,46	1528	2823
1984/85	Македонски	304	23,43	990	76,32	–	–	3	0,23	1297	2332
	Албански	45	10,22	331	25,22	–	–	64	14,54	440	841
	Турски	4	12,90	26	3,67	–	–	1	3,22	31	56
	Срп.хрватски	3	23,07	9	69,23	–	–	1	7,69	13	31
	Вкупно	356	19,98	1356	76,13	–	–	69	3,87	1781	3260

УЧИЛИШЕН ПРОСТОР ВО МАКЕДОНИЈА ВО ОДРЕДЕНИ ПЕРИОДИ

ТАБЕЛА 121

Училишни згради по години на изградба	
до 1900	47
1901 - 1918	93
1919 - 1930	258
1931 - 1940	239
1941 - 1944	39
1945 - 1946	112
1947 - 1951	389
1952 - 1956	172
1957 - 1961	181
1962 - 1964	129

УЧИЛИШЕН ПРОСТОР ВО СРМ ВО 1964 Г.

ТАБЕЛА 122

Училишен простор	
Вкупно учил.згради	1.665
Вкупно повр. во $м^2$	724.219
Вкуп.корис.повр.$м^2$	461.461
Вкупна површина на училнички простор ч во м2.	213.544

ТАБЕЛА 123

Просечна површина училишен простор на еден ученик $м^2$			
1951 г.	0,75	1939	1,13
1959 г.	0,88		
1964 г.	0,92		

ТАБЕЛА 124

Училници според користење во смени 1964 год.	
Во една смена	2112
Во две смени	2219
Во три смени	385
Во 4 смени	31
Не се користат	225

ТАБЕЛА 125

Просечен училнички простор по 1 ученик	
До 0,50 м2.	109 улилишта
Од 0,50 - 1,00 м2.	700 "
Од 1 - 1,20 м2.	199 "
Од 1,20- 1,40 м2.	140 "
Од 1,41 -1,60 м2.	106 "
Од 1,61 -1,80 м2.	105 "
Од 1,81- 2,00 м2.	68 "
Преку 2,00 м2.	201 "

УЧИЛИШЕН ПРОСТОР ВО СРМ ВО 1985 Г.

ТАБЕЛА 126

	Вкупно	Ос.ред.уч.	Спец.уч.за ос. образование	Основ.учил. за возрасни
Училишни згради	1499	1324	13	14
Вкупно кор.пов.м2.	794083	584680	5958	3364

ИЗВОР: Статистички годишник на СРМ,1986 год. стр. 356.

УЧИЛИШЕН ПРОСТОР ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО

ТАБЕЛА 118

	Училишен простор во 1939 година		
Згради	Училници	Вкупно $м^2$	Еден ученик $м^2$
39	91	4.154	1,03
16	123	5.713	1,00
55	214	9.867	1,01

ПРОСЕЧНА ПОВРШИНА УЧИЛИШЕН ПРОСТОР ПО ЕДЕН УЧЕНИК ВО $м^2$

ТАБЕЛА 119

Просечен училнички простор по еден ученик на скопското подрачје во учебната 1954 г.	
Според развиеноста на основните училишта	На еден ученик доаѓаат $м^2$
101 неполно основно училиште	до 0,88 $м^2$
58 полни основни училишта	до 0,82 $м^2$

УЧИЛИШЕН ПРОСТОР ВО ОСНОВНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ ВО СКОПЈЕ СО ПОДРАЧЈЕТО ВО УЧЕБНИТЕ 1984/85 и 85/86 г.

ТАБЕЛА 120

	1984/85	1985/86	Индекс 1984/85
Редовно основно образование и воспитание	302.523 $м^2$	306.043	101,1

УЧЕНИЦИ НА СКОПСКОТО ПОДРАЧЈЕ ВО УЧЕБНАТА 1981/82 и 1985/86 ГОД.

ТАБЕЛА 117

Ред. број.		1981/82 година					1985/86 год.					Индекс 1981/82-1985/86 1981/82 г. индекс 100				
		Макед.	Алб.	Тур.	Ср.хр.	Вкупно	Макед.	Алб.	Тур.	Ср.хр.	Вкупно					
1.	Гази Баба	11424	3000	20	94	14538	11691	3228	13	91	15023	102,3	107,6	65,0	96,8	103,3
2.	Карпош	12076	5504	-	319	17899	11466	5847	-	231	17544	94,9	106,2	-	72,4	98,0
3.	Кисела Вода	12975	2643	-	228	15846	14896	2571	-	186	17653	114,8	97,3	-	81,6	111,4
4.	Центар	6291	4690	890	700	12571	6889	4294	927	469	12579	109,5	91,6	104,0	67,0	100,1
5.	Чаир	9880	3867	73	-	13820	9822	4005	81	-	13908	99,4	103,6	111,0	-	100,6
6.	Град Скопје	52646	19704	983	1341	74674	54764	19945	1021	977	76707	104,0	101,2	103,9	72,9	102,7

Од приложените податоци во прегледот може да се заклучи дека на ниво на Град со побрза динамика расте бројот на учениците на македонски наставен јазик, односно просечно годишно за 0,8%, потоа учениците на турски наставен јазик, односно просечно годишно 0,78%, потоа учениците на албански јазик, односно за 0,24%, додека намалување бележи бројот на учениците на српско-хрватски наставен јазик.

ИЗВОР: ЗСИЗ за воспитание и образование на гр. Скопје, Анализа за остварениот развој на основното воспитание и образование на подрачјето на гр. Скопје за периодот 1981/1985 година.

Училишта во Скопје со подрачјето
во периодот 1970/71 до 1987/88 год.

ТАБЕЛА 116

Начин и степен на организираност	1970/71	1974/75	1981/82	1985/86	1986/87	1987/88
Централни осумгодишни	27	29	28	30	29	28
Самостојни осумгодишни	38	44	48	54	57	59
Централни седумгодишни	3	–	–	–	–	–
Самостојни седумгодишни	2	–	–	–	–	–
Подрачни осумгодишни	3	18	32	29	28	27
Подрачни седумгодишни	4	4	3	–	–	–
Подрачни шестогодишни	5	4	1	–	–	–
Подрачни петогодишни	2	–	–	–	–	–
Подрачјни четиригодишни	73	60	45	45	46	46
ВКУПНО:	157	159	157	158	160	160

ИЗВОР: Архив на ЗСИЗ за воспитание и образование на град Скопје, архивски материјал "Анализа за остварениот развој на основното воспитание и образование на Скопското подрачје, 1986 година".

ТАБЕЛА 113

Училишта со настава на повеќе јазици на Скопското подрачје									
Учебна година	макед. турски албан.	албан.	макед. албан. срп.хр.	Макед. албан.	макед.	макед. турски	српско-хрват.	макед. ср.хр.	албан. турски
1963/64	1	49	1	9	87	1	2	1	2
1971/72	4	52	1	18	85	1	3	5	1
1975/76	4	51	1	15	80	1	2	5	1
1984/85	4	8	2	20	48	-	-	2	-

Во учебната 1945/46 година во училиштата кои имале виши паралелки на македонски јазик била формирана по една паралелка на албански и турски јазик во V одделение.

НАПОМЕНА: За учебната 1984/85 година бројот на основните училишта се однесува само на централните и самостојните, без подрачна, а за другите учебни години во бројот на училиштата сметани се и подрачните училишта од I до IV одделение.

Вкупен број училишта во Скопје со подрачјето од 1958/59 до 1961/62 г.

ТАБЕЛА 114

		Учебна година					
1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1967/68	1977/78	1984/8
152	159	158	146	151	158	158	160

ИЗВОРИ: Статистички преглед бр. 26, стр. 12, октомври 1965 година, Статистички годишник на Скопје, 1980, стр. 144.

Вкупен број основни училишта во Скопје со подрачјето во одредени периоди

ТАБЕЛА 115

1939/40	1944/45	1951/52	1963/64	1974/75	1984/85	
56	70	134	155	160	160	

ИЗВОРИ: За учебната 1939/40 - Архив на град Скопје, извештаи на основните училишта, за другите учебни години - Статистички годишници на Македонија и Скопје.

Основни училишта според развиеност во СРМ
и Скопје со подрачјето

ТАБЕЛА 111

СРМ	Учебна	I-IV		I-V		I-VI		I-VIII		Вкупно
		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
СРМ	1974/75	888	66,3	16	1,2	11	0,8	425	31,7	1340
	1978/79	778	62,5	10	0,8	9	0,7	448	36,0	1245
Скопје со подрачјето	1974/75	60	37,5	-	-	4	2,5	96	60,0	160
	1978/79	50	31,9	1	0,6	1	0,6	105	66,9	157

ИЗВОР: Републички завод за статистика на СРМ, Статистички преглед бр. 120, Скопје, 1981 год. стр. 7.

Училишта во СРМ според наставни јазици
за учебната 1979/80 година

ТАБЕЛА 112

	Наставни јазици	Макед.	Албан.	Турски	Српс.хрватски
Развиеност		872	211	26	10
		98	78	30	14
четириодделенски	на еден наставен јазик	575	106	25	7
	на повеќе	31	24	8	3
Шестооделенски	на еден	2	5	-	-
	на повеќе	-	-	-	-
Осмооделенски	на еден	293	90	1	3
	на повеќе	67	54	22	11

ИЗВОР: Републички завод за статистика на СРМ, Статистички преглед бр. 143, Скопје, 1984 год. стр. 34.

Основни училишта во СРМ од 1959/60 до 1969/70 година

ТАБЕЛА 108

Учебна година	У Ч И Л И Ш Т А		СЕ
	Четиригодишни	Со виши одделенија	
1959/60	1.215	290	1.505
1960/61	1.187	397	1.584
1961/62	1.030	427	1.457
1962/63	1.022	426	1.448
1963/64	1.026	425	1.451
1964/65	994	451	1.445
1965/66	1.002	423	1.425
1966/67	1.007	409	1.416
1967/68	1.003	417	1.420
1968/69	986	430	1.416
1969/70	975	442	1.417

Основни училишта во СФРЈ и Републиките за учебната 1967/68 година

ТАБЕЛА 109

СФРЈ	СР БиХ	Црна Гора	Хрватска	Макед.	Словен.	Србија
14.067	2.696	642	3.297	1.420	1.042	4.970

ИЗВОР: Статистички годишник на СРМ од 1969 год. стр. 393.

Однос четиригодишни-осумгодишни училишта во учебната 1969/70 г. во СФРЈ и републиките

Процент на осумгодишните во вкупниот број училишта

ТАБЕЛА 110

СФРЈ	СР Слов.	СР Хрв.	СР Србија без покр.	САПВ	СРМ	САП Косово
32,8	48,0	36,6	34,0	42,4	27,0	непознато

ИЗВОР: Статистички годишник на СРМ, 1975 год. стр. 389.

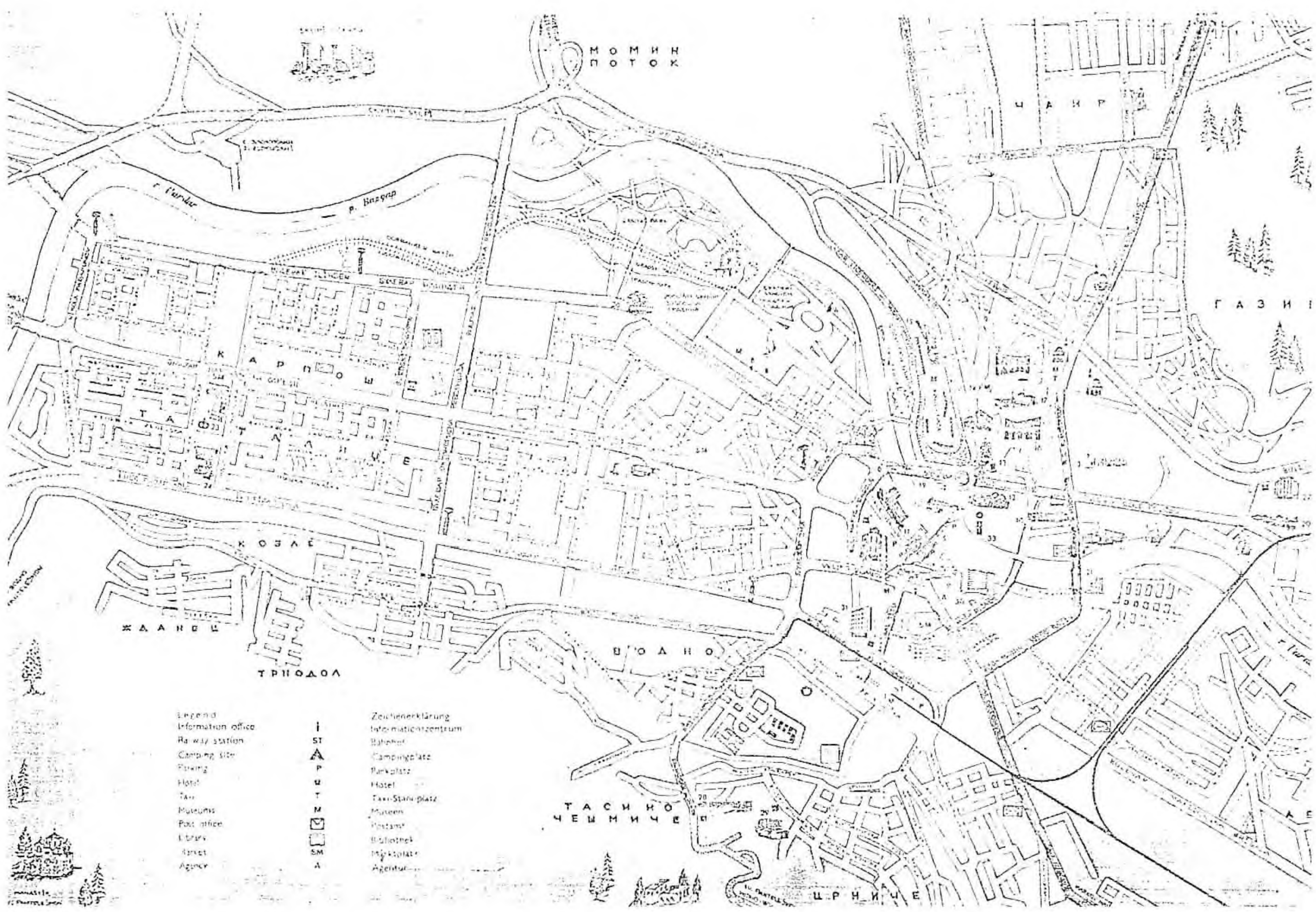

МОМИН ПОТОК
ЧАИР
ГАЗИ
КАРПОШ
ТАФТАЛИЏЕ
КОЗЛЕ
ЖДАНЕЦ
ТРНОДОЛ
ВОДНО
ТАСИНО ЧЕШМИЧЕ
ЦРНИЧЕ
р. Вардар
Legend
Information office
Railway station
Camping site
Parking
Hotel
Taxi
Museums
Post office
Library
Market
Agency
i
ST
P
H
T
M
SM
A
Zeichenerklärung
Informationzentrum
Bahnhof
Campingplatz
Parkplatz
Hotel
Taxi-Standplatz
Museen
Postamt
Bibliothek
Marktplatz
Agentur

ПОДРАЧЈЕ НА СКОПСКА ОКОЛИЈА ПО ОПШТИНИ 1957

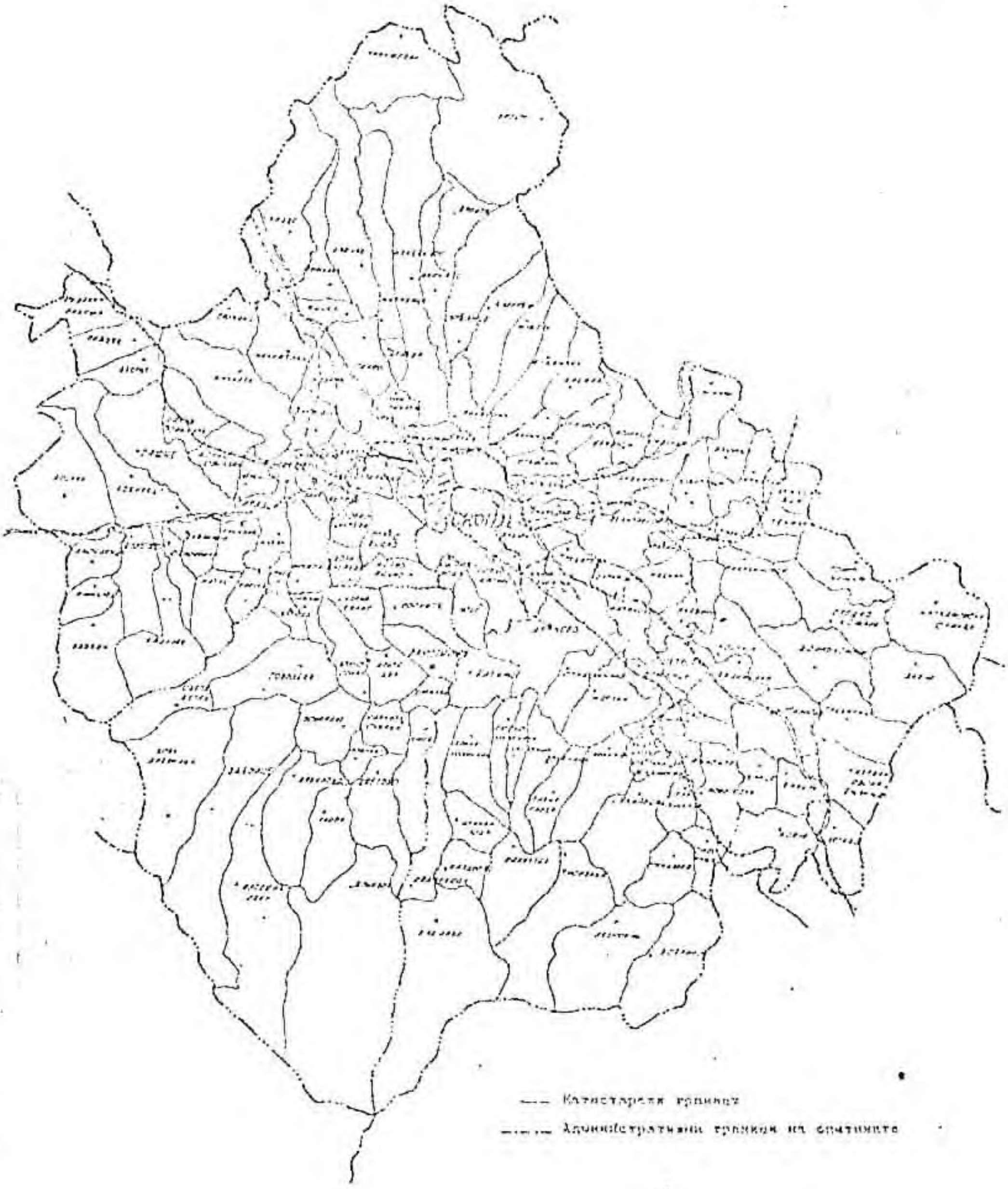

Извор: Статистички годишник на Скопје, 1953 година

ОКОЛИИ ВО НРМ

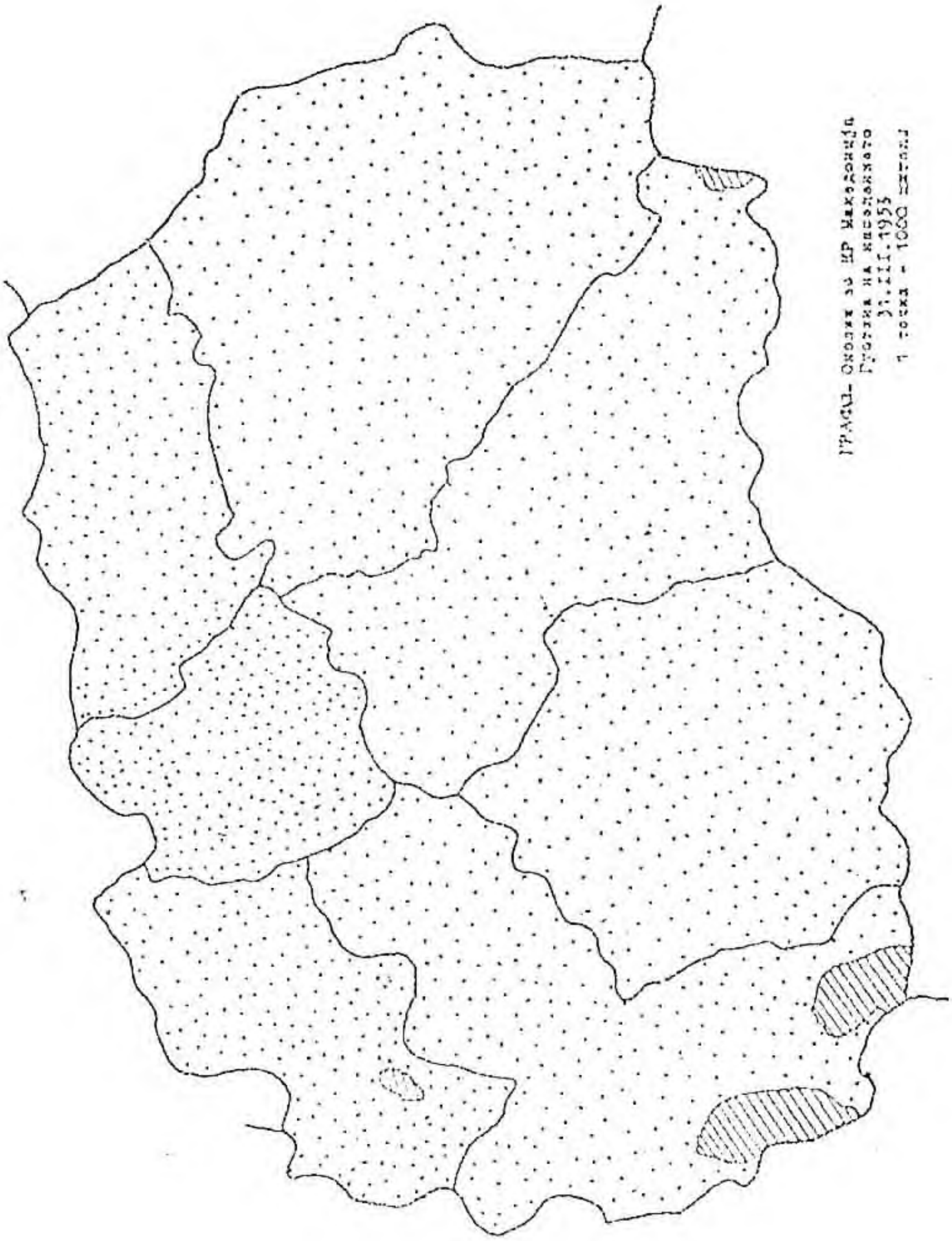

244 Извор: [illegible] Скопје, 1953 година